

**RASPLITANJE
KOSOVSKOG ČVORA
– pogled sa obe strane –**

Okvir za pregovore

Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji više od deset godina radi na uspostavljanju dijaloga između Albanaca i Srba. Zajedno sa Odborom za zaštitu ljudskih prava i sloboda iz Prištine, Helsinški odbor je 1997., u Ulcinju (Crna Gora), organizovao prvu konferenciju koja je okupila Albanace i Srbe u samoj zemlji, tada SRJ. Tada je usvojena zajednička deklaracija o potrebi sazivanja međunarodne konferencije o rešavanju kosovskog pitanja. Krajem novembra 1998., godine održana je druga konferencija u Beogradu, takodje u organizaciji Helsinškog odbora u Srbiji, Kosovskog helsinškog odbora i Međunarodne helsinške federacije, koja se bavila pitanjem samoopredeljenja. Treća konferencija, koja je logičan nastavak prethodne dve, ali se sada neminovno bavi statusom Kosova, zakazana je za juni 2005., godine, u Prištini. Ovaj nesumnjivo vredan poduhvat podržao je Američki institut za mir kojem dugujemo zahvalnost za razumevanje da je svako rešenje kosovskog pitanja nemoguće bez učešća lokalnih aktera.

Upravo stoga je Helsinški odbor i pripremio knjigu intervju sa eminentnim ličnostima, Srbima i Albanacima, koji će na ovaj ili onaj način učestvovati u rešavanju statusa Kosova. Ona daje pregled stavova jedne i druge strane koji će učesnicima treće konferencije poslužiti za promišljanje budućnosti Kosova.

Decenija iza nas bila je burna u odnosima između Albanaca i Srba. Ona je na izvestan način definisala i okvir u kojem Srbi i Albanci mogu razgovarati danas. Međutim, kosovska zbivanja početkom osmadesetih bila su okidač za otvaranje srpskog pitanja, a kasnije i dolazak Slobodana Miloševića. Ukidanje statusa autonomije Kosovu i Vojvodini 1990., bio je uvod u ratove koji su sledili. Politika etničkog nacionalizma odvela je Srbiju u međunarodnu izolaciju, a glavnog aktera te politike u Hag. Ona, ne samo da je dovela do tragičnih zbivanja na Kosovu tokom 1998. i 1999., već je dovela i do tragične involucije srpskog društva i posvemašnjeg političkog, ekonomskog, socijalnog i moralnog pada.

Sve je to dalo pečat vremenu iza nas, ali daje i pečat sadašnjosti i našoj budućnosti, zavisno od toga kako ćemo izaći na kraj sa sećanjem koje nas neće ostaviti na miru. Vreme iza nas postavilo je i okvir za budući status Kosova, koji je međunarodna zajednica, pre svega Kontakt grupa, nedavno definisala na sledeći način: *da nema povratka*

na situaciju od pre marta 1999 godine, da nema podele Kosova i ujedinjenja sa drugom zemljom ili delom druge zemlje nakon rešenja statusa Kosova. U zadatom okviru Srbi i Albanci treba da nadju rešenje koje će otvoriti put i Srbiji i Kosovu u evroatlantske integracije.

Knjiga koja se nalazi pred čitaocima, kao i konferencija koja sledi, je pokušaj da se mobilišu lokalni akteri za aktivniji odnos prema vlastitoj budućnosti. To će ujedno biti naznaka da je vreme dovelo i do sazrevanja lokalnih elita, koje u narednom periodu treba zajedno sa međunarodnom zajednicom da donesu dalekosežne odluke koje se ne tiču samo Albanaca i Srba, već celog regiona i, rekla bih, Evrope.

Sonja Biserko

Reč autora

Ideja za objavljivanje knjige intervju sa poznatim ličnostima političkog, javnog, naučnog i intelektualnog života Srbije i Kosova (Srbi i Albanci) posvećene problemu rešavanja statusa Kosova, rodila mi se pre dve godine. Namera je bila da se vidi koliko su promenili, od juna 1999., svoje mišljenje i poglede prema i oko Kosova glavni politički akteri Albanaca i Srba, ali i druge ličnosti čije mišljenje ima uticaja na formiranje stavova javnosti u obe sredine. Realizaciju ove ideje omogućio je Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji u okviru projekta "Beograd – Priština: Koraci ka izgradnji poverenja".

Kada sam krajem novembra 2004. godine počeo sa radom, uz pomoć kolege Dragana Banjca, bio sam više nego siguran da se neće pojaviti nijedan problem u nalaženju sagovornika, imajući u vidu činjenicu da su kako predstavnici srpske tako i albanske strane više nego zainteresovani da se problem Kosova reši što pre, i da oni, na takav način, daju tome i svoj skromni doprinos.

Međutim, nije ispalo tako, zbog čega je i rad trajao skoro šest meseci. U stvari, što je i za čuđenje, glavni akteri političke scene Kosova i Srbije, koji su i najodgovorniji za rešenje tog pitanja, čija su usta puna Kosova, bili su oni koji su odbili na različite načine da odgovore na postavljena pitanja, barem su tako izjavili njihovi najbliži sardnici, što je najmanje primereno njihovim funkcijama ili profesijama. Zbog toga se u knjizi i ne nalaze imena funkcionera glavnih državnih političkih institucija Srbije i Kosova, ali i vodećih političkih stranaka, izuzimajući vodeće albanske stranke na Kosovu.

Prilikom pripreme knjige odlučio sam da svim sagovornicima postavim po nekoliko istih pitanja, dok su druga pitanja bila prema njihovim funkcijama ili profesiji. Međutim, neki od njih, kao Desimir Tošić i Čedomir Jovanović, opredelili su se za autorski tekst. Takođe, u knjigu su uključeni i neki interesantni tekstovi objavljeni tokom novembra i decembra 2004. u listu Politika u okviru Tribine o rešenju statusa Kosova a i neki konkretni predlozi od strane pojedinaca ili grupa iz Beograda i sveta.

U knjizi se objavljuje i intervju bivšeg predsednika vlade Srbije Zorana Đinđića, dat ovom autoru 7. februara 2003., a koji je emitovan 14. februara te godine u emisiji "Glasa Amerike", na albanskom jeziku "Ditari" (Dnevnik), mesec dana pre atentata na njega. Priključujem

ga knjizi zato što je Zoran Đinđić tim intervjuom kosovsko pitanje pokušao pokrenuti sa mrtve tačke.

Takođe objavljujem i intervju Ramuša Haradinaja, predsednika Alijanse za budićnost Kosova i bivšeg premijera Kosova (trenutno u zatvoru Haškog suda), koji je dao na dan kada je imenovan za mandatara nove vlade Kosova krajem novembra 2004 godine.

Ovom prilikom se zahvalujem svim sagovornicima na razumevanju i njihovom doprinos u rešavanju kosovskog pitanja.

Fahri Musliu

Beograd, maj 2005.

Srpski pogled

Vuk Drašković:

**Više od autonomije, a manje od nezavisnosti
je formula sa dva značenja**

1. Gospodine Draškoviću, kažite mi šta za Vas predstavlja Kosovo juče, danas, sutra?

Za mene će, kao Srbina, Kosovo i danas i sutra predstavljati ono što je predstavljalo juče: mesto rođenja srpske države, duhovnosti, kulture, nacionalnog eposa.

2. Kako ocenjujete stanje na Kosovu, da li prihvatate novu realnost posle 1999. i kako ocenjujete neke tvrdnje pojedinih krugova da je Kosovo izgubljeno za Srbiju?

Ja se nadam da je stvorena nova realnost. Bili smo svedoci dva ekstremna politička stanovišta. Miloševićevo ekstremno stanovište je glasilo: pun suverenitet i vlast Srbije na celom Kosovu i Metohiji, ili smrt. Drugo ekstremno stanovište, albansko, glasilo je: puna nezavisnost Kosova i Metohije od Srbije, ili smrt. Tako su se ova dva ekstremna stanovišta u potpunosti dodirivala samo oko jedne tačke, a ona se zvala smrt, i zaista se smrt i desila, smrt i Albanaca i Srba. Nova realnost kaže da status Kosova mora da bude novi status, i da to ne može biti ono stanje pre 1999. godine i da moramo da uložimo sve napore, i Srbi i Albanci, i Beograd i Priština, i međunarodna zajednica, da se dogovorimo oko ljudskog, pre svega, oko evropskog statusa Kosova.

3. Postoje dva gledišta o Kosovu, srpsko i albansko. Da li, u današnje vreme, vidite neki kompromis između ta dva naroda?

Ako nema kompromisa, onda nema ni budućnosti za dva naroda. Prošlost bi trebalo da bude učiteljica za budućnost. I Srbi i Albanci treba da izvuku pouku iz jedne zajedničke osobine: u prošlosti su koristili naklonost međunarodnih okolnosti na taj način što je onaj ko je bio jači negirao ili u značajnoj meri negirao prava onoga ko je bio slabiji. Kako su se istorijske okolnosti i ciklusi menjali, tako su veoma često slabiji dolazili u poziciju jačega, pa opet slabijega, a stradali su i jedni i drugi. Vreme je da i Srbi i Albanci shvate da je ovo 21. vek i da se na jednom ogromnom prostoru, od Portugala na zapadu pa do ko zna kojih granica na istoku, formira nova tvorevina koju možemo već sada nazvati ujedinjenim državama Evrope i da ta Evropa nikako ne počiva i ne može da počiva na projektima nezavisnosti iz 18., 19. ili 20.

veka, nego da počiva na projektima međuzavisnosti i država, i nacija, i kultura, i tržišta. Moramo da shvatimo da ćemo ulaskom u Evropu biti prisiljeni da se i jedni i drugi odrekemo značajnog dela svoga suvereniteta, koji ćemo preneti na organe i institucije Evropske unije.

4. Kako, onda, vidite rešenje kosovskog problema? Izneli ste nekoliko svojih predloga. Vlada Srbije ima neke svoje stavove i, u okviru toga, objasnite mi šta znači formula "više od autonomije, manje od nezavisnosti".

"Više od autonomije, manje od nezavisnosti" je formula koja ima svoja dva sadržaja, unutrašnji i, uslovno rečeno, spoljni. Unutrašnji sadržaj tog novog statusa Kosova, u skladu sa ovom formulom, je taj da Srbija i Crna Gora priznaju realnost da na oko 75- 80 odsto teritorije Kosova i Metohije žive Albanci, i da naš državni i nacionalni interes nije da kontrolišemo život i uređenje albanskog naroda, nego da maksimalno, po evropskim principima i na evropskom nivou, budu zaštićena prava srpskog naroda na Kosovu i Metohiji, koji je manjinski na Kosovu, kao i prava drugih nealbanaca. To znači i garancije kosovske vlade i parlamenta, i Evropske unije, i UN da će prava Srba biti maksimalno zaštićena, pravo na život, slobodu kretanja, obaveze obnavljanja svega porušenog od 10. juna 1999. do danas, od kuća do crkava, manastira i kulturnih spomenika. To znači i maksimalnu decentralizaciju vlasti na teritoriji koju nastanjuju Srbi, tako što će to biti lokalna samouprava nadležna za poslove prosvete, sudstva u prvom stepenu, obrazovanja, zdravstva i što će ti pilot projekti omogućiti obuhvatanje i onih ostrvaca, koje se zovu enklave, kao sto su Goraždevac, Velika Hoča, gornji deo Orahovca, Gračanica, sela u kosovskom Pomoravlju, Štrpce itd.

Spoljni sadržaj je u tome da mi tražimo garancije Evropske unije i Saveta bezbednosti UN za sadašnji status državnih granica Srbije i Crne Gore sa Albanijom i Makedonijom. Ta se granica ne može menjati, ta se granica ne može preimenovati u neku drugu granicu, ali ona mora da bude granica evropskoga kvaliteta, postojeća na mapama, postojeća u dokumentima, nepostojeća u praksi, otvorena, kao simbol otvorenog Kosova, jednako otvorenog na sve strane.

Mi smo za to da i takozvane unutrašnje granice Kosova prema SCG budu nevidljive na terenu, mi smo za to da ovako otvoreno Kosovo bude most saradnje i pomirenja u celom regionu. Mi smo za to da svaki građanin Kosova ima pravo da sam odlučuje sa kim će se povezivati politički, kulturno, u oblasti trgovine, biznisa ili školovanja, da li sa Srbijom, da li sa Albanijom, da li sa Makedonijom, da li sa Crnom Gorom ili istovremeno i sa Srbijom, i sa Albanijom, sa Crnom Gorom.

Ja mislim da će to diktirati interesi ljudi i da će ova formula dovesti do toga da će albansko stanovništvo sa Kosova i Metohije, pre svega u privrednom pogledu, želeći otvorena vrata u Srbiju i Crnu Goru.

5. Faktički to znači Kosovo sa autonomijom u okviru Srbije odnosno u okviru Državne zajednice SCG. Postavlja se jedno praktično pitanje: kako može ta država da funkcioniše kad je recimo 2 miliona Albanaca protiv toga da žive po diktatu Beograda, kad je to najnerazvijeniji deo na ovim prostorima i kad tamo imate ogroman porast nataliteta, i da li može ta država da funkcioniše normalno u tim okolnostima?

Ovaj novi status Kosova nije nikakav status po diktatu Beograda, i u tom pogledu naša državna pozicija je vrlo jasna. Drugo, kako funkcioniše Južni Tirol? Razgovarao sam sa ljudima iz Evropske unije koji vide da bi, otprilike, rešenje za Južni Tirol moglo da bude kao neki pelcer za novi status Kosova. Južni Tirol je formalno na mapi u sastavu Italije, a praktično je uspostavljen puni suverenitet austrijske većine u Južnom Tirolu i sistem pune pozitivne diskriminacije italijanske manjine u Južnom Tirolu. To savršeno funkcioniše. Pre 30 godina, tamo se svaki dan ginulo, podmetane su bombe, odnos između dve države bio je katastrofalan. Odjednom, nađeno je rešenje koje dobro funkcioniše, a naročito savršeno funkcioniše sada od stvaranja Evropske unije.

Vaše pitanje je o volji Albanaca. A šta ćemo sa voljom Srba, s obzirom na sve ono što Kosovo u istorijskom smislu znači srpskoj naciji? Nije Kosovo bilo koje parče zemlje, nego je, kad su u pitanju Srbi, to posebno mesto, i mislim da to naši prijatelji Albanci treba da uvažavaju tim pre što mi apsolutno ne želimo da osporavamo njihovu punu vlast na teritorijama i na ogromnim prostorima Kosova koje oni naseljavaju.

Pomenuli ste pitanje nataliteta. Izgleda da je to ključno pitanje i mislim da svi odgovorni albanski političari u Prištini moraju dobro da se zamisle pred tom činjenicom. Sadašnja pozicija Srba na Kosovu i Metohiji je tragična, ali ako Kosovo i Metohija postane nezavisna država, mogu da iznesem stotinu argumenata da bi, u tom slučaju, najtragičnija postala pozicija albanskog naroda na Kosovu i Metohiji. Zašto? Proglašenje kosovske nezavisnosti moglo bi biti samo protiv volje Srba i Srbije. Znam šta bi usledilo, i ono malo Srba što ima na Kosovu i Metohiji, a ostalo ih je vrlo malo, povuklo bi se sa Kosova i Metohije i verovatno bi neka vrsta Berlinskog zida bila postavljena između Srbije i Kosova, uz opasno lansiranje novog srpskog nacionalnog mita - čekanja novog istorijskog trenutka da se oslobodi Sveta Zemlja. Odnos između Srba i Albanaca bili bi stravično zatrovani, odnosi između Srbije i Albanije bili

bi opterećeni tom preprekom koja bi se pojavila jednostranim nasilnim proglašenjem kosovske nezavisnosti. Albanci na Kosovu su mlada nacija, eksplozivna nacija, mislim da ih u ovom trenutku ima oko 80 odsto nezaposlenih. Ne može Evropska unija ni UN držati otvoren džak para i izdržavati jednu ekonomiju, jednu državu koja ne bi imala realnu mogućnost opstanka, i onda bi nastali ogromni problemi na samom Kosovu i Metohiji među Albancima .

Podjimo sad od ovoga što zagovaraju Srbija i Crna Gora i međunarodna zajednica, evropski status Kosova, otvoreno Kosovo. Granice su na mapama, nose imena kakva su do sada bila, u stvarnosti ih nema. Ceo Zapadni Balkan ulazi u NATO, ulazi u Evropsku uniju. Računice kažu da bi Srbija po pristupu NATO u periodu od dve godine imala manjak radne snage za oko 400.000 ljudi. Toliki projekti su predviđeni, da ćemo mi apsolutno imati manjak radne snage svih profila. Srbija i Crna Gora su most između Evrope i Azije, most između Jadrana i Balkana, između Balkana i ruskoga tržišta. S druge strane, u poziciji manjka radne snage naći će se i Bosna i Hercegovina, Hrvatska. Mi smo sa Albancima sa Kosova u zajedničkoj državi živeli 70 godina i, ako zaboravimo ružne trenutke i koncentrišemo se na činjenicu da smo jedni druge odlično poznavali, doći ćemo do saznanja da će većina Albanaca u potrazi za poslom, za profitom, biti usmerena na zemlje bivše Jugoslavije, a na Srbiju i Crnu Goru pre svega. Tih 70 godina zajedničke države učinilo je to da većina Albanaca na Kosovu i Metohiji bolje poznaju stanje u slovenačkoj privredi i bolje poznaju slovenačka preduzeća , a nekmoli srpska, nego preduzeća u Albaniji. Znači, sve govori u prilog ovoga što zastupamo.

6. Dakle, Vi ste, faktički, protiv nezavisnosti Kosova i to ste predložili. Ali na tim nekim razgovorima, za koje bi se konačno rešenje založili, da li za neku uslovnu nezavisnost, konfederaciju između Srbije i Crne Gore, uniju? Da li Vi sami imate neku viziju o tim razgovorima?

Razgovori, dogovori će se voditi u dve faze. U prvoj fazi, oko primene demokratskih standarda, oko suštine tog novog statusa, a u drugoj fazi ćemo se potruditi da nađemo ime toj novoj suštini, tom novom statusu. Čini mi se da je to i logično, jer dete prvo mora biti rođeno, a onda kršteno.

Spominju se neke kombinacije: uslovna nezavisnost, kontrolisana ili nadgledana nezavisnost, ograničena nezavisnost. Ima i predloga da to bude unutrašnja suverenost, ali ja toliko mnogo ne razmišljam o imenima, već sam koncentrisan na suštinu i oko suštine. U svetu

ima mnogo toga što mi ne znamo. Neću da upoređujem Kosovo sa, recimo, Portorikom, ali nađeno je neko rešenje za Portoriko. Oni se zovu Teritorija Portoriko, oni su država koja se ne zove država, oni su Teritorija Portoriko. Oni služe vojsku SAD, ali ni kao teritorija nemaju svoju zvezdicu na američkoj zastavi. Oni nisu članica UN, ali imaju svoju zastavu, svoj grb, imaju sve svoje državne organe . Ponovo napominjem da je Južni Tirol najbolji evropski uzor za tu suštinu koja bi trebalo da se rodi na Kosovu.

Jedno je sigurno: ključni dogovor pri ovim razgovorima mora da bude taj da će se sve rešavati razgovorima, ništa silom. Kad odete u Belgiju, u toj zemlji je prestonica Evropske unije, vi ćete se začuditi nekim rešenjima koja tamo funkcionišu već 100 godina. Već 100 godina se tvrdi da rešenja nisu baš najbolja, ali nikad niko nije nikog napao, niti ubio, iako rešenja često nisu ni logična, jer tamo gde su Flamanci, oni imaju svoju suverenost, a Valonci nemaju pravo na svoj jezik, i obrnuto. Rešenja su takva, ona funkcionišu, imaju zajedničke institucije, ali je lokalna samouprava iznad centralne vlasti.

7. Na tim razgovorima ko bi učestovao, da li Beograd i Priština usmereni prisustvom međunarodne zajednice, da li bi odluku doneo Savet bezbednosti bez nekih velikih razgovora ili bi, možda, kako je bivalo ponekad, ta odluka bila doneta na međunarodnoj konferenciji?

Prvo, mislim da krene bezuslovno srpsko - albanski dijalog na samom Kosovu. Dijalog Beograd - Priština, dijalog Beograd - Tirana, koji je, srećom, krenuo na najbolji način i koji je uspostavljen na najvišem nivou. Prvi put od 1948. godine ministar spoljnih poslova posetio je Tiranu pre dva meseca, a ja uskoro očekujem mog albankog kolegu ovde u Beogradu i mislim da imam šta da mu pokažem. Pričao sam mu o tome da se zgrada koja je simbol Beograda zove Albanija, da nam je jedna od centralnih ulica Skadarska, da nam je najlepši deo Beograda, gde su nacionalni restorani, u delu koji se zove Skadarlija, da mi Srbi i Albanci imamo mnogo više sličnosti nego što ima razlika i sporova među nama, a greška je i jednih i drugih što smo bežali od sličnosti i uveličavali razlike. Istorije su slične, mitovi su slični, običaji, pesme, i logično je da je tako. Ako bi ljudi koji će učestovati u tim razgovorima u duši prihvatili načelo: neću pokazivati na trn u oku ni brata i suseda, sve dok ne izvadim balvan iz svog oka - mislim da bi razgovori bili uspešno okončani.

8. Vi ste spomenuli razgovore na samom Kosovu između Srba i Albanaca, međutim stiče se utisak da Srbi na Kosovu nisu toliko

samostalni, da su dirigovani iz Beograda i da ne smeju čak ni da ulaze u institucije samouprave na Kosovu, a da ne pričamo da krenu u neke razgovore sa Albancima.

Oni su, pre svega, zaplašeni i strepe za svoju sudbinu. Ako je čovek lišen osnovnih ljudskih prava, uključujući i pravo na slobodno i bezbedno kretanje, čovek sličan robu, onda je mnogo Srba na Kosovu u tom položaju, pre svega u takozvanim enklavama. Žalosno je i tragično znati da, na primer, u Orahovcu ne mogu da odu ni 300 metara do groblja, da deca idu u školu u pratnji KFOR-a, a tek da ne pričam o užasnom položaju onih koji su ostali u gradovima i koji su zaboravljeni. U Prištini je živelo skoro 40.000 Srba, a sad ne verujem da ih ima više od 100. I neverovatno je da je u tradiciji i jednog i drugog naroda živelo načelo čojstva - kada se mora drugi štititi od sebe. Padamo na tom ispitu iz svoje tradicije.

9. Očekuju li neke signale iz Beograda? Oni kažu da bez Beograda ne mogu ništa, ja sam razgovarao sa njima i mnogi mi tako kažu.

Mislim da nema ničega nerazumljivog u toj njihovoj želji da budu podržani od matice države, a istovremeno verujem da će iz Beograda dobiti samo signale da učestvuju u dijalogu, u svim vrstama dijaloga, u radnim grupama, u institucijama vlasti, i da se dogovori i razgovori ne mogu nikako opstruirati.

10. Koliko je, onda, odgovornost albanske političke strukture i samih Albanaca što nisu uspeali da sačuvaju u dovoljnoj meri život Srba na Kosovu niti da doprinesu procesu povratka Srba na Kosovo?

To je ključno pitanje i ključna odgovornost. Zamislite situaciju da su se posle 10. juna 1999. albanski politički lideri poneli kao Vili Brant i kazali: Braćo Srbi, komšije, nema Slobodana Miloševića, on je bio najveće zlo i najveći neprijatelj i vas i nas, nestalo je prepreke i jaza između nas, nemate razloga da bežite iz vaših kuća, u nama ćete, vašim komšijama i prijateljima, imati zaštitnike. Mislim da bi razgovori o statusa Kosova bili davno završeni.

11. Ja mislim, Vuče, da bi se razgovori o Kosovu brzo završili da u Beogradu postoji jedna hrabra politička elita, političari koji bi to rešili jednim rezom. Videvši da stvari idu loše u Srbiji i da mora da se intergriša, oni treba da ubede svoj narod da se, uz neke određene uslove, prizna nezavisnot Kosova. Oni bi time pokazali svetu da su demokratska vlast i da sami mogu da reše to pitanje.

Nema ni jedne zemlje u regionu koja će reći da je rešenje nezavisno Kosovo. Ja sam naveo razloge, znači ne može biti rešenje nešto što

postaje kancerom stalne nestabilnosti, ne samo u srpsko - albanskim odnosima nego nestabilnosti u celom Zapadnom Balkanu a, boga mi, i u na području jugoistočne Evrope.

12. Zašto se kaže unapred da je ta nezavisnost kancer za ceo Balkan i Evropu?

Naprosto što odgovor može biti sažet u dva načela . Načelo 1 - demokratski standardi sveta moraju se primeniti. Načelo 2 - Povelja UN mora se poštovati. Povelja UN je veoma jasna. Ne mogu se na teritoriji već međunarodno priznate države proglašavati druge suverene države bez saglasnosti tih država, država na čijoj se teritoriji formiraju, i to se nigde nije desilo iz razloga koji su apsolutno opravdani. Srbija neće da potpiše dokument da na jednom delu svoje teritorije proglašava drugu državu.

13. Da li su demokratski standardi za Kosovo ostvarivi, i da li je potrebno nešto da se menja u Rezoluciji 1244 Saveta bezbednosti?

Šta je tu neostvarivo. Osam je standarda i u svakom standardu još po 10 načela, koji se svode na to da ne bude građana prvog reda i građana drugog reda i da etničko čišćenje i progoni na nacionalnoj osnovi ne mogu dobiti legitimitet.

14. Zašto vlasti u Beogradu podstiču paralelne strukture na Kosovu, u enklavama, a istovremeno se u Srbiji finansiraju bivše strukture bivše vlasti koje su funkcionisale na Kosovu ? Da li je, ipak, posle svega, moguć zajednički život Srba i Albanaca na Kosovu?

Zajednički život Srba i Albanaca je moguć na Kosovu zato jer ga mora biti. Paralelnih struktura u enklavama nema. Ima nečeg drugog, da sever Kosova, kojeg čine nekoliko opština, Severna Mitrovica, Leposavić i Zubin Potok, koje u nekom istorijskom smislu i nisu bile deo Kosova, nego se tek 1957. godine, odlukom Petra Stambolića i tadašnjeg rukovodstva Srbije, iz njihovih razloga, priključene Pokrajini. U tom delu Srbi su u većini. Srpsko nacionalno veće za Kosovo i Metohiju predstavlja samo te opštine, bez prava i osnova , dok tri četvrtine teritorije na kojoj su enklave nisu zastupljne u tom dokumentu, i ja ga smatram nelegitimnim. To je jedna sebičnost za koju nemam nikakvo opravdanje. Malo pre sam govorio šta Kosovo u epskom i istorijskom smislu znači za Srbe i sve to se nalazi u centralnom Kosovu i Metohiji, ne na severnom Kosovu. Zvečan se pominje samo u pesmi kad je Kosačić Ivan prebrojavao Turke uoči Kosovskog boja. Kosovski ep je poznat i Albancima. Od Patrijaršije, Dečana, Prizrena ... sve je izvan severnog Kosova, a Srba je vrlo malo tu ostalo. Pa i kad se vrate oni koji će se vratiti, Srba će biti taman toliko da se spasu multietnički odnosi na tom prostoru. Albanci će i na tom prostoru biti u ogromnoj većini,

ali će u Briselu i u celom svetu biti moguće pokazati da će zajedno sa njima živeti i Srbi koji će biti najbolji most saradnje i pomirenja između dve nacije.

Ministar inostranih poslova SCG, predsednik SPO, pisac

САВЕЗ УДРУЖЕЊА
КУЋА ЉУДСКИХ ПРАВА И ДЕМОКРАТИЈЕ

Број: _____

Датум: _____ 20____ год.
БЕОГРАД

Goran Svilanović:

Novi status Kosova biće država

1. Šta predstavlja za Vas Kosovo: juče, danas, sutra?

Moja veza sa Kosovom je veoma lična s obzirom da sam se rodio u Gnjilanu, da sam živio do svoje sedme godine tamo, da sam provodio, svake godine do fakulteta, svaki školski raspust u velikoj porodici koju sam imao tamo. Sada su se svi odselili. I oni poslednji koji su ostali, odselili su se posle erupcije albanskog nasilja prema Srbima 17. marta 2004. godine.

2. Kako ocenjujete trenutno stanje na Kosovu i da li prihvatate novosvotorenu realnost? Koliko su istinite tvrdnje nekih krugova da je Kosovo de fakto izgubljeno za Srbiju?

Da, naravno da prihvatam novu realnost na Kosovu. I tačno je da ne bi trebalo očekivati u budućnosti bilo kakvu vezu Kosova i Srbije, osim dobrosusedskih odnosa, a i za izgradnju takvih odnosa biće potrebno mnogo hrabrosti kod političara i među Srbima i među Albancima. Kosovo će za Srbiju biti od značaja zbog dva razloga. Jedan jeste - Srbi koji tamo žive, ukoliko budu tamo živeli i posle promene statusa. Drugi razlog je ogromno nacionalno bogatstvo koje ostaje na Kosovu, crkve i manastiri. Što se prvog razloga tiče, ja nisam optimista i voleo bih da se varam, ali bojim se da će sa promenom statusa Srbima koji žive u ostalim enklavama, osim na severu, biti veoma teško da ostanu tu i da žive. Ni Albanci im u tome nimalo ne pomažu stalnim incidentima, koji traju godinama. Dakle, bojim se da će se iseliti. Što se tiče onih na severu, verujem da će ostati da žive u svojim domovima, s tim da nisam siguran da će prihvatiti institucije Kosova kao sopstvene centralne institucije. Tu će biti dosta problema.

3. Oko Kosova i dalje postoje dva suprotstavljena gledišta: albansko i srpsko. Da li vidite mogućnost pomirenja i istorijskog kompromisa ova dva naroda, imajući u vidu istorijska iskustva drugih naroda?

Do pomirenja među ljudima, među narodima će doći, o tome nemam bilo kakvu dilemu, samo što ne mislim da će doći do kompromisnog rešenja, već verujem da će Kosovo imati novi status, a to je država.

4. Kako vidite rešenje pitanje Kosova? (Svoj stav obrazložite šire)

Status Kosova bi trebalo da bude rešen do kraja 2006. godine, zajedno sa ostalim statusima koje smatram nerešenim na Zapadnom Balkanu. Imam u vidu nefunkcionalnost Srbije i Crne Gore, kao i nefunkcionalnost dejtonske Bosne. Dakle, smatram da je neophodno donošenje novih ustava umesto onih koji su zasnovani na sporazumima koji su vrlo

okvirni i koji samo fiksiraju jednu situaciju kao što je kraj rata u Bosni, kraj konflikata u Makedoniji, prestanak tenzija između Srbije i Crne Gore (Dejtonski, Ohridski i Beogradski sporazumi će nužno ustupiti mesto ustavima koji će ove zemlje voditi ka članstvu u Evropskoj uniji). Što se Kosova tiče, misim da će doći do razdvajanja pojmova nezavisnosti i suvereniteta. Tako očekujem da do kraja 2006. godine Kosovo bude nezavisno od Srbije kako bi moglo, već od 2007. Godine, zajedno sa ostalim državama Zapadnog Balkana da započne pregovore sa EU. Ali ne verujem da će biti i međunarodnopravno suvereno, čak mislim da bi bilo korisnije odložiti međunarodnopravno priznanje do trenutka ulaska Kosova u EU. U tom periodu bi trebalo učiniti institucije kosovskog društva funkcionalnim. One to danas nisu. Ono što smatram neophodnim, to je da na severu bude primenjena formula koju bih nazvao Ohrid plus, dakle takav stepen decentralizacije koji bi garantovao Srbima koji tamo žive ostanak u njihovim domovima. Što se tiče enklava, i tamo je neophodan veoma visok stepen decentralizacije po ugledu na Ohridski sporazum, možda nešto što bih nazvao Ohrid minus, ili prosto novi Ohridski sporazum. Razlika između ova dva rešenja je u činjenici da se sever u punoj meri oslanja na Srbiju i da su nužne garancije koje će učiniti tu komunikaciju sa Srbijom veoma živom, veoma jednostavnom. Od posebnog značaja biće mogućnost da Srbija utiče na proces obrazovanja, zdravstva... Takođe, potrebna je i lokalna policija koja bi bila dodatno ohrabrenje za Srbe da ostanu.

5. Ako biste Vi bili član delegacije na pregovorima o konačnom statusu Kosova, koje rešenje ste spremni da prihvatite: nezavisnosti, uslovljenu nezavisnost, federaciju, konfederaciju ili uniju između Srbije, Crne Gore i Kosova ili neko drugo rešenje?

Mislim da sam na ovo već odgovorio.

6. Kako treba da se reši pitanje statusa Kosova: razgovorima između Prištine i Beograda uz prisustvo međunarodne zajednice, odlukom Saveta bezbednosti ili nekom međunarodnom konferencijom?

Očekivao bih odlučnije postupanje EU. Ona je stvarna budućnost balkanskih naroda, i zato priželjkujem da odlučnije interveniše u procesu definisanja statusa, upravo insistirajući na tome da nove ili nove-stare države moraju biti u stanju da zadovolje kriterijume iz Kopenhagena za članstvo. Uloga EU je od ključnog značaja, a proces pridruživanja je glavni podsticaj za balkanske narode i njihove države da se reformišu. I EU bi taj uticaj trebalo više da koristi. Međutim, naše dosadašnje iskustvo je da je Vašington taj koji ovakve čvorove preseca. Što se Saveta bezbednosti UN tiče, on će samo u drugoj fazi, kada sve bude jasno, verifikovati novu situaciju, novi status. Najrealnijim mi se

čini da u dijalogu značajnog učesća uzmu zemlje članice Kontakt grupe, ali bih ja predložio makar i prisustvo naših suseda, jer kakvo god da bude konačno rešenje, ti susedi će morati da žive s njim, baš kao i mi.

7. Zašto za Beograd nije prihvatljiva nezavisnost Kosova, i da li postoji mogućnost da Srbija funkcioniše kao normalna država sa Kosovom u svom sastavu u kome ogromna većina Albanaca to ne prihvata?

Sada je kasno za takva pitanja. Srbija više ne može da funkcioniše sa Kosovom u svom sastavu i ne funkcioniše na taj način još od 1999. godine. Stvari ne mogu da se vrate unazad.

8. Zašto Kosovo i dalje služi političarima u Beogradu za sakupljanje političkih poena instrumentalizacijom Srba?

Služiće i ubuduće, bar narednih nekoliko godina. Razlozi su oni koje sam već pomenuo. Činjenica da nekih 70.000 Srba još uvek živi tamo, kao i činjenica da se neki od najznačajnijih kulturnih i istorijskih spomenika srpskog naroda nalaze na Kosovu. Tu su i druge možda manje značajne a ipak prisutne okolnosti kao što je ona da u Srbiji, u ovom trenutku, živi oko 600.000 građana koji su poreklom sa Kosova.

9. Koja je uloga Beograda i srpskih političkih predstavnika sa Kosova u rešavanju konačnog statusa?

Od suštinske je važnosti da Beograd učestvuje aktivno u dijalogu i u donošenju odluka o novom statusu Kosova. Ja se zalažem za takvu politiku ključnih međunarodnih aktera, a to su, u slučaju Kosova, EU i SAD, koja će stalno da uključuje Beograd, da ga angažuje, a ne za onu koja će izolovati Beograd. Bolje je da predstavnici Srbije budu za stolom, makar se i ne slagali, makar se i protivili odlukama. Što se tiče srpskih političara na Kosovu, oni su u velikom problemu zbog destruktivne politike iz Beograda, koja ih stalno udaljava od institucija kosovskog društva. Tu pogotovo mislim na predstavnike Srba iz enklava, koji ne mogu tako direktno da se oslone na pomoć i podršku Srbije kao oni sa severa. Oni su u ovom trenutku veoma razočarani ponašanjem Beograda, koji stalno izbegava da učestvuje u nekim procesima i, na izvestan način, brani i njima da u tim procesima učestvuju, a kada se konačno u Beogradu shvati da će stvari ići dalje bez obzira na bojkot, onda traži svoje mesto za stolom. Do sada se potvrdilo da je ta odluka o učesću u procesima uvek bila zakasnela i onda je dolazilo do još većih frustracija u Beogradu a posebno među Srbima na Kosovu, koji uvek traže podršku da učestvuju u tim procesima, ali je od Beograda ne dobijaju. Primeri za ovakve situacije su izrada Ustavnih okvira za Kosovo, što je Beograd bojkotovao, a kada je konačno shvaćeno da će biti usvojeni, onda su amandmani iz Beograda došli suviše kasno da bi

bili uzeti u razmatranje. Sve to su Srbi na Kosovu videli i osetili su se izigranim. Slično je danas sa izostankom podrške iz Beograda da Srbi učestvuju na izborima i u pilot projektima decentralizacije koje sprovodi Vlada Kosova. Pored ovih, postoji još jedan razlog nezadovoljstva među Srbima i u Beogradu i, naročito, na Kosovu, a to je izigravanje dogovora od strane međunarodnih partnera. Takav izigrani dogovor bio je dogovor, sklopljen pre više od dve godine sa Hekerupom, o formiranju jednog tela koje bi pratilo stanje na Kosovu i u čijem radu bi učestvovali predstavnici i Kosova i Srbije i UNMIK-a. Evo, to su sve okolnosti koje otežavaju poziciju srpskih političara na Kosovu, ostavljaju ih bez podrške njihovih birača i stalno ih dezavuišu.

10. Šta treba da urade albanski političari i albansko stanovništvo da se vrate iseljeni Srbi i da se uključe u institucije sistema i politički život Kosova?

Nasilje, incidenti, provokacije, morale bi da prestanu odmah, i tu bi vodeću ulogu morala da preuzme kompletna kosovska politička elita među Albancima; pre svih vlada, ali i ostali političari. Oni bi trebalo mnogo više da se angažuju među Albancima i među Srbima, i da svojim primerom utiču na povećanje poverenja srpske populacije da će moći da žive na Kosovu bezbedno i u miru sa susedima i posle definisanja statusa.

11. Da li je moguć zajednički život Srba i Albanaca na Kosovu?

Nisam optimista. Način na koji su okončani ratovi u procesu raspada prethodne Jugoslavije, formiranjem nacionalne države Slovenaca, nacionalne države Hrvata, nacionalne države Srba, dvonacionalne države Makedonaca i Albanaca, tronacionalne države Bošnjaka, Srba i Hrvata, uverava me da će, po definisanju statusa, i Kosovo biti nacionalna država Albanaca, sa zanemarljivom manjinskom populacijom. Raspadom SFRJ nisu formirane multietničke ni građanske države, već samo prema manjinama tolerantne nacionalne države (a i to pod velikim međunarodnim pritiskom).

12. Da li su "standardi za Kosovo" ostvarivi, i da li je potrebno da se menja Rezolucija UN 1244?

Ne, standardi nisu ostvarivi. U zavisnosti od toga kako se tumače, njih ne mogu da ostvare ni mnogo razvijenije zapadne demokratije. E, sada, ako se tumači drugačije, onda će neko proglasiti standarde ispunjenim već za godinu dve. Rezolucija će biti promenjena na samom kraju procesa definisanja statusa Kosova, verovatno kada Kosovo bude funkcionisalo u novom statusu već neko vreme.

(Bivši ministar inostranih poslova SCG, poslanik u Skupštini Srbije)

Dušan Proroković:

Rešenje kakvog nema sličnog u Evropi!

1. Šta za Vas predstavlja Kosovo: juče, danas, sutra?

Prva asocijacija na reč Kosovo, za mene svakako jeste - kolenka. Juče, danas, sutra, Kosovo je za mene uvek bilo i uvek će ostati kolenka srpske državnosti, srpske duhovnosti, srpske kulture. Srpski narod u ovome nije poseban, i drugi evropski narodi imaju svoje kolenke. Politički problemi, koji su vremenom nastajali, nisu u prošlosti odvajali, niti smeju u budućnosti odvajati Kosovo od ostatka Srbije. Beograd se, uprkos svim problemima, mora odnositi prema Kosovu na jedan poseban način.

2. Kako ocenjujete trenutno stanje na Kosovu i da li prihvatate novostvorenu realnost? Koliko su istinite tvrdnje nekih krugova da je Kosovo de fakto izgubljeno za Srbiju?

Nikako ne mogu da se pomirim sa promovisanjem srednjevekovnih vrednosti. Šta znači novostvorena realnost? To da na Kosovu živi mnogo više Albanaca nego Srba u ovom trenutku, pa da Kosovo, shodno tome, treba da postane nezavisno? Zadatak političkih elita mora biti taj da svojim radom čine sve kako bi se granice brisale, kako bi se, što je moguće više, povezivali, približavali, a ne delili, udaljavali. Ako se želi koristiti populacioni, demografski kriterijum kako bi se crtale nove granice i stvarale nove države, onda treba podsetiti da u mnogo evropskih država postoje posebne regionalne, teritorijalne celine u kojima žive određene etničke grupacije i u kojima ostvaruju sva svoja prava. Baskijci u Španiji, Irci u Alsteru, Šveđani na Olandskim ostrvima, Austrijanci u Južnom Tirolu-Alto Adidu, Srbi u Republici Srpskoj. Ne vidim zašto bi se neki drugi kriterijum primenjivao na Kosovo. Pogotovo što je "novonastala" situacija, između ostalog, upravo nastala i zbog etničkog čišćenja. Na etničkom čišćenju i zločinu ne mogu se kopati temelji državnosti.

3. Oko Kosova i dalje postoje dva suprostavljena gledišta: albansko i srpsko. Da li vidite mogućnost pomirenja i istorijskog kompromisa ova dva naroda, imajući u vidu istorijska iskustva drugih naroda?

Već sam rekao da političke elite moraju činiti sve kako bi se narodi međusobno približavali, a ne razdvajali. Vek koji je pred nama svakako će biti vek daljih kontinentalnih integracija, verovatno formiranja jednog evropskog bezbedonosnog sistema i jedne evropske diplomatske

službe. Srbi i Albanci moraju dati svoj doprinos tome.

4. Kako vidite rešenje pitanja Kosova? (Svoj stav obrazložite opširno)

Rešenje koje će na kraju biti usaglašeno biće, u svakom slučaju, originalno. Vidim ga kao široku autonomiju Kosova i Metohije u okviru Srbije. Ne postoji ni jedno identično rešenje u različitim delovima Evrope. Mislim da Kosovo može imati nezavisnu upravu za svoj ekonomski, trgovinski, saobraćajni sistem. Mislim da Kosovo može imati pravo na predstavljanje na sportskim i kulturnim manifestacijama, na onaj način na koji npr. Škotska ima na to pravo u okviru Velike Britanije. Mislim da Kosovo može samo brinuti o razvoju svoje privrede, svog obrazovanja, sistema zdravstvene zaštite. Ali se, opet, postavlja pitanje svrsishodnosti svega toga. Nemoguće je da Kosovo funkcioniše kao nezavisan privredni entitet. Nemoguće je, jer se međuzavisnost nacionalnih privrednih sistema u regionu uvećava iz godine u godinu. Države zajedno rešavaju pitanja saobraćajnih koridora. Ono što zaista ne vidim kako će se rešiti jeste pitanje bezbednosti. Kosovo je, u proteklih šest godina, postalo prostor sa najvećim "robnim rezervama" narkotika u Evropi. Čisto sumnjam da kosovska policija ili bilo koje druge lokalne bezbedonosne formacije mogu rešiti taj problem. Kriminal, koji sa Kosova dolazi direktno, ugrožava bezbednost svih država u regionu, i ovo mora biti tema kojom će se ozbiljno pozabaviti i Brisel i Strazbur.

5. Ako bi Vi bili član delegacije na pregovorima o konačnom statusu Kosova, koje rešenje ste spremni da prihvatate: nezavisnosti, uslovljenu nezavisnost, federaciju, konfederaciju ili uniju između Srbije, Crne Gore i Kosova ili neko drugo rešenje?

Rešenje koje će biti pronađeno, takođe će mnogo zavisiti od samog toka pregovora. Treba se samo prisetiti Dejtona i Ohrida, pa shvatiti da je mnoge stvari nezahvalno predviđati. Ono što jeste neprihvatljivo za glavne donosiocle odluka u Beogradu jeste - nezavisno Kosovo. Za mene lično, puna ili uslovljena nezavisnost jednostavno ne dolaze u obzir. Naravno, Kosovo može postati nezavisno i bez saglasnosti Beograda. Sila Boga ne moli. Ali mislim da, donošenje odluke protivno volji Beograda može stvoriti nove probleme u regionu i usporiti približavanje Zapadnog Balkana EU.

6. Kako treba da se reši pitanje statusa Kosova: razgovorima između Prištine i Beograda uz prisustvo međunarodne zajednice, odlukom Saveta bezbednosti ili nekom međunarodnom konferencijom?

Naravno da bi najbolje rešenje bilo da se sve reši dogovorom između Prištine i Beograda, ali, posle svega što se dešavalo, teško je očekivati da bude usaglašen stav bez verifikacije međunarodnog faktora. Nekoliko

međunarodnih institucija je uključeno u "kosovski proces". Kontakt grupa, EU-SAD-NATO, Savet bezbednosti, Savet Evrope, OEBS. Ali, na koncu, nemoguće je bilo kakvu odluku o budućnosti Kosova doneti bez Saveta bezbednosti UN. Ako ni zbog čega drugog, ono zbog Rezolucije 1244, koja i dalje postoji i koja i dalje predstavlja bazični pravni okvir prema kojem Kosovo funkcioniše danas.

7. Zašto beogradske vlasti žele da Kosovo ostane unutar Srbije kada se zna da su dva miliona Albanaca su protiv toga, da je Kosovo ekstremno siromašno i da ima ogroman natalitet? Da li, u takvim uslovima, Srbija može da funkcioniše kao normalna država?

Vaše pitanje zapravo glasi: zašto Beograd želi da Kosovo ostane unutar Srbije kada kosovski Albanci nikada neće prihvatiti suverenitet Beograda na tom području? Ovo pitanje pokreće još neka. Da li je UČK nastala kao formacija koja se borila protiv Miloševićevog režima ili se borila za nezavisnost Kosova? Da li je, potom, Srbija bombardovana zbog kršenja elementarnih ljudskih prava kosovskih Albanaca ili da bi Kosovo bilo nezavisno? Miloševića više nema, institucije Kosova će moći samostalno da brinu o stanju ljudskih prava na Kosovu i ako Kosovo ostane unutar Srbije tako što će Kosovo dobiti široku autonomiju. Ako su prave nakane kosovskih Albanaca bile borba protiv Miloševića, želja da se zaštite ljudska prava, želja da mogu da deluju autonomno u odnosu na Beograd, onda je albanska politička elita ispunila svoju misiju. Međutim, ako je razlog svega bilo pokretanje borbe zarad dobijanja nezavisnosti, onda to iz korena menja situaciju. Beograd je prirodno zainteresovan za rešavanje svih problema na Kosovu. Oko milion i dvesta hiljada nezaposlenih predstavlja socijalnu bombu za ceo region i mi to pitanje moramo zajednički rešavati.

8. Da li se može objasniti stav Beograda da Kosovo treba da dobije satus veći od autonomije a manji od nezavisnosti, i nije li to vraćanje na Ustav iz 1974., godine koji je najviše kritkovan, a i rušen od srpske vlasti?

Ustav iz 1974. je nastao u drugom vremenu i u drugačijim okolnostima, i to je teško poistovećivati sa sadašnjom situacijom. Pokušaću da objasnim šta znači više od autonomije a manje od nezavisnosti na jednom primeru. Republika Srpska predstavlja entitet u okviru BiH. Šta taj entitet predstavlja u ustavno-pravnom smislu teško je objasniti. Entitet ima obeležja i konfederalne jedinice, i federalne jedinice, ali i pokrajinske uprave u zavisnosti od toga koji segment se posmatra.

9. Da li je moguć zajednički život Srba i Albanaca na Kosovu, i kako gledate na predloge o podeli Kosova na dva entiteta?

Pitanje decentralizacije jeste, pored pitanja ostvarivanja povratka interno raseljenih lica, najbitnije. Međutim, decentralizacija ne mora da znači i podelu Kosova na dva entiteta. Kada govorimo o decentralizaciji kao mehanizmu za zaštitu manjinskih etničkih zajednica na Kosovu i Metohiji, mnogo bliži sam ideji da lokalne jedinice samouprave mogu biti pravni kondominijumi u onom smislu u kojem je Distrikt Brčko pravni kondominijum u ustavnom poretku Bosne i Hercegovine i Republike Srpske. Tako da npr. Štrpce, kao pravni kondominijum, može birati ko će imati supremaciju u npr. sistemu zdravstvene zaštite i socijalnog osiguranja u toj opštini, autonomna uprava iz Prištine ili državna uprava iz Beograda.

10. Da li kosovski Albanci imaju koncept za srpsku zajednicu u okviru nezavisnog Kosova, i šta treba da učine da bi Srbi bili integrisani u kosovski politički život?

Pitanje poverenja je, svakako, najbitnije. Ono što albanska politička elita mora učiniti, naravno uz realizaciju procesa povratka i suštinske decentralizacije, jeste prestanak radikalizacije kosovsko-metohijskog javnog mnjenja. Živo me interesuje ko će snositi političku odgovornost za to što Kosovo neće postati nezavisno. Na političkoj sceni u Prištini još uvek su aktivni ljudi koji već dvadeset godina obećavaju biračima nezavisno Kosovo. Uspostavljanje principa političke odgovornosti jeste ispit zrelosti za jedno društvo i njegov demokratski poredak.

11. Zašto zvanični Beograd i dalje instrumentalizuje Srbe na Kosovu? Koja bi bila uloga srpskih predstavnika sa Kosova u rešavanju konačnog statusa i u sasatvu koje delegaciji treba da budu?

Ako je na teritoriji Kosova i Metohije u proteklih šest godina bilo nešto manje od hiljadu etnički motivisanih terorističkih napada usmerenih protiv srpskog življa (paljenje kuća, kamenovanja, dizanje autobusa u vazduh, svirepa ubistva...), da li zaista mislite da je političke predstavnike tog istog stanovništva potrebno instrumentalizovati?

12. Da li su "standardi za Kosovo" ostvarivi, i da li je potrebno da se menja Rezoluciju UN 1244?

Sloboda kretanja, sloboda govora, pravo na rad i zapošljavanje nisu neostvarivi standardi, već deo evropskih civilizacijskih normi koje su svakodnevice u svim normalnim sredinama. Ako privremene kosovsko-metohijske institucije nisu u stanju da obezbede ove elementarne stvari, onda to više govori o demokratskom kapacitetu Prištine nego o visoko postavljenim standardima.

*(Visoki funkcioner DSS,
predsednik Odbora Skupštine Srbije za Kosovo i Metohiju)*

Čedomir Antić:

Kosovo može biti nezavisno, ali to treba da se prizna i Srbima

1. Šta za Vas predstavlja Kosovo: juče, danas, sutra?

Kosovo i Metohija su oblasti površine nešto veće od deset hiljada kvadratnih kilometara, koja predstavlja jedan od najgušće naseljenih i najzaostatijih regiona Evrope. Na Kosovu i Metohiji se susreću dva značajna balkanska naroda, ali i dve religije i dve kulture. Pritom, Kosovo i Metohija predstavlja dom desetak raznih etničkih zajednica. Za srpski narod Kosovo i Metohija je deo kolektivnog identiteta, kako ga je Jovan Skrelić nazvao "draga zemlja našeg srednjeg veka". Danas je Kosovo i Metohija najbolji izgovor svakome u Srbiji ko veruje u teorije zavere: oblast je jedino mesto u Evropi gde je ozakonjena promena međudržavnih granica i gde je, bez većih ograničenja, moguće progoniti nacionalne manjine. U budućnosti, Kosovo i Metohija biće značajan problem našeg poluostrva. Jedina valjana alternativa tome je istorijski sporazum Srba i Albanaca.

2. Kako ocenjujete trenutno stanje na Kosovu i da li prihvataate novostvorenu realnost? Koliko su istinite tvrdnje nekih krugova da je Kosovo de facto izgubljeno za Srbiju?

Smisao za realnost je najznačajniji preduslov uspešne politike. Realnost je da je Kosovo i Metohija danas oblast samostalna od Srbije, ali je stvarnost i da ona nije politički i ekonomski nezavisna. Takođe, činjenica je da bez pomoći iz Srbije Kosovo i Metohija uskoro ne bi bili multietnički, pošto bi je preostali Srbi, zbog nemaštine, izolovanosti i progona, uskoro svi napustili. Zvanična Srbija u ovom trenutku nema celovit program za Kosovo i Metohiju, postoji samo plan Vlade iza koga stoji suverena volja Narodne skupštine o statusu za Srbe iz te oblasti, koji predstavlja mnogo manje od onoga što su Albanci imali 1974. godine i sa čim nisu bili zadovoljni.

3. Oko Kosova i dalje postoje dva suprotstavljena gledišta: albansko i srpsko. Da li vidite mogućnost kompromisa i istorijskog pomirenja ova dva naroda?

Istorijski sporazum između Srba i Albanaca (ne Srba sa Kosova i Metohije i Vlade Kosova i Metohije, koja je albanska) predstavlja jedini put ka trajnom i pravednom rešenju. Na tom putu se srpske političke elite moraju osloboditi opterećenja prošlosti i opsednutosti formalnim suverenitetom, dok albanske političke elite moraju odbaciti

velikodržavne ideje i prestati da, zbog nemoći da rešavaju unutrašnje probleme svog društva, izvoze krize (primeri su kriza u Preševu i Bujanovcu 2000. i pogrom na Kosovu i Metohiji od 17. marta 2004).

Problem je što većinu srpskih političara nije mnogo briga ni za prava Srba sa Kosova i Metohije, ni za pravo države, već se jedino pribojavaju da će sa završetkom krize nestati mogućnost da se sa Kosovom i Metohijom manipuliše i da bi gnev građana zbog loših rešenja i dalje patnje srpskog naroda mogao da bude koban po njihove karijere. Na drugoj strani, većina albanskih političara je svesna da je zahtev za nezavisnošću jedini kohezioni faktor na njihovoj političkoj sceni. Nestanak Srba i Srbije kao protivnika mogao bi da dovede do godina unutrašnjih napetosti a, možda, čak i do oružanih sukoba.

4. Da li ste Vi, kao osoba čije se mišljenje ceni u Srbiji, u stanju da se izvinite Albancima na Kosovu za sve ono što su doživeli tokom sto godina od raznih srpskih režima?

Kada je Vili Brant klekao u Varšavskom getu, učinio je to ispred jednog naroda čiji je režim držao Jevreje u logorima u nameri da ih u potpunosti zatre. Jevreji nikada nisu držali Nemce u koncentracionim logorima, nisu ih otimali, ubijali i palili im nacionalne i kulturne spomenike. Ja pripadam narodu koji na Kosovu i Metohiji čini zvanično 10% stanovništva, ali njegovi pripadnici čine između 20 i 25% žrtava kad je reč o sukobima i progonima od 1998. do 2004. godine. Ja imam trideset godina i za to vreme sam bio svedok progona Srba na Kosovu i Metohiji 1981. godine, gledao sam kako 1998. g. Rugova izbegava da se sretne sa Zoranom Đinđićem, ali i kako je, tri meseca ranije, hitao da se rukuje sa Slobodanom Miloševićem. Mog prijatelja Ivana Miloševića (starog 24 godine) iz Leposavića, pripadnici OVK su zarobili ranjenog i isekli ga na komade 1999. godine. Moj je poznanik bio i gospodin Voštinić čiji su otac i stric radili kao robovi u Dragobilju na kući jednog od komandanata OVK, a danas njihov sin ne zna ni gde im je grob. U miru je od 1999. do 2004. stradalo 914 Srba na Kosovu i Metohiji. Pritom, da su albanski političari na Kosovu i Metohiji mislili o bilo čemu drugom osim što su sanjali velikodržavne snove, Miloševićev režim bi, uz pomoć trideset njihovih poslanika, bio oboren još 1992. ili 1993. i u Srbiji bi bio uspostavljen sličan politički odnos snaga kao u Makedoniji. Žrtve tih političara nisu bili samo Srbi već i Albanci, baš kao što su žrtve Slobodana Miloševića bili i Srbi. Ako smatrate da bi izvinjenje značilo nekome ko je na Kosovu i Metohiji izgubio najbliže, ja sam spreman da se lično izvinim svakome od njih, iako nisam doprineo njihovoj nesreći. Jer kolektivna izvinjenja su besmislena i, u

ovom slučaju, čak i obostrano uvredljiva. Kako bi ste razumeli kada bih ja tražio da se Albanci srpskoj državi zahvale za napredak koji im je donela u 20. veku: za demokratiju (zahvaljujući poslanicima Džemijeta je 1921. donesen Vidovdanski ustav), emancipaciju (prva Albanka je završila gimnaziju upravo na Kosovu i Metohiji), za prosvetu (najveći albanski univerzitet na Balkanu osnovan je u Prištini), za nacionalni ponos (centralna svetska proslava stogodišnjice Prizrenske lige održana je 1978. u Prištini, a ne u Tirani). U krajnjoj liniji, kada je taj navodni progon započeo (1912, a ne 1904 kako pogrešno navodite) Srbi su činili 35% stanovništva Kosova i Metohije i 25% stanovništva oblasti severno od reke Škumbe u Albaniji. Danas Srba u Albaniji više gotovo nema, dok na Kosovu i Metohiji čine oko 5% preostalog stanovništva.

5. Kako vidite rešenje kosovskog pitanja?

Rešenje vidim u umerenosti i spremnosti na istorijski sporazum. Trebalo bi uspostaviti dvojni suverenitet nad oblašću i postepeno korigovati administrativne granice i, na osnovu geografskih i etničkih načela, pretvoriti ih u entitetske. Kasnije, ako se dva naroda sporazumeju, ove granice je moguće pretvoriti i u državne.

6. Da li je Srbija danas talac Kosova, i zašto zvanični Beograd i dalje instrumentalizuje Srbe sa Kosova iz ličnih i stranačkih interesa?

Pre svega moram da primetim da samo onda kada učite strani jezik 50% odgovora treba da bude sadržano u pitanju. Molim Vas, recite mi da li se Vaša pitanja, izuzev što imaju drugu ideološku i etničku orijentaciju, svojom formom i pristrasnošću razlikuju od promišljenih i nezavisnih novinarskih pitanja *Ekspres Politike* iz 1999. ili *Volkišer Beobahtera* iz 1934. godine?

A sada odgovor. Srbija je talac Albanaca sa Kosova i Metohije zato što je to sama izabrala. Nespremna da se suoči sa budućnošću, Srbija i dalje isplaćuje dugove kosovskometohijskih Albanaca od 1,4 milijarde dolara, i dalje taj napaćeni i progonjeni albanski narod ima skoro četvrt miliona pasoša "agresorske" SRJ i sve to samo zato da bi Srbiji bilo moguće da isplaćuje plate u pet srpskih opština i desetak enklava u oblasti. Kosovo i Metohija od 1989. nikome u Srbiji nije donelo političku korist i ja ne verujem u to da tamo postoji instrumentalizacija Srba, mislim da sada postoji instrumentalizacija Srbije, pošto su se uloge promenile. Ali krivica za to ne leži na Srbima ili Albancima, već, pre svega, na zvaničnoj Srbiji.

Cini se da su albanski političari sa Kosova i Metohije prilično dezorjentisani. Izgleda da je nevolja upravo u tome što su i oni, kao i mnogi srpski političari, verovali da će sa nestankom Slobodana

Miloševića ili progonom Srba biti rešeni i mnogi drugi politički i ekonomski problemi. U Srbiji i na severu Kosova i Metohije postoje, naravno, oni koji ekonomski profitiraju od sadašnjeg stanja u pokrajini. Neki od njih su na visokim političkim mestima i, svakako, da im odgovara poseban "budžet" za pokrajinu i nesređena situacija. Ipak, ti političari, međutim, imaju izvestan uticaj koji nije presudan. Mislim da u ovim prilikama srpska zajednica nema budućnost na nezavisnom Kosovu i Metohiji.

7. Da li bi decentralizacija, koju za Kosovo predviđa Vlada Srbije, mogla biti primenjena i na ostatak Srbije?

Ne. Zato što u ostatku Srbije nema krize u odnosima između nacionalne većine i manjina i zato što Srbija već ima priznat i određen međunarodni status. Međutim, meni se čini da je cilj ovog pitanja, upravo kao i onog oko ličnog izvinjenja jednom kolektivitetu, u stvari namera da putem njega bude izbegnuto rešenje. Isto tako su se i socijalistički poslanici Narodne skupštine Srbije 1992. pitali zašto se ne konfederalizuje Velika Britanija i zašto Meksikanci u Kaliforniji nemaju prava koja imaju Albanci na Kosovu i Metohiji. Najbolje se izbegava rešenje promenom teme i njenim obesmišljavanjem. Pošto bi dobili Preševo i pola Bujanovca, albanski političari i njihovi prijatelji bi se setili Albanaca iz Niša i okoline nepravedno proteranih od "srpskih fašista" u 19. veku, a zatim i tužnih Ilira koje su razni "varvari-nacisti" odbili od njihovih istorijskih granica na Dunavu. Samo je tužno što, iz nekih razloga, levičarski nastrojene NVO i razni komiteti vrlo rado razmišljaju u nacionalnim i rasnim kategorijama ekstremnih desničara.

8. Kako srpska Vlada vidi autonomiju Kosova unutar Srbije i koje nadležnosti bi imala pokrajina?

Kosovo i Metohija dobili bi status sličan Bavarskoj ili Kataloniji, sa samostalnom prosvetom, kulturom i ekonomijom, uz sve samostalne stepene sudstva osim Vrhovnog i Ustavnog suda Srbije, sa samostalnom policijom i sa vojskom NATO na svojoj teritoriji. Zajednička bi bila spoljna politika, odbrana i zajednički poslovi sudstva, unutrašnjih poslova, dela carina i poreza. Ukratko, nešto veća bi bila autonomija Kosova i Metohije u odnosu na Srbiju nego Srba sa Kosova i Metohije u odnosu na Prištinu, ali bi ta dva odnosa bila međusobno povezana.

8. Da li među Srbima na Kosovu postoji ideja o uređenju njihovog statusa u okviru nezavisnog Kosova?

Srbi se protive uspostavljanju nezavisnosti Kosova i Metohije iz mnogo razloga, koji su potkrepljeni i pogromom od 17. marta 2004. godine. Smatram da je uspostava nezavisnog Kosova i Metohije moguća, ali pod uslovom korekcije granice, posle čega bi se pitanje

manjina moglo rešiti recipročnim priznanjem enklavama kulturne i prosvetne autonomije.

9. Da li su kosovski Srbi spremni da se odreknu paralelnih institucija, odnosno institucionalne povezanosti sa Beogradom? Pod kojim uslovima bi to učinili?

Na Kosovu i Metohiji ne postoje paralelne ustanove. Vojska je jedna (NATO, odnosno KFOR), policija ja jedna, porezi se plaćaju privremenim ustanovama, centralne ustanove i lokalna samouprava birani su odvojeno od Srbije. Ako su prosveta i zdravstvo paralelne ustanove i ako je isplata kosovskog dodatka štetna po interese Albanca, znači da je njihov interes da Srbi sa Kosova i Metohije odu iz oblasti ili pomru od gladi.

10. Da li ste Vi spremni da priznate nezavisnost Kosova? Ako ne, obrazložite zašto? I kako bi, po Vama, trebalo rešavati status Kosova?

Lično sam spreman da prihvatim pravo Albanaca na samoopredeljenje i uspostavljanje nezavisne države, ali očekujem da oni dozvole isto pravo Srbima iz oblasti. Mislim da bi Srbi i zvanična Srbija što pre trebalo da shvate da je u njihovom interesu da se što pre reši pitanje statusa Kosova i Metohije, kao što svi treba da znaju da nijedno rešenje neće doneti brz napredak i nestanak nesporeda. Mislim da bi i za Srbe i Albance bila velika nesreća ako neko, posle uspostavljanja statusa, ostane u potpunosti nezadovoljan. Ukoliko Kosovo i Metohija ostanu autonomija unutar Srbije, lakše će se rešiti pitanje statusa srpskih i albanskih enklava, dok će prilike u regionu, pre svega ekonomske, biti stabilnije. Ipak, to ne treba da bude prepreka stvaranju nezavisnog Kosova i Metohije, ali, naravno, pod uslovom da Srbi iz oblasti severnog Kosova i Kosovskog pomoravlja dobiju isto pravo kao i Albanci sa Kosova i Metohije - pravo da sami odluče svoju sudbinu. I dalje će postojati enklave, i dalje će postojati manjinsko pitanje, ali će sve to biti od manjeg političkog značaja i biće ga moguće recipročno rešiti.

Legitimitet ovom rešenju daje demokratska volja građana koji žive na Kosovu i Metohiji. Okvir za to nisu ni granice koje je uspostavila jedna Međunarodna komisija 1913. ili diktatorski režim posle Drugog svetskog rata, legitimitet bi počivao na istorijskom sporazumu dva naroda i njihovom pravu na samoopredeljenje.

11. Kakvi treba da budu u budućnosti odnosi kosovskometohijskih Srba i Beograda u slučaju uspostavljanja nezavisnog Kosova? Da li je Beograd spreman da prihvati plan »uslovne nezavisnosti Kosova« i pod kojim uslovima?

Srbi sa Kosova i Metohije ne bi trebalo da budu odvojeni od Srbije. Ukoliko Kosovo i Metohija postane autonomija, njihov odnos sa Beogradom biće isti kao i odnos Albanaca iz Preševa sa Prištinom. Ukoliko Kosovo i Metohija postane nezavisno trebalo bi u sporazumu korigovati granice, a enklave koje ostanu sa obe strane moraju da uživaju istovetna, veoma široka manjinska prava.

Beograd u ovom trenutku tek otvara kosovskometohijsko pitanje. Od 1923. do 2004. mi smo se samo suočavali sa posledicama. Zato je sve to veoma teško. Naši političari već decenijama ne znaju ništa drugo nego da brane postojeće stanje (pa makar i ovakvo kakvo je danas) uz ispriku da "može biti i gore...". Uslovna nezavisnost je moguća. Beograd mora još da prevali izvestan put do svesti o tome. Međutim, nezavisnost je potrebna kosovskometohijskim Albancima, a ne Kosovu i Metohiji.

12. Postoji li preduslov za početak pregovora o konačnom statusu Kosova, ko bi učestvovao u tim razgovorima i u čijoj delegaciji bi bili kosovskometohijski Srbi?

Obe strane treba da sazru da bi pregovarale. U Beogradu mora da pobede stranke, poput G 17 Plus, svesne da nije u našem interesu odlaganje rešenja i uverene da sadašnje stanje nije zadovoljavajuće, a Albanska strana mora da bude spremna da odbace velikodržavne ideje i da prizna Srbima ona prava koja su Albanci za sebe tražili već mnogo godina. Mislim da bi trebalo primeniti uspešna iskustva iz Dejtona od pre deset godina. Dakle, Srbi bi bili u delegaciji Srbije, raspravljalo bi se o statusu dva naroda i statusu oblasti, a sva bi pitanja bila otvorena. Treći pregovarač bili bi predstavnici UN (pre svega SAD i EU).

13. Da li su standardi za Kosovo ostvarivi, i da li treba menjati Rezoluciju UN 1244?

Standardi su ostvarivi, ali prelazne ustanove nisu u stanju da ih ispune. Multitničko Kosovo i Metohija su malo mogući ako bi Priština postala nezavisna u ovim prilikama. Rezolucija 1244 je činjenica proistekla iz jednog rata i nju bi mogla sa boljim uspehom da zameni samo nova činjenica koja bi došla kao posledica istorijskog sporazuma Srba i Albanaca.

Visoki funkcioner stranke G17+ i doktor istorijskih nauka

Milan St. Protić:

Celom Balkanu je potreban međunarodni staratelj

1. Šta predstavlja za Vas Kosovo: juče, danas, sutra?

To je velika i mučna tema, mučna je istorijski, mučna je politički, mučna je i u prošlosti, mučna je u sadašnjosti, a koliko vidim biće mučna i u budućnosti. Trudim se da ne budem opterećen osećanjima prema Kosovu i Metohiji ili nekim njegovim delovima, jer i moja porodica vodi poreklo iz Dečana. Moja supruga je rođena u Prizrenu, otac je iz opštine Sredska, imam veze s Kosovom, ali se trudim da na to ne gledam iz ličnog ugla i pokušavam da ga sagledam u realnim kategorijama. U političkom životu, a i inače u životu, takva vrsta subjektivnosti ne može da bude dobar saveznik, već čoveka otera pogrešnim pravcem. Trudim se, dakle, da na pitanje Kosova i Metohije gledam što trezvenije.

2. Kako gledate na trenutno stanje na Kosovu, da li prihvatate novostvorenu realnost i koliko su tačne tvrdnje da je Kosovo de fakto izgubljeno za Srbiju?

Da razdvojimo ta dva pitanja. Jedno je objektivno stanje na Kosovu i Metohiji, a drugo - pitanje budućeg statusa ili odnosa Srbije i Kosova i Metohije. Odavno sam zaključio da je osnovni problem u centralnom Balkanu, koga zapadnjaci pogrešno nazivaju Zapadni Balkan, nedostatak ukupne emancipacije. Iz te nedovoljne ekonomske razvijenosti, i kulturne i svake druge, proizilazi niz drugih problema koji opterećuju centralni Balkan, a Kosovo i Metohiju više nego druge delove centralnog Balkana. To je opšti problem, taj visok stepen ukupnog intelektualnog nivoa u svim tim područjima otežava pronalaženja jednog prihvatljivog, modernog, hajde da kažemo evropskog civilizovanog rešenja i za Kosovo i Metohiju i za druge odnose na Balkanu. S druge strane, pitanje Kosova i Metohije je mnogo više regionalno nego što je srpsko-albansko. Mislim da su u zamku upali i predstavnici Albanaca na Kosovu i posebno Beograd zato što uporno žele sami sebi da prikažu to pitanje iz sopstvenog ugla, a nisu sposobni da ga sagledaju iz nešto šireg, kao pitanje stabilnosti u centralnom Balkanu uopšte. Kosovo i Metohija je sve manje problem Srbije, a sve više pitanje čije će se rešenje, kako god bude bilo, reflektovati i na Makedoniju, i na Albaniju, i na Crnu Goru a, indirektno, i na ostale zemlje u regionu - Bugarsku, Grčku. Kosovo i Metohija je za mene par eksekelsans i možda bi bolje bilo da se tom pitanju tako i pristupi, a ne da se traže rešenja u nesporazumima i sukobljenim pozicijama između Beograda i Prištine. Mislim da tu leži

ključ kosovskometohijskog pitanja.

Hajde da pretpostavimo da Kosovo postane nezavisno i da se Srbija s tim saglasi, samo argumenta radi. I da pogledamo kakve bi bile posledice za Balkan. I kakvi bi bili budući odnosi između dve albanske države koje imaju zajedničku, dosta dugačku granicu i gde se stanovništvo preliva i na jednu i na drugu stranu. Da li bi došlo do ujedinjenja Albanije i Kosova, kako bi to moglo da se zaustavi, spreči i postoje li uopšte mehanizmi i osnova da se takvo ujedinjenje sprečava? Kako bi se stanje na Kosovu moglo reflektovati na stanje u Makedoniji, koja bi se, u tom slučaju, graničila sa dve albanske države, s jednom na severu, s drugom na zapadu. Ukoliko bi došlo do razdvajanja Srbije i Crne Gore, što je sasvim izvesno, i Crna Gora bi dobila jednu dosta dugu istočnu granicu prema Albaniji i prema Kosovu, što bi i za Crnu Goru predstavljalo problem. To je mnogo kompleksniji problem nego što izgleda na prvi pogled i moje je mišljenje, od početka, da predstavnici svih ovih naroda i zemalja čiji interesi su u vezi ili zavise od statusa Kosova i Metohije treba da učestvuju u njegovom rešavanju. Ovako kako se sada to čini, da Beograd, Priština i međunarodna zajednica to pitanje rešavaju, to će najmanje imati veze sa Kosovom i Metohijom i Srbijom.

3. Oko Kosova postoje dva suprotstavljena gledišta: srpsko i albansko. Postoji li mogućnost istorijskog kompromisa ova dva naroda, imajući u vidu istorijska iskustva drugih naroda?

Mislim da političke elite u svim narodima na Balkanu robuju jednoj osnovnoj predrasudi, a to je da se ostvarenje takozvanih nacionalnih interesa na prvom mestu ogleda u stvaranju nacionalne države i da ona predstavlja najviši domet nacionalnog razvoja. Pri tom veoma mnogo zapostavljaju sve ostale elemente procesa nacionalne emancipacije. To je posledica nezrele političke elite u svim ovim narodima, koje robuju tim starinskim predrasudama. Tu uopšte ne izuzimam Srbe, koji, verovatno, prednjače u tome pogotovo što smo se ovih deset godina naslušali raznih praznih reči i fraza o tome kako Srbi imaju pravo na svoju državu. Postavlja se pitanja kakva je to država. Evo primera, a ja sam ipak istoričar. Srbi u Srbiji su pokrenuli dva ustanka protiv Turaka za stvaranje sopstvene države. Kada su gotovo dostigli stepen samostalnosti 1830. (autonomna kneževina, praktično nezavisna, samo bez priznanja nezavisnosti) onda su nameti, obaveze i ponašanje te sopstvene srpske države izazvali takav revolt građanstva da su se ređale bune jedna za drugom. I bilo je potrebno punih pedeset godina da običan srpski seljak, koji je tada činio 90 odsto stanovništva, prihvati sopstvenu državu, jer on se protiv nje borio više nego protiv Turske (države), jer mu, odjednom, ta država za koju se borio, njegova država

razrezuje visoke poreze, nameće namete, tera mu dete u vojsku i to je sada mnogo skuplje i za njega mnogo veći teret. I često se čulo, u ono vreme, da ljudi govore: kamo sreće da se ponovo vratimo pod Tursku. Pa je poslednja buna (pri tom nijedna koja se zbila od 1835. do 1883. godine nije bila iz ekonomskih razloga, već su sve bile iz političkih), Timočka buna, ugušena u krvi. Dakle, naša srpska vlast je u krvi gušila pobune svojih građana protiv njihove sopstvene države. Mi to iskustvo imamo, ali smo ga negde izgubili, drugi ga nemaju. Ali onog trenutka kada budu gradili svoje institucije nezavisno od nekog spolja, koji im se čini kao prepreka, onda će tek doživeti prava iskušenja izgradnje nacionalnih institucija. Mnogo puta sam rekao: ako bi Univerzitet u Prištini bio bolji od ovog u Beogradu, stručno, ja bih svojoj deci savetovao da uče albanski i da idu da studiraju u Prištinu. Ali očitno da to mojim prijateljima među Albancima, pa i onima drugima, nikada nije bilo važno kakva će to škola biti i u kakvoj će to školi učiti njihova deca. Pervashodno je bilo bitno da se preko tog univerziteta mobilishu borci za nacionalnu stvar, da se prosvetljuje jedna "albanska elita" koja će stati na čelo pokreta za stvaranje nezavisnog Kosova. Ali to nije svrha univerziteta, na kome se uči i matematika i biologija, hemija, komunikacije... Mene je vrlo mnogo zanimalo koliki je deo nastavnih programa iz Beograda koji su, svojevremeno, Albanci na Kosovu osporavali. Ispostavilo se da su osporavali istoriju, geografiju i, iz nekog razloga, muziku, mada mi nije bilo jasno zašto muziku. Sve ono drugo im nije bilo sporno. A to je, hajde da ne preteramo, najmanje 80 odsto od ukupnog nastavnog programa, dok je meni, recimo, sve to sporno u Srbiji. Jer su programi zaostali, nerazvijeni, jer naša deca ne uče dobru školu. Vrlo je indikativno što to Albanci nije smetalo. Njima ne smeta što će im deca po srpskim programima učiti zastarelu matematiku, fiziku, hemiju, biologiju, nego im je samo važno da uče svoju istoriju, geografiju i muziku, dok sve sastalo nije bitno. Tu leži problem. Ako bismo mi mogli jednoga dana da sednemo, sumnjam u ovoj generaciji, i da razgovaramo o tome kakvu bismo školu želeli za našu decu, kako bismo voleli da živimo, oni u Prištini, mi u Beogradu, Kragujevcu, oni u Prizrenu, kakvi da nam budu putevi, škole, bolnice, kako da decu naučimo svetskim jezicima, kako da im ukažemo šta je najbolje od svetske kulturne baštine, šta bismo voleli da se kod nas prenese, kakvo bismo hteli da gledamo pozorište, oni u Prištini, mi ovde u Beogradu. Dok god smo ušančeni u sopstvenoj zaostalosti, nije nam bitno kakvi su starački domovi, ni da li se svakodnevno većina stanovništva tušira i pere zube. Poguban je podatak, negde sam ga pročitao, da se u Srbiji po glavi stanovnika potroši jedna tuba paste

za zube godišnje. Siguran sam da na Kosovu nije bolje, nego je čak i gore. I to je problem. Državni okvir, ko će da bude na vlasti više nije mnogo bitno, niti da li će vas eksplatisati vaš Srbin, a njega njegov Albanac. Pa mi smo to imali kod Miloševića, koji je prema nama bio gori dušmanin nego bilo koji okupator koji je nama vladao! Bojim se da će i Albanci na Kosovu kroz to postepeno morati da prođu i da vide kakvi dušmani mogu da budu njihovi kada budu na vlasti. Kada bude prošao taj proces sazrevanja nacije, onda ćemo biti na pravom putu. A ovo pitanje granica, suverenosti, priznanja... sprečava nas da idemo tim putem, i nas u Srbiji, i njih na Kosovu, i one u Makedoniji, i one u Bosni, i one u Crnoj Gori. A ono sa pastom za zube je svuda isto; verovatno i u Bugarskoj i u Rumuniji nije bolje. Tu je naš problem, u emancipaciji celog regiona, ka nekom sopstvenom identitetu. Neću da kažem po svaku cenu evropskom, jer je to suviše amorfno. Evropski kulturni obrazac je jedna velika tema i da li se on u međuvremenu uprostio i u njemu više nema mesta za Platona, Šekspira, Tomu Akvinskog, Dostojevskog, Aleksandra Dimu, Alberta Moraviju.. Voleo bih da mi svi na Balkanu krenemo putem jedne istinske evropske emancipacije pa da odem u Prištinu i gledam Strinberga, kojeg je neko postavio savršeno. Ili da odem u Skoplje gde je, recimo, fenomenalan violinista koji svira Hajdna. Ali to je nezamislivo, nezamislivo i kod nas u Beogradu. Nas jedino povezuje zajednički primitivizam. Zašto sve ono što je najprizemnije prolazi kod svih nas, novokomponovana muzika, turbo-folk. Meni je pričao moj prijatelj, Veton Suroi, da su, kad su se prikazivale španske petparačke serije sa srpske televizije, deca tražila od roditelja da ih uče srpski kako bi ih razumela. To je poraz i za nas i za njih. Ja bih voleo da neka albanska deca žele da uče srpski da bi čitala Mešu Selimovića i Ivu Andrića, čiji su dometi zaista svetski, a ne zbog prevoda nekih petparačkih meksikanskih serija. Kada smo nekad vodili paralelne razgovore, negde 1999. Godine, uvek sam insistirao da promenimo temu. Tada je još bio živ pokojni Fehmi Agani, a učestvovali su i Veton Suroi, Gazmend Pulja. Insistirao samda govorimo o tome kako možemo da svi zajedno da uzdignemo sami sebe. Da mi Srbi ne vladamo Albancima, ni Albanci nama, nego da nađemo zajednički jezik po pitanju emancipacije sopstvenih naroda, i tada ćemo se nemonovno približavati. A sve dok god budemo imali krševe od puteva i primitivno stanovništvo, koje ne želimo da emancipujemo, biće ovako. A ako ono počne da misli svojom glavom onda više neće biti vojske, niti će se dešavati da se pojavi jedan pa da celo selo popali ili glasa za celo selo. I to je problem za one koji hoće vlast.

4. Kako vidite rešenje za Kosovo?

Mislim da ćemo mi na Balkanu još dosta dugo biti pod nekom vrstom protektorata, otvorenog ili prikrivenog, ali svakako pod nečijim nadzorom, što smo verovatno i zaslužili. Za mene je uvredljivo da imam staratelja, da budem pod pojačanim nadzorom, ali ponašanje vlasti u Beogradu, one u vreme Miloševića i ove sada, pokazuje da nam je potreban staratelj. A koliko vidim, staratelj je potreban i u Makedoniji i na Kosovu. U krajnjoj liniji i priključenje Evropskoj uniji mi liči na dobijanje staratelja. Čak i da zamislimo da smo punopravni članovi, imaćemo staratelja. Tu nikad neće biti pune ravnopravnosti, a mi smo sami doprineli da nas oni tako doživljavaju. Ima još jedna stvar, možda ovo nije prilika da je kažem pošto će se to, možda, zloupotребiti, ali mislim da je treba reći, makar sa naše srpske strane. Zapadne sile vide Srbiju kao kolonijalistu Kosova i Metohije, istog onakvog kao što su bile one kada su, do Drugog svetskog rata, čak i do šezdesetih godina 20. veka, imale svoje kolonije. One su se morale odreći svojih kolonija (iz kojih su nastale mnoge nezavisne države), pa Srbiju vide, bez obzira da li je to istorijski utemeljeno, kao malog kolonijalistu koji neće da se odrekne svoje kolonije (Kosova i Metohije). Njihova je logika otprilike ovakva: ako smo mi veliki morali da se odrekemo svojih kolonija (Englezi - Indije, Španci - cele Južne Amerike), ko su sada ovi mali ratoborni i nasilni Srbi koji hoće da imaju koloniju, i to još u Evropi. Ne mislim da to odgovara istorijskim činjenicama, jer su ovde odnosi sasvim drukčiji, ali hoću da kažem da moramo da budemo svesni kako oni nas vide.

Ogroman procenat kosovskog stanovništva, većina, ne želi da im više vlada Beograd. Možda bismo mogli da razgovaramo na nivou ukupne emancipacije na Kosovu i u Srbiji. Mislim da će Kosovo i Metohija ostati pod jednom vrstom međunarodnog protektorata, možda će taj status prolaziti kroz nekoliko faza i ne mora da se zadržati baš na ovoj, ali će, u dogledno vreme, međunarodni predstavnici morati da ostanu na Kosovu, uz postepeni prelazak ingerencija na lokalne organe vlasti, ali će to biti prosek. U protivnom će se otvoriti niz pitanja: ako Kosovo bude nezavisno, šta će se desiti ukoliko parlamenti u Prištini i Tirani odluče da se ujedine. Remeti se ceo proces na Balkanu, a stranci su toga vrlo svesni. Evropljani će ostati na Kosovu i Metohiji još nekoliko decenija sa sve manjom ulogom u unutrašnjem odlučivanju, ali kao neka vrsta kape, koja je neophodna da bi se u tom obliku sačuvao status kvo.

5. Ako biste bili član delegacije na pregovorima o konačnom statusu, koje rešenje biste prihvatili - nezavisnost Kosova, federaciju, konfederaciju, uniju...?

Insistirao bih na balkanskoj konferenciji o Kosovu, na trianglu

međunarodna zajednica-Beograd-Priština. Ovo govorim već dosta dugo, što je u Beogradu je vrlo nepopularno jer su me optuživali da internacionalizujem kosovsko pitanje. Dakle, najviše bih voleo ako bi smo se mi na Balkanu sporazumeli oko određenih principa. Ne principa - standarda za Kosovo, nego - standarda za ceo region. Ako bismo se oko tih principa, kuda treba da idemo kao region, kakve odnose i na kojim temeljima da gradimo, dogovorili svi zajedno, moglo bi se naći rešenje i za Kosovo. U tome bi učestvovali predstavnici Albanije, Crne Gore, Makedonije, Bugarske, Turske, Srbije, Rumunije. Da sednemo i vidimo šta to mi hoćemo. Pitanje statusa Kosova je bitno samo u jednom simboličkom i racionalnom smislu, mislim da nije suštinski, kao ni pitanje suverenosti Srbije. Pitanje je šta ta tvorevina, taj entitet hoće da ponudi svojim građanima, na kojim temeljima, na kojim principima i da li na tome možemo da napravimo jednu povelju koja bi odslikavala naše ukupne težnje na Balkanu. Iz toga bi mogao da proiziđe i status Kosova. Reći: mi želimo u EU - ne znači ništa. To je prazna fraza, kao "ja bih hteo da se družim s glavnim mangupima u gradu", otprilike tako. Tu suštine nema, a suština je naša želja za unutrašnjim procesom prosvetčivanja, emancipacije, a onda će, kao prirodna posledica, doći do toga da nas prihvate oni koji na taj način žive. Ako nas sutra prime u EU, hoćemo li biti bolji, hoćemo li, da budem banalan, češće prati noge? Moj prijatelj Aleks Rondos, koji je bio savetnik Papandreua dok je ovaj bio ministar spoljnih poslova, i ja razrađivali smo jednu takvu balkansku platformu. Vrlo blizu njoj je bila i Nadežda Mihajlova, ali na žalost u Beogradu nisam nailazio na sagovornike. Ima ih i sada među kosovskim Albancima, u Makedoniji, i tu negde treba da tražimo zajedničke vrednosti, kroz težnju ka budućnosti. I mi i Albanci moramo da počnemo da gradimo, neću da govorim frazama pa da kažem mostove, ali moramo da razumemo da postoji onaj drugi. I da taj drugi ima, u krajnjoj liniji, iste životne potrebe, sumnje, strahove, nade, ambicije kao i mi sami. I tamo neka deca idu u školu, vole da igraju fudbal, sanjaju da vide Diznilend. Da počnemo da razgovaramo kao normalni ljudi, svesni da je među nama u prošlosti bilo nepravdi, smrti, ubijanja, poništavanja, ali ne možemo večito tako - nastavljanjem te priče nećemo nigde završiti. Sećam se jednog slučaja: trebalo je da idemo na pregovore za Atinu, na beogradskom aerodromu smo bili Vesna Pešić, Gazmend Pulja i ja, a bude otkazan let. Vesna me pita da li biste vozili, ja pristanem, a Pulja stoji sa strane. Zovem ga da ide s nama, a on me gleda i pita "Jel' stvarno?" Kako, brate, da te ostavim, kažem mu, ili bilo koga?

6. Ko će rešiti pitanje statusa - Beograd i Priština, uz posredovanje međunarodne zajednice, ili međunarodna zajednica uz pomoć Saveta bezbednosti UN?

Mislim da će to rešiti velike sile međusobno, ali je pitanje kako će se to u javnosti prikazati. Verovatno neće na takav način. Mislim da će to da rešava Kontakt grupa, jer je to par eksekutivno evropsko pitanje, i, sa druge strane, SAD, koje gube interesovanje za Kosovo, posebno od dolaska Džordža Buša na vlast. To ne znači da oni neće biti tu, ali neće imati glavnu ulogu kao što su je imali u Dejtonu ili Rambujeu. Sada je na Evropljanima da pokažu koliko su zreli i da preuzmu odgovornost i pronađu jedno rešenje kroz više faza, jer u ovom trenutku nema finalnog rešenja i ono će, verovatno, biti definisano tek za desetak do petnaest godina.

7. Zašto Beograd ne prihvata nezavisnost Kosova, i postoji li mogućnost da on funkcioniše kao normalna država sa Kosovom, koje je najsiromašnija regija, sa velikim natalitetom u kome većina Albanaca ne prihvata takvu ulogu Beograda?

To je nasleđe Miloševićeve politike, koje se Koštunica nije odrekao. Iz toga se vidi da nikakvog ozbiljnog iskoraka iz takvog shvatanju u suštini nema. Ne samo u pogledu Kosova i Metohije, već shvatanja i same Srbije. Posle petog oktobra nismo uspeli da napravimo istinski iskorak, da prekinemo sa jednom pogubnom politikom. Bio sam među onima koji su se zalagali da i na unutrašnjem planu, a i u spoljnoj politici, prebrišemo tablu i na njoj ispišemo sve iz početka. Imali smo šansu jer nismo bili opterećeni s onim što je Milošević uradio na Kosovu, bili smo njegovi protivnici, imali smo šansu da uspostavimo komunikaciju sa predstavnicima političke elite na Kosovu. Nas niko nije mogao da optužuje da smo proganjali i iseljavali Albance, da smo ih ubijali... Bilo je osnova za uspostavljanje komunikacije. Sreo sam jednom, posle svega, Vetona Suroia i malo sam bio zabrinut kako će da reaguje, da li će sav taj odijum da prenese i na mene, ali nije. Uostalom ljudi komuniciraju i posle većih ratova i nema nam druge, moraćemo.

8. Da li Beograd i dalje instrumentalizuje kosovske Srbe, koji, bez svog jedinstvenog stava, lutaju između stava više centara, od predsednika vlade do predsednika Srbije, recimo?

To je jasno kao dan. I to nije dobro za Srbe na Kosovu, to je ponavljanje Miloševićeve politike u kojoj se od Srba na Kosovu pravi bedem od živih ljudi koji treba da budu žrtvovani da bi se dokazalo koliko je albanska vlast na Kosovu antisrpska. Ono što bi moglo da se reši to se ne rešava namerno! Po principu: što gore to bolje. Što je gore Srbima na Kosovu i Metohiji, to će biti jači argumenti Beograda. Jedan deo Srba sa

Kosova upada u tu zamku. Nisu dovoljno iskusni i snažni, a Beograd ne može da izgradi bilo kakvu politiku. Beograd nema politiku. Uzmite 17. mart prošle godine, od kojeg su oni (vlast) napravili simbol žrtvovanje jednog naroda i stalno mu se vraćaju na jedan gotovo morbidan način. Kao da im je milo što se to desilo, da im je milo da popisuju srpske bogomolje koje su popaljene i porušene, čak i priželjkiju da ih ima što više, jer je onda njihov argument jači. Na tome ne može da se gradi politika, na izopačenom shvatanju nacionalnog interesa uživajući u žrtvi nekog drugog i stalno mereći ko je kome naneo veće zlo tako da sa naše strane izgleda da su veće žrtve Srbi, a sa albanske da su veće albanske žrtve. Tako se nikad nećemo razumeti.

9. Kako vidite ulogu Beograda i kosovskih Srba u rešavanju statusa Kosova, i da li kosovski Srbi treba da budu u sastavu delegacija Beograda ili Prištine?

Ne znam. Ne vidim da su kosovski Srbi dovoljno zreli i da uopšte imaju pravi politički stav. Oni jesu predstavnici lokalnog stanovništva, koga tamo ima vrlo malo, ali oni prosto ne znaju šta hoće. Sva ta pitanja, decentralizacije, kantonizacije, sve su to nerealna pitanja. Ukoliko bi, recimo, Srbi dobili kantone, onda bi Albanci u tri opštine na jugu Srbije (Preševo, Bujanovac, Medveđa) imali isto to pravo i šta ćemo onda da radimo. Uzmimo primer Haradinaja. Toliko se insistiralo na njegovoj optužbi pred Haškim tribunalom. Optužen je i predao se mirno, čak pre nego što je oštećena optužnica. Prema kriterijumima Beograda, on je ispunio sve uslove da se brani sa slobode, i kako ćemo od sveta biti shvaćeni kao ozbiljan politički činilac ako ovde insistiramo na tome da oni koji su se dobrovoljno predali imaju pravo da se brane sa slobode, a to pravo osporavamo nekom drugom, u ovom slučaju Ramušu Haradinaju. Ili ćemo početi da se ponašamo kao ljudi koji imaju jednake standarde prema svima, ili ćemo padati u onu miloševićevsku zamku u kojoj za nas vladaju jedna, a za njih druga pravila. To ne ide. I kao da onaj što sedi u Briselu to ne vidi, mada mi politika Beograda i liči na takvu koja se zasniva na veri da će on taj veliki svet da prevari. Ili da mu podvali, mada su oni iskusniji i lukaviji. Inače, ne mislim ništa dobro o Ramušu Haradinaju, niti da je on sve u životu uradio najbolje i najčistije, ali je povukao jedan potez koji je mnoge ostavio bez teksta.

10. Da li je moguć zajednički život Srba i Albanaca na Kosovu i ko kome treba da se izvini za nedela učinjena u bliskoj i daljoj prošlosti?

Zajednički život će doći onda kada se i jedna i druga sredina budu dovoljno emancipovale. Nisam za izvinjavanje, protiv sam tih lažnih

izvinjavanja. Mi treba da počnemo da gradimo neke zajedničke principe, a što se klečanja tiče nije ni Vili Brant kleknuo 1946., nego 1976. ili neke druge godine. Treba da radimo na lečenju u sopstvenim sredinama. To je dug put, ali moramo sami da se lečimo, mi sebe, Albanci sebe, Hrvati sebe, Bošnjaci sebe... A zajedničkog života jedno vreme neće biti, to je kao razdvajanje dece koja se stalno tuku, a sede u istoj klupi. Kasnije, kada dođu u gimnaziju, onda će moći i da se druže. U ovom trenutku, ne treba insistirati na silu, treba pustiti vreme da radi, a mi da radimo sami na sebi i na tome da počnemo da poštujemo onog drugog. Iako ga, u ovom trenutku, ne volimo ili možda ne razumemo, hajde da ga barem poštujemo.

11. Da li kosovski Albanci imaju koncept za srpsku zajednicu u okviru nezavisnog Kosova?

Ruku na srce, mislim da Albanci na Kosovu nemaju rešenje ni za sebe, kamoli za Srbe. Jer i da sutra dobiju vlast i postanu nezavisna država, bez strane pomoći i bez stranih savetnika oni ne bi mogli mnogo da učine. Kada su pod Titom imali dosta veliki stepen samostalnosti primali su pomoć nekog fonda za nerazvijene i to im nije bilo dovoljno. Pravljenje onih alternativnih škola Albanca za vreme Miloševića, bio je neminovan, ali ne i dobar korak. Njihova su deca veoma oštećena zbog toga, jer te škole nisu bile dobre. U redu, bio je to neki način, ali treba praviti ozbiljne, prave škole, u kojima će prolaziti najbolji, a ne samo zato što su Albanci. Tu leži problem albanske političke elite. Najbolja albanska i srpska elita treba da uspostavlja kriterijume. Kriterijume za znanje engleskog ili španskog jezika treba da uspostavlja Veton Suroi, ne zato što je on naš i moj prijatelj, nego zato što tim jezicima vlada savršeno.

12. Da li su standardi za Kosovo ostvarivi, i da li treba da se menja Rezolucija 1244 SB UN?

Rezolucija je neki kompromis, napravljen svojevremeno kada je trebalo zaustaviti bombardovanje. Sumnjam da bi ona mogla da bude osnov za buduće odnose na Kosovu. Tamo se pominje Savezna Republika Jugoslavija koja je u međuvremenu nestala. Političke okolnosti se menjaju, ali SB teško menja svoje rezolucije, mada mislim da nije dobro ni držanje za Rezoluciju kao pijan plota. Odnosi su mnogo komplikovaniji i tananiji od jedne rezolucije napisane pre šest godina. Međunarodni odnosi, inače, nisu zakoni i ustav, i pitanje je u kojoj meri postoji međunarodno pravo. Rezolucija nije zakon. Glasa petnaest država, od kojih pet imaju pravo veta, ne može se reći da je to bog zna kako demokratski.

Zoran Živković:

Najpre podela, a zatim nezavisnost albanskog dela

1. Šta predstavlja za Vas Kosovo: juče, danas, sutra?

Problem.

Nažalost, novija istorija u Kosovu prepoznaje samo probleme koji su ostali nerešeni u poslednjih nekoliko decenija. Sigurno je da srpsko istorijsko nasleđe na Kosovu i Metohiju predstavlja značajan deo naše prošlosti, ali 20. vek i početak 21. veka su vekovi patnje građana Kosova i Metohija – i Srba i Albanaca i ostalih.

2. Kako ocenjujete trenutno stanje na Kosovu i da li prihvatate novotvorenu realnost? Koliko su istinite tvrdnje nekih krugova da je Kosovo de facto izgubljeno za Srbiju?

Trenutno stanje na Kosovu je proizvod tradicionalno loše politike srpskih i albanskih političkih elita u poslednjih 60 godina. Svi političari koji su se bavili Kosovom i Metohijom su dali svoj negativni doprinos rešavanju ovog problema. Današnja realnost na Kosovu je zemlja natopljena krvlju i ljudi puni neprijateljstva, bez nade da se u skorijoj budućnosti bilo šta od toga promeni. Oni koji kažu da je Kosovo i Metohija de facto izgubljeno za Srbiju su, nažalost, u pravu. Bilo je u poslednjih pola veka puno dobrih rešenja za Kosovo i Metohiju, a najbolja od njih je potrošio Slobodan Milošević.

3. Oko Kosova i dalje postoje dva suprotstavljena gledišta: albansko i srpsko. Da li vidite mogućnost pomirenja i istorijskog kompromisa ova dva naroda, imajući u vidu istorijska iskustva drugih naroda?

Istorijsko iskustvo ova dva naroda mi govore da je nemoguće pomirenje i istorijski kompromis. Podele i neprijateljstva su tako duboko pustili korenje da intelektualna manjina, koja postoji na obe strane, nema snage da bilo šta promeni.

4. Kako vidite rešenje pitanje Kosova?

Podela Kosova i Metohije bi bilo najpravičnije rešenje za ovaj problem. Time bi bila verifikovana istorijska realnost života jednih pored drugih, a ne jednih sa drugima.

5. Ako biste Vi bili član delegacije na pregovorima o konačnom statusu Kosova, koje rešenje ste spremni da prihvatite: nezavisnosti, uslovljenu nezavisnost, federaciju, konfederaciju ili uniju između Srbije, Crne Gore i Kosova ili neko drugo rešenje?

Jedino konačno rešenje je podela Kosova i Metohije a, nakon toga,

nezavisnost albanskog dela podeljenog Kosova i Metohije, uz poštovanje svih međunarodno dostignutih standarda.

6. Kako treba da se reši pitanje statusa Kosova: razgovorima između Prištine i Beograda uz prisustvo međunarodne zajednice, odlukom Saveta bezbednosti ili nekom međunarodnom konferencijom?

Međunarodna zajednica je apstraktni pojam koji zamenjuje pravilnu definiciju koja glasi "centri odlučivanja". Koja god metodologija da se primeni u rešavanju bilo kog političkog pitanja, dolazimo do toga da konačnu odluku pretežno kreiraju State Department i Evropska komisija. Tužno, ali istinito...

Nadam se da će pomenuti donosioci odluka saslušati stavove albanske i srpske političke elite.

7. Vlasti u Beogradu se zalažu da Kosovo ostane u sastavu Srbije sa statusom autonomije. Da li je moguće da Srbija funkcioniše kao normalna država kada dva miliona Albanaca to ne prihvata, sa regijom koja je najsiromašnija i sa najvećim natalitetom?

Ne, nije moguće iz puno razloga. Stav da se neko u Beogradu zalaže za Kosovo i Metohiju u sastavu Srbije je najgori primer "retoričkog patriotizma". Takav stav ne vodi ka rešenju. Podela i, zatim, nezavisnost albanskog dela Kosova je najviši državni i nacionalni interes Srbije. To je najmanje loše rešenje, a ona bolja je Milošević već potrošio.

8. Da li postoji neka politička elita u Srbiji koja bi bila spremna da prizna nezavisnost Kosova pod određenim garancijama za srpsku zajednicu tamo i da se time, jednom zauvek, Srbija oslobodi tog tereta koji je najveća smetnja za njen razvoj i evropske integracije?

Siguran sam da većina političatra u Beogradu tako razmišlja, ali to ne sme javno da kaže, zbog već pomenutog "retoričkog patriotizma".

9. Zašto zvanični Beograd i dalje instrumentalizuje Srbe na Kosovu, i kakva treba da bude uloga Beograda u rešavanju statusa Kosova? U sastvu koje delegacije treba da budu predstavnici kosovskih Srba?

Ne mislim da Beograd komunicira sa Srbima na Kosovu i Metohiji na način koji se razlikuje od toga kako Budimpešta razgovara sa Mađarima u Rumuniji i Srbiji ili Tirana sa Albancima na Kosovu, u Makedoniji i Grčkoj. Prirodno mesto kosovskih Srba je u delegaciji Beograda, jer pitanje Kosova i Metohije nije samo pitanje ljudskih prava nego najviše državno i nacionalno pitanje.

10. Da li je moguć zajednički život Srba i Albanaca na Kosovu, i ko kome treba da se izvini za nedela učinjena u daljoj i bliskoj prošlosti na Kosovu?

Nije moguć zajednički život, jer Srbi i Albanci na Kosovu i Metohiji i

inače nisu živeli jedni sa drugima, nego jedni pored drugih. Vekovima su postojale srpske i albanske mahale, srpski i albanski delovi grada, srpske i albanske ulice.

Ako bi danas započeli izvinjavanje za nedela učinjena u daljoj i bližoj prošlosti na Kosovu i Metohiji, mnoge generacije u budućnosti bi se bavile samo time.

11. Kako ocenjujete dosadašnje ponašanje kosovske političke elite i samih Albanaca prema Srbima i šta treba oni da čine da bi se vratili iseljeni Srbi i uključili u tamošnji politički život?

Politika kosovske političke elite ima puno sličnosti sa politikom Slobodana Miloševića. Jedan od razloga je što su i jedni i drugi završili istu - kumrovačku - političku školu i diplomirali iz političkog licemerja. Jedina razlika je u tome što će albanski političari ostrvariti svoj politički cilj.

12. Da li su "standardi za Kosovo" ostvarivi, i da li je potrebno da se menja Rezolucija 1244 UN?

Treba promeniti Rezoluciju 1244 tako što bi se donela nova rezolucija, kojom bi bio definisan ostvariv politički cilj, a to je podela Kosova.

Bivoši premijer Srbije i funkcioner Demokratske stranke

Oliver Ivanović:

Problemi se ne mogu rešiti obstrukcijama na obe strane

1. Šta Vama Kosovo predstavlja danas?

Do sada mi niko nije postavio ovakvo pitanje i veoma mi je teško da na njega odgovorim. Tu sam rođen, tu živim na specifičan način, razmišljam na specifičan način i, možda, ne govorim tipično, nemam tu dikciju, ali u principu svi mi imamo isti način razmišljanja. Vezanost za zemlju, ne kao obradivu površinu nego kao teritoriju, je, čini mi se, najjače izražena među svim Srbima ovde na Kosovu. Beograđani nisu vezani toliko za Beograd, Užičani za Užice ili, recimo, ljudi iz Bora nisu toliko vezani za svoj Bor kao što su ljudi sa Kosmeta vezani za Kosovo i Metohiju.

Kosovo i problem Kosova smatram najznačajnijim problemom, ne samo nas koji tu živimo nego kao problem Srba gde god da žive. Osećaj da sam u žiži tog problema, ali istovremeno i osećaj da mogu pomoći me nekako smešta u tu čitavu sliku. Tako objašnjavam svaki vid svog delovanja za poslednjih pet godina, otkako sam počeo da se bavim politikom.

2. Problem je kroz svoje faze imao različite refleksije na bivšu zajednicu jugoslovenskih naroda, mada je to uvek nekako bio najviše srbijanski problem. Da li je poslednjih godina iskočio iz tog okvira?

Nikad to nije bio samo srbijanski problem. Bio je to, ako se sećate, i problem Slovenaca, svakome iz posebnih razloga. Odnajdobronamernijih i želje da se pomogne do onih koji su Kosovo koristili kao sredstvo da bi razrešili neke svoje probleme (statusne, recimo, slučaj Slovenije). Očigledno je da se rešavanje, odnosno nerešavanje kosovskog problema odražava na čitav region. Nedavno sam čuo izjavu predsednika nemačkog SPD koji kaže da se loše stanje na Kosovu odražava na region, ali da određene reperkusije ima i na Nemačku. Objektivno, to je najveći problem i za Evropu, posebno njen jugoistočni deo. Prethodna, Miloševićeva vlast je pokušala da taj problem zadrži kao interni, mada su mu svi u sv

“faktičko stanje”?

Prvo, nov sam u politici, i to je moja prednost. Nisam opterećen prethodnim iskustvima. Ona su ograničavajuća, limitirajuća, pogrešna, jednostavno su vukla čoveka da jakim rečima izrazi unutrašnjua osećanja i emociju. Emocija u politici nije dobra stvar, ona je poželjna, ali svakako ne sme da se pokazuje.

Drugo, neki ljudi sa Kosova upravo se služe emocijama drugih, i to je ono što je najprljavije u čitavom bavljenju Kosovom, što oni udaraju na vrlo osetljiva mesta, a što kod naroda budi ili strah ili agresivnost. Strah nije dobra, nije racionalna vodilja, agresivnost i euforija takođe. Vrlo sam emotivan čovek, ali ne dozvoljavam da me emocija nadvlada. Onaj koji ne može racionalno da proceni svoju snagu i snagu onih koji su mu suprotstavljeni - ne treba da se bavi politikom. Danas smo u situaciji da se na drugačiji način bavimo politikom, ne onako primitivno, busajući se u prsa, govoreći snažne rečenice koje pogađaju u sre dok, istovremeno, ne donose ništa. Okrenutost domaćoj publici radi dobijanja poena ne donosi ništa dobro. Nama domaća publika i domaći mediji neće rešiti problem. Mogu, eventualno, strani mediji, jer je uticaj medija u Evropi i na Zapadu mnogo veći nego kod nas. Javno mnjenje tamo može da promeni odluku vlade, ovde kod nas - nikad. To je ono čime sam se rukovodio, i od samog starta sam pokušavao da budem racionalan. Znači, ako tražimo deset ili petnaest odsto više nego što je to objektivno tada imamo šanse da dobijemo, ali tražiti sto odsto više – tada se deklariramo kao neozbiljni. Na taj način nisam hteo da se bavim ovim poslom.

Danas je Kosovo jedna ruševina. Ruševina u građevinskom smislu, da krenem od najprostijeg, potom u civilizacijskom smislu. Osim što je mnogo porušenih kuća i crkava, mnogo je i porušenih nada, odnosa, perspektiva. Kosovo se ekonomski nalazi ispod onog stanja u kome je bilo 1998. godine. Po izjavama međunarodnih predstavnika, na Kosovu je uloženo više od dve milijarde USD poslednjih nekoliko godina, ali je stanje privrede na nižem stepenu nego što je to bilo 1999. godine pre bombardovanja. Bruto prihod je manji nego što je bio u to vreme. Stanje vitalnih grana, recimo elektroprivrede, lošije je nego pre rata. Od 1995. do 1999. u “tekuće održavanje” u elektroprivredi uloženo je oko 18 miliona dolara, a u međuvremenu ona je imala proizvodnju u proseku 700 megavata dnevno. Posle dolaska UNMIK-a i KFOR-a u nju je uloženo do 780 miliona evra, možda i više, a ona ima prosečnu proizvodnju 340 megavata dnevno. Za te pare mogla se napraviti nova elektrana koja potpuno podmiruje potrebe Kosova, a u letnjim

mesecima moglo bi se nešto i izvoziti.

Što se tiče odnosa među ljudima, poslednji pet i po godina prošli smo više faza, ali je osnovno to da se agresivnost i euforija među Albancima nije značajno smanjila i da se frustracija, nezadovoljstvo i strah među Srbima nisu značajno smanjili. Radi se o dve etničke grupe koje su prilično udaljene. Nažalost, među Albancima postoji ideja da će oni svoj problem rešiti i ostvariti željeni status bez uspostavljanja dijaloga i kontakta (i dogovora) sa Srbima, već samo uz pomoć međunarodne zajednice, a kod većine Srba (i kod nekih neodgovornih političara) postoji ideja da će međunarodna zajednica **morati** da vrati vojsku i policiju dole i da će dovesti Kosovo u stanje koje bi bilo zadovoljavajuće za Srbe. To je iluzija, nada koja neće biti ispunjena, jer svet funkcioniše drugačije. Mi nemamo snagu, izgubili smo rat a onda se i poratnom periodu nismo organizovali kako valja i nismo sačuvali stanovništvo. Stanovništvo je otišlo, i sada je veliki problem da se vrati. Sem toga, mi nismo tako značajan faktor, jer u komunikaciji sa strancima predstavljamo samo "drugu vrstu problema", i to samo simbolično. Od jednog veoma pametnog čoveka čuo sam ovakvo tumačenje: "To vam je isto kao kada igrate sa fudbalskim timom koji je jači od vas, a koji na tribinama ima 100.000 navijača koji urlaju i - očekujete da sudija bude nepristrasan, a koji će u najboljem slučaju biti blago pristrasan". Znači, moramo da izvučemo maksimum iz sebe da bismo nekakav rezultat napravili. Moramo izabrati taktiku koja nam odgovara, a to nije taktika opstrukcije, jer se za to dobija žuti karton ili ide van. A mi od 1999. godine stalno dobijamo žute kartone.

4. Da li je Kosovo de fakto izgubljeno za Srbiju, ili je izgubljen jedan njegov deo?

Ne mogu i neću tako da mislim. Razmišljam o šansi da Kosovo vratimo, u nekoj meri, da ono bude srpsko koliko i albansko ako se za to budemo borili. Mi se sada ne borimo i upravo primenjujemo taktiku opstrukcije, koja je očigledna ne samo nama nego i Albancima i strancima. Mi vrlo naivno verujemo da možemo vući takve poteze, usporavanje i odlaganje, a da to, tobož, stranci ne vide. To su pametni ljudi i sve vide veoma dobro. Oni su prošli mnogo ovakvih kriza i videli mnogo sličnih situacija. Na kraju, Bosna, Hrvatska i Makedonija su vrlo dobri primeri. Oni o Balkanu znaju sve. Mislim da imamo šanse. Nedavno sam čuo od visokog predstavnika nemačke diplomatije na javnom skupu pred pedeset ljudi, koji je govorio o dve pogrešne pretpostavkeo tome kako se problem Kosova može rešiti. Čini mi se da mi je sintetizovao misli u glavi. Kaže: postoji pogrešna predstava među Albancima da

se nezavisnost može dobiti u razgovoru sa Briselom, Vašingtonom ili, eventualno, sa Njujorkom, a da se, pritom, ne razgovara sa Srbima i Beogradom. To nije tačno, kaže. Glavni sagovornik je Beograd, ako žele nezavisnost. Pogrešna predstava postoji i među Srbima - da će, razgovarajući sa Briselom, Njujorkom ili Moskvom a ne razgovarajući sa Albancima, omogućiti povratka Kosova i Metohije. Pogrešno, kaže, jer ako želite da se stanje vrati, morate razgovarati sa Prištinom. To me dovodi u poziciju da će se rešenje sigurno tražiti između Beograda i Prištine, ali tek kada oni budu spremni na tako nešto. U ovom trenutku ni jedni ni drugi nisu spremni.

5. Oko Kosova i dalje postoje dva suprostavljena gledišta: srpsko i albansko. Da li vidite mogućnost pomirenja i istorijskog kompromisa ova dva naroda imajući u vidu istorijska iskustva drugih naroda?

Postoji jedna predrasuda u međunarodnoj zajednici u periodu 1999-2000., kada je ona bila antisrpski nastrojena i kada je okupacija Kosova trebalo da (u velikoj meri) posluži kao metod za slabljenje i rušenje Miloševića. Ona je otprilike ovakva: da je jedina prednost nezavisnost i da Albanci neće prihvatiti ni jednu drugu alternativu, a da će Srbi obavezno prihvatiti nezavisnost Kosova pod ovim ili onim uslovima (pod pritiskom, uz sredstva, odnosno donacije ili tome slično). To je pogrešna pretpostavka, jer 1999. i 2000. godina su prošle i Slobodan Milošević je u Hagu, i ovo, iako pokazuje mnoge slične karakteristike, nije Miloševićeva Srbija. Albanci su takav tip ljudi, takav narod, da će insistirati na onom rešenju za koje misle da je najbolje, sve dotle dok predpostavljaju da pritiskom koji vrše mogu nešto da dobiju. Ako vide da pritisak na međunarodnu zajednicu daje rezultat, oni će ga nastaviti, a kada nastupi otpor, tada će razmišljati o drugoj taktici i, eventualno, o promeni cilja. Kod Srba ovo nije stvar teritorija, mineralnih bogatstava, to je besmislica. To je stvar jedne odgovorne države koja je na pragu 21. veka treba da se odrekne dela svoje teritorije. Uvek podsećam na jednu ženu, na Margaret Tačer, koja je pre petnaestak godina poslala 10.000 svojih elitnih vojnika na Foklanska ostrva, na Malvine. To je kamen u moru, ostrvo koje ništa ne znači i sa 500 stanovnika i dve do tri hiljade ovaca. Ali odgovorni državnik se ne može odreći dela svoje teritorije i zbog toga mislim da niko u Srbiji na to nema pravo. Treba tražiti model kako da se to pravo zaštiti, da se to pravo ne ugrozi a da se, istovremeno, ne krene ponovo u rat sa NATO i svetom. Noviji primer su Španci koji su za jedan kamenčić u marokanskom moru poslali svoje elitne jedinice. Zašto? Odgovorna država se ne odriče toga, a postoje i ekonomski, socijalni, kulturni i drugi razlozi da se Kosova i Metohije

ne možemo odreći. Ne u onom smislu da mi držimo dominaciju, da imamo predsednika opštine u Glogovcu gde nema ni jednog Srbina, ili u Mališevu gde, takođe, nema Srba, ili u Đakovici gde ih je bilo tri odsto pred rat... To nema smisla, mi ne treba da držimo opštine, da imamo svog predsednika opštine. Mislim da i tu i na većini drugih funkcija treba da bude Albanac, što je logično. Ali ne isključujem mogućnost da se, u dogledno vreme, to promeni i da Srbin bude na nekoj značajnoj funkciji.

6. Imate li snage i potrebe da se izvinite Albancima za nešto što im je učinjeno u vremenu kada su bili u podređenom položaju?

Pitanje mi ne smeta, i nekoliko puta sam odgovorio na to. Ja nemam potrebu za izvinjavanjem i ne smatram sebe odgovornim za to što se dogodilo, iako cenim da je to veoma težak zločin nad čitavim jednim narodom. Pitanje izvinjavanja iziskuje odmah pitanje - ko će prvi. Jer istorija ne počinje od 24. marta, naša svest dopire do mnogo ranijeg vremena. Kada sam razgovarao sa Knutom Volebekom, on mi je govorio da moramo da shvatimo da to što se događa nije lako, ali da su Albanci mnogo propatili. Rekao sam: polako, stanite, nemate sa ove strane sagovornika, tražite drugog čoveka u tom slučaju, a ja ću Vam lako objasniti da nije sve počelo bombardovanjem 24. marta, da postoji i 1990. godina, 1981., koju ja pamtim, 1968., 1956., to su godine koje pamtim, kao nasleđe i priče roditelja i drugih ljudi. Pamtim na isti način i 1941. i 1945. i tako dalje. Lako ću vam pokazati da je ono za šta tvrdite da je uzrok - posledica. I - uzrok-posledica, uzrok-posledica i - doći ćemo do Kosovskog boja i možda dalje. Mislim da je mnogo bolje da shvatimo da je za nama jedan period koji je ružan, grozan, tragičan za mnoge ljude pojedinačno a, čini mi se, i po kolektivnu svest dve etničke zajednice koje su osuđene da žive na jednom prostoru. Iz tog razloga ja sam, umesto javnih izvinjenja, koja često nisu iskrena, radije za dela koja će pokazati da smo shvatili svoje greške. Ja sam spreman da učinim dela koja će pokazati da se, kao deo jednog naroda, osećam delimično krivim za ono što se dogodilo Albancima, ako sa druge strane budem imao sagovornika koji će reći: "Ja sam kao Albanac deo jednog naroda i, zato, odgovoran za ono što se dogodilo Srbima, recimo 1999. godine, da ne idemo dalje. I ništa više. Pa 200.000 Srba je proterano, a da niko ništa nije rekao tim povodom. I da što pre krenemo dalje u budućnost, jer pričati o prošlosti, to je vrlo kontroverzna tema i mi se nikada nećemo složiti sa Albancima o prošlosti, prosto zbog toga jer ono što oni vide kao posledicu mi vidimo kao uzrok, i obrnuto. Daleku budućnost oni vide kao status, a mi ne. Mi, takođe, kao status,

ali nešto drugačije. Zato sam za srednjoročne planove koji će stvoriti neku povoljniju klimu. Za razgovor, za nešto što će stvoriti međusobnu interaktivnu vezu, zasnovanu na interesima, političkim, nacionalnim ili ekonomskim. To bi moglo da pomogne da se odnosi između dve etničke zajednice počnu polako da peglaju. Ali da se dogodi tako nešto, smeta nekoliko ljudi, razume se.

7. Ima dosta procena da se kosovski Srbi instrumentalizuju od strane Beograda, i kako komentarišete tvrdnju da je Srbija talac Kosova?

Kosovo je jako osetljiva tema i biće to za dugo vremena. Ne čudi uopšte što se Kosovo koristi kao tema, jer to obezbeđuje publicitet. Kosovo se kao tema, prema ispitivanjima javnog mnjenja, spuštala i na sedmo-osmo mesto, ali neka jedna puška pukne, ili se jedna kuća zapali, bude li kamenovan jedan autobus - Kosovo je odmah tema broj jedan. Ona, znači, može da bude potisnuta dnevnim problemima, nekim drugim događajima, ali to je samo trenutno i ona će uvek tinjati iznutra kao deo naše kolektivne svesti, a to je teško iščupati. Pogledajte samo narodnu muziku, koliko je pesama napravljeno na tu temu, iako ti koji su ih pravili nikada nisu živeli na Kosovu.

Da je Srbija talac Kosova je vrlo ružna tvrdnja, ne sviđa mi se i netačna je. Jeste u opticaju, ali Srbija je, zapravo, talac jedne nejasne politike, nejasne državničke politike. Ona ima ljude koji hoće sve na brzinu, hoće sve odmah. Inače, kratka, instant rešenja karakteristična su za neke nove nacije, ali ne za naciju koja ima dugu istoriju i koja je naučila da stvari rešava sistematski. Mi smo uvek znali gde je naše mesto u svetu, koliko god da smo bili mali. Sada ljudi pokušavaju sve da promene u toku jednog mandata, koji obično traje godinu do dve. Takve izjave daju upravo ti ljudi. Čuo sam izjave tipa: "Što će nam dva miliona ludaka koji neće poštovati..." i ta mi se izjava ni najmanje ne sviđa. Prvo, nisu to ludaci, a drugo - ti "ludaci" su nam potrebni. Oni su delovi našega naroda, ti ljudi bi odneli teritoriju koja je deo nas. Ja takvima kažem da je ta "dva miliona ludaka" - dva miliona kupaca. To je četvrtina srpskog tržišta i upravo su oni konzumenti onoga što mi možemo da proizvedemo. Nisu oni konzumenti HI-technology, to njih ne interesuje puno, ali jesu hrane i poljoprivredne proizvodnje. To su veliki radnici, a Srbija će za sedam do osam godina doći u poziciju da uvozi radnu snagu. A oni tada neće biti tu, dok Bugari neće biti za nas zainteresovani. Oni će biti deo EU i biće im mnogo profitabilnije da rade u Nemačkoj, dok će se Albanci lakše sporazumeti sa nama.

8. Postoji li kod Albanaca koncept za rešenje srpskog pitanja unutar nezavisnog Kosova?

Oni sada daju ponude, pominju visoke standarde ljudskih prava. Međutim, mi ne smemo dozvoliti da budemo svedeni na status nacionalne manjine, jer ne samo da to ima vrlo pežorativan prizvuk već, ako mi budemo manjina, onda očekujemo da Albanci budu manjina u severnom delu Mitrovice, u Gračaničkoj opštini... Tu se već ne slažemo. Oni su svoj nastup kod međunarodne zajednice doveli do savršenstva, tačno znaju šta treba da kažu. Toliko su odmereni, a naši, na suprot tome, boluju od jake reči, šakom o sto... Efekat je negativan. Jer stranac za naše kaže: to je divlji način, dok Albanci svoj nastup prilagođavaju tako da ih stranac razume. Da ne idem dalje, samo pitanje jezika; gotovo svaki albanski političar govori jezike. A naši?!

9. Možete li zamisliti da Kosovo ostane unutar Srbije, a da predstavnici sa Kosova dolaze u Beograd na sednice, vode neke resore?

Da ste pitali Srbe u Republici Srpskoj mogu li da zamisle da će ući u Sarajevo... Albanci nisu RS, njihov način razmišljanja je drugačiji, malo primitivniji, i trebaće im više vremena. Ali ako je vlastima RS trebalo tri godine da shvate da nije važno poslati bilo koga u Federaciju i da treba poslati najboljega, to će i Albanci vrlo brzo shvatiti. Ne bih se začudio ako bi u Skupštini Srbije za šest do sedam godina bilo recimo 40 Albanaca različitih političkih opcija. Samo je važno pregrmeti 2005. i 2006. godinu i kada oni postanu svesni da ne mogu dobiti nezavisnost, onda će tražiti i druge puteve za nezavisnost, ili put da se nekako integrišu. Dakle, Kosovo ne može biti nezavisno, ali Albanci mogu ostvariti, mogu da dobiju potpunu kontrolu nad teritorijom u smislu vršenja vlasti.

10. Postoji li među kosovskim Srbima plan rešavanja statusa u okviru nezavisnog Kosova, ili se na tome ne radi zbog odbijanja (i pomisli) takve mogućnosti?

Mislim da niko ne razmišlja o svom mestu u nezavisnom Kosovu. Teško je verovati da će Albanci biti tako odgovorni u vršenju vlasti bez prisustva međunarodne zajednice, nije to Severna Irska. Srbi nisu voljni da se izlažu dobroj volji albanske većine. To bi bila katastrofa.

Sušтина je u tome da je Beograd taj koji seje seme razdora, jer svako na vlasti ima potrebu da ima svoje ekskluzivne predstavnike kojima veruje. To je problem. U jednom razgovoru sa vrlo uglednim zvaničnikom ove vlasti pokušao sam da mu objasnim da je Beograd kriv za nepostojanje srpske političke elite na Kosovu. Svaka nova vlast je rušila staru elitu i pravila novu. Drugo, ne može se, zarad dnevno-političkih ciljeva,

potezati okidač na Kosovu time što će pozivati neko sa Kosova da dolazi autobusom i pred vladom demonstrira. Mi smo stvorili taj kosovski način demonstriranja 1987., 1988. godine kada je manipulacija bila jasna i kada je dala rezultate. Milošević je na tom talasu došao. I kod kosovskog naroda postoji i danas taj osećaj da ostiže nešto važno time što će doći pred Skupštinu. Ipak, mislim da danas nema one nekadašnje energija i da je značaj takvih demonstracija dosta opao i da tu nešto mora da se promeni. Jedinstvo po pitanju Kosova i Metohije moralo bi da bude oslobođeno svih ideoloških razlika. O tome se mora postići nacionalni konsenzus, ali ne na maksimalističkim zahtevima (vojska, policija, generali, topovi, tenkovi), jer to samo zamajava narod i frustrira ga.

11 Gde vidite mesto srpske delegacije sa Kosova?

Ne verujem da će biti isti nivo razgovora. Prvo, neće biti u maju, već u septembru ili oktobru, i biće na dva nivoa. Nivo razgovora između Srba i Albanaca na Kosovu i Metohiji je neizbežan, a delegacija bi trebalo da bude sastavljena od onih koji su legitimni i prošli kroz nekakve izbore, jedne, druge, treće. Tu su i oni "ostali". Na nivou tih razgovora govoriće se o tehničkim pitanjima, o onome što predstavlja kvalitet života, i to bi bio naš zadatak, ne više od toga. Poslednje pitanje u upitniku koji ćemo tom prilikom dobiti biće – da li biste ostali da živite u nezavisnom Kosovu. Odgovor svih srpskih predstavnika biće ne.

Drugi deo razgovora je između Prištine i Beograda. Trenutno sam u dilemi da li će Priština i njene institucije biti sastavljene samo od Albanaca. Ja sam skloniji da verujem da bi bolje bilo da mi budemo i u toj delegaciji.

12. Kako vratiti Srbe na Kosovo, i da li treba tamo vraćati vojsku i policiju?

Da li bi to nama nešto donelo i šta bi roditelji tih vojnika rekli kada bi im neko njihovu decu slao na Kosovo da posluže, kao provokacija, nekim ekstremnim krugovima da započnu neki novi rat? Hiljadu vojnika nam ne bi rešilo problem, i oni bi mogli da brane samo sebe. Druga je stvar sa policijom, ona se može vratiti. Kosovska policijska služba je nešto čime treba ozbiljnije da se bavimo. Učešće Srba u policiji treba da bude značajnije, čak i iznad procenta koji im je sada dodeljen prema broju stanovnika (mada i taj broj nije takav da bi se moglo govoriti o preciznosti).

13. Da li su standardi preduslov za konačno rešenje, i treba li menjati rezoluciju 1244 SB UN?

“Standardi pre statusa” je nešto što je već prihvaćeno od međunarodnog faktora i raznih institucija. Ta politika treba malo da se modifikuje posle 17. marta, uzimajući u obzir da bi jedan od uzroka moglo biti nezadovoljstvo Albanaca neizvesnim stanjem. Međutim, niko do sada nije rekao da je nezavisnost jedina opcija, što naglašavam svima sa kojima razgovaram. A često u šali kažem da sam za poslednjih pet i po godina sreo više značajnih međunarodnih predstavnika nego što su Vuk Drašković, Goran Svilanović, Koštunica i Tadić videli zajedno (svi koji dođu ovde, dođu i dole, a svi koji dođu dole ne dođu u Beograd). Ono što sam zaključio u tim razgovorima je da, popuštajući pod pritiskom i agresijom, stranci pokušavaju da modifikuju doktrinu “standardi pre statusa” u “standardi i status”, jer računaju da će to podstaći Albance da na standardima ipak rade i da nekako ugrade u život nekakve evropske vrednosti. Uostalom, standardi se odnose na zaštitu srpske zajednice. Što se tiče Rezolucije 1244, ona je doneta teškom mukom uz široke konsultacije, a takva klima se više neće ponoviti. Mnogi su, tokom učešća u agresiji, uvideli svoju grešku i ne traba da čudi, recimo, sadašnje ponašanje Francuske i Nemačke, zemalja koje revidiraju svoje stavove. Teško da će te zemlje dati svoj glas za neku novu rezoluciju koja bi bila po volji čitave međunarodne zajednice. O tome se mora postići dogovor između Beograda i Prištine i kompromisno rešenje. U ovoj situaciji, rešenje je teško naći, jer su pozicije dve pregovaračke strane veoma udaljene i teško je zamisliti kako će odstupiti od svojih polaznih pozicija, u koje su se ukopale.

*Funkcioner Demokratske alternative,
nosilac “Srpske liste za Kosovo i Metohiju”
i poslanik u Skupštini Kosova*

Slobodan Samardžić:

Dobro je samo ono rešenje koje je prihvatljivo za obe strane

1. Šta predstavlja za Vas Kosovo: juče, danas, sutra?

Kao i za ogromnu većinu Srba, i za mene Kosovo i Metohija ima veliki simbolički kulturni značaj, pre svega u istorijskom i tradicionalnom smislu. Narod koji na tom prostoru raspolaže sa tako velikim brojem vrednih kulturnih spomenika i živih verskih objekata ne može biti ravnodušan prema svetom značenju koji taj prostor za njega objektivno ima. Najgore bi bilo ovakvo značenje Kosova i Metohije za srpski narod direktno transponovati u pitanje: čije je Kosovo i Metohija. Ovo govorim s obzirom na Vaše pitanje o onome "danas" i "sutra". Budući da je Pokrajina suočena sa ogromnim iskušenjima, i danas i sutra, ovome treba pristupiti u jednom drugačijem ključu nego što je to činjeno od kada traje srpsko-albanski spor oko Kosova.

2. Kako ocenjujete trenutno stanje na Kosovu i da li prihvatate novostvorenu realnost? Koliko su istinite tvrdnje nekih krugova da je Kosovo de facto izgubljeno za Srbiju?

Oceni trenutnog stanja na Kosovu i Metohiji može se pristupiti iz više uglova. Za ovu priliku, ja ću to učini iz samo jednog, za koji smatram da je ključni, a to je njegova suštinski ugrožena multietničnost. To je najjači utisak "novostvorene realnosti" od juna 1999. godine. Ako je opstanak Srba do krajnosti ugrožen, a o tome govore sve činjenice kosmetske stvarnosti, onda se moramo zapitati, šta se zapravo tamo događa. Stvar je mnogo dramatičnija nego što se o tome stiče utisak iz mišljenja nekih krugova, kako kažete, da je Kosovo *de facto* izgubljeno za Srbiju. Plan o izdvajanju Kosova može lako smestiti u okvir prava na secesiju i međunarodnog prava, i na tom nivou se može i rešavati. Ali, ako je empirijska podloga ovih nastojanja etničko čišćenje jednog prostora, onda ceo problem dobija drugu dimenziju. Ukratko, moramo se prethodno vratiti na problem masovnog kršenja ljudskih prava.

3. Oko Kosova i dalje postoje dva suprotstavljena gledišta: albansko i srpsko. Da li vidite mogućnost pomirenja i istorijskog kompromisa ova dva naroda, imajući u vidu istorijska iskustva drugih naroda?

Istorijski kompromis, pa na toj osnovi i pomirenje, je jedini zamislivi pristup koji garantuje mirnu budućnost, koegzistenciju i dobrosusedske odnose Srba i Albanaca u budućnosti. Do toga nije lako doći, tačnije, to

je ne samo teži već, i iz današnje perspektive, manje verovatan put. Prosto zbog toga što taj put podrazumeva kompromisno rešavanje spora. A kompromis, po definiciji, podrazumeva odustajanje od maksimalističkih pretenzija bilo koje strane. Sada je albanska strana ona koja ne dozvoljava kompromis, tj. ona beskompromisno insistira na nezavisnosti Kosova i Metohije. Njoj je, do skora, išla na ruku konstelacija međunarodnih odnosa, pa i unutrašnje prilike u Srbiji; no to se postepeno menja. Ali, i bez obzira na trenutne prilike, dobro je sporove među susedima, ili među narodima koji žive na istoj teritoriji, rešavati maksimalnom mogućom saglasnošću. Drugačije se takva vrsta sporova i sukoba nikada neće rešiti, tako da strana koja odnese pobedu nikada neće biti sigurna u trajnost takve pobede. Posebno u sadašnjim opštim evropskim mirnodopskim prilikama, za koje držim da su trajne.

4. Kako vidite rešenje pitanje Kosova? (Svoj stav obrazložite šire)

Ne bi vredelo da vam sada iznesem neku svoju viziju budućeg Kosova i Metohije. Ja to ne bih ni mogao, budući da smatram da je problem izuzetno složen i da, samim tim, ne podleže projekcijama vremena ili određene sadržine. Sve što sam do sada video kao "krajnje" ili, u blažoj verziji, kao "buduće" rešenja nije zadovoljilo moj kritički sud o lošim posledicama (pre nego dobrim) bilo kog od takvih rešenja. Iskreno govoreći, došao sam do čvrstog uverenja da je pretenzija "rešenja" u svojoj osnovi, bar za sada, pogrešna. Ilustrovaću svoj stav. Rezolucija 1244 imala je manje ambicije i manje zadatke od "rešenja" statusa Kosova i Metohije, i nije ih ostvarila. Uzmimo samo pitanje slobode kretanja i povrtaka izbeglih, gde su rezultati katastrofalni. Kako je moguće onda ići na složenije pitanje statusa, ako ovo jednostavnije nije rešeno, niti je postignut bar neki napredak. To nas upućuje na jedan drugi, daleko ispravniji metod u pristupu problemu, a to je postepeno ispunjavanje zadataka iz pomenute Rezolucije da bi se, u odnosu na postignuto, išlo dalje. Prednost takvog postupanja nad velikim potezima, da ne kažem rešenjima, je u tome je što se ne samo postiže opipljivo rešavanje konkretnih problema nego se i napreduje u građenju poverenja, naročito kod manjinskih zajednica.

5. Ako biste Vi bili član delegacije na pregovorima o konačnom statusu Kosova, koje rešenje ste spremni da prihvatate: nezavisnost, uslovljenu nezavisnost, federaciju, konfederaciju ili uniju između Srbije, Crne Gore i Kosova ili neko drugo rešenje?

Delimično sam o tome nešto rekao u odgovoru na prethodno pitanje. Već alternative koje ste mi ponudili govore o nekoj vrsti

subjektiviziranog izbora. Ako bih se povodio logikom Vašeg pitanja, opredelio bih se za "neko drugo rešenje". Ali Vam ga neću saopštiti, jer ga nemam u glavi. Ne radi se, sada, o tome da ja znam šta neću a ne znam šta hoću, već o tome da sam duboko ubeđen da pristup sa "rešenjem" nije produktivan. Ja bih radije razmišljao o proceduri razgovora o rešavanju, gde bi se testirale sve varijante, sa svim dobrim i lošim stranama. Osim toga, ovde bi bili uključeni i stavovi strana u sporu o prihvatljivosti ili neprihvatljivosti konkretnog rešenja sa stanovišta njihovih interesa. Dakle, samo je ono rešenje dobro koje je prihvatljivo za obe strane.

6. Kako treba da se reši pitanje statusa Kosova: razgovorima između Prištine i Beograda uz prisustvo međunarodne zajednice, odlukom Saveta bezbednosti ili nekom međunarodnom konferencijom?

Koliko mi je poznato, na razgovor o statusu preći će se ukoliko se oceni da su standardi ispunjeni. Zato bih radije govorio o ovom uslovu, a ne onome što sledi. Iz prostog razloga što je moguće da ocena o ispunjavanju standarda bude negativna, a ja prosto ne vidim kako ona može da bude pozitivna u uslovima ovakvog položaja srpske zajednice na Kosovu i Metohiji. Prilikom ocenjivanja toga, ne može biti nikakvih dovijanja i obećanja. Za Beograd to će biti osnovni standard za prihvatanje razgovora o statusu.

7. Zašto za zvanični Beograd nije prihvatljiva nezavisnost Kosova i da li postoji mogućnost da Srbija funkcioniše kao normalna država sa Kosvom u svom sastavu ako ogromna većina Albanaca to ne prihvata?

Ima puno razloga zbog kojih je nezavisnost Kosova i Metohije neprihvatljiva počev od toga da se, u principu, države ne odriču svojih međunarodno priznatih teritorija, preko opipljivih interesa koje Srbija ima na Kosovu i Metohiji, do potrebe da Srbija štiti svoje stanovništvo, kulturnu baštinu i imovinu na ovom prostoru. Kada je reč o temeljnoj nelojalnosti Albanaca prema Srbiji kao takvoj, to je zaista objektivan problem, koji se mora rešavati polazeći od interesa samih Albanaca. Treba, u ovom međunarodnom interregnumu, zaista naći najbolji put da Albanci ostvare svoje pravo na samoopredeljenje, a da to ne bude na štetu Srbije i Srba. Takvih iskustava u Evropi ima mnogo. Ne pominjem ih da bismo kopirali neko od njih, ali je važno naglasiti da je moderna evropska istorija nalazila rešenja za ovakve teške situacije i za zadovoljavanje interesa koji se, na prvi pogled, isključuju.

8. Zašto Kosovo i dalje služi za sakupljanje političkih poena političara u Beogradu instrumentalizacijom tamošnjih Srba?

Vaše pitanje potiče iz jedne inercije prošlosti, koja je u Srbiji

prevaziđena. Danas u Srbiji ima mnogo javnih i političkih sporova oko Kosova i Metohije, ali nema atmosfere koju bismo mogli nazvati političkom instrumentalizacijom problema. Iako je reč o pitanju koje izaziva nacionalne emocije, posebno s obzirom na položaj Srba u Pokrajini i na uništavanje srpske kulturne baštine, ni jedan političar u Srbiji ne može više da manipuliše tim emocijama. Bio je jedan koji je istrošio taj kapacitet manipulacije, i sada narod više ne daje blanko poverenje za kosmetsko pitanje nijednom političaru. A oni, hvala Bogu, to vide, premda ne poznajem nijednog na današnjoj srpskoj sceni koji ima realan uticaj i koji ima takve manipulativne pretenzije. Svima je manje-više jasno da je Kosmet postao skupa politička tema, da, naime, može mnogo da se izgubi a malo dobije.

9 Zbog čega Srbija podržava paralelne strukture vlasti na Kosovu kada se, istovremeno, zahteva striktno poštovanje Rezolucije 1244 UN?

Zaista postoji veza između tzv. paralelnih struktura na Kosmetu i Rezolucije 1244. Naime, u meri u kojoj se Rezolucija ne ostvaruje, postoje te paralelne strukture. Da njih nema, Srbi bi se utopili u albanske većinske institucije i od njihovih posebnih interesa ne bi ostalo ništa. Paralelne institucije su odgovor manjinske grupacije na tendenciju njihove asimilacije, u političkom, i segregacije, u etničko-kulturnom smislu. Te tendencije ne samo da preovlađuju u realnim odnosima manjina i većine na Kosovu i Metohiji već su dobrim delom normirane u Ustavnom okviru za Kosovo i Metohiju koji Srbi faktički nikada nisu prihvatili. Njihova jedina brana tome su paralelne strukture, i Srbiji, stoga, ne preostaje drugo do da ih prihvati i podrži. Ali, Srbija je dala predlog institucionalizacije položaja Srba unutra Pokrajine u vidu Plana Vlade, koji je prihvaćen od strane svih poslanika Skupštine Srbije. To je jedini način praktičnog ukidanja paralelnih struktura. Uostalom, danas nema na svetu populacije koja bolje razume ove zahteve Srba do samih kosmetskih Albanaca, budući da su se Albanci u Miloševićevoj Srbiji uporavo tim metodama odupirali ulasku u sistem koji im nije odgovarao.

10. Koja je uloga Beograda i srpskih političkih predstavnika sa Kosova u rešavanju konačnog statusa? U sastavu koje delegacije treba da budu predstavnici kosovskih Srba – Beograda ili Prištine?

Na ovo pitanje delimično je odgovoreno pod 5), 6) i 7). Ovom prilikom želim da dodam to da se osnovni problem između Srba i Albanaca ne rešava tzv. konačnim statusom Kosova i Metohije. To bi značilo jedan složeni problem dva (i više) naroda koji deli određenu teritoriju rešavati teritorijalnim razgraničenjem sa državnim obeležjima. Ako neko tako

zamišlja statusno pitanje Kosmeta, onda on podcenjuje činjenicu da su u sporu dve strane sa istim pretenzijama. Iz toga bi se izveo jedini pravičan zaključak da je "konačno" rešenje sadržano u podeli teritorije Kosova i Metohije. Nisam siguran da bismo o tome napravili dogovor, iako bi on bio mnogo pravičniji nego da cela teritorija pripadne samo jednom narodu, Albanskom. Zbog toga je bolje držati se metoda koji sam predložio u prethodnim odgovorima. Ali, ako me već pitate na kojoj bi strani prilikom nekih pregovora bili kosmetški Srbi, onda treba biti realan, polazeći od prirode spora – oni moraju biti na strani Beograda. Sve ostalo bi bilo čisto simuliranje nekakvog kosovskog građanstva (sadržano u fikciji o "Kosovarima"), svesnog svojih interesa *vis-à-vis* Beograda. Nemojmo se šaliti. Odgovor na to smo dobili 23. oktobra prošle godine.

11. Šta treba da urade albanski političari i albansko stanovništvo da se vrate iseljeni Srbi i da se oni uključe u institucije sistema i politički život Kosova?

Bojim se da albanski političari i albansko stanovništvo tu ne mogu više ništa da urade. Da bi oni to shvatili treba im uzvratiti retoričkim pitanjem: šta treba da urade srpski političari i srpsko stanovništvo u Srbiji da se Albanci, svesno i dobrovoljno, vrate pod politički i pravni režim Srbije? Osnovnu ulogu mora da preuzme onaj ko je preuzeo formalnu odgovornost u ovoj stvari, a to je međunarodni činilac. On treba ravnopravno da uključi domaće činioce, koji se kolokvijalno nazivaju Beograd i Priština, i da kreira, razume se uz njihovu pomoć i pristanak, korektnu proceduru rešavanja sporova, računajući i pregovore o budućim odnosima.

12. Da li su "standardi za Kosovo" ostvarivi, i da li je potrebno da se menja Rezolucija UN 1244?

Sudeći po dosadašnjih šest godina, standardi, onako kako su formulisani, nisu ostvarljivi, posebno u delu koji se tiče položaja manjina. Ali, od tog dela u dobroj meri zavise standardi u oblastima demokratije, vladavine prava, slobode kretanja i povratka iseljenih. Ako ocena standarda ne bude podvrgnuta nekoj užasnoj politizaciji, ona će morati da utvrdi nedopustivo nizak nivo ostvarljivosti u ovim oblastima. Iz tih razloga, Rezolucija 1244 mora da ostane regulativni dokumenat UN za Kosovo i Metohiju na neodređeno dug rok. Sve dok se standardi u ovoj oblasti suštinski ne ostvare.

*Profesor na Fakultetu političkih nauka u Beogradu
i savetnik predsednika Vlade Srbije*

Dušan Janjić:

Podanička formula – Teritorija za razvoj!

1. Šta predstavlja za Vas Kosovo: juče, danas, sutra?

Mnogi su u međunarodnoj zajednici, do marta 2004. Godine, verovali i javno tvrdili da je Kosovo jedna uspešna priča, da je UNMIK pri kraju ispunjenja svog mandata, odnosno pred stvaranjem institucija koje obezbeđuju suštinsku autonomiju Kosova kakva je predviđena Rezolucijom SB broj 1244 i da je Kosovo izvedeno na put koji vodi u EU.

Međutim, stvarnost Kosova je poprilično udaljena od ovog opisa, a međunarodna zajednica i lokalni akteri kosovske priče proizvode više istorije nego što mogu da konzumiraju. Otuda i nema ubedljivog napretka u pomirenju zavađenih Albanaca i Srba, koje je inače osnovni zadatak UNMIK-a i ključno merilo uspeha svake mirovne misije. I dalje, Albanci Srbe smatraju glavnom preprekom za ujedinjenje Albanaca sa Kosovom s Albancima iz južne Srbije (preševske doline), Makedonije i Albanije, a Srbi vide Albance kao uzurpatore njihove istorijske otadžbine, "kolevke" srpskog identiteta.

Opstajanje starih društveno-ekonomskih struktura i prisutni makro-ekonomski trendovi ne pružaju osnovu za optimizam, a ekonomija Kosova je na samom dnu, životni standard građana se pogoršao. Malo šta je uspešno urađeno, uprkos značajnoj spoljnoj finansijskoj pomoći, što se vidi i po putevima i energetsom sistemu, koji su u lošem stanju, u nepostojanju održivog ekonomskog rasta, u kašnjenju privatizacije i restruktuiranja javnih preduzeća, u niskoj kredibilnosti privatizacije u očima potencijalnih investitora. Otežavajući činioci stanja na Kosovu su i nedostatak dugoročnih izvora za javne investicije, pomanjkanje strategije obezbeđivanja investicija iz domaćih izvora (depozit, domaća štednja, depozit javnih preduzeća, sredstva prikupljena iz privatizacije), nastavljanje prakse subvencija javnih preduzeća u okolnostima ozbiljnih kašnjenja u njihovom restruktuiranju, čemu se pridružuje pomanjkanje socijalno-ekonomske kohezije među ključnim akterima (sindikati, vlada i poslovni ljudi) ekonomskih reformi.

Kosovo je, i dalje, siromašno i nestabilno sa putevima i energetsom sistemom u lošem stanju, a skoro 70 odsto radnosposobnog stanovništva je nezaposleno. Socijalna situacija je veoma teška, a sistem socijalne zaštite gotovo i da ne postoji. Preko 50 odsto stanovništva živi u bedi,

a od toga 12 odsto na granici egzistencijalnog minimuma, te ne čudi to što se mnogi bave "sivom ekonomijom".

Situacija u oblasti ljudskih prava je izuzetno nevesela, izuzetno je nizak stepen bezbednosti za pripadnike nacionalnih zajednica. Posebno zabrinjava odsustvo političke volje među albanskim političkim vođama da se suprotstave široko prihvaćenoj pretpostavci među Albancima o kolektivnoj krivici Srba za zločine, ubistva, nasilje i kršenja ljudskih prava koje je Miloševićev režim počinio nad Albancima. I dok međunarodna administracija predstavlja Kosovo kao multietničko društvo, dotle Srbi žive u enklavama izvan bilo kakvih standarda poštovanja ljudskih prava i sloboda, a diskriminacija i odsustvo ekonomske perspektiva obeležavaju život Roma, Aškalija i Egipćana.

Valja se nadati da će Kosovo kakvo je danas narednih godina konačno otići u prošlost, a da će se i kosovsko društvo pridružiti porodici demokratskih evropskih društava.

2. Kako ocenjujete trenutno stanje na Kosovu i da li prihvatate novostvorenu realnost? Koliko su istinite tvrdnje nekih krugova da je Kosovo de fakto izgubljeno za Srbiju?

Kosovo je trauma srpskog nacionalizma i dokaz njegove nemoći da reši "kosovsko pitanje" po svojoj meri. Za protagoniste ovog neuspeha Kosovo je "izgubljeno". Zapravo, čim je propao pokušaj da se Kosovom vlada protiv volje Albanaca, za srpske nacionaliste je izgubila sjaj slika o Kosovu kao kolevci srpske nacije. Sad bi, njoj radije, da ga se otarase ili, po principu daj što daš, da ga podele. Naravno, i to bi moralo biti urađeno tako da ni trunka odgovornosti ne padne na nacionalističke vođe, korifeje i sledbenike. Pri tome se potpuno previđa da, iako je uspsotvaljena nova realnost u kojoj je Kosovo izvan domašaja kontrole Beograda, nije prestala odgovornost Beograda ne samo za Srbe na Kosovu već i za ukupno rešavanje problema Kosova. Činjenice kažu drugačije!

Samo nerazumni ljudi veruju da mogu da poriču ili odbijaju realnost odnosno činjenice! Činjenice kažu da je Kosovo entitet pod međunarodnim protektoratom, *de facto* samostalno od Beograda, a *de jure* u sastavu Srbije i SCG. O budućnosti Kosova se mnogo priča, za nju se ginulo i ubijalo, ali se, i dalje, ne zna kad će doći i kakva će biti.

Gledano "sa srpske strane", odgovornost za razvoj Srbije i budućnost Kosmeta, naročito Srba na njemu, nalažu političkom, poslovnom i intelektualnom vođstvu Srbije da u sam vrh svojih prioriteta stavi pitanje budućeg statusa Kosova. Kako je to pitanje od životnog značaja za Srbiju, trebalo bi da se političari i javnost Srbije potruude da saznaju

po nešto o brojnim mogućnostima koje postoje, a kojima svedoči priloženi tabelarni prikaz najvažnijih od brojnih predloga o rešenju budućeg statusa Kosova koji se razmatraju u međunarodnim stručnim i političkim krugovima:

1. Nezavisna državnost	Uslovna nezavisnost
	Bezuslovna nezavisnost
2. Institucionalizacija i teritorijalizacija etničke podele	Kantonizacija po "bosanskom modelu"
3. Nezavisna državnost	Podela po "kiparskom modelu"
	U Srbiji
	U SCG
4. Reintegracija u SCG	Kosovo kao treća republika u državnoj zajednici sa Srbijom i Crnom Gorom
5. Stalni međunarodni protektorat	Produžavanje sadašnjeg status quo
	Povećanje uloge EU do uspostavljanja EUMIK umesto UNMIK
6. Integracija u EU	

3. Oko Kosova i dalje postoje dva suprotstavljena gledišta: albansko i srpsko. Da li vidite mogućnost pomirenja i istorijskog kompromisa ova dva naroda, imajući u vidu istorijska iskustva drugih naroda?

Decenijama je kosovsko društvo podeljeno po etničkim, a i po duhovnim i religijskim linijama, a skoro celo je etnifikovano. Tako je i sa samim imenom Kosova: za Albance to je "Kosova", a za Srbe "Kosovo i Metohija". Iza ovih podeljenih "gledišta" stoje snažni politički pokreti a i etnonacionalističke mobilizacije masa. Međutim, u stvarnosti postoji i potreba za saradnjom, odnosno za normalizacijom života na obe strane, što nalaže dijalog na najmanje tri nivoa.

Prvo, dijalog o takozvanim tehničkim pitanjima, koji mora biti obnovljen u što skorijem roku, jer je interes svih da se vode pregovori u okviru četiri radne grupe dogovorene na Bečkom razgovoru, odnosno da se obnovi rad radnih grupa za energetiku i nestala lica i da započne

rad radnih grupa za pitanja infrastrukture i povratka.

Drugo, dijalog o pitanju bezbednosti i institucionalne zaštite manjina, a to uključuje i decentralizaciju (reformu lokalne samouprave i administracije, kao i sinhronizovan prenos ovlašćenja na centralne i regionalne vlasti);

Treće je pitanje budućnosti, koje zahteva odgovor na pitanje novog statusa Kosova, ali i budućih odnosa Kosova i Srbije pa, s toga, budućnost mora biti građena u saradnji Srba i Albanaca.

4. Kako vidite rešenje pitanje Kosova? (Svoj stav obrazložite opširno)

Tri su grupe problema koje čine pitanje Kosova danas izuzetno složenim i koje zahtevaju rešenje. To su pitanja poršlosti (u tome je posebno značajno pitanje otklanjanja posledica rata, razrešavanje pitanja nestalih lica, povratak prognanih u njihove domove, naročito kažnjavanje za ratni zločin), sadašnjosti (pitanja slobode kretanja kako slobode kretanja Srba koji danas žive izolovani u enkalavama tako i prava Albanaca da imaju dokumenta koja im omogućuju kretanje kroz Srbiju, jačanje ekonomske saradnje, posebno u oblasti energije, trgovine itd.) i budućnosti ili statusa Kosova.

Pitanje statusa Kosova bi moralo biti razrešeno u pregovaračkom procesu, koji će potrajati i doneti mnoga iskušenja. U situaciji u kojoj ogromna većina albanskog stanovništva na Kosovu želi da uspostavi sopstvenu nezavisnu državu, a velika većina stanovnika Zapadnog Balkana i, naravno, Srba smatra da je panalbansko organizovanje oko nezavisnog Kosova mogući činilac destabilizacije, neophodan je regionalni pregovarački proces i jačanje regionalne saradnje na sledećim principima:

- postojeće granice na Balkanu ne mogu biti menjane silom, već samo uz svestrani mirni dogovor;
- dobrosusedska saradnja;
- puna sloboda kretanja ljudi, ideja, roba i kapitala;
- standardizacija s EU merlima i regionalna harmonizacija carina, administrativnih pavila u oblastima od značaja za regionalnu saradnju, naročito za početak saradnje u borbi protiv organizovanog kriminala i terorizma.

Kosovski sukob je realistički društveni sukob i to oko statusa Albanaca, Srba i Kosova, a i oko kontrole nad teritorijom Kosova, te bi ga tako trebalo rešavati. S toga sam uveren da pobedonosna formula za Srbe i Srbiju glasi: *Teritorija za razvoj!* To ne znači trgovinu teritorijom: otkup ili trampa teritorije za druge teritorije ili za novac, već nastojanje

da se smanje troškovi upravljanja kosovskom krizom, da se prednost da razvoju, a ne prošlosti, da se sredstva preusmeravaju u razvoj, da se politikantsko naklapanje o prošlosti zameni projektima saradnje Srba i Albanaca, Srbije i Kosova.

Kako se albansko političko vođstvo slepo drži svog još 1990. godine proklamovanog "krajnjeg cilja" – nezavisnosti Kosova, pred albanskim vođama i predstavnicima međunarodne zajednice na Kosovu je zadatak da uspostave balans između potrebe za demokratijom i zahteva za nezavisnošću Kosova, u stvari da se politika stalnog uslovljavanja i učenjivanja zameni ispunjavanjem standarda, odnosno formulom: *Konačni status odmah za mir i demokratiju!* U suprotnom, albanski pokret će se stalno suočavati s nemogućnošću izlaska iz blokade. To je izuzetno opasno jer frustrira sledbenike tog pokreta, a mnogi iz frustracije lako prelaze u agresiju, nasilje, što ugrožava mir i razvoj Kosova i Srbije, a i čitavog regiona.

Mantra za rešavanje kosovskog pitanja, uveren sam, trebalo bi da glasi: Crna Gora, Srbija i Kosovo zajedno u EU!

Ukoliko ovaj pristup primenimo na pitanje budućeg statusa Kosova, to otvara najmanje tri mogućnosti:

- produžavanje "privremenog statusa" s pojačanim učešćem EU za još 10 do 15 godina;
- Kosovo se priključuje SCG u statusu republike, i
- u skladu s principima Završnog Helsinškog akta, priznavanje albanskom nacionalnom pokretu prava da konstituiše, uz dogovor o granicama, državu na teritoriji Kosova.

5. Ako biste Vi bili član delegacije na pregovorima o konačnom statusi Kosova, koje rešenje ste spremni da prihvatate: nezavisnost, uslovljenu nezavisnost, federaciju, konfederaciju ili uniju između Srbije, Crne Gore i Kosova ili neko drugo rešenje?

Nikada ne bih prihvatio da budem deo tima koji bi pregovarao o "konačnom statusu", odnosno koji bi tragao za "konačnim rešenjem". Iako mnogi koriste termin "konačni status", malo je onih koji razmišljaju šta to zparavo znači. Kako je istorija proces, a ne usud, tako nije moguće jednom za svagda osvojiti "konačni status", te nema ni "konačnog statusa nove albanske države", odnosno Kosova.

Uznemirava to što brojni zagovornici "konačnog statusa" na srpskoj i na albanskoj strani, a i među međunarodnim birokratama ne primećuju ili ne haju što su "konačni statusi" i "konačna rešenja" kategorije pokreta koji teže rasnoj i etničkoj čistoti. Najpoznatiji primer "konačnog rešenja" je Hitlerovo, odnosno nacističko nastojanje da se uspostavi "Nova Evropa" koja bi bila čista, odnosno bez Jevreja,

Slovena i Roma. Tako bi, valjda, "konačno rešenje" pitanja Kosova trebalo da bude uspostavljanje kosovske države bez Srba.

S toga je bolje da se sledi dobar primer generalnog sekretara UN Kofi Anana koji koristi formulaciju "budući status".

Takođe, u traganju za pragmatičnim rešenjima, nužno se moraju naći odgovori na sledeća pitanja:

- prvo, o budućem statusu Kosova;
- drugo, o statusu okruženja Kosova, odnosno SCG, u kojoj će se naći tri različita politička i ekonomska sistema.

6. Kako treba da se reši pitanje statusa Kosova: razgovorima između Prištine i Beograda uz prisustvo međunarodne zajednice, odlukom Saveta bezbednosti ili na nekoj međunarodnoj konferenciji?

Ovo će pitanje biti rešavano kroz proces u kome će, pored brojnih razgovora, biti i odluka Saveta bezbednosti UN. Takođe, bilo bi korisno da ovaj proces započne *Okvirnom međunarodnom (regionalnom) konferencijom o stabilizaciji, razvoju i statusu Kosova*.

7. Koja je, po Vama, uloga kosovskih Srba u rešavanju statusa Kosova? Ko treba da ih predstavlja i u kojoj delegaciji treba da budu oni – Prištine ili Beograda?

Kosovski Srbi su sada objekti najrazličitijih "rešavanja", ali bi morali da postanu aktivni akteri, jer je Kosovo i njihova zemlja. To nalaže da unutar srpske zajednice ojačaju demokratski odnosi, da oni preuzmu svoj deo odgovornosti, te i da sarađuju s Prištinom, Beogradom, a i međunarodnom zajednicom. U čijoj delagaciji će Srbi biti, to zavisi od toga da li je pitanje o kome se raspravlja iz sklopa "lokalnog dijaloga" ili je pitanje o statusu koje određuje i budućnost Srbije, kada bi trebalo da budu deo delagacije Beograda uz garantovanu autonomnost po pitanjima u kojima se njihovi interesi ne podudaraju s interesima Beograda.

8. Da li su stvoreni uslovi za pomirenje između Srba i Albanaca, i ko kome treba da se izvini za nedela učinjena u daljoj i bliskoj prošlosti na Kosovu?

U slučaju Kosova i srpsko – albanskog sukoba, imamo posla sa sukobom u nedemokratskoj državi i društvu, a u takvoj vrsti država i društva stepen nasilja ima tendenciju da bude veoma visok. To je zato što nema institucionalizovane zaštite građanskih sloboda, a ni poštovanja ljudskih prava i sloboda koji bi dozvolili etničkim zajednicama da svoje zahteve pretvore u demokratsku izbornu snagu. Sa svoje strane, vlada nema mogućnosti da upravlja na demokratski način a da, istovremeno, drži pod kontrolom svoju etničku opoziciju. Takođe nema ni široku narodnu podršku za miroljubivo rešavanje sukoba kroz demokratske

institucije.

Posebnu ulogu u ovom sukobu igraju nove nacionalističke elite i njihove "negativne politike", kao što su unutrašnji kolonijalizam, etnoid i genoid.

Srpsko – albanski odnosi su obeleženi sukobljavanjima, čije osobine ukazuju da se radi o etničkom sukobu. Sam sukob počiva na kontroli teritorije Kosova i statusa Albanaca na njemu. To je sukob između srpske većine, koja se opredelila za samoizolaciju, i albanske manjine koja se opredelila za separatizam.

Poredak na Kosovu se zasnivao na ravnoteži straha – bilo straha od krvne osvete, posebno rasprostranjene unutar albanske zajednice, bilo straha od državnih sankcija. Srpsko – albanski odnosi na Kosovu su bili uspostavljeni po modelu dominacije. Obe zajednice su težile da institucionalizuju svoju dominaciju. Lativši se oružja, i Srbi i Albanci su verovali da su uzeli sudbinu u svoje ruke. Prvi put opstanak na teritoriji Kosova postao je lični problem i Srba i Albanaca, koji je trebalo rešiti silom. Srbi koji su jedanaest godina podržavali Miloševića, verujući da će on "konačno rešiti kosovski problem", nisu videli način da od toga odustanu. U te akcije je bio uključen i širok krug lokalnih Srba, pre svega kroz policijske snage. Lokalni Srbi koji su učestvovali u etničkom čišćenju ušli su u pravi oružani sukob sa svojim albanskim susedima. Isto tako, mnogi Albanci pokušavaju da nađu odgovor na dilemu – sad ili nikad, a OVK im je poručivao: sloboda se ne može izvojevati bez krvi.

Miloševićeva kontrola nad Kosovom okončana je juna 1999. dolaskom UNMIK-a, na čelu sa specijalnim predstavnikom generalnog sekretara Ujedinjenih nacija. Na Kosovu je uspostavljena nova realnost, a novi pravni okvir za upravljanje kosovskom krizom je stvoren na osnovu Rezolucije 1244 Saveta bezbednosti UN. Međutim, stanje na Kosovu tokom 1999. i 2000. godine bilo je teže no ikad. Zapravo, rat 1998–1999 je pooštrio nerešene probleme iz prošlosti i, uz pitanje statusa Kosova, dodao nove probleme, među kojima su posebno teški sledeći: žrtve ratnih ubijanja; proterivanje iz domova i razaranja; vojno i civilno prisustvo međunarodne zajednice, uključujući NATO, UN, EU i OEBS, koje je nedovoljno pripremljeno ili nedovoljno spremno da ostvari ideju o multietničkom Kosovu, koja je, pak, osnovna vrednost Rezolucije 1244 Saveta bezbednosti UN; odsustvo zakonitosti, pojačana nesigurnost i nestabilnost Kosova. Česte su pojave krivičnih dela i politički motivisanih ubistava, otmica i krađa, nezakonitog posedovanja oružja, itd. Kosovski Srbi i pripadnici drugih nealbanskih zajednica žive u atmosferi straha u izolovanim i nebezbednim enklavama, izloženi

represiji i netoleranciji.

Kad se sve to uzme u obzir, jasno je da nema uslova za pomirenje, što obavezuje da se sadašnje okolnosti menjaju. Pri tome bi trebalo poći od toga da je istorijski potvrđeno iskustvo da nasilje ne rešava probleme, već da stvara nove, a da je najefikasniji odgovor na nasilje politika, a najmoćnije sredstvo uspešne politike, dijalog. Dijalog, odnosno razgovori i pregovaranje najpouzdanije vode ka rešenju u kome će svaka od strana, te i Srbija i Srbi, biti pobednička. Razloga za izvinjenje ima na obe strane, a izvinjenje će doći s okolnostim u kojima vođe Srba i Albanaca povedu nove politike i to politike saradnje, a ne sukoba.

9. Da li je moguć zajednički život Srba i Albanaca na Kosovu, i kako vi gledate na predloge o podeli Kosova na dva entiteta?

Zajednički život je ralnost pa i kada, kao sada, nema saradnje već kada dominaraju podvojenost i sukobi.

Kosovo je etnički podeljeno i daleko od ideala multietničkog društva. Visok je stpen etničke distance, te bi sukobljavanje oko ostvarivanja predloga o "podeli na dva entiteta" bio pokušaj da se organizuje kaos, prateći logiku podela i haosa. U postojećim okolnostima to bi značilo nastavljnje, a ne prekidanje sukoba! Otuda i ne čudi što je Kontakt grupa, kao i šira zajednica, na stanovištu da nema podele teritorije Kosova po etničkim linijama, ali čudi što to ne čuju i ne vide lokalni političari i moćnici.

10. Da li je Srbija danas talac Kosova i zašto zvanični Beograd i dalje instrumentalizuje Srbe na Kosovu? Koja je uloga srpskih predstavnika sa Kosova u rešavanju konačnog statusa?

Srbija je, danas kao i pre dve decenije, talac duboke krize državnog i nacionalnog ideniteta i neuspeha da se na ovu krizu odgovori sredstvima etnonacionalizma. Kosovo je tek jedan od tužnih dokaza ovoga.

11. Da li su "standardi za Kosovo" ostvarivi, i da li li je potrebno menjati Rezoluciju UN 1244?

Plan za primenu standarda za Kosovo u mnogome podseća na "Komunistički manifest", jer je puno lepih, ali i neostvarivih obećanja. Utoliko Plan (ne) može biti u potpunosti ostvaren. Minimum koji mora biti ostvaren da bi se išlo napred ka EU je da institucije Kosova postanu funkcionalne, da se rukovode pravilima vladavine prava i demokratije. S toga se može reći da će još mnogo toga morati da bude učinjeno da bi kosovsko društvo došlo u red "normalnih društava"

*Stručnjak za nacionalno pitanje,
koordinator Foruma za etničke odnose u Beogradu*

Dušan Bataković:

Rešenje je dogovor između Beograda i Prištine

1. Šta predstavlja za Vas Kosovo: juče, danas, sutra?

Kosovo i Metohija je pojam koji izaziva različita osećanja i, iz njih izvedena, oprečna tumačenja, zavisno od porekla i ugla posmatranja. Za Srbe je to zavetna zemlja, izvoriste njihovih istorijskih tradicija, srednjovekovne duhovnosti i kulture, poprište istorijskih bitaka i središte kulta o kosovskom stradanju koji je ugrađen u temelje nacionalnog identiteta. Povrh toga, Kosovo je za Srbe etnički prostor s kojeg su oni, postepeno, tokom vekova, pod osmanskim, nacističkom i komunističkom vlašću bili sistematski potiskivani i nepravedno, silom svedeni na ugroženu manjinu stanovništva. Za njih je Kosovo s Metohijom danas živa rana koja neprestano krvari, poslednje mesto u Evropi gde se progoni i vrše ubistva na etničkoj osnovi, gde je ugrožen ne samo njihov opstanak nego i identitet, a s njim i jedna evropski vredna kulturna baština.

Za Albance je Kosovo prostor od pamtiveka naseljen Ilirima, njihovim precima, na kojoj su, sledstveno ilirskoj teoriji etnogeneze, svi kasniji došljaci, uključiv i Srbe koji su se tamo naselili još pre 1300 godina, samo uljezi na autohtonoj albanskoj zemlji. Potiskivanje tih vekovnih 'uljeza' traje, uz podršku raznih velikih sila i same matice Albanije, uz podršku Osmanlija, Austrijanaca, Musolinija i komunista, sve do naših dana, i tek sada mu se, posle NATO bombardovanja, nazire skori, logičan i pravedan kraj. Romantičarska verzija istorije nije, razumljivo, odsutna ni kod Srba, ali istorijska nauka, čije rezultate dobro poznajem - bar ona koja nema političkih i ideoloških pretenzija - ne beleži onaj kontinuitet koji nudi ilirska teorija etnogeneze, jer od šestog do jedanaestog veka, nema nikakvih tragova o Ilirima (kako to piše i Aleks Buda, najveći albanski ilirolod), i njih je teško vezati za potonje Albance.

Ali moć ideoloških projekcija, praćena snažnim iracionalnim, nacional-romantičarskim nabojima, međutim, nekada je snažnija od proverivih istorijskih činjenica, pa smo danas u apsurdnoj situaciji da se današnje realnosti jednom upornom, onedavno i međunarodno orkestriranom propagandom, prenose i u daleku prošlost, da bi, povratno poslužile za realizaciju savremenih političkih i nacionalnih pretenzija.

Za mene, Kosovo je jedan prostor gde već vekovima preovlađuje spirala netrpeljivosti, gde se u u ciklusima neprevladanog nasilja,

kolektivnih odmazdi i međusobnog satiranja, uloge žrtve i dželata retko menjaju, ali odsustvo tolerancije, političke kulture, demokratskih tradicija, spremnosti za saživot i međusobna prožimanja ostaju konstante koje određuju i današnju sumornu stvarnost. Na Kosovu i Metohiji pogrešili su i Srbi i Albanci. Najpre su Albanci pokušali da odrede sudbinu Kosova i Metohije protiv Srba i bez Srba, a onda je Milošević uzvratio jednakom merom, što je neumitno vodilo u eskalaciju nasilja. Kosovo, do juče nemirna jugoslovenska i srpska provincija s pobunjenom albanskom većinom, danas je, šest godina posle krvavog vojnog sukoba, i dalje prostor na kojem se još uvek vrši etničko čišćenje, a sutra će, ako ne prevladaju razum, dijalog i kompromis, biti potencijalno najneuralgičnija tačka na Balkanu.

2. Kako ocenjujete trenutno stanje na Kosovu i da li prihvatate novu osvotorenu realnost? Koliko su istinite tvrdnje nekih krugova da je Kosovo de fakto izgubljeno za Srbiju?

Sadašnje stanje na Kosovu i Metohiji više je nego zabrinjavajuće. Šest godina posle NATO intervencije i uspostavljanja protektorata UN, nijedan od suštinskih ciljeva proklamovanih uoči bombardovanja nije ostvaren, počev od multikulturnog društva do suštinske autonomije i ravnopravnosti za sve njegove građane, bez obzira na njihovu versku ili nacionalnu pripadnost. Nasuprot tome, i dalje je u toku etničko čišćenje praćeno orkestriranim talasima nasilja ili nasumičnim ubistvima, kako bi se podstaklo iseljavanje Srba, sprovodi se metodično rušenje njihovih hramova i grobalja, uz jednu zabrinjavajuću ravnodušnost i tamošnjih Albanaca i predstavnika međunarodne zajednice. Da nema međunarodnih snaga, koje delimično štite srpske enklave, sve bi se završilo u pokolju većine nad manjinom, kakav je nedavno već viđen u Ruandi. To stanje nije niti može biti prihvatljivo, jer dovodi u pitanje sva suštinska ljudska prava i sve osveštane evropske vrednosti. Umesto verbalnih poziva, koji povremeno dolaze s albanske strane, potrebni su nam uverljivi dokazi o opipljivom i proverivom napretku u ispunjenju standarda na terenu, i to u jednom dužem vremenskom razdoblju.

Kada se često govori da je Kosovo izgubljeno za Srbiju, pod time se podrazumeva čitav jedan spektar mišljenja, zavisno od ugla posmatranja. Nema sumnje da na Kosovu i Metohiji neće biti potpune srpske vladavine, kako je to zamišljao Milošević, ali je, takođe, sigurno da se Srbija neće niti može odreći Kosova. Kumanovskim sporazumom Kosovo jeste praktično izuzeto iz sastava Srbije. Ali Rezolucija 1244, i još više jedna živa veza kosovskih Srba sa ostalim delovima Srbije, pokazuju da se prirodna veza ne može silom prekinuti. Kosovo i Metohija nije, kako neki danas pokušavaju da to prikažu, ničija zemlja o čijoj se

sudbini može samostalno, bez saglasnosti Srbije, odlučivati. Pogrešno je, takođe, i mišljenje da je dovoljno još samo malo pritisnuti Srbiju da bi se ona odrekla Kosova i, zauzvrat, dobila ubrzano pridruživanje EU. Čitav prostor pokrajine treba da sutra uđe u Evropsku uniju i nema razloga da se na njemu iscrtavaju nove granice, stvaraju nove vojske i poseje seme novih sukoba. Albanci i Srbi treba da se sporazumeju oko oblika međusobnih veza, najpre oko unutrašnjeg ujedinjenja Kosova i Metohije, koje treba da odražava multikulturnu realnost, a, zatim, i pravni okvir odnosa sa Beogradom. Priština i Beograd će ubrzo biti upućeni jedni na druge više nego što to sada može da se pretpostavi. To je nova stvarnost koja neumitno dolazi.

3. Oko Kosova i dalje postoje dva suprotstavljena pogleda: albanski i srpski. Da li vidite mogućnost pomirenja i istorijskog kompromisa ova dva naroda, imajući u vidu istorijska iskustva drugih naroda?

Pomirenje i istorijski kompromis mogu da dođu na kraju pregovaračkog procesa u kojem će se naći obostrano prihvatljivo rešenje, uz nužne, uzajamne, često i riskantne kompromise. Na Kosovu i Metohiji nijedna od strana u sukobu ne sme da bude poražena, jer bi to, dugoročno, uslovlilo hroničnu nestabilnost regiona, a na lokalnom nivou onemogućilo miran saživot i poželjnu međuetničku ravnopravnost. Za pomirenje je potrebna politička volja, a ona dolazi iz elite koja pregovara u ime naroda i preduzima hrabre inicijative, imajući u vidu prevazilaženje teškog nasleđa prošlosti i dalekosežni nacionalni interes, kako je to bilo, posle Drugog svetskog rata, u slučaju Francuza i Nemaca, ili Nemaca i Poljaka. U Evropi je većina međuetničkih sukoba već prevladana, ili pod kontrolom, a na Kosovu i Metohiji to će biti moguće kad se na obe strane, kao pregovarači, pojave razumne i umerene političke vođe sposobne da sprovedu dogovorene kompromise.

4. Kako vidite rešenje pitanja Kosova? (Svoj stav obrazložite opširno)

Kosovsko pitanje je, po mnogim parametrima, Gordijev čvor, ali se ne može rešavati mačem. Ja sam, svojevremeno, videvši prema kakvom tragičnom sukobu se krećemo, sastavio jedan plan o kantonizaciji po ugledu na švajcarska iskustva, a po predominantno lingvističkom kriterijumu. Za razliku od BiH, gde etničke i kulturne bliskosti nisu, kako se očekivalo, bile most spajanja nego razdvajanja, na Kosovu i Metohiji imamo dve različite, jasno odeljene kulture, dva jezika i dva snažna identiteta, uz podrazumevajuće separatne identitete manjinskih zajednica. Etnička distanca na Kosovu bila je najveća na prostoru nekadašnje Jugoslavije, i ona se nije smanjivala, nego pojačavala,

pogrešnim političkim opcijama i kod Albanaca i kod Srba.

Idući u susret događajima, koji su najavljivali veliki sukob, predložio sam jednu široku decentralizaciju Kosova kako bi se prevazišlo otimanje o zemlju, prava i imovinu, i onemogućila dominacija jedne nad drugom zajednicom. Te 1998., to se još moglo sprovesti, da bih, posle NATO bombardovanja, predložio jedan još razrađeniji model decentralizacije, u nadi da bi to, držeći se Rezolucije 1244, mogao da nametne UNMIK, s mandatom da sprovede suštinsku autonomiju. Jer, suštinska autonomija obuhvata i srpsku, a ne samo albansku zajednicu. U međuvremenu je pao i Miloševićev režim, pa su se otvorile sve demokratske opcije. Šest godina posle uspostavljanja međunarodne administracije, a posle serije uzvratnog, orkestriranog nasilja, suštinska decentralizacija ostala je jedini način da se sačuvaju istorijski i kulturni identiteti Srba i drugih nealbanskih zajednica, obezbedi njihovo pravo na slobodan život i, u skladu s evropskim standardima, zaštite njihova imovina i njihova ljudska i građanska prava.

Posle efikasno uspostavljene decentralizacije, koja bi bila praćena masovnim povratkom raseljenih lica, a njih je sada preko 230.000, odnosno 2/3 srpske zajednice, stekli bi se uslovi da se ravnopravno pristupi rešavanju pitanja statusa, s tim da se nađe rešenje koje neće biti nametnutonegodo govoreno između Beograda i Prištine, uz posredovanje i garancije međunarodne zajednice. Bez suštinske decentralizacije, koja će zaštititi i očuvati sve pojedinačne identitete tamošnjih zajednica, stvoriti ekonomski održive celine po kulturno-jezičkom kriterijumu, rešavanje pitanja statusa *de facto* vodi u monoetničko Kosovo, što je suprotno svim važećim evropskim standardima i vrednostima. A to je velika opasnost ne samo po budućnost Kosova nego i po budućnost Srbije, a to znači i čitavog zapadnog Balkana.

5. Ako biste Vi bili član delegacije na pregovorima o konačnom statusu Kosova, koje rešenje ste spremni da prihvatite: nezavisnost, uslovljenu nezavisnost, federaciju, konfederaciju, uniju između Srbije, Crne Gore i Kosova ili neko drugo rešenje?

Određena veza između Kosova i Metohije i Srbije neophodna je radi dugoročne stabilnosti regiona. Suštinska autonomija po Rezoluciji 1244, s visokim stepenom autonomije za Kosovo i Metohiju, bila bi moja početna pregovaračka pozicija, ali ne bih isključio ni neko drugo rešenje ako bi se do njega došlo ne nametanjem, nego strpljivim pregovorima i razumnim kompromisom. Nezavisnost Kosova, kao i uslovna nezavisnost, čini mi se veoma opasnim presedanom, ne samo zbog toga što bi se time ugrozio važeći međunarodni poredak (nezavisnost Kosova znači, praktično, podelu Srbije!) nego imajući u

vidu i činjenicu da nijedan od standarda koje je postavila međunarodna zajednica nije ispunjen, niti da postoji bilo kakav opipljiv dokaz da bi oni, u dogledno vreme, u sledećih desetak godina, mogli biti ispunjeni. Ako je međunarodna zajednica dosledno insistirala na pitanju saradnje sa Haškim tribunalom, za sve zemlje u regionu, nema razloga da se ista doslednost ne primeni u slučaju Kosova oko ispunjenja standarda.

6. Kako treba da se reši pitanje statusa Kosova: razgovorima između Prištine i Beograda uz prisustvo međunarodne zajednice, odlukom Saveta bezbednosti ili nekom međunarodnom konferencijom?

Veoma je važno da čitav proces vezan za pitanje statusa ostane u okvirima Ujedinjenih nacija koje, u ime međunarodne zajednice, upravljaju pokrajinom. To, takođe, podrazumeva i pregovore Beograda i Prištine uz međunarodno posredovanje. Mislim da će biti dovoljna rezolucija SB a, ako bude potrebe, odnosno ako se dođe do nekog složenijeg rešenja, moguće je i organizovanje završne međunarodne konferencije pod pokroviteljstvom UN, ali uz prethodnu saglasnost pregovaračkih strana. Problem s međunarodnom konferencijom je, međutim, u tome, što bi se od nje očekivalo drastično prekrajanje postojećih granica; iako bi ona pre trebalo da obezbedi jedan novi ustavni aranžman između Beograda i Prištine.

7. Kakva treba da bude uloga kosovskih Srba u rešavanju statusa Kosova, i da li oni treba da budu u delegaciji Prištine ili Beograda?

Iluzija je očekivati da bi kosovski Srbi mogli da budu u sastavu delegacije Prištine. Kako, kada je za šest poslednjih godina, rukom albanskih ekstremista, porušeno više srpskih hramova nego za pet vekova turske vladavine, kada je procenat preostalih Srba u Prištini sada manji od jednog promila u poređenju sa 1999., kada su Srbi etnički očišćeni iz svih većih gradova pokrajine (Peć, Prizren, Uroševac, Podujevo, Đakovica), osim iz sev. Kosovske Mitrovice, koja je, srećom, od 1999. vojnim snagama KFOR-a razdvojena od ostatka Kosova. Pogrom protiv Srba u martu 2004., kada je porušeno 4.000 kuća i zapaljeno ili srušeno 35 srpskih crkava, pravdan je, nevešto, socijalnim nezadovoljstvom albanske omladine. Po tom kriterijumu, slični pogromi bi bili opravdana masovna pojava svuda u Evropi gde je u toku bolna ekonomska tranzicija. Za kosovske Srbe je, stoga, od odsudne važnosti da se prgovarački proces odvija uz podršku i aktivno učešće Beograda, koji je jedini garant njihovog opstanka na Kosovu i Metohiji. U protivnom, ne bi se došlo do održivog rešenja.

8. Da li su stvoreni uslovi za pomirenje između Srba i Albanaca, da li je moguć njihov zajednički život na Kosovu, i ko kome treba da se izvini za nedela učinjena u daljoj i bliskoj prošlosti na Kosovu?

Uslovi za pomirenje još nisu stvoreni, jer još uvek traje otvoreno ili prikriveno etničko čišćenje Srba, njihova bezbednost je drastično narušena, sam opstanak i dalje ugrožen, normalan život daleka i, za sada, neostvariva težnja. Pa zar nisu do juče srpski poslanici ulazili u oklopna kola da bi se bezbedno prevezli do Skupštine pokrajine? Nema uslova za stvarno pomirenje ako je jedna od dve dominantne zajednice, u ovom slučaju srpska, do te mere diskriminisana da se bori za opstanak. Na delu je jedan arhaični oblik kolektivne odmazde gde se članovi jedne zajednice kažnjavaju bez obzira na to da li su zaista počinili neko nedelo. Odgovornost za zločine, kojih je bilo na svim stranama, treba da bude individualna, a suđenja nepistrasna. Uprkos zabrinjavajućoj stvarnosti, zajednički život je, u nekoj budućnosti, moguć, uz široku decentralizaciju (Srbi bi tamo gde su većina, morali da imaju sudsku, administrativnu, policijsku, školsku i zdravstvenu autonomiju) dok bi u oblastima s albanskom većinom, Albanci imali pravo na autonomno, s velikim ovlašćenjima, organizovanje vlastite uprave. Ključni elementi su, dakle, ukidanje majorizacije (pa zar se nije SFRJ 1991. raspala iz istog razloga) i pozitivna diskriminacija brojčano manje zajednice.

Na političarima je da procene kada je došao trenutak za izvinjenja, a taj će trenutak doći kad se situacija normalizuje i omogući povratak raseljenih lica, kojih sada ima još 230.000 u ostatku Srbije i u Crnoj Gori.

9. Da li je Srbija danas talac Kosova, i zašto zvanični Beograd i dalje instrumentalizuje Srbe na Kosovu?

Srbija nije talac Kosova, jer nije moguće preseći živu vezu kosovskih Srba sa ostatkom Srbije. Da pojasnim, nema posebnog kosovskog ili kosovarskog identiteta, u zapadnom značenju toga pojma, koji podrazumeva jednu voljnu zajednicu, tamo pretežno žive Albanci i Srbi, i svaka od zajednica ima vlastite vizije slobodnog života, lične sigurnosti i ukupne budućnosti. Ako postoji, kako se iz nekih krugova sugerije, kosovarski identitet, zašto je srušen spomenik knezu Lazaru u Prištini (inače rođenom na Kosovu), da bi se podigao spomenik srednjovekovnom vladaru Albanije Skenderbegu koji nije imao nikakvih dodira s Kosovom.

Srbi na Kosovu nisu instrumentalizovani, to je bilo na najgori način u vreme Miloševića, sada se samo nastoji da se njihova ugrožena prava dodatno zaštite i da se ta prava institucionalizuju, a to može da garantuje samo Srbija, imajući u vidu ukupni državni ali i regionalni interes. Ako i ima ponekog na političkoj sceni ko danas pokušava da

nesrećom kosovskih Srba trguje ili manipuliše, onda su to usamljeni slučajevi, a ne dominantni tok političkog mišljenja i delanja. U Srbiji postoji konsenzus da se Kosovo ne sme izgubiti, i to je realnost koja ima veliku političku težinu, kao što veliku težinu ima i albansko odbijanje svake veze sa Beogradom. Zato su potrebni pregovori, međusobni ustupci i, na kraju, usaglašen kompromis.

10. Da li kosovski Albanci imaju koncept za srpsku zajednicu u okviru nezavisnog Kosova?

Nisam zapazio takav koncept, možda on i postoji u nekom verbalnom vidu, ali je stvarnost suprotna takvim izjavama. Jedini koncept Albanaca koji, za sada, prepoznajem, je da se Kosovo postepeno očisti od većine od 130.000 preostalih Srba, a da im se onda, kad oni postanu manjina od recimo jedan odsto, neka vrsta folklornog ostatka predašnjeg stanovništva, priznaju 'sva prava'. Cinično i nehumano.

11. Kako pridobiti kosovske Albance ukoliko bi Beograd imao određene ingerencije na Kosovu?

Niti Beograd može da vlada Kosovom kao pod Miloševićem, niti Albanci mogu da neprikosnoveno vladaju čitavom pokrajinom. Zato je potrebno da se Albanci okanu zahteva za suverennošću devetnaestovekovnog tipa u sve ujedinjenijoj Evropi gde se suverenitet deli sa mnogim zajedničkim institucijama Unije. Ako su Albanci sutra spremni da dele mnoge nadležnosti sa EU, zašto jedan deo nadležnosti ne bi delili sa Beogradom. Uostalom, koji je to problem koji može da se reši van Srbije, samo na Kosovu? Iz Beograda se očekuje da na Kosovu stasa jedna nova generacija odgovornih i umerenih političara, koji će umeti da prepoznaju vrednosti zajedničkog života i multietničke saradnje.

12. Da li su «standardi za Kosovo» ostvarivi i da li njihovo ostvarenje treba da bude preduslov za rešenje konačnog statusa Kosova? I da li je potrebno menjati Rezoluciju UN 1244 ; ako da, šta treba menjati?

Ne vidim alternativu inače odličnom planu međunarodne zajednice o 'standardima pre statusa'. Ispunjenje standarda preduslov je za bilo kakav ozbiljan i ravnopravan razgovor o statusu pokrajine. Tek po ispunjenju standarda ima smisla menjati Rezoluciju SB UN 1244. Primenom formule 'i standardi i status' se, *de facto*, priznaje poraz međunarodne misije i neposredno nagrađuje etničko čišćenje. Ovde je u pitanju jedan veoma težak međuetnički sukob čije prevladavanje traži strpljivost, upornost i odlučnost u sprovođenju zacrtanih mera. U suprotnom, suočićemo se s ishitrenim rešenjima koja će, bar kratkoročno, zadovoljiti albansku većinu na Kosovu, ali će, nasuprot

tome, otuđiti i nagnati na novo iseljavanje pripadnike srpske zajednice. Srbija, sa svoje strane, ne bi mogla da podnese gubitak Kosova, dolazak novih izbeglica. U Srbiji bi bio doveden u pitanje teško uspostavljeni demokratski poredak i oživljene revanšističke strasti. Ne možete zadovoljiti 1, 7 miliona kosovskih Albanaca, a kazniti osam miliona Srba gurajući ih u gubitničku poziciju. Dugoročno kažnjavanje Srbije posredstvom Kosova, imalo bi, na dužu stazu, veoma negativne posledice po budućnost Zapadnog Balkana. A to je scenario koji, radi mira, tolerancije, kompromisa i slobode, jednom mudrom politikom međunarodne zajednice i učesnika u pregovaračkom procesu treba izbeći. Ponavljam, na kraju, na Kosovu i Metohiji ni jedna od strana u sukobu ne sme da bude poražena.

*Profesor univerziteta u Beogradu,
doktor istorijskih nauka i trenutno ambasador SCG u Atini*

Latinka Perović:

Nepoverenje je produbljeno, ali kompromis je neizbežan

1. Šta predstavlja za Vas Kosovo: juče, danas, sutra?

U mojoj istorijskoj svesti, Kosovo ima konstantno značenje; u mome iskustvu – njegovo se značenje menjalo.

U godinama u kojima sam se formirala, to jest u godinama posle Drugog svetskog rata, Kosovo ni u porodici ni u školi nije bilo ni tabuizirano ni fetišizirano. Moji profesori istorije u Ženskoj gimnaziji u Kragujevcu, a naročito moj profesor narodne književnosti na Filozofskom fakultetu u Beogradu, dr Vido Latković, valjda zato što su bili visoki profesionalci, spontano su nas doveli do razlikovanja realne prošlosti od predanja, kultivirajući u nama racionalan odnos prema istoriji i bogateći nas osećanjem poštovanja i divljenja prema njenim pozitivnim junacima.

Ne pamtim da je iko iz moje generacije, tokom srednjoškolskog i univerzitetskog školovanja, posetio Kosovo. Možda je među nama bilo kolega sa Kosova, ali mi ih kao posebne nismo prepoznavali.

Kasnije, u struci, otkrivala sam da je za romantičarsku historiografiju Kosovo alfa i omega srpstva. Kritička historiografija, od Stojana Novakovića do Sime Ćirkovića, razlikovala je nauku od istorijske priče. U tom duhu je proteklo i obeležavanje 500. godišnjice Kosovske bitke 1839. godine. Rado bih čitala neku magistarsku tezu u kojoj bi se ova proslava uporedila sa onom od 1989. godine.

Moje iskustvu sa Kosovom je dugo i vrlo različito. Kao funkcioner u omladinskoj, potom u ženskoj organizaciji bivše Jugoslavije, a zatim kao partijski funkcioner u Srbiji, često sam odlazila na Kosovo. Ne verujem da postoji neko veće mesto u kome nisam bila. Posmatrala sam. Najsnažniji prvi utisci, čak i poznih šezdesetih godina 20. veka, vezani su za veliku zaostalost, prigušenu napetost političkih odnosa između srpskih i albanskih funkcionera; i jedni i drugi su nosili revolvere.

Kraj šezdesetih godina označio je početak emancipacije Albanaca. Mislim da su vodeći ljudi među Albancima žurili da još za života Tita osiguraju svoj položaj unutar Jugoslavije. Istorijska je istina, koja se može proveriti na osnovu brojnih istorijskih izvora, da su Albanci svako svoje pravo ostvarivali uz rezervu i otpor političkih struktura u Srbiji. I tada i sada smatrala sam to nedostatkom političke mudrosti.

Ako su Albanci ranije osećali diskriminaciju, Srbi su počeli da osećaju

ugroženost svoje pozicije, a zatim i odsustvo lične perspektive. U pitanju je bio sukob realnih interesa. Visok natalitet Albanaca i iseljavanje Srba ne mogu se posmatrati samo na istorijskoj razini. Oni imaju ekonomske i socijalne uzroke koji nikad nisu proučeni. Koji se slojevi srpskog stanovništva iseljavaju: bolje stojeći ili siromašni? Kakav status ostvaruju iseljenici u novim sredinama i kakav odnos uspostavljaju sa domorocima? Zašto se školovani Srbi ne vraćaju na Kosovo, već ostaju u Beogradu, odakle se retorički brinu za srpstvo? Umesto rada na ovim pitanjima, Kosovo je postajalo politički instrument, ključ za otvaranje srpskog pitanja, za njenu dekonstrukciju.

2. Kako ocenjujete trenutno stanje na Kosovu i da li prihvatate novostvorenu realnost? Koliko su istinite tvrdnje nekih krugova da je Kosovo de fakto izgubljeno za Srbiju?

Danema nekih nevladinih organizacija, a naročito inostrane literature, ja bih lično malo znala o složenosti stanja na Kosovu. Izrazito zaostalo društvo u tranziciji, kome su prethodile godine državnog terora nad većinskim stanovništvom, poništavanje stečenih prava i institucionalnih rešenja a, zatim, rat, društvo koje je pod protektoratom, koje ima velike i specifične probleme. Propagandna mašinerija uprošćava sliku, jer ima za cilj da ta slika, u krajnjem ishodu, tako i izgleda, svodeći je na dva fronta: Albanci i Srbi.

U toku je razaranje patrijarhalnog društva, čije su posledice uvek brojne. Imate, na primer, revolucionarnu promenu položaja albanske žene. U isto vreme, u društvu bez vladavine zakona i razvoja, postoji u širokom dijapazonu socijalna patologija.

3. Oko Kosova i dalje postoje dva suprotstavljena gledišta: albansko i srpsko. Da li vidite mogućnost pomirjenja tih gledišta i istorijskog kompromisa na Kosovu, imajući u vidu istorijska iskustva drugih naroda?

Nepoverenje je produbljeno, a kompromis je neizbežan. On vrlo mnogo zavisi od političkih predstavnika i jedne i druge zajednice, i albanske i srpske. Profitiraće zajednica koja bude brže izlazila iz šeme pobednik – poraženi, i koja će pristati na partnerski odnos. Takav odnos je budućnost, i ne treba plaćati veću cenu nego što je neophodno.

4. Kako vidite rešenje pitanja Kosova?

Mnogi danas rešenje pitanja Kosova vide kao kvadraturu kruga. Da li je baš tako? Nije li to već stereotip?

Postoje činioци koje mora uvažiti svaka platforma za rešenje Kosova. Često se pozivam na Erika Hobsbauma koji kaže da Srbima niko ne može poreći pravo na Kosovo kao elemenat istorijske svesti, to jest da je na Kosovu 1389. godine vođena bitka u kojoj su Srbi poraženi. Taj

faktički poraz mentalno je, kroz predanje, pretvoren u pobjedu. Tako se stvarao i branio identitet.

U isto vreme, na Kosovu danas živi više od 90 procenata Albanaca. U realnoj politici, to je prvorazredna činjenica. Srbi su se sa juga pomerili ka severu i tako su, naseljavajući Vojvodinu, postali podunavski narod.

Istorijska svest nije isto što i teritorija. Šta znači da su Srbi izgubili Kosovo? Kao deo svesti, ono je konstanta. Kad se kaže da Srbi neće više moći da slave Vidovdan, što je, uzgred, tvorevina novije istorije, ne misli se na istoriju, već na teritoriju.

Osim toga, kako se zamišlja mehanizam koji bi, nakon svega, održavao Albance u statusu srpskih podanika? Pomoću vojske i policije? To nije samo involucija svesti, to je brutalno poigravanje interesima Srbije, ekonomskim ali i moralnim.

5. Ako biste Vi bili član delegacije na pregovorima o konačnom statusu Kosova, koje rešenje ste spremni da prihvatate: nezavisnost, uslovljenu nezavisnost, federaciju, konfederaciju ili uniju između Srbije, Crne Gore i Kosova ili neko drugo rešenje?

Mislim da je premijer Zoran Đinđić bio poslednji koji je govorio o raznim varijantama, i raznim etapama, rešenja statusa Kosova. Izgubljeno je dragoceno vreme. Umesto da se status Kosova rešava odmah posle intervencije NATO, na šta je srpska javnost, uprkos obmani da je Srbija pobednik, bila propremljena, nastavljen je sukob sa međunarodnom zajednicom, otežan je položaj srpske manjine, ugroženi su važni spomenici srpske kulture, i radikalizovani su Albanci. Rečju, vratilo se na poziciju iz osamdesetih godina 20. veka oko koje je Milošević postigao konsenzus i krenuo u državni teror na Kosovu i ratove u Jugoslaviji.

Pošto su pozicije političkih činilaca i među Albancima i među Srbima danas veoma udaljene, za mene nema sumnje da će odlučujuća biti uloga međunarodne zajednice. Čistih rešenja nema, postoje manje ili više prihvatljiva rešenja. A stepen prihvatljivosti određuje, u krajnjoj liniji, smanjenje mogućnosti novih sukoba, slabljenje etnonacionalizma na celom Balkanu; optimum uslova za prosperitet ne samo nacionalnih zajednica već konkretnih ljudi koji tim zajednicama pripadaju.

O Kosovu, naravno, mogu da misle i da pišu svi. Ali, osnove za rešenje statusa Kosova ne mogu određivati pesnici, profesionalni agitatori, narodni pevači, popovi – ni crkveni ni partijski. Možda još uvek nemamo društvo u kome bi takvu platformu mogli da formulišu ljudi koji poznaju ekonomiju i pravo, koji misle i rade na tragu promena kroz koje prolazi savremeni svet. To je uvek bio problem balkanskih

društava. Danas je, ipak, taj problem manji nego juče.

U svakom slučaju, samo ono rešenje koje će i Albance i Srbe tretirati kao subjekte sposobne da preuzmu odgovornost za vlastitu sudbinu i uvažavaju prava i "onog drugog" može biti dugoročno. Iz današnje perspektive, ono deluje kao utopija. Ali, uz napor prosvetčenih ljudi da se suprotstave predrasudama i ne ostanu ravnodušni prema šovinizmu i rasizmu, označavanje tog rešenja kao cilja može dovesti do preokreta i u svesti masa.

6. Kako treba da se reši pitanje statusa Kosova: razgovorima između Prištine i Beograda uz prisustvo međunarodne zajednice, odlukom Saveta bezbednosti ili na nekoj međunarodnoj konferenciji?

Mislim da još uvek postoje iluzije da se status Kosova može rešiti na bazi odnosa snaga u nekom novom sukobu. Zašto bi, inače, predstavnici međunarodne zajednice na Kosovu upozoravali na pojačanu nervozu, na krhkost institucija i na gotovo apsolutnu krizu poverenja? Ali, mogući sukob bi samo udaljio Kosovo od rešenja statusa, iscrpio Srbiju i diskvalifikovao Albance. Na kraju svake krize, dolaze razgovori. Diplomacija nikad nije bila jača strana srpske politike. Suviše se računalo na silu. Taj obrazac je potrošen.

7. Da li je potrebno da i dalje, kako albanska tako i srpska strana, ostanu robovi nacionalnih težnji iz 19. veka ili je neophodno da se prilagode novim evropskim i svetskim kretanjima?

Još uvek se robuje prošlosti. Mali je potencijal za kreiranje sadašnjosti, što i jeste glavna obaveza savremenika. Postoji strah da promene mogu dovesti do gubljenja identiteta, pri čemu je na Balkanu dominirao kolektivistički mentalitet kao rezultanta agrarne strukture balkanskih zemalja, religije i nacionalnih ideologija. Promene u korist individualnog identiteta izazivaju strah od gubljenja identiteta i krug se zatvara u imobilnosti i zaostalosti. Kolektivizam se ostvario kroz dva vida totalitarizma; u civilizacijskom smislu doživeo je istorijski poraz. Ali, njegove ideje se obnavljaju. Nije dovoljno anatemisati pojavu, potrebno je razumeti je, dešifrovati individualni identitet kao alternativu. U tom smislu, ovo jesu revolucionarna vremena. Njih prate: osiromašenje, kriminal, sukobi, teror. Ali, ona predstavljaju i šansu, posebno za balkanske narode, da izađu iz zaostalosti i etnonacionalizma koji generira ratove za teritorije kao kompenzaciju za zaostalost.

8. Da li su stvoreni uslovi za pomirenje između Srba i Albanaca, i ko kome treba da se izvini za nedela učinjena u daljoj i bliskoj prošlosti na Kosovu?

Vili Brant je znao kome i zašto se izvinjava. A naročito nakon čega i u

ime čega. Na Balkanu je izvinjenje banalizovano, postalo deo političkog protokola. Pomirenje je dug proces koji proizlazi iz sazrevanja, pročišćenja svakog pojedinog pripadnika svakog naroda. To je sinhron proces u kome učestvuju vera, prosvetećenost, obrazovanost, zakonitost. On je imanentan svakodnevnom životu društva i podrazumeva visoku ličnu i kolektivnu cenu. Kad su Nemci, ne kažem Nemačka, već Nemci, jer su svuda kroz pomenuto čistilište prošli, i kad je Vili Brant formulisao svoju istočnu politiku, koja je ugrađena u temelje Evropske unije, on je kleknuo. Ali, taj njegov gest nije značio samo – Molimo vas za oprostaj – već: Promenili smo se, možete nam verovati.

9. Da li je moguć zajednički život Srba i Albanaca na Kosovu, i kako gledate na predloge o podeli Kosova na dva entiteta?

Dr Božidar Jakšić je u toku ratova devedesetih godina prošlog veka napisao da je parola – mi ne možemo zajednički živeti – zločinačka parola. Danas u svetu ima 200 država, pretežno multietničkih. Ni načelno ni praktično ne mogu ni Kosovo da zamislim drugačije nego kao multietničko.

Neka podela se ne samo forsira već i faktički, ako ne *de jure*, postoji. Ali, upravo ona pokazuje da podela ne bi dovela do stabilnosti, da bi fiksirala etnonacionalizam i ostala izvor sukoba različitih interesa kojima bi se uvek pripisivao etnički karakter.

10. Da li je Srbija danas talac Kosova i zašto zvanični Beograd i dalje instrumentalizuje Srbe na Kosovu? Koja je uloga srpskih predstavnika sa Kosova u rešavanju konačnog statusa?

Srpska javnost ne raspolaže danas svim činjenicama relevantnim za ocenu visine cene koju plaća zbog neraščišćenog pitanja statusa Kosova. Ona ne zna kolika sredstva i u koje svrhe iz njenog budžeta odlaze na Kosovo. Ne zna ni visinu ne samo materijalnih gubitaka u ratu nego ni broja poginulih. Informacije o građanima jedne i druge nacionalne zajednice su selektivne. Neko ko ne živi u Srbiji teško bi mogao zaključiti da na Kosovu žive kao građani i Albanci. U takvoj situaciji, može se neograničeno manipulirati.

Mislim da je naročito opasno što je Kosovo poligon sukoba sa međunarodnom zajednicom. Nijedan njen predstavnik, a bilo ih je od intervencije više, nije završio svoj mandat a da nije bio oštro napadan. Zar su baš svi bili pristrasni u korist Albanaca?

11. Ukoliko bi Kosovo ostalo unutar Srbije, kakav bi status imalo? Da li je Srbija ekonomski jaka da izdržava dva miliona Albanaca koji ne prihvataju Srbiju kao svoju državu?

Neodgovorna je i, oprostite, neumna politika koja negira jedno

rešenje da bi se, posle teških gubitaka, ponovo vratila na to isto rešenje. Autonomija Kosova je, nažalost, potrošena. Nespremnost i jednih i drugih da, pre nego sednu za pregovarački sto, pripreme atmosferu za pregovore, zahteva međunarodnu arbitražu.

Srbi na Kosovu moraju preuzeti odgovornost za svoju sudbinu. To, kao ni za Albance na jugu Srbije, nije moguće bez učešća na izborima, rada u zajedničkim institucijama i ohrabrivanja zajedničkih inicijativa. Danas to rade nevladine organizacije, ali je u medijima taj njihov rad potpuno ignorisan. Srpsko-albanski odnosi su prisutni samo u vidu incidenata, proteklih, sadašnjih i mogućih sukoba. Govor o Kosovu je unison i već godinama nema dijaloga. Izostala je samorefleksija, naročito kada su u pitanju masovni zločini. Argumentacija Dobrice Ćosića da bi insistiranje na vlastitoj odgovornosti "protivničkoj strani dalo argument da nas ucenjuje" intelektualno i moralno je inferiorno i, u perspektivi, veoma opasno za poziciju Srbije u okruženju koje se menja.

12. Da li su "standardi za Kosovo" ostvarivi, i da li je potrebno menjati Rezoluciju 1244?

Budimo realni: dugoročno gledano "standardi za Kosovo" su način civilizovanja i Srba i Albanaca. Međutim, u ovom momentu, od ključnog značaja je bezbednost Srba i definisanje njihovog manjinskog statusa u skladu sa međunarodnim standardima.

Kao način napuštanja etnonacionalističke matrice, koja reprodukuje zatvorenost, zaostalost i kulturu zločina, standardi su stoletni proces, a status Kosova je goruće pitanje. Realistična politika je ona koja ide u susret rešenju. U odnosu na nezavisnost Kosova, Srbi ne treba da ponove grešku koju su učinili sa ukidanjem autonomije i odbacivanjem ideje republike u okviru bivše jugoslovenske federacije. Bez toga nije moguće obnoviti poverenje, ako je ono ikada i postojalo, a ni uspostaviti mir koji je ovde uvek bio nestabilan.

Doktor istorijskih nauka i publicista

Živorad Kovačević:

Sva rešenja treba da računaju zajedničku evropsku budućnost

1. Šta predstavlja za Vas Kosovo: juče, danas, sutra?

Asocijacije na Kosovo juče: jedna divna tura koju sam u ranoj mladosti napravio sa drugovima; mnogi prijatelji koje sam tamo imao i jedna idiotska politika koja nas je razdvojila i učinila da narodi počnu jedni druge da smatraju neprijateljima. Kosovo danas: idem često na Kosovo u svojstvu kopredsednika Civilnog dijaloga - prvi prelazak granice kod Merdara bio je za mene šok (to je najzatvorenija granica u Evropi), Priština je postala neproporcionalno velika i izgubila je nekadašnji šarm, urbanizacija je stihijska i odražava velike socijalne razlike, narod teško živi; upoznao sam puno razumnih i odgovornih ljudi sa kojima radimo u atmosferi punog međusobnog poverenja koje vodi prijateljstvu. Sutra: otkud znam. Valjda će biti demokratsko, bezbedno, napredno i uspešno. Ja to od srca želim.

2. Kako ocenjujete trenutno stanje na Kosovu i da li prihvatate novostvorenu realnost? Koliko su istinite tvrdnje nekih krugova da je Kosovo de fakto izgubljeno za Srbiju?

Stanje je teško, puno tenzija i osećaja privremenosti. Samo politički slepci ne prihvataju nove realnosti i inspiraciju za delanje nalaze u istoriji ili u fikcijama. Kosovo je definitivno izgubljeno za Srbiju ako se misli na vraćanje nekadašnjeg statusa. Kosovo nije izgubljeno za Srbiju ako u prvom planu nije teritorija, već uspostavljanje normalnih međusobnih odnosa, osiguranje bezbednosti i pune ravnopravnosti za Srbe i druge nealbance i zaštita istorijskih spomenika i verskih objekata. U tom slučaju, Kosovo može ponovo biti i srpsko, a Srbi odgovorni učesnici u političkom procesu.

3. Oko Kosova i dalje postoje dva suprotstavljena gledišta: albansko i srpsko. Da li vidite mogućnost pomirenja i istorijskog kompromisa ova dva naroda, imajući u vidu istorijska iskustva drugih naroda?

Ako jedni kažu "puna nezavisnost i ništa manje", a drugi "nezavisnost ne dolazi u obzir", ne postoji ono što se u teoriji pregovaranja naziva zonom mogućeg sporazuma. Satakvim bez ostatka ukopanim stavovima dijalog nije moguć, on je farsa i može samo da šteti. Ali, dijalog je zato moguć o čitavom nizu konkretnih, životnih pitanja od vitalnog interesa za obe strane. Jednostavno, nije tačno manje-više opšte uverenje da su

svi interesi Albanaca i Srba suprotstavljeni i međusobno isključivi. Mi u civilnom sektoru ćemo pokušati da to i praktično demonstriramo (u okviru Civilnog dijaloga). Zajednička ekspertska grupa (beogradsko-prištinska) radi na identifikaciji tih zajedničkih interesa i na predlaganju konkretnih rešenja.

Inače, lično ne volim velike reči kao što su "pomirenje" i "istorijski kompromis". Ambicije u ovoj istorijskoj etapi treba da budu realnije - da normalizujemo institucionalne, ekonomske, kulturne, medijske i ljudske odnose, računajući sa zajedničkom evropskom budućnošću kao ključnim faktorom.

4. Kako vidite rešenje pitanje Kosova?

Pre svega, ne radi se o rešenju, već o rešavanju tog problema. To je proces koji traži mudrost, odgovornost, strpljenje i spremnost za kompromise i ustupke. Ako je neodrživ status quo, to ne znači da će se problem rešiti neakvim "konačnim" statusom. i pre i posle toga ima veliki broj pitanja koja se mogu i moraju rešavati.

5. Ako biste Vi bili član delegacije na pregovorima o konačnom statusu Kosova, koje rešenje ste spremni da prihvatate: nezavisnosti, uslovljenu nezavisnost, federaciju, konfederaciju ili uniju između Srbije, Crne Gore i Kosova, ili neko drugo rešenje?

Nijedno. Prvo, šta znači "konačni" status Kosova? Šta je uopšte u zemljama i regionu u tranziciji konačno? Za određenu istorijsku etapu konačno je možda priključivanje Evropskoj uniji. Svaki status (ne samo Kosova, već i Srbije i Crne Gore, Makedonije i Bosne i Hercegovine) je prelazan, privremen i razvojni. Stoga, sva rešenja moraju računati sa zajedničkom evropskom budućnošću svih ovih područja, jer je jedino nesumnjivo da su se narodi i političke elite svih njih opredelile da postanu delom evropskih (i evroatlantskih) integracija. To je ključna optika kroz koju treba posmatrati rešavanje kosovskog problema, jer je sve već sadržano u evropskim uslovima i standardima: izgradnja demokratskih institucija, politička stabilnost, ljudska prava i bezbednost građana, ekonomski napredak. I normalizacija odnosa u regionu. Konačni status, kojim će, po svoj prilici, svi biti nezadovoljni, sam po sebi nije nikakva garancija da njime mi i svet dobijamo institucionalni okvir u kome će se sporna pitanja brže rešavati i prioritet dati evropskom cilju. Naprotiv, kakav god bio, može lako da bude dodatni element nestabilnosti u regionu.

Pogledajmo ponuđena rešenja, ne sa stanovišta poželjnosti, već realnosti u sadašnjoj međunarodnoj i regionalnoj konstelaciji. Prvo, puna nezavisnost Kosova. Kosovo je već ostvarilo faktičku nezavisnost u odnosu na Srbiju, ali ne i u odnosu na međunarodnu zajednicu - tu

teče proces postupnog funkcionalnog dodeljivanja/osvajanja faktičke nezavisnosti. Razlika između faktičke (uslovne) nezavisnosti i de jure nezavisnosti ipak nije ni najmanje nevažna. Međunarodno priznata nezavisnost Kosova otvara prilično drastično problem stabilnosti regiona: dve albanske države u Evropi direktno dovode u pitanje već ionako krhku stabilnost Makedonije, Srbije i same Albanije. Takvo rešenje je, takođe, protivno principu nemanjanja i nepovredivosti granica u Evropi. To što se one mogu menjati dogovorom zainteresovanih strana, u ovom slučaju ne pomaže. Za nezavisnost nije dovoljna saglasnost Vašingtona i Brisela: mora se promeniti Rezolucija 1244 u Savetu bezbednosti. Teško je očekivati saglasnost Rusa i Kineza, koji će za veto imati i sopstvene razloge (Čečenija, Tibet). Najava da će se razgovori o konačnom statusu Kosova otvoriti polovinom iduće godine podgreva uverenje da je rešenje već "skuvano" i da se jači deo međunarodne zajednice (pogotovu SAD) opredelio za nezavisnost. Mislim da stvari ne stoje tako. Nije baš sigurno ni to da će se idućeg leta otvoriti razgovori, jer odlučujući faktori u svetu neće otvoriti problem pre nego što imaju izgrađen polazni stav. Još jedan faktor će uticati na to kad će se otvoriti rasprava o statusu: koncept "standardi pre statusa" znači da vrlo dugačak spisak demokratskih i bezbednosnih standarda mora biti realizovan pre nego što sazre vreme za raspravu o statusu, a to, po svoj prilici, neće biti do leta 2005. Institut za mir u Vašingtonu (koji je "nevladina organizacija Vlade SAD") izradio je dokument o opcijama za konačni status, koji razmatra osam različitih mogućnosti, "ali ne i neposrednu nezavisnost niti vraćanje Kosova pod vlast Beograda". To i javno izrečena zalaganja uglednih američkih i evropskih ličnosti za međunarodni protektorat, za "nezavisnost minus", za uslovnu nezavisnost itd. ukazuju da prava rasprava i u najužim krugovima tek predstoji.

Šansa za zadržavanje Kosmeta kao integralnog (autonomnog) dela Srbije je odavno prokockana Miloševićevom pogubnom politikom zasnovanoj na represiji, a njena konačna sudbina definitivno je zapečaćena odbijanjem sporazuma u Rambujeu. Od svega toga ostala je samo prazna ljuštura suvereniteta "dodeljena" Rezolucijom 1244. Da li je realno i opravdano i dalje se boriti za tu opciju, ne samo s obzirom na nepostojeće šanse u sadašnjoj međunarodnoj konstelaciji već i sa stanovišta interesa same Srbije? U međuvremenu se odvijaju procesi konstituisanja potpuno autonomnog institucionalnog okvira za Kosovo, koji imaju imprimatur Ujedinjenih nacija i koji su ireverzibilni, pa se moraju ne samo priznati već i aktivno podržati. To, pre svega, važi za Srbe i druge nealbance na Kosovu, ali i za Vladu i političku

elitu Srbije.

Kod trećeg ponuđenog rešenja - teritorijalne podele - koja se nudi kao neka vrsta srednjeg, kompromisnog rešenja, svi glavni problemi, kao i kod pune nezavisnosti Kosova, ostaju: menjanje granica u Evropi, podela znači priznanje nezavisnosti (nešto manjeg) Kosova, dakle takođe stvaranje nove albanske države u Evropi, a tome svemu treba dodati novi problem - ("humanog") preseljenja naroda, jer nema neprekinute teritorijalne povezanosti srpske manjine sa Srbijom. To važi i za druge, jednako nerealne kombinatorike: federacija, konfederacija, unija između Srbije, Crne Gore i Kosova itd. I državna zajednica Srbija i Crne Gora je na dobrom putu da se rapadne, pa je iluzorno tome hibridu dodavati novi, još kontroverzniji element.

6. Kako treba da se reši pitanje statusa Kosova: razgovorima između Prištine i Beograda uz prisustvo međunarodne zajednice, odlukom Saveta bezbednosti ili na nekoj međunarodnoj konferenciji?

Razgovori između zvanične Prištine i zvaničnog Beograda nemaju ni promil šanse na uspeh. Odlučujuće je postizanje konsenzusa u međunarodnoj zajednici, a glavna konsideracija će biti bezbednost na Kosovu i u regionu. Eventualna međunarodna konferencija ima smisla na kraju tog procesa. Ni na jednoj konferenciji se stvari nisu rešile, već u prethodnom procesu mučnog i strpljivog pregovaranja iza zatvorenih vrata. Sve drugo je predstava. Na kraju će morati da dođe Savet bezbednosti da donese novu rezoluciju. Prema tome, to nije ili-ili već i-i.

7. Da li je potrebno da i dalje, kako albanska tako i srpska strana, ostanu robovi nacionalnih težnji iz 19.veka, ili je neophodno da se prilagode novim evropskim i svetskim kretanjima?

Sigurno ne. I jedni i drugi kao da imaju oči na potiljku: trube o evropskoj budućnosti, a inspiraciju traže u prošlosti. Jedino ispravno promišljanje sa šansom na uspeh je približiti se što pre evropskoj porodici ujedinjenih naroda, što znači najracionalnije iskoristiti narednu deceniju za unutrašnje prestrojavanje i striktno i kreativno izvršavanje preuzetih međunarodnih obaveza, a ne arčiti vreme na mitove, floskule i fikcije. Vreme je naš najdeficitarniji i najvažniji resurs.

8. Da li su stvoreni uslovi za pomirenje između Srba i Albanaca, i ko kome treba da se izvini za nedela učinjena u daljoj i bliskoj prošlosti na Kosovu?

Ja bih radije govorio o obnovi razumevanja i poverenja nego o pomirenju (reč pomirenje mi zvuči suviše moralistički). U tome procesu pošten i jasan odnos prema našoj tužnoj recentnoj prošlosti, priznanja

učinjenih zala i izvođenje odgovornih pred sud međunarodne pravde i domaće javnosti, gestovi kao što su izvinjenja (ali bez zadržske i zahtevanja reciprociteta) imaju i te kako mnogo smisla.

9. Da li je moguće zajednički život Srba i Albanaca na Kosovu, i kako gledate na predloge o podeli Kosova na dva entiteta?

Kad su ranije mogli da žive zajedno, zašto ne bi mogli i u budućnosti? Treba stvoriti institucionalne osnove da se svi građani Kosova osele ravnopravnim u svakom pogledu, zaštićeni od svake represije, sa jednakim šansama za obrazovanje, rad, socijalnu brigu i učešće u javnom životu. To je apsolutno moguće. Ako dođe do podela na dva entiteta, to je priznanje teškog poraza međunarodne zajednice, kosovskih institucija, srpske zajednice i države Srbije.

10. Da li je Srbija danas talac Kosova i zašto zvanični Beograd i dalje instrumentalizuje Srbe na Kosovu? Koja je uloga srpskih predstavnika sa Kosova u rešavanju konačnog statusa?

Za Srbe na Kosovu jedina je šansa (ako žele da ostanu tamo, odnosno ako ne mogu da odu odande) da budu aktivan činilac političkog procesa, a ne da ostanu van njega ili da ga ne priznaju i da oči upiru samo u Beograd. Bojkot je najlošiji savet koji im se može dati, jer sami sebe isključuju iz igre, koliko god da su uslovi nepovoljni i ta igra, eventualno, nije fer. Oni su zbunjeni, razjedinjeni i manipulisani i okreću se Beogradu, koji ima svoje, ne obavezno za njih najvažnije ili istovetne, interese i motive. Politički jaka srpska zajednica na Kosovu je nešto što ni albanska politička elita ni međunarodna zajednica ne bi mogle da prenebregnu. Njihov glas je slabiji kad u njihovo ime govori samo Beograd (pogotovo nejedinstven u svom stavu). To ne znači da Beograd treba isključiti iz opšteg dijaloga i brige za položaj srpske zajednice i sudbinu istorijskih, verskih i kulturnih spomenika, ali ga uključiti onako ili onoliko koliko matične zajednice uopšte treba da brinu za svoje sunarodnike. Srbi ne bi trebalo da se koncentrišu na pitanje konačnog statusa (u čemu ne mogu da imaju odlučujuću reč), već na svoj položaj na Kosovu, u kakvom god statusu ono bude bilo.

11. Ukoliko bi Kosovo ostalo unutar Srbije, kakav bi status imalo? Da li je Srbija ekonomski jaka da izdržava dva miliona Albanaca koji ne prihvataju Srbiju kao svoju državu?

Ne. I oni koji se za to gorljivo zalažu svesni su da je to nerealno i da bi Srbiju samo odvuklo nazad.

12. Da li su "standardi za Kosovo" ostvarivi i da li njihovo ostvarenje treba da bude preduslov za rešenje konačnog statusa Kosova? I da li je potrebno menjati Rezoluciju UN 1244, ako da, šta treba menjati?

Standardi su ostvarivi i na to se svi moraju koncentrisati. Njihovo ostvarenje (ostarivanje) je svakako preduslov za raspravu o konačnom statusu i mogućoj promeni Rezolucije 1244, kojom je sadašnje stanje definisano.

Predsednik Evropskog pokreta u Srbiji

Predrag Simić: Ne verujem u "konačna" rešenja

1. Šta predstavlja za Vas Kosovo: juče, danas, sutra?

Pre svega, mesto gde se ukrštaju srpski i albanski nacionalni interesi, nacionalne ideje i nacionalni mitovi, koji su, još od druge polovine devetnaestog veka, bili povod sukoba koji, s manjim ili većim intenzitetom, traju sve do danas. Kosovo je i danas područje jednog od najtežih nacionalnih i teritorijalnih sporova u Evropi za koji se, ni posle pet godina međunarodnog vojnog i političkog prisustva, ne nazire trajno rešenje koje ne bi bilo povod budućih sukoba i napetosti na jugoistoku Evrope. Zeleo bih da verujem da približavanje evropskih i evroatlantskih integracija otvara nove mogućnosti kakve smo videli tokom prethodnih nekoliko decenija u zemljama koje su na pragu ulaska u Evropsku uniju ili koje su, u njenom okviru, pronašle način kako da prevaziđu stare etničke i teritorijalne sporove i okrenu se budućnosti. Juče je tukav slučaj bio Južni Tirol, danas su to, verovatno, Severna Irska i Transilvanija, a sutra to može biti Kipar i, nadajmo se, Kosovo. U suprotnom, Srbi i Albanci, kao i njihovi susedi u Zapadnom Balkanu, rizikuju da postanu „treća Evropa“, bolje rečeno, evropski „treći svet“. Iako okruženi članicama Evropske unije, ostaće na margini evropske integracije i bez mnogo izgleda da postanu njihov deo i da, time, reše ekonomske i socijalne probleme koji danas podstiču politički radikalizam i nacionalnu isključivost.

Iako danas u Prištini ima mnogo onih koji misle da „Beograd nije partner“ s kojim bi trebalo rešavati problem Kosova, on će se, ma kakvo bilo njegovo buduće rešenje, morati postići sporazumom Srba i Albanaca, jer su bez toga mali izgledi da ono bude prihvaćeno u UN zbog stava zemalja koje u njemu prepoznaju presedan za rešavanje vlastitih problema u budućnosti. Svakako, rešenje može biti i nametnuto unilateralnom odlukom, ali, pri tome, ne bi trebalo gubiti iz vida da takvo rešenje ne bi bilo nametnuto jednom autoritarnom režimu koji nema međunarodni legitimitet, nego zemlji koja je, uprkos problemima s kojima je danas suočena, nesumnjivo demokratska zemlja koja se danas nalazi približno tamo gde su se početkom devedesetih godina nalazile mnoge srednjoevropske zemlje, koje su danas, desetak godina kasnije, članice Evropske unije. Rešenje koje bi bilo nametnuto bi zato bilo presedan od koga zaziru ne samo evropske nego i mnoge druge zemlje i ono bi ostavilo problem otvorenim, što je, verovatno, poslednja

stvar na koju bi bila spremna EU. Zbog toga Kosovo i danas i sutra vidim kao ključ evropske budućnosti ne samo Srba i Albanaca nego i čitavog Zapadnog Balkana.

2. Oko Kosova i dalje postoje dva suprostavljena gledišta: albansko i srpsko. Da li vidite mogućnost pomirenja i istorijskog kompromisa ova dva naroda, imajući u vidu istorijska iskustva drugih naroda?

Svakako. Iako ne sada a, možda, ni u neposrednoj budućnosti. Srbi i Albanci mogu zaustaviti jedni druge na putu ka evropskoj integraciji, tj. jedinoj opciji koja i jednima i drugima omogućuje rešenje sadašnjih problema, ali bi, u tom slučaju, i jedni i drugi snosili dugoročne posledice takve odluke. Stoga nisu u pravu oni koji danas kažu da Beograd i Priština nisu partneri u ovom procesu i koji traže rešenje u spoljašnjoj arbitraži isto kao što nisu u pravu ni oni koji rešenje vide u „konačnom“ razdvajanju posle koga bi između dva naroda bio podignut neki novi Berlinski zid. Srbi i Albanci će živeti zajedno ili jedni pored drugih ma kakvo bilo rešenje kosovskog problema i u svakom slučaju će morati biti jedni drugima partneri, pre ili kasnije. I jedni i drugi će, pre ili kasnije, morati da prihvate pravila koja danas vladaju u Evropi, granice će morati da se otvore onako kako je to danas slučaj s drugim evropskim granicama i međusobni odnosi će morati da se vode na način kako to vode gotovo sve evropske zemlje.

Čitava zgrada evropske integracije počiva na kompromisima bivših rivala koji su, ponekad i posle mnogobrojnih međusobnih ratova, doneli odluke da sukobe zamene saradnjom i ne vidim razlog zašto to ne bi bio slučaj i između Srba i Albanaca. Ostavimo li, za trenutak, po strani kosovski problem, interesi dva naroda nisu protivurečni i o tome govore odnosi Beograda i Tirane koji su u čitavom ovom periodu bili uglavnom korektni i koje danas povezuje zajednička želja da ulaskom u EU pronađu rešenje ne samo međusobnih nego, i pre svega, unutrašnjih problema. Ne bi trebalo smetnuti s uma da su, uprkos eskalaciji sukoba na Kosovu, krajem osamdesetih godina upravo Beograd i Tirana bili domaćini prve i druge ministarske konferencije balkanskih zemalja, da su aktivno sudelovali u obnovi regionalne saradnje posle potpisivanja Dejtonskog mirovnog sporazuma i da su to bili i u Paktu za stabilnost u Jugoistočnoj Evropi, Procesu saradnje u Jugoistočnoj Evropi i dr., i da uzajamna želja za jačanjem regionalne saradnje potiče iz objektivnih unutrašnjih potreba i nacionalnih interesa. Zbog toga mislim da je proces pomirenja i istorijskog kompromisa dva naroda ne samo moguć nego i da je preduslov evropske integracije čitavog ovog područja.

4. Kako vidite rešenje pitanje Kosova?

Ja ne verujem u „konačna“ rešenja. Devedesetih godina sam uzor tražio u uspešnim rešenjima etničkih i teritorijalnih problema u Evropi kakvo su, na primer, Italijani i Austrijanci našli u Južnom Tirolu i to ne zato što sam verovao da se ona mogu mehanički presaditi nego zato što sam u njima video političku volju da se izađe iz začaranog kruga međusobnih sporova i otvori evropska perspektiva obema stranama. U međuvremenu su se takva rešenja umnožila, na primer između Mađarske i Rumunije, Velike Britanije i Irske i sl., i vidimo da su sva ta rešenja učinila da se ove zemlje oslobode straha od etnički motivisanog nasilja i mnogo brže krenu u rešavanje problema koje je takvo nasilje skrivalo. Možda oveštalo danas izgleda parola da „demokratije ne ratuju“, barem ne međusobno, ali je svakako tačno da demokratsko uređenje pomaže da se stvari vide bolje i da se rešenja potraže u razumnom pravcu. Da se Srbija nije promenila posle 2000. godine, verovatno je da bi se događaji u Preševskoj dolini u proleće završili tragično ili da bi martovsko nasilje na Kosovu marta 2004. godine preraslo u oružani sukob širokih razmera, nezavisno od prisustva međunarodnih vojnih snaga. Bilo bi dobro ako bi se ishod ovih događaja sagledao i u perspektivi zemalja koje decenijama žive u prisustvu međunarodnih snaga a da to nije donelo rešenje otvorenih sukoba. Konkretno, mislim da je i Srbima i Albancima potrebno vreme da se pozabave rešavanjem svojih unutrašnjih problema, pre svega ekonomskih i socijalnih problema, koji se nalaze u osnovi radikalnih nacionalnih programa, i da demokratski urede svoja društva na evropskim osnovama, posle čega će opseg mogućih rešenja biti svakako veći nego danas.

Mislim i da će i ono što se danas naziva „konačnim“ rešenjem kosovskog problema biti prelazno rešenje koje će i Srbima i Albancima dati vreme da se, bez uzajamnog straha, pozabave problemima koji se nalaze u pozadini kosovskog problema, pre svega problemom razvoja, koji je danas akutan u ovom području. S jedne strane, Kosovo danas ima verovatno najmlađe stanovništvo u Evropi čiji je veliki deo ne samo bez posla nego i bez mnogo izgleda da ga nađe u dogledno vreme. S druge strane, resursi Kosova svakako nisu zanemarljivi, ali je malo verovatno da mogu uspešno biti iskorišćeni bez razvijene regionalne saradnje i to isto važi i za Srbiju i Crnu Goru i druge zemlje Zapadnog Balkana, koji je danas pre politička nego ekonomska kategorija. Iako je približavanje i ulazak u EU za sve balkanske zemlje danas verovatno jedini put izlaska iz zatvorenog kruga nerazvojenosti i nacionalizma, ove zemlje dugoročno moraju razviti mehanizme međusobne saradnje da bi

postale iole relevantan akter u savremenoj evropskoj i svetskoj privredi i to će, prirodno, susede, uključujući Srbe i Albance, upućivati jedne na druge. Beograd je danas spreman da kosovskim Albancima pruži izuzetno visoku autonomiju ali očekuje da oni istu takvu autonomiju ponude i Srbima, Albancima i drugim nealbanskim zajednicama na Kosovu; i to mi se čini razumnim kompromisom, ali očekujem da i albanska strana obelodani svoju platformu za pregovore i, naročito, da li je spremna i u kom pravcu vidi mogućnost kompromisa.

5. Ako biste Vi bili član delegacije na pregovorima o konačnom statusi Kosova, koje rešenje ste spremni da prihvatate: nezavisnosti, uslovljenu nezavisnost, federaciju, konfederaciju ili uniju između Srbije, Crne Gore i Kosova ili neko drugo rešenje?

Svako od ovih rešenja ima svoje prednosti, ali i svoje mane. Malo je verovatno da je velika većina Albanaca spremna da prihvati bilo šta osim bezuslovne nezavisnosti, ali na to danas nisu spremni ne samo kosovski Srbi, koji iz iskustva posle 1999. godine nemaju razloga da veruju da bi im nezavisnost donela bilo šta dobro, i koji bi se, verovatno, u najvećem broju iselili, nego ni međunarodna zajednica svesna kakve bi to posledice imalo po stabilnost ostalih zemalja tzv. Zapadnog Balkana. Federaciju smo već imali i to federaciju koja je za svoje vreme u pogledu ustavne zaštite i položaja njenih mnogobrojnih nacionalnih zajednica po mnogo čemu bila ispred mnogih drugih evropskih zemalja a da to ipak nije sprečilo njen raspad. Ne bi trebalo zaboraviti da su u njoj Albanci, naročito Ustavom iz 1974. godine, imali ravnopravan položaj i učestvovali u svim njenim republičkim i federalnim institucijama. Jedan Albanac, Sinan Hasani, sredinom osamdesetih godina se nalazio i na položaju predsednika tadašnjeg Predsedništva SFRJ, ali ni to nije zaustavilo centrifugalne sile koje su, naročito posle kosovskih nemira 1981. godine, dovele do njenog raspada i krvavog raspleta tokom devedesetih godina.

Srbija i Crna Gora su danas u državnoj zajednici koja se približava EU putem tzv. dvostrukog koloseka i može se očekivati je da će i takvo političko uređenje doživeti evoluciju u narednim godinama u zavisnosti od uspeha njihovih reformi i, svakako, demokratski izražene volje njihovih građana. To važi i u slučaju Kosova, čije političke institucije tek moraju da pokažu da li su u stanju da obezbede normalan i, naročito, bezbedan život svih svojih stanovnika i da prihvate njihove legitimne interese. U tom pogledu, najveći ispit za njih će, svakako, biti položaj Srba, Crnogoraca i drugih nealbanskih zajednica. Isto onako kao što albanski političari danas znaju da kažu da je za Albance neprihvatljiv

povratak na stanje pre 1999. godine, Srbi i Crnogorci mogu s pravom reći da je za njih neprihvatljiv povratak na stanje posle 1999. godine koje je obeleženo etničkim nasiljem i diskriminacijom nealbanskih zajednica. Činjenica da u ovom periodu nisu stvoreni preduslovi za povratak onih koji su posle 1999. godine bili prinuđeni da napuste Kosovo sigurno da ne ostavlja mnogo prostora za dijalog o „konačnim rešenjima“. Zbog toga ponavljam da će, ma kakav bio položaj Kosova u predstojećem periodu, njegov konačni status biti određen spremnošću i sposobnošću za izgradnju multietničkog društva, od čega će i zavisiti budućnost odnosa dva naroda.

6. Kako treba da se reši pitanje statusa Kosova: razgovorima između Prištine i Beograda uz prisustvo međunarodne zajednice, odlukom Saveta bezbednosti ili na nekoj međunarodnoj konferenciji?

Pre svega razgovorima između onih koji na Kosovu žive jer od toga će u najvećoj meri zavisiti i kakav će dijalog biti moguć između Beograda i Prištine. Mislim da su u zabludi oni političari koji smatraju da je sve završeno i da će, bez obzira na stav Beograda, rešenje biti nametnuto od strane međunarodne zajednice tokom narednih godinu dana jer bi, poonavljam, takvo „konačno“ rešenje vodilo pravo u konačno etničko čišćenje Kosova, do podizanja nepremostivog zida između Srba i Albanaca i ostavilo bi, za dugi niz godina, jedan otvoren problem na jugoistoku Evrope.

7. Koja je, po Vama, uloga Beograda i kosovskih Srba u rešavanju statusa Kosova? Ko treba da predstavlja Srbe i u kojoj delegaciji oni treba da budu – Prištine ili Beograda?

To, pre svega, zavisi od političke volje i spremnosti albanskih političara da uvere Srbe, Crnogorce i druge nealbanske zajednice da će njihovi interesi biti zaštićeni u postojećim institucijama. Uprkos retkim političkim deklaracijama albanskih političara na Kosovu, onih, na primer, koje su davane pod pritiskom međunarodne zajednice posle svega što se dogodilo marta 2004. godine, malo je bilo volje da se izađe u susret legitimnim zahtevima nealbana na Kosovu. Oklevanje albanskih političara da prihvate decentralizaciju vlasti na Kosovu i ponude Srbima, Crnogorcima i svima koji danas sa njima žive ono što su godinama zahtevali za sebe od Beograda neće otkloniti opravdani strah nealbanski zajednica, a ne ide u prilog ni njihovim sopstvenim zahtevima. Za one koji su bili prinuđeni da se s Kosova isele posle juna 1999. godine pregovori o statusu su poslednja šansa da reše svoj položaj i, zbog toga, i Srbi i Crnogorci na Kosovu i oni koji su bili prinuđeni da se s njega isele vide jedino u Beogradu oslonac da zaštite

svoje interese i svoje pravo da se vrate. Prema tome, da li će u delegaciji koja će doći iz Prištine biti nealbancima zavisi od albanskih političara i njihove spremnosti i sposobnosti da uvere sve one koji sa njima žive da će ta delegacija predstavljati i njihove interese.

8. Da li kosovski Albanci imaju koncept za srpsku zajednicu u okviru nezavisnog Kosova?

Sudeći po svemu što se na Kosovu događa posle 1999. godine, odgovor je negativan. Uprkos prisustvu međunarodnih snaga, posle 10. juna 1999. godine na Kosovu je izgubilo život i nestalo nekoliko hiljada ljudi, preko dve stotine hiljada je bilo prinuđeno da se iseli a nasilje u martu 2004. godine pokazalo je da se, u tom pogledu, nije mnogo promenilo ni posle četiri godine međunarodne uprave. Uprkos tome, Srbi su 2001. godine prihvatili poziv bivšeg visokog predstavnika UN na Kosovu da se uključe u rad na onome što se prvobitno nazivalo „pravnim okvirom“ da bi ubrzo postalo Ustavni okvir za Kosovo, ali nijedan od njihovih predloga nije bio prihvaćen. U jesen iste godine su se odazvali i pozivu visokog predstavnika da izađu na prve izbore za privremene organe vlasti, ali ni to nije donelo do bitnije promene njihovog položaja. Jedan od razloga za to je i „konstrukciona“ greška u samom Ustavnom okviru koji počiva na načelu jednostavne većinske vlasti u nacionalno mešovitom prostoru, koja ne ostavlja mehanizme zaštite vitalnih interesa nacionalnih zajednica kakve je poznavao ne samo bivši jugoslovenski ustav nego i današnji ustav, na primer, Bosne i Hercegovine. U takvim okolnostima, ulazak srpske zajednice na Kosovu u organe vlasti ne nudi stvarne garancije zaštite njenih interesa, i mislim da će to biti važna tema svih budućih razgovora Srba i Albanaca sve dok se u političke institucije ne ugrade savremeni mehanizmi tzv. konsocijativne demokratije, ukratko, prava nacionalnih zajednica da zaštite svoje interese od majorizacije volje većine. Za albanske političare na Kosovu ovo pitanje je danas test spremnosti njihove volje i sposobnosti da na Kosovu izgrade multietničko društvo, od čega će zavisiti i spremnost nacionalnih zajednica da se uključe u njegove institucije.

9. Šta treba da učine albanske političke vođe i većinsko stanovništvo Kosova za brži povratak Srba na Kosovo, i koja je uloga Beograda u tome?

Kosovski Albanci, pored svega, moraju da shvate da je vlast danas u njihovim rukama i da vlast nosi odgovornost, pre svega odgovornost za one s kojima zajedno žive, da na vlasti u Beogradu više nije Slobodan Milošević, nego demokratski izabrana vlast koja želi da Srbiju uvede u evropsku integraciju i koja je spremna da preuzme svoj

deo odgovornosti za stabilnost regiona i koja je, u tom cilju, spremna na sporazume i kompromise koji tome vode. Odbijanje poziva iz Beograda na dijalog moglo se razumeti u vreme kada se na vlasti u Beogradu nalazila autoritarna opcija koja nije bila spremna na stvarne ustupke, ali se to danas više ne može shvatiti ni prihvatiti kada Beograd svojim potezima pruža nedvosmislene garancije da i za sebe i za svoje susede želi evropsku opciju. Sve dok se to ne dogodi teško je očekivati da će kosovski Srbi biti spremni da se uključe u organe vlasti u Prištini, koji ih do sada nisu mnogo uverili da su spremni da uvažavaju i njihove interese.

10. Da li je moguć zajednički život Srba i Albanaca na Kosovu, i ko kome treba da se izvini za nedela učinjenja u daljoj i bliskoj prošlosti?

Na to pitanje sam već odgovorio potvrdno. Kosovo pripada i Albancima i Srbima i Crnogorcima i svima koji na njemu vekovima žive. Nije tačno da među Srbima i Albancima postoji „iskonska mržnja“ jer su oni vekovima živeli zajedno i delili istu sudbinu balkanskih naroda. Simbol toga je i albanski nacionalni heroj Đerđ Kastrioti Skenderbeg koji je simbol borbe svih balkanskih naroda za slobodu i koji i u srpskoj istoriji i nacionalnom predanju zauzima zasluženno mesto. Razlike i sporovi su došli tek kasnije, naročito u vreme stvaranja nacionalnih država na Balkanu, i često pod uticajem interesa spoljašnjih sila, ali mislim da postoji, isto tako, i mnogo toga što Srbe i Albance upućuje i što će ih upućivati na zajednički život. Mi odista imamo mnogo toga u svojoj novijoj istoriji zbog čega bi morali i zbog čega ćemo morati da se jedni drugima izvinimo i što pre se to dogodi pre ćemo se i osloboditi nasleđa prošlosti i naći mogućnost zajedničkog života. Priznali to ili ne, ali sve ono što nas je zadesilo tokom prethodnih dvadesetak godina bilo je posledica i srpskih i albanskih pogrešnih odluka tokom osamdesetih i devedesetih godina, jer savremena kriza na Kosovu nije počela ni 1991. ni 1987. Godine, već mnogo ranije, nemirima na Kosovu 1981. godine, u vreme kada su i Srbi i Albanci, poput drugih evropskih naroda, imali mogućnost da se opredele za jednu drugačiju budućnost bez uzajamnog straha i međusobnih sukoba. Kada je, posle potpisivanja Dejtonskog mirovnog sporazuma, došlo do demokratskih političkih procesa u Srbiji albanski političari su se oglušili na mnogobrojne pozive demokratske opozicije da se ujedine u borbi protiv Miloševićevog režima, čime su objektivno doprineli da taj režim opstane na vlasti barem do kraja devedesetih godina. Danas smo ponovo u situaciji da donesemo dugoročne odluke i u tome na svojoj strani imamo podršku Evrope i čitave međusobne

zajednice, koja je spremna da Srbima, Albancima i drugim balkanskim narodima ponudi ono što je postigla za sebe posle Drugog svetskog rata – život oslobođen straha od ratova i nacionalnih sukoba – a kakva će ta odluka biti zavisi od naše sposobnosti da tu šansu prihvatimo ili ne.

11. Da li je Srbija danas talac Kosova, i zašto zvanični Beograd i dalje instrumentalizuje Srbe na Kosovu? I zašto nastavlja sa starom politikom da se ne može prihvatiti nezavisnost Kosova?

Pre bih rekao da su danas mir u regionu i njegova evropska opcija u velikoj meri taoci rešenja kosovskog problema. Ukoliko se do rešenja dođe na način koji je postao pravilo u Evropi, strpljivim pregovorima, uvažavanjem interesa svih koji na njemu žive i žele da se tamo vrate i kompromisom, tada će i Srbima i Albancima i svim njihovim susedima put u evropske integracije biti otvoren. Ukoliko to ne bude slučaj i obe ili samo jedna strana ostanu tvrdo na svojim pozicijama, čime će sutra opravdati svoje zahteve da uđu u EU, ako im je to zajednički cilj, koja počiva upravo na politici strpljivog traženja kompromisa?

12. Da li su „standardi za Kosovo“ ostvarivi i da li njihovo ostvarenje treba da bude preduslov za rešenje konačnog statusa Kosova, i da li je potrebno da se menja Rezolucija UN 1244?

Odgovor na to pitanje mora dati albanska većina na Kosovu, od koje i zavisi da li će ti standardi biti ostvareni ili ne, jer će od njega zavisiti i stav Srba, Crnogoraca i drugih nealbanskih zajednica i stav Srbije, ali i stav međunarodne zajednice, i kratkoročno i dugoročno, prema rešenju „konačnog statusa“ Kosova. Politika albanske zajednice na Kosovu će upravo na tom pitanju i polagati ispit zrelosti, a od rezultata koji se postignu zavisice ne samo odnosi među onima koji na njemu žive nego i stav njihovih suseda a i međunarodne zajednice prema njoj.

Profesor Fakulteta političkih nauka u Beogradu

Svetozar Stojanović:

Kosovo ka treća konfederalna jedinica ne rešava problem

1. Šta za Vas predstavlja Kosovo, juče, danas i sutra?

Ja sam Srbin, a poznato je da u srpskoj tradiciji i identitetu Kosovo ima vrlo značajno mesto. Nikad nisam živeo na Kosovu, što ne znači da na njemu nisam bio. Kosovo je vrlo težak problem, pošto ogromni deo tamošnjeg stanovništva želi nezavisnost, ne zadovoljava se nikakvom autonomijom. Sa druge strane, država Srbija, Srbija i Crna Gora insistira da je to deo njenog integriteta i suvereniteta. Ne verujem da ima nekoga među našim državljanima i političarima, a oni zavise od biračkog tela (ja sam nezavisan intelektualac i ne zavisim ni od koga), koji bi mogao da potpiše odluku o odricanju od dela državne teritorije. Prema tome, problem je strahovito težak, jedan od najtežih problema u današnjem svetu..

2. Kako ocenjujete trenutno stanje na Kosovu? Da li srpska politička elita i Srbi iz Srbije prihvataju tu novostvorenu realnost i koliko su istinite tvrdnje da je Kosovo faktički izgubljeno za Srbiju?

Uvek pravim razliku između javnih izjava i onoga što ljudi misle kada su u pitanju ovako osetljivi problemi u političkom, pravnom i moralnom smislu. Ja ne upotrebljavam tu formulu o izgubljenom Kosovu, više volim da govorim o teškom problemu za koje se mora naći neko dogovoreno rešenje, ne samo između srpske i albanske strane, nego i od strane Saveta bezbednosti UN i nekih drugih inostranih faktora. Kao što svi znaju, to je ne samo težak problem već i problem čiju težinu još još više povećava regionalni kontekst. Nadam se da će pregovarači izvući pouke i iz raspada SFR Jugoslavije. Kosovo je deo Srbije i po međunarodnom pravu, međutim, ono je bilo i deo celog tog jugokompleksa, a svi znamo kroz kakve užasne tragedije smo prošli.

3. Oko Kosova postoje dva suprotstavljena gledišta: albansko i srpsko. Da li vidite mogućnost pomirenja i istorijskog kompromisa ova dva naroda, imajući u vidu istorijska iskustva drugih naroda?

Naravno da vidim, ja sam po prirodi optimista. Na kraju krajeva, rešiće se čak i problem između Izraelaca i Palestinaca koji traje već decenijama. Tako, mislim, i naš. Naravno, svima treba da je jasno da to nije problem koji može da se reši preko kolena, preko noći, odjednom, već samo u etapama. Ja sam inače izašao u javnost sa jednim svojim dosta idiosikratičnim projektom: predložio sam, pošto Srbija sada

sprema novi ustav, nešto što sam nazvao teritorijalna reorganizacija Srbije. Sugerišem da se oni delovi Kosova i Metohije koji se "graniče" sa ostalim delom Srbije i sa Crnom Gorom na demokratski način izjasne o tome da li žele da ostanu delovi Autonomne pokrajine Kosovo i Metohija ili žele da budu direktno uključeni u jurisdikciju Srbije, a ne posredno preko Autonomne pokrajine. To bi onda dovelo do teritorijalno smanjene Autonomne pokrajine Kosovo i Metohija, i time bi jedan deo problema bio rešen, a ostao bi drugi, isto težak, i o njemu bi se takođe vodili pregovori. To je lakši način rešavanja od formule "više od autonomije, manje od nezavisnosti". Ona zvuči lepo pod uslovom da Kosovo i Metohija ne postanu neka treća federalna ili konfederalna jedinica, jer time ne bismo rešili problem nego se samo zavaravali.

4. Da li se ova Vaša ideja o podeli rubnih delova Kosova poklapa sa idejom koju je izneo gospodin Dobrica Ćosić?

Ne poklapa se. Dobrica Ćosić je krajnje radikaln, on je za to da se revidira državna granica a, kao što znate, to je vrlo teško, čak uopšte nije moguće bez međunarodnih dogovora i odobrenja Saveta bezbednosti UN. Ako bi došlo do takve revizije, to bi imalo posledice po ceo naš region, onda bi i drugi mogli da kažu: zašto i mi ne možemo da se ocepimo. Da ne posmatramo ceo Balkan, pomenimo samo bivšu SFR Jugoslaviju i lekcije koje iz njenog razbijanja treba izvući. Ja sam organizovao jedan serijal u "Politici" i u uvodnom tekstu pobrojao devet modela koji su u opticaju, ali sam se, dabome, založio za svoj koji sam ovde pomenuo.

5. Ukoliko biste bili član delegacije o konačnom statusu Kosova, za koje konačno rešenje biste se angažovali (iako ste zauzeli već neki stav) - nezavisnost, uslovna nezavisnost, federacija, konfederacija ili unija između Srbije, Crne Gore i Kosova, opet neka vrsta konfederacije?)

Čisto hipotetički govoreći (ni kada bi mi neko ponudio, ne bih pristao da budem član delegacije), lično bih se zalagao, barem u prvoj fazi, za moj predlog. Možda bi bilo najbolje da se, posle njegovog ostvarenja, status smanjene Autonomne pokrajine razmotri u okviru procesa evropske integracije. Svi čemi biti deo Evropske unije i tu se mogu predvideti nekakve etape u rešavanju. A ako se bude išlo na potpuno otcepljenje smanjene Autonomne pokrajine, onda bi to trebalo da važi na svim prostorima bivše SFR Jugoslavije. To bi onda, najverovatnije, dovelo do nešto veće Srbije, nešto veće Hrvatske, nešto veće Albanije, prilično manje Bosne i Hercegovine i prilično manje Makedonije, čak i,

možda, do nešto manje Crne Gore.

6. Ali, vlasti u Beogradu stalno instistiraju da Kosovo bude deo teritorije Srbije, sa stepenom autonomije koji je vrlo diskutabilan. Postavlja se, međutim, logično pitanje da li je Srbija u stanju da funkcioniše kao država sa dva miliona Albanaca koji su listom protiv integracije u okviru Srbije, sa Kosovom koji je najnerazvijeniji deo i sa vrlo velikim natalitetom.

Mi smo isuviše mala nacija i država da bismo izdržali taj teret. Mora se naći nekakvo drugačije rešenje. Nisam pravnik i nisam sistematski studirao druga rešenja po svetu, treba i njih pogledati. Slažem se da ne treba terati toliko stanovništvo da bude deo Srbije. Kosmet je i jedan dosta siromašan deo, tek treba da se podiže, trebalo bi naći neko vrlo fleksibilno i originalno rešenje. Recimo, videti kako je Finska rešila problem sa svojim Šveđanima, zatim Južni Tirol i sl. .

7. Ko treba da odlučuje o statusu Kosova: Prištiana i Beogard uz međunarodno posredovanje, SB UN ili neka međunarodna konferencija?

Ne mislim da će Savet bezbednosti UN prihvatiti da brutalno nametne neko rešenje a da nijedna od dve strane ne učestvuje u tome, barem da približe stavove. Sa druge strane, problem je i u biračkim telima. I albanski političari su političari kao i srpski, pa je i za njih teško da javno budu fleksibilni. Zato bi, po mom mišljenju, bilo mnogo bolje da se počne sa nekim diskretnim razgovorima nezavisnih intelektualaca.. Kaže se "standardi pre statusa" a, pošto sam filozof, ja kažem da tu postoji jedno metapolitičko pitanje, pitanje prava na život. Ono prethodi svakom drugom standardu.

8. Po mnogim pokazateljima Srbija je talac Kosova i kosovskog pitanja, zbog toga ne može da se razvija, ne može da donese svoj novi ustav, ne može da zna svoje granice, ne može u integracije. Da li bi bilo hrabro i ljudski da politička elita Srbije uzme na sebe odgovornost i to pitanje reši jednim "rezom", odnosno, koliko god to zvučalo apsurdno, priznavanjem nezavisnog Kosova uz određene uslove kada su u pitanju prava Srba?

Ljudski ili ne, pravedno ili ne, ali ako je reč o političkoj eliti, ne verujem da će se to desiti. Ne verujem da će neko od njih potpisati nešto gde se pojavljuje reč "nezavisnost". Hajde da pravimo razliku između de fakto i prećutne situacije i de jure i eksplicitne situacije, jer mislim da u tom prostoru treba tražiti rešenje. Nešto u životu može da traje decenijama kao de fakto i prećutna situacija, a da se ne legalizuje i ne eksplicira. Naša politička elita će ipak na kraju morati da ide na

referendum, to je pitanje za ceo narod.

9. Da li je, po Vama, pitanje Kosova demokratsko pitanje, ili je teritorijalno ili etničko?

Ono ima sve te aspekte. Nije samo demokratsko, jer demokratija postoji u okviru države, a ona je unutardržavni fenomen. (Ne postoji neka svetska naddržava i svetska demokratija, mada ćemo njen začetak možda imati u Evropskoj uniji jednog dana, a sada se i ona sastoji od nacionalnih država). Prema tome, imate prethodno pitanja: gde su državne granice, da li će ostati ovakve kakve su; šta su Albanci, da li su nacionalna manjina u Srbiji (po međunarodnom pravu jesu, a nisu u Albaniji, to je njihova nacionalna država) a šta su „primerice, u Makedoniji (to je dodatno teško pitanje). Dakle, Kosmet je i etničko pitanje, a demokratsko je što i jedni i drugi treba da učestvuju u donošenju odluke.

10. Možete li reći zašto zvaničnici u Beogradu instrumentalizuju Srbe na Kosovu i zloupotrebljavaju ih na neki način i samim činom da se tamo formiraju neke paralelne strukture, a takve slične postoje i ovde u Srbiji? I koja bi bila uloga kosovskih Srba u rešavanju kosovskog pitanja, da li treba da budu u sastavu delegacije Srbije tokom razgovora ili u delegaciji Kosova?

Treba da budu u obe delegacije, neki u jednoj, neki u drugoj, da tako kažem. Zato sam i predložio teritorijalnu reorganizaciju da se stvar ne bi komplikovala nego olakšala. Hajde da univerzalizujemo pitanje „statusa“ na celom prostoru bivše Jugoslavije: koji su to standardi koji važe za sve, a ne samo za Albance i Srbe nego i za sve narode bivše Jugoslavije. Po mome mišljenju, napravljena je katastrofalna greška sa Jugoslavijom. Trebalo je da SB UN sazove konferenciju o Jugoslaviji radi dogovora o pravilima (koja se mogu uklopiti i obrazložiti međunarodnim pravom) za izlazak iz države i za ostanak u njoj. Pretpostavljam da bi, onda, rezultat bio niz što homogenijih nacionalnih država, naravno ne „čistih“. To nije urađeno, već se insistiralo da naše republike ostanu kakve su i onda nije rešen niz pitanja. Znae kako sada izgleda Bosna i Hercegovina i kakve sve probleme ima, znate situaciju u Makedoniju, znate situaciju sa Srbima iz Hrvatske... Da ne govorim o problemu Srbije i Kosmeta. Ne razumem ove iz Zapadne Evrope: kada neko ovde pomene nacionalne države, odmah dignu dreku. Zašto oni u Zapadnoj Evropi imaju pravo na nacionalne države, a drugi nemaju. Ne mislim ni na kakvo nasilje, već na dogovor. Ne možete ni jedan problem iz našeg regiona izdvojiti i rešavati posebno. Evo, da budem brutalno otvoren: ako neko kaže da Kosmet odlazi, imaćete referendume Srba i Hrvata u Bosni i Hercegovini. A šta da radimo sa Albancima u Makedoniji...?

11. Ali po Ustavu iz 1974. godine ostaje nerešeno pitanje Kosova i Vojvodine. Kosovo nije bilo deo Srbije, nego u sastavu Srbije i ravnopravni član SFRJ?

Prvo, Ustav iz 1974. godine bio je i dobar i loš. Loš, jer je bio dosta konfuzan, protivrečan, gde god nije bilo moguće rešenje Edvard Kardelj bi, u dogovoru sa Titom, napravio neku neodređenu i čak protivrečnu. formulaciju. Recimo: Kosovo je sastavni deo Srbije i konstitutivni deo federacije. Problem tog Ustava je i to što se u njemu govori i o narodima i o republikama kao da su to iste stvari. Ne kaže se samoopredeljenje republika, već se govori o samoopredeljenju naroda, a u praksi se to prevelo na nacionalne komunizme. Jugokomunizam je postojaojedno vreme, a onda se krenulo putem nacionalnih komunizama u okviru Komunističke partije Jugoslavije, odnosno Saveza komunista Jugoslavije. Ustav iz 1974. godine doneo je konfuznu, samoprotivrečnu i samoparalizovanu mešavinu konfederacije i federacije. Ona je kako-tako funkcionisala dok je živio čovek koji je bio iznad Ustava, a to je bio harizmarh, kako ja zovem Tita. Ali, pošto je i on bio biološko biće i umro, odjednom je ustavni sistem iz 1974 postao stvarni sistem, ali koji nije mogao da funkcioniše. Tako smo izgubili tridesetak godina, sedamdesete, osamdesete i devedesete. Što je premnogo i za neku ogromnu zemlju, a tek za malu Jugoslaviju. Milošević je imao iluziju o tome šta će postići Dejtonskim sporazumom, verovao je da će ga Zapad ostaviti na miru i da će mu dozvoliti da Kosmet tretira kao čisto unutrašnje državno pitanje.

12. Da li je moguć zajednički život Srba i Albanaca na Kosovu, i ko kome treba da se izvini za nešto što je učinjeno u daljoj i bližoj prošlosti?

Ja sam filozof i ne držim mnogo do tih deklaracija. To političari vole, ali to, po mom mišljenju, nije dovoljno ozbiljno. Više bih voleo nešto drugo, da nezavisni albanski i srpski intelektualci jednog dana sednu za sto pa analiziraju genezu tog problema i unesu u njega razumevanje. Nemam kome da se izvinjavam pošto nisam ni u čemu rđavom učestvovao. Nemoguće je porediti se sa Brantom, on je bio ogromna veličina. Sa druge strane, to je bio holokaust, šest miliona Jevreja je izgorelo u krematorijumima. Nas najviše boli naša tragedija, ali te stvari nisu za poređenje, više sam za racionalno osvetljavanje pa, u tom okviru, i za utvrđivanje pojedinačnih odgovornosti. Razume se, za to sam da zločinci na svim stranama moraju da budu kažnjeni. Ne može niko da se izvlači od odgovornosti, ali ona mora da bude pojedinačna, a ne kolektivna. Ne postoje odgovorni kolektiviteti, nacije, nego samo pojedinci, grupe i vlastodršci u okviru nacije.

Mislim da će Albanci i Srbi moći da žive zajedno, pa oni već žive zajedno u Preševu, Bujanovcu i Medveđi. Uzmite ono što se događa u individualnom životu, komšije se posvađaju, retko se baš pomire u istoj generaciji, ali dolaze nove generacije. A, na kraju krajeva, okvir će biti sasvim drugačiji - ujedinjena Evropa - koja će krenuti i dalje od Unije i, jednog dana, možda postati i Sjedinjene države Evrope...

13. Kako ocenjujete ponašanje političkih predstavnika Albanaca poslednjih pet-šest godina, i da li su mogli da doprinesu više povratku iseljenih Srba?

Načelno, mislim da su mogli mnogo više. Mislim da bi moj spomenuti predlog olakšao problem, on ne bi postojao u jednom delu, ali bi ostao problem srpskih enklava, crkava, manastira, imovine...u većem delu Kosmeta.

14. Smatrate li da je vreme da se nešto promeni i u Rezoluciji SB UN 1244, i zašto Beograd insistira na njenoj realizaciji?

Zato što se tamo kaže da je to deo teritorije Srbije, a očigledno je to politička garancija. Ne znam u kom smislu da se revidira, jer revizija predpostavlja nekakve konture za rešenje. Morate doći do nekakvih kontura. A što se tiče standarda, hajde da ne raspravljamo apstraktno o tome koliko su oni ostvarivi, pa zato uporedimo Srbe tamo i situaciju Albanaca na administrativnoj liniji između Kosmeta i ostale Srbije. Imam utisak da u te tri opštine Albanci žive prilično bezbedno.

Sociolog i filozof i direktor Srpsko-američkog centra u Beogradu

Čedomir Jovanović:

Budućnost koja će pobediti prošlost

U fokusu nove politike koja traga za rešenjem kosovskog problema, mora biti građanin. Prvi korak svakog demokratskog procesa, pa i kosovskog, je prihvatanje činjenice da je politički pristup koji negira ljudski život u ime ideologije, nacionalne mitomanije i borbe za teritorije doživeo svoj konačni poraz. Zato svaka nova politika mora početi od svakodnevnih interesa svih građana i u Srbiji i na Kosovu.

A šta je interes Srba i kosovskih Albanaca? To je, pre svega, život bez sukoba i tenzija i stvaranje uslova za bolju i kvalitetniju budućnost, u skladu sa evropskim standardima.

Već petnaest godina od raspada Jugoslavije, Srbija nije u stanju da pronikne u suštinu rešenja. Razlog je svima jasan. Politika Slobodana Miloševića predstavljala je zloupotrebu nacionalnih interesa radi očuvanja lične vlasti. Žrtva je bila Srbija, u državnom smislu i njeni građani u društvenom smislu. Pored miliona raseljenih, stotine hiljada pobijenih ili opljačkanih, na celom prostoru dokle je Miloševa vlast ili njen uticaj dosezao, mi stojimo na početku. Jugoslavija se raspala, formirane su nove države, a samo na teritoriji na kojoj su 1990. godine pobedile snage prošlosti i dalje taj proces traje.

U srpskom interesu je da se taj proces, što brže, mirno i u demokratskoj proceduri završi, jer Evropa prihvata samo nezavisne i suverene države, čije granice su nesporne i od suseda prihvaćene. Zato je preduslov evropske budućnosti Srbije, rešenje tog pitanja. Ono ne može biti rešeno bez definisanja statusa Kosova. Rešenjem tih problema biće definisana država Srbija. Završiće se raspad Jugoslavije. Onako kako je i počeo – na Kosovu.

Budući status Kosova zavisi, bar u formalnom smislu, ne samo od stava građana Kosova i međunarodne zajednice, već i od Beograda. Kažem formalno, jer u vezi sa statusom Kosova Beograd neće imati suštinsku ulogu. Taj položaj Beograda je posledica dve činjenice.

Prva je pogrešno vođenje politike koja je svoj najekstremniji vid dobila za vreme Miloševića i otuda je jasan stav međunarodne zajednice da nema povratka na stanje od pre 1999. godine. Ali, i bez tog stava, očigledno je da postoje politički, ekonomski, vojnobezbednosni i socijalni limiti srpskog društva i države, koji isključuju čak i hipotetičku mogućnost Beograda da upravlja Kosovom. Toga je svesna i većina

građana Srbije, ali je malo ko spreman da to javno kaže, a pre svega političke partije i njihovi lideri.

Druga činjenica je nesumnjiva želja većine građana Kosova za nezavisnošću. Ta njihova težnja je u toj meri većinska da time pravi suštinsku razliku između Vojvodine i Kosova, bez obzira na njihov isti ustavni status u Republici Srbiji u trenutku raspada Jugoslavije. U Vojvodini većinu predstavljaju Srbi i time je legitimna njihova želja da žive u Srbiji, kao što je na Kosovu legitimna želja većine da ne žive u Srbiji. Tu želju su ostvarili 1999. godine, kada je Milošević, da bi ostao na vlasti, potpisom na kumanovski sporazum priznao da Kosovo, "de facto", dakle suštinski, više nije deo Srbije. Vrhovnu vlast na Kosovu sprovode UN i NATO. Rezolucija 1244, kojom je Kosovo "de jure", odnosno formalno, ostalo u Srbiji bio je samo diplomatski ustupak čoveku već optuženom za ratne zločine u Hagu, da bi okončao agoniju u koju je uveo Srbiju i njene građane.

Posle svega, interes svakog građanina Srbije i Kosova je da se faktičko stanje podvede pod pravno. Još važnije, to saznanje je preovladalo u međunarodnoj zajednici.

Tokom celog dvadesetog veka Beograd i Priština nisu bili u stanju da samostalno i bez posrednika reše probleme koji su pratili odnose srpskog i albanskog naroda. Taj vek je velika propuštena šansa, i smatram da ne treba gubiti vreme tražeći danas ono što je izgubljeno juče. Isto važi i za verovanje u reprizu "Dejtona" ili "Rambuēja", neke nove međunarodne konferencije na kojoj bi svet rešavao ono što ne možemo mi sami. Mi smo, u dva navrata tokom devedesetih godina, bili u fokusu svetskih zbivanja. Danas su međunarodni prioriteti drugačiji. To znači da će sudbina Kosova biti rešavana etapno, u procesu koji će kontrolisati Kontakt grupa a, na kraju, verifikovati Savet bezbednosti. Konačni status Kosova je deo evropske perspektive celog Balkana. Otuda je nesporno da je za tu budućnost odgovorna Evropska unija. Težnje većine građana Kosova za nezavisnošću moraju biti uslovljene prihvatanjem evrpskih vrednosti od te iste većine.

Nerešeno državno pitanje u Srbiji koriste konzervativne, antievropske snage prošlosti u političkoj borbi protiv modernista i reformatora. Slično je i na Kosovu. Mi u Srbiji moramo platiti račune koji su napravljeni u prošlosti. To su, na svoj način, učinili svi uspešni evropski narodi. U ovom trenutku Vlada Srbije to ne želi. Lakše im je da te račune i kamate ostave deci. To je politika održavanja ratne opcije u budućnosti. Takvo stanje je neprihvatljivo i ono se mora promeniti afirmisanjem autentičnih predstavnika srpske zajednice sa Kosova, koji će definisati politiku bližu interesima Srba koji žive na Kosovu, nego potrebi

Beograda da tim ljudima manipuliše.

Kosovsko pitanje je danas evropsko pitanje. Zato što je zajedničku budućnost Srbije i Kosova moguće ostvariti isključivo obostranim članstvom u EU. Ona je zajednički okvir nacionalnim integracijama svih balkanskih naroda. Istoriju balkanskih obračuna potrebno je zauvek ostaviti u prošlosti. Da se nikad ne bi ponovila, takvoj prošlosti, njenim tvorcima, izvršiocima i duhovnicima se mora presuditi. Srbija u proteklom veku nije uspjela da integriše Kosovo. Kosovski Srbi su nesrećni, izmanipulisani, žive u getima. Ali, ni albanska većina neće postati srećna ukoliko se obračuna sa svojim preostalim srpskim susedima i njihovim istorijskim nasleđem.

Put Srbije i Kosova do Brisela vodi preko njihovog istorijskog dogovora. Dogovora o takvom Kosovu koje će biti oslobođeno policijskog i vojnog terora, o Kosovu oslobođenom aparthejda. Sloboda Kosova počiva na slobodi svakog pojedinca, njegovom individualnom i kolektivnom pravu. Srbi nisu uspjeli da naprave takvo Kosovo, zato su ga izgubili. Ta odgovornost i obaveza danas je na kosovskim Albancima. Ne samo albanska politička elita na Kosovu već i obični građani moraju da budu svesni da ta odgovornosti znači, na prvom mestu, samo jedno: izvući pouku iz srpskih grešaka. Put nacionalne emancipacije, modernizacije i boljeg života za sve na Kosovu zavisiće od odnosa prema manjini kao vrhunskom principu moderne evropske civilizacije. Kada se Srbi na Kosovu budu osećali sigurno i živeli kao, recimo, Albanci u Makedoniji, Kosovo će biti stvarno slobodno. Pomažući im da naprave takvo Kosovo, Beograd će pomoći na najbolji način i srpskoj manjini koja želi da živi na Kosovu. Time će Beograd pokazati da je iskreno spreman da prihvati evropske vrednosti. Jer Beograd mora da se suoči sa istinom da Srbi danas bolje i perspektivnije žive u Temišvaru, Ljubljani ili Zagrebu, nego u Kruševcu ili Boru. Ispred hrvatske ambasade u Beogradu protežu se isti oni redovi u kojima su Srbi donedavno opsedali ambasade Kanade, SAD, Australije ili Novog Zelanda. Mladi menjaju državljanstvo Srbije za hrvatsku putovnicu. Isto će se ponoviti pred ambasadama BiH, Albanije ili Republike Kosovo ukoliko se Srbija ne vrati svom putu modernizacije i demokratizacije. Taj put znači da je Srbija sposobna da uči od Izraela, koji je spoznao da neće ostvariti pravo na slobodnu i demokratsku državu, ukoliko to isto ne omogući Palestincima. Demokratski Izrael je svestan da time pokazuje snagu, a ne slabost.

Svaki Gordijev čvor koji je nasledila iz prošlosti, Srbija mora brzo i hrabro da preseče. Mi smo generacija koja treba da iskoristi poslednju priliku.

Ponovo će kosovski Albanci i Srbi sedeti u istom parlamentu i birati predsednika. Taj parlament je u Briselu, a predsednik će biti zajednički za sve države ujedinjene Evrope.

*Bivši potpredsednik Vlade Srbije,
predsednik Centra za modernu politiku, Beograd*

Desimir Tošić:

Ima li perspektive za Kosovo

Kosovski problem doživljavao sam, od ranog detinjstva, na način različit od shvatanja naše sredine. Kao malog maturanta vodili su me, 1934. godine, na gimnazijsku ekskurziju na Kosovo. Reč je o Niškoj gimnaziji. Pri povratku, otac me je pitao kakvi su mi utisci. Sećam se da sam mu rekao da sam video vrlo malo Srba, jedino u Prištini, a dobar deo puta smo pešačili. Bilo je siromašno i pusto, od Prištine do Muratovog turbeta. Kad sam, 1952. u Parizu, objavio na srpskom jeziku i na ćirilici svoju knjigu "Srpski nacionalni problemi", uneo sam na kraju knjige i etnografsku kartu cele Jugoslavije i, služeći se popisom iz 1931. godine, bio sam prinuđen da sve kosovske srezove obeležim kao većinski *albanske*. Istina, bilo je gradova koji su imali srpsku većinu, recimo Kosovska Mitrovica. Problem je za mene bio izuzetno složen i težak jer sam podsvesno imao u vidu ne samo etničku dimenziju nego i istorijsku. Vredelo bi kada bi većina, i srpska i albanska, gledala na sličan način ovaj problem Balkana, jer Kosovo jeste i problem Balkana i cele regije, ne samo Albanaca i Srba.

Danas, postoji kosovska realnost, ali ni ona nije jednostavna. Kosovo nije "južna" srpska pokrajina *de facto*, ali nije ni nezavisna i suverena teritorija. Valjalo bi reći da Srbima treba da bude jasno da Kosovo neće nikada biti ona oblast kojom su oni decenijama, posle 1912. godine, vladali – izuzev u nekim godinama Titova režima. Za Albance bila bi značajna napomena da oni ne mogu doći do nezavisnosti ni oružanim borbama, ni iseljavanjem Srba, ni međunarodnim vezama, iz prostog razloga što bi takvo rešenje otvaralo još neke probleme na Balkanu, koje najpre Evropska unija, a i međunarodna zajednica, žele da izbegnu po svaku cenu. Podvlačim, po svaku cenu.

Pomirenja na Balkanu, izgleda, da su moguća samo u grobovima. Mi nismo dostigli, ne samo Albanci nego ni Srbi, onaj politički i kulturni stupanj da bismo se, u dogledno vreme, mogli kao Srbi pomiriti sa Albancima ili kao Albanci sa Srbima. Nismo stekli onaj politički i kulturni standard koji imaju Nemci i Francuzi u drugoj polovini prošlog 20. veka! Na žalost, u toku cele istorije međusobnih albansko-srpskih odnosa, ni u srpskoj ni u albanskoj sredini nije izrastao neki pokret, makar i slabijeg napona, koji bi zahtevao, ne pomirenje, nego raspravu i traženje rešenja. To govori, čini mi se, i o opštoj kulturnoj i političkoj

atmosfera među Albancima i među Srbima. Ne bih smeo ništa da kažem o Albancima, ali poslednjih godina Srbi na Kosovu uglavnom glasaju ekstremiste prve vrste, a tamo gde su masovnije naseljeni po Srbiji, u pregrađima Kraljeva, Kruševca i Kragujevca, na primer, takođe daju podršku ekstremnim nacionalističkim snagama u Srbiji. Na neki način, umesto da se zahvaljuju na gostoprimstvu, ti Srbi sa Kosova, koji glasaju ekstremiste, a to je verovatno većina, prosto se "svete" Srbiji što im nije osigurala vlast na Kosovu, koju su imali decenijama. A time što pomažu ekstremistima u Srbiji, u stvari onemogućuju i Srbiju kao državu da krene napred.

Vrlo je teško reći kako treba rešavati pitanje Kosova kada je reč o učesnicima, odnosno o onima koji treba da odlučuju o tom pitanju. Iz razgovora ranih devedesetih godina između predsednika šest republika SFRJ se pokazalo da se, u pogledu "varanja", nije znalo ko je "bolji", Hrvati ili Srbi... Verovatno je kao politički prevarant bio najbolji Slobodan Milošević. Pitam se da li trenutna vlast možda ne želi da i tu načini kontinuitet sa Miloševićem, a ne s DOS-om i Zoranom Đinđićem. Dakle, bilo bi najlogičnije da predstavnici Albanaca i Srba, uz učešće Srbije i Albanije, budu odlučujući i jedini faktori, ali isto tako treba reći da je ta metoda neupotrebljiva u balkanskim uslovima danas. Lično mislim da su razgovori i eventualne odluke mogući uz garancije Evropske unije. Pokazalo se da Sjedinjene Države u našim slučajevima, i u Bosni i na Kosovu, u tim pitanjima zauzele diskriminatorski stav prema Srbima, bar oni njeni predstavnici koji su odlučivali. Bilo bi dobro da dogovor Albanaca i Srba, uz učešće, a ne samo prisustvo, predstavnika Evropske unije, bude potvrđen i od Saveta bezbednosti UN.

Lično mislim da bi učešće predstavnika Srba sa Kosova bilo značajnije nego učešće same Srbije, mada su se predstavnici Srba dvostruko kompromitovali na poslednjim izborima odbivši da glasaju. Kompromitovali su se odbivši da budu predstavnici Srba na Kosovu u odnosu na Albance i u odnosu na međunarodne faktore. Pored toga su se kompromitovali kao ljudi koji pripadaju Srbiji, ali i Kosovu, i možda više Kosovu nego Srbiji – u datim okolnostima. Znači, oni su svojim držanjem pokazali, iako toga nisu svesni, da nisu nikakav politički faktor, da srbijanska vlast njih koristi kao pione u međunacionalnim raspravama.

Tvrdnja da je Kosovo "faktički nezavisno" nije ispravna, jer je ono "nezavisno" u odnosu na Srbiju, ili Srbiju i Crnu Goru, ali "faktički" Kosovom upravlja međunarodna zajednica uz potpunu asistenciju

Albanaca na Kosovu. Ali to nije nezavisnost, nego "asistencija". Da su Srbi na Kosovu bili politički nešto pametniji, i oni bi asistirali međunarodnoj zajednici u vladanju Kosovom.

Razlog zašto intelektualci, ili društveni radnici uopšte, ne govore o stvarnosti Kosova, to je pitanje kako za srpsko tako i za albansko društvo. Društveni radnici su već devedesetih godina pokazali totalnu političku nezrelost i, u nekoliko godina, uništili velike tekovine borbe srpskog naroda u 20. veku, jugoslovensku zajednicu i tako dalje. Mislim da se ti društveni radnici, recimo većina, teško vraćaju u jedan pozitivan položaj, teško se "ozreľuju". Pre će sazreti obični građani u Srbiji nego naši – verovatno većina – pomodni pesnici, agitatori među vladikama, književnici velikih političkih apetita, ali bez ikakvih političkih sposobnosti – "mnogo ambicija a malo municije", nesigurni političari koji su, uglavnom, lišeni ideoloških ili idejnih uverenja.

Na pitanje da li bi mogli da žive zajedno Albanci sa Srbima, i Srbi sa Albancima, odgovorio bih ono što je vredelo za nekadašnju Jugoslaviju. Od Srba, koji su u Jugoslaviji bili većinski narod (relativno), zavisio je opstanak jugoslovenske zajednice više nego od stava i aktivnosti Slovenaca i Hrvata. Sobzirom da su Albanci apsolutna većina na Kosovu, od njih zavisi daleko više da li će Srbi moći da žive sa Albancima. Ne odlazeći dalje u istoriju, martovski događaji 2004. godine na Kosovu pokazuju jasno da represija i takozvano etničko čišćenje nije privilegija samo srpskih i jugoslovenskih vlasti, ni samo Slobodana Miloševića. Da bih bio još bliži našoj stvarnosti, postavio bih pitanje: šta bi bilo sa Srbima na Kosovu od 1999. godine do danas, 2005., da nije bilo međunarodne zajednice? A ne treba zaboraviti da su Albanci postojali na Kosovu, i pored sve diskriminacije i represije, i pre i posle 1941. i 1945. godine. I ne samo to. Uvećali su svoj broj posle 1912. godine više puta i podigli se, značajnije i od izvesnih oblasti u samoj Srbiji, i kulturno i ekonomski.

Neka mi se ovde dozvoli jedno udaljavanje od predmeta, u vezi sa istorijom, iako ono nije pogodno u balkanskim društvima, koja su prezasićena nekim svojim istorijskim mitologijama, ako ne samom istorijom. Srbi su izgubili vlast na Kosovu 1389. godine. Dušanov zakonik od 1346. beleži Albance na Kosovu, kao i Grke i Vlahe i, na neki način, sagledava pluralističku sliku te države. Toga nisu svesni ni predstavnici Srba, ali ni Albanci ne vide u tome jedan pozitivan čin, bez obzira što to nije trajalo dugo i što on nije imao uticaja na srednjovekovnu srpsku državu. Međutim, i albanski predstavnici treba da se bore da do njihovih sugrađana dopre saznanje da Srbi nisu vladali Kosovom od

1389. do 1912, dakle preko pet vekova. Obe etničke sredine, ako se tako mogu nazvati zajednice u srednjem veku, bile su pod vlašću Turaka, bez obzira da li je bilo onih snaga, i na albanskoj i na srpskoj strani, koje su koristile tursku vladavinu za promociju svojih posebnih interesa.

Zadatak vlasti na Kosovu, koju drže za sada samo Albanci, je težak, ali ona mora da ispuni *prvi uslov da Kosovo postane pluralističko demokratsko društvo* ma i u najmanjoj meri. Ono što se traži od srpskih društvenih radnika je da javno objašnjavaju problema Kosova, i Srba i Albanaca. To se isto traži i od albanskih društvenih radnika: da govore i pišu, da ubeđuju svoje saplemenike da ne može biti reči o utvrđivanju konačnog statusa Kosova dok albansko političko društvo ne pokaže maksimum tolerancije ne samo prema Srbima koji su sada na Kosovu nego, isto tako, i prema novodošavšim posle njihovog povratka iz Srbije. Potrebno je da prištinska vlada načini plan i obezbedi sredstva za povratnike na Kosovo, a to prvenstveno znači da obezbedi najpre stambeni prostor i minimum sredstava za život dogod se ne stvore radna mesta za odgovarajuće povratnike. Sa malo dobre volje i uz sredstva međunarodne zajednice, ovaj istorijski korak bi bio ugrađen u konačni sporazum ponajpre Srba sa Kosova sa Albancima a, zatim, i uz saglasnost vlada Srbije i Srbije i Crne Gore. Nikad ne treba zaboraviti da kosovski problem nije samo naš, albanski i srpski, nego da je problem regiona u Evropskoj uniji.

Ukoliko bi Kosovo ostalo, na ma koji način i u ma kojem obliku, zajedno sa Srbijom, ili i Srbijom i Crnom Gorom, Srbi u Srbiji, u većini koju do sada nije postojala, moraće da počnu da se saživljavaju s načelima pluralizma ne samo političkog nego i etničko-nacionalnog. Da li će Srbija u tom pogledu položiti ispit u mesecima i godinama koje slede, teško je reći. Posle pada na ispitu sa jugoslovenskom zajednicom, i posle utiska da srpsko javno mnjenje nije znatno napredovalo za poslednjih nekoliko godina, već da stagnira, svaki realni posmatrač, pomalo sa zebnjom, može da postane skeptik. Ali na Balkanu se često dešavaju čuda, istina prvenstveno u negativnom smislu, ali ima ih i u pozitivnom. Nadajmo se da će u slučaju Kosova biti ovo drugo.

Mislim da rezolucija 1244 UN neće imati više vrednosti ako politički ljudi dođu do nekih rešenja. Da je Srbija još od 1991 hapsila i sudila. ratne zločince iz svojih redova, dakle ne vojnike koji su se voljno ili nevoljno borili, već naoružane ljude koji su ubijali civile i zarobljene vojnike, skoro je sigurno da ne bi bio organizovan Tribunal u Hagu. Dakle, mi smo početak zla, postojeća balkanska društva i etničke zajednice, i njihove takozvane elite. Tako je bilo sa SFRJ, tako je i sa

Kosovom.

Ne bih se usudio da kažem kako vidim rešenje za Kosovo. Mislim da je za realan i realistički odgovor na ovo pitanje potrebno da najpre budu obavljene radnje o kojima sam govorio u prethodnim redovima. Kosovski problem je problem vremena, ne samo ljudi, programa i metoda. Tek kad "standard" zaživi u kosovskom društvu, i albanskom i srpskom, moguće je predlagati rešenja.

Ali ako je moguće reći nešto što bi odgovaralo, bar posredno, na pitanje o konačnom rešenju položaja Kosova, ja bih rekao da u tom pogledu vidim samo Evropu kao zajednicu država i regiona. U kojoj će meri rezolucija 1244 Ujedinjenih nacija uticati na taj konačan status, ne znam, ali će Evropa pomoći da Srbija i Crna Gora, i Kosovo pored njih ili uz njih, uđu u Evropsku uniju. *Bilo bi važno da uđu zajedno*, odnosno ako ne važno, ono poželjno, jer će u tom slučaju "standardi" Unije pomoći da granice ne samo između Crne Gore i Srbije već i granice između Kosova i Srbije, ili i Crne Gore, budu prevaziđene tako da će trgovačka roba početi da se kreće po načelu slobodne cirkulacije ljudi, ideja i roba – ali će i ljudi morati da se kreću slobodno, kao što se danas slobodno kreću građani od Budimpešte do Beograda, tako isto treba da se kreću između Niša i Prištine, ili Podgorice i Kosovske Mitrovice. Verovatno da u tom ambijentu vidim neku budućnost za celi ovaj balkanski region.

Publicista iz Beograda

Mileta Prodanović:

Rešenje će doći iz vana!

1. Šta predstavlja za Vas Kosovo: juče, danas, sutra?

Možda bi bolje bilo odgovor započeti nabranjem onoga šta meni, lično, Kosovo *ne* predstavlja. Dakle, svakako za mene to nije "srce Srbije" ili neko mitsko središte, uslov opstanka države... Ali, sa druge strane, ja sam profesionalno vezan za umetnost i ličnim interesovanjima za baštinu koja je i nacionalna i regionalna, teritorijalna, vlasništvo svih, koja ne sme biti predmet političkih i ratnih razmirica i mora biti sačuvana bez obzira na to "čija je zemlja". Ta, ako hoćete, evropska baština, zaštićena je, na papiru, svim međunarodnim zakonima, pa je stoga Kosovo za mene prostor gde je postojala velika koncentracija spomenika raznih vrsta, pa je potom to postalo prostor gde je baština sistematski uništena sa potpunom ravnodušnošću onih koji su preuzeli odgovornost za njeno čuvanje. Moja porodica nema poreklo sa tih prostora, ali sticajem okolnosti, moj otac se nakon završenih studija sam javio da radi u tada osnovanoj umetničkoj školi u Peći i tamo proveo nekoliko godina. U Peći je on zaokružio svoju likovnu poetiku i kasnije se često vraćao Metohijskoj tematici u svojim slikama. Tokom mog detinjstva u kuću su nam dolazili njegovi nekadašnji učenici od kojih su neki kasnije bili i njegovi studenti na Akademiji u Beogradu. Već od nekih ranih godina osnovne škole ja sam se pridruživao studentskim ekskurzijama koje je on vodio po manastirima – on je predavao između ostalog i zidno slikarstvo – i sećam se da mu se u Peći, kada sam prvi put sa njim išao na ekskurziju, javljalo pola korzoa. Kasnije manje, dolazile su nove generacije koje njega nisu poznavale. Dobro pamtim miris i atmosferu Bogoslovije u Prizrenu, ove što je sad stradala, pamtim i posetu njegovom prijatelju, uglednom Albancu čiji su preci billi vlasnici jedne od čuvenih pećkih kula, taj poslednji sprat u drvetu, sa minderlucima, uzgred i te su kule stradale, nadam se da su obnovljene. Tog čoveka, već u dubokim godinama i njegovu ženu su 1999. u dvorištu te kule brutalno ubili srpski paravojnici, čak je zaprećeno njihovom komšiji, Srbinu da će biti ubijen ako pokuša da ih sahrani. Ta vest je do nas stigla u vreme bombardovanja i moj otac je bio vidno potresen. Čini mi se da sam u tom pogledu ja ipak nekakav izuzetak, za moju generaciju, u Beogradu, Kosovo i Metohija najvećim delom bila je zemlja iza sedam mora i sedam gora... Kada je počela intenzivnija instrumentalizacija problema iseljavanja Srba sa Kosova i

Metohije, naročito u medijima, svi su najednom stekli neko mišljenje, radikalno ili manje radikalno. Naravno da je te intenzivne promene demografske slike bilo, ali nikada nisam sebi dozvolio da to tumačim tako jednostrano, razlozi su različiti, na centralnom Balkanu je oduvek postojalo to postepeno kretanje na sever, čitajte Cvijića... Eto, tako da mogu da kažem da sam odrastao u kući u kojoj se nije izgovorila nijedna ružna reč o Albancima. Možda takvih kuća ovde nema mnogo, ne znam...

2. Kako ocenjujete trenutno stanje na Kosovu i da li prihvatate novostvorenu realnost? Koliko su istinite tvrdnje nekih krugova da je Kosovo de facto izgubljeno za Srbiju?

Stanje svakako nije dobro, ali ono nije bilo dobro ni pre pet ni pre deset godina ni pre petnaest... "Novostvorena realnost" liči, barem odavde, na provizorijum u koji svako na neki način učitava svoja očekivanja. Ni odgovor na drugo pitanje ne znam, to opet zavisi od toga šta se podrazumeva pod prisustvom Srbije. Ako se misli na dugu tradiciju represije (i, posledično, tradiciju korišćenja Kosova kao izgovora za represiju u celoj državi) – jasno je da se ona više nikada, na sreću, ne može ponoviti. Ako neko u Srbiji nikako ne može da vidi Kosovo i Metohiju bez tog elementa, onda je odgovor *da, u tom smislu jeste izgubljeno*.

3. Oko Kosova i dalje postoje dva suprotstavljena pogleda: albanski i srpski. Da li vidite mogućnost kompromisa i istorijskog pomirenja ova dva naroda?

Možda bi bilo pošteno reći da postoji i treći, onaj iz države Albanije koji nije, kako se to u Beogradu uglavnom misli, uvek i u svemu identičan pogledu koji dominantno zastupaju kosovski Albanci. Kao što se, na primer, pogledi ljudi u Srbiji razlikuju od pogleda bosanskih Srba, ma koliko se pojedine strukture trudile da sve to strpaju u istu kapu. Za istorijsko pomirenje trebalo bi pre svega poznavati istoriju. A među nacionalistima sa obe strane preovlađuju oni koji se drže skoro karikaturalne verzije istorije, ljudi koji su označeni pojednostavljivanjima i neznanjem. Negde u dalekoj budućnosti, pod evropskom kapom, nakon civilizacijskog sazrevanja oba naroda, sigurno će doći do popuštanja tih tenzija. Zaista bih voleo da doživim vreme u kojem će moji sunarodnici početi da proučavaju istoriju i tradicije Albanaca i trenutak u kojem će otkriti da je to jedan veliki mali narod, baš kao i srpski, i da su nam istorije i istorijske nedaće mnogo sličnije no što je to danas iko spreman da prizna.

4. Da li ste Vi, kao osoba čije se mišljenje ceni u Srbiji, u stanju da se izvinete Albancima na Kosovu za sve ono što su doživeli proteklih

sto godina od raznih srpskih režima?

Nisam baš uveren da se moje mišljenje naročito ceni u Srbiji, tim pre što se ne poklapa sa zapenušenim krajnostima, a u našoj sredini se naprosto neguje kult krajnosti. Oduvek sam smatrao da, kao hrišćanin, imam obavezu da pre svega posmatram i borim se protiv zla u sebi i – ako se već identifikujem sa nekom grupom ili nacijom – da se borim protiv zla u toj grupi ili naciji. A ne da to tajim, prikrivam, lažem. I da se oduprem onom automatskom uzvratnom pitanju “ a šta je taj drugi radio meni i mojima?”. To šta je neko drugi radio meni i mojima pitanje je savesti tog drugog i on mora time da se bavi. Ukoliko ne želi – tim gore po njega. Kada bi se oni koji sebe smatraju hrišćanima više pridržavali tog načela bilo bi manje zla. Oduvek sam tvrdio da su na Balkanu ratovala tri grupacije pagana pod tri različite verske zastave. I u tom smislu smatram izvinjenje svojom obavezom. Ali to je pojedinačno izvinjenje nekog ko nije suviše bitan. Mnogo veću težinu imalo bi izvinjenje nekog ko je aktivno bio uključen u te događaje, da ne govorim o izvinjenju nekog kolektivnog tela poput nedavnog izvinjenja Vlade Republike Srpske. Moram da kažem da mi je kao pravoslavnom hrišćaninu, imponovalo ono što je u trenucima Miloševićevog delirijuma na Kosovu i Metohiji činilo bratstvo manastira Dečani kada je, koliko je to bilo moguće, pružalo utočište Albancima. Ljudi u Srbiji ne shvataju da će ljudi koji su po zemlji u hladnjačama transportovali tela Albanaca sutra, ako im se pruži prilika – a sudeći po mnogim simptomima izgleda da im se ta prilika sve više pruža – biti u stanju da zarad svoje koristi ili koristi kaste kojoj služe, tako premeštaju leševe vaših komšija ili vaše braće, roditelja, dece. Nažalost, to se ne povezuje... Tokom protesta 1996-7, kada su Miloševićevi pretorijanci tukli studente i narod na ulicama Beograda, vikalo se “idite na Kosovo”. Za mene je to bilo jedino ružno mesto na tim protestima, a još tužnije je što je to malo kome smetalo, štaviše što je malo ko to uopšte primetio.

5. Kako vidite rešenje kosovskog pitanja?

Rešenje je i ranije podrazumevalo mnogo gorkih pilula za obe strane, ni u mnogo manje komplikovanim situacijama nije se krenulo u to rešavanje. Bojim se da će i ovoga puta rešenje doći sa strane, kako je to često bivalo na Balkanu u proteklim vekovima. To rešenje sa strane neće biti po volji dveju suprotstavljenih strana ali to će, verovatno, biti jedino moguće rešenje.

6. Da li kosovski Albanci imaju koncept za Srpsku zajednicu u okviru nezavisnog Kosova?

Verujem da imaju, ili, tačnije, verujem da bar neki u krugovima oko

kosovskih vlasti imaju taj koncept - i to bi čak, u nekim okolnostima, mogao biti veoma dobar okvir za srpsku zajednicu. Ali problem je to što u to možda mogu da poverujem ja, još nekoliko ljudi, a u to nikada neće poverovati oni kojima je to namenjeno. Eto, to je problem, sve i da je to najbolji mogući koncept sa nezamislivo visokim garancijama svih mogućih međunarodnih instanci.

7. Da li li bi decentralizacija, koju predviđa Vlada Srbije za Kosovo mogla da se primeni i na ostatak Srbije?

Logično bi bilo. Ali, ako se na nivou zemlje postigne zadovoljavajući okvir za prava manjina u svim domenima života možda ni manjinske zajednice neće previše insistirati na tome. Kao da aktuelne vlasti u Srbiji ne shvataju da bi ubrzana navigacija prema uključenju u Evropsku zajednicu i ovo i mnoga druga pitanja postavile na sasvim drugi plan koji bi mnogo manje bio fragmentirajući a mnogo više povezujući.

8. Ukoliko bi Kosovo ostalo unutar Srbije kakvo učešće Albanaca bi bilo u centralnoj vlasti u Beogradu, u slučaju nezavisne Srbije, ili u slučaju opstanka državne zajednice SCG?

To učešće će zavisiti od volje albanskih struktura da u tom projektu učestvuju. U svakom slučaju ukoliko bi došlo do tog malo verovatnog scenarija ono što bi moralo biti ponuđeno moralo bi biti u skladu sa evropskim standardima. Stepem prihvatanja tog predloga ujedno bi bio stepen vezanosti kosovsko-metohijskog entiteta za Srbiju. Ali to je rešenje koje se najmanje dopada ekstremistima na obe strane. Verujem da turbo-Srbe obliva hladan znoj kada pomisle da bi ministar spoljnih poslova Srbije mogao biti etnički Albanac ili Albanka – državljani te zajednice. Na tom planu i u odnosima sa Crnom Gorom postoji izvesno mešanje mitskog čak i kod ljudi koji nisu nužno nacionalisti – u samostalnoj Srbiji, pa ako hoćete i danas, Albanac iz Preševa, pa čak i sa Kosova i Metohije, na planu državljanstva, plaćenog studiranja, svih prava koja iz državljanstva proističu... ima veća prava nego Srbin iz Crne Gore, crnogorski državljani, pa sve i da je po sopstvenom ili nečijem tuđem uverenju direktni potomak Miloša Obilića.

9. Da li ste Vi spremni da priznate nezavisnost Kosova. Ako niste obrazložite zašto? I kako bi po Vama trebalo rešavati status Kosova?

Odgovor na to pitanje bi mogao biti dug i zaobilazan, ali se nadam da će na kraju biti jasan. Često se setim Antonionijevog filma "Blow up", glavni junak koga igra Malcom McDowel u nekom londonskom klubu prisustvuje koncertu Yardbirds-a ili nekog sličnog benda iz tog vremena. Na kraju koncerta Jeff Back izlomi svoju "Fender-stratocaster" električnu gitaru i obožavaoci krenu da se tuku oko njenih ostataka na

bini. Malcom McDowel koji se na tom koncertu slučajno našao uključuje se u ljutu bitku za vrat gitare, u tuči osvaja trofej i sa njim istrčava u londonsku noć. Daleko od vreve kluba, na pustoj ulici, on malo bolje osmotri svoj trofej, zagleda ga i napokon baci u kontejner. Dakle, ako bi nezavisno Kosovo bila srećna zajednica ljudi u kojoj bi se poštovala prava svih građana, u kojoj bi baština sada manjinskog naroda bila zaštićena i nacionalizam suzbijen, ukoliko niko ne bi rizikovao da bude maltretiran ako se nekom učini da jezik koji govori liči na neki slovenski, ukoliko niko ne bi rizikovao da dobije kamen u šoferšajbnu ako na kolima ima neodgovarajuće registarske tablice, ukoliko deca u školama ne bi učila da su, kako to stoji u nedavno štampanom vodiču u izdanju jedne nevladine organizacije u Tirani, "Albanci, predvođeni Lazarom, zajedno sa još nekim okolnim narodima, 1389. godine izgubili od Turaka u odlučujućoj bici na Kosovu polju" ... bilo bi pravo uživanje imati takvog suseda. Ako, pak, to bude nekakav bantustan u kojem je spoljni tlačitelj zamenjen unutrašnjim, ako cela zemlja bude vlasništvo nekolicine ljudi ili klanova, onda to neće biti neka naročita dobit ni za same Albance i onda će biti veliki problem ako imate takvu zemlju u regionu. Ne mora čovek da bude stanovnik Leskovca, Podgorice, Kumanova, Kostura ili Janjine, o Baru, Ohridu ili Skoplju da i ne govorimo, pa da se oseti nelagodno kada u turističkom vodiču ozbiljne inostrane izdavačke kuće naiđe na kartu sa naslovom "Etnički prostori Albanaca".

10. Kakvi treba da budu odnosi kosovskih Srba i Beograda u budućnosti, u slučaju nezavisnog Kosova?

Možda grešim, ali se pribojavam da, ukoliko se nešto bitno i temeljno ne promeni, na nezavisnom Kosovu neće biti Srba. Srba već nema na prostorima na kojima ih je donedavno bilo, onaj manje poznati deo baštine koji čine seoske srednjovekovne crkve je u prvom naletu temeljito porušen, oko onih najpoznatijih vode se licemerne igre, da to zapravo i nisu srpske crkve nego da su ili, neutralno "vizantijske" ili da su na starijim građevinama, katkad se kaže i albansko-katoličkim, Srbi samo nafarbali neke freske pa sad lažno tvrde da je to njihovo, tako da se polako ide ka stavu da tu zapravo nikada nikakvih Srba nije ni bilo. U tim situacijama arbitriraju međunarodni stručnjaci koji dolaze iz zemalja koje nemaju dodira sa evropskom baštinom i koji će potpisati bilo šta. A to opet bolno podseća na srušene džamije u istočnoj Bosni i priče da tu nikakvih Muslimana nikada nije ni bilo... Tako da, eto, mislim da u slučaju nezavisnog Kosova kakvo sanjaju albanski nacionalisti neće biti ni prilike za bilo kakve odnose iz Vašeg pitanja.

11. Kako vratiti Srbe na Kosovo? I da li treba da se vrate srpska

vojska i policija na Kosovo i pod kojim uslovima?

Posle svih ovih godina zaista nisam ljubitelj bilo kakve vojske. Ali ako to bude profesionalna vojska uključena u međunarodne saveze i policija visokog standarda i ako dogovor koji bude postignut bude podrazumevao prisustvo na određenim mestima, ne vidim zašto se to ne bi dogodilo. Ali u smislu nekakve rekonkviste, što verovatno neki sanjaju, to ne, nikako.

12. Da li svet želi da reši kosovsko pitanje i zašto ono nije rešeno ranije kada je to bilo mnogo lakše nego danas?

Sigurno da je bilo mnogo trenutaka kada je to bilo mnogo lakše. Koliko me sećanje služi, nakon potpisivanja Dejtonskog sporazuma bilo je pokušaja da se postigne sveobuhvatno rešenje za ceo Balkan, čak se na kraju i sa ove strane popustilo, ali je to na neki misteriozan način prekinuto. Čovek koji je kraj dvadesetog veka živio na Balkanu bio je izložen neverovatnoj količini teorija zavere i zato ne želim da mnogo razmišljam u tom pravcu jer onda bi čovek mogao da dođe i do neverovatnih zaključaka, da je nekom bio draži krvav rasplet umesto ranijeg dogovora, da je to sve neki scenario koji ide ka pokušajima da se zabije trn u oko evropskom projektu, da se namerno podgrevaju krizna žarišta i tako dalje i tako dalje...

Profesor univerziteta, književnik, i slikar

Zoran Đinđić:

Beograd ne može da upravlja više Kosovom

1. Gospodine predsedniče, poslednjih dana ste u ofanzivi sa nekim zahtevima u vezi sa Kosovom: usvojena je Ustavna povelja SCG koja Kosovo tretira kao deo Srbije, a za to nisu pitani kosovski Albanci; pokrenuli ste pitanje rešavanja problema Kosova. Da li mi možete reći šta je cilj ovih inicijativa i kako tumačite stav međunarodne zajednice i kosovskih Albanaca, odnosno kako Vi vidite rešenje kosovskog pitanja?

-Mislim da je skoro već četiri godine kako je međunarodna zajednica uzela sve nadležnosti na Kosovu i Metohiji i vreme je da se postavi pitanje o nekom trajnijem rešenju. Možda ne da se nađe trajno rešenje, ali, u svakom slučaju, nikada nije prerano da se za to razmatraju opcije, i da se ne sagledaju posledice tih opcija. Po mom mišljenju, trajno rešenje može da bude ono koje uvažava interese svih strana, dakle i Beograda i, naravno, Prištine. Mi smo imali dugo godina jedno rešenje koje je bilo manjkavo jer je uvažavalo samo interese tadašnjeg Beograda. I svi razumni ljudi su rekli da to ne može tako dugo da traje, da će to izazvati neke negativne posledice, što se i desilo. Ali ako sada, obrnuto, budemo uvažavali samo interese Prištine, bojim se da to takođe, po analogiji, može da vodi do nekih posledica koje neće biti dobre ni za naš region, a ni za ukupnu situaciju susednih zemalja.

Dakle, moj prvi zahtev je da se to pitanje postavi. Mislim da niko ne treba da se plaši toga. Stekao sam refleks straha iz međunarodne zajednice, jer kao da je svima sa kojima sam razgovarao o tome to nepristojna tema. Iskreno da kažem, ja sam nekoliko meseci testirao moje sagovornike u Londonu, Berlinu, Parizu, iznenada bih ih upitao: u redu, nije vreme da razgovaramo o finalnom statusu, nije vreme da definišemo taj finalni status, još uvek je situacija nestabilna, ali recite mi u jednoj rečenici kako vi zamišljate, za pet ili šest godina kako će to izgledati, kada kažete da sada nije vreme... I moj utisak je da ljudi ne žele o tome da razmišljaju i da se nadaju da će neki razvoj događaja dovesti do nekog dobrog rešenja. I sad vidimo kakav je razvoj događaja i šta se zapravo događa.

Događa se da je međunarodna zajednica 1999. god. uzela sve attribute suvereniteta, znači zakonodavnu, izvršnu, sudsku i bezbednosnu komponentu, sa idejom da ih vrši dok se ne normalizuju neki odnosi, i da onda razgovara o finalnom rešenju u kome će, tako je bilo obećano, biti zadovoljeni svi legitimni interesi. Ono što se trenutno događa je

postepeno prenošenje tih nadležnosti na lokalne strukture. Znači, postoji zakonodavna, izvršna, sudska vlast koja se ne samo vrši u ime međunarodne zajednice nego se postepeno prenosi na lokalne strukture, sa idejom da će, u jednom trenutku, one biti dovoljno sposobne da te nadležnosti vrše. Što znači da će biti zaokružen suverenitet Kosova kao jedne de facto nezavisne države. I onda će se postaviti pitanje koegzistencije takvog nezavisnog Kosova i nezavisne Srbije, koja, u međuvremenu, takođe sprovodi neke svoje reforme i definiše neku svoju zakonodavnu, sudsku, izvršnu i drugu vlast.

Imaćemo dva nezavisna sistema pred kojima će se postaviti zahtev da se harmonizuju. A to je za Srbiju i za mene, kao čoveka koji je položio zakletvu da će braniti državne interese, iz dva razloga neprihvatljivo. Prvo, jer se Rezolucija praktično zaobilazi time što se, u međuvremenu, de facto prejudicira finalni status i, s druge strane, što ćemo, jednog trenutka, biti stavljeni pred svišen čin koji Srbiju čini taocem tog jednog takvog Kosova. I treće, ja ne vidim kako mi onda možemo brzo da harmonizujemo ta dva sistema, a što će biti zahtev Evropske unije isti onakav koji nam je postavljen i u odnosu na Crnu Goru: harmonizujte ta vaša dva sistema, inače ne možemo da razgovaramo sa vama. Znači, taj proces harmonizovanja će, onda, trajati deset godina. I za to vreme smo i mi, i Kosovo, i svi oko nas stavljeni na neki slepi kolosek. Što znači ni za Albance na Kosovu to nije dobro rešenje, jer će oni biti naši taoci, kao i mi njihovi, i zajedno ćemo biti dovedeni u situaciju da je svako otišao daleko u svom pravcu. A onda će pred sve nas da bude postavljen zahtev – e, sada ste na kraju, usaglasite se.

Znači, moja inicijativa je, najpre, da mi od međunarodne zajednice tražimo malo više kreativne aktivnosti, da tražimo od njih da malo razmišljaju o tome, pa i glasno, kako treba da izgleda taj region za desetak godina, i da postepeno počnemo razgovor na tu temu. Sada ja o tome imam određene ideje i šta tu treba realno da se događa, ali za početak tražim da se otvore oči, da se ne prećutkuje problem, jer ne vidim da prećutkivanjem problema bilo ko šta dobija.

2. Vi ste rekli da je Srbija danas talac Kosova a da su, istovremeno, Srbi sa Kosova taoci Beograda i srpske politike. Zašto, onda, aktuelni deo vlasti u Srbiji ne pokušava da, na neki način, raskine sa politikom prethodnog režima u odnosu na Kosovo kada, recimo, znamo da je 99 % Albanaca za nezavisno Kosovo?

-Dobro. Ako govorimo o nekim drugim državama, onda da pitamo za šta je 99% Srba u BiH, za šta je 99% Hrvata u BiH, pa za šta je 99 % Makedonaca ili Albanaca u Makedoniji, ili nekih drugih, mislim da ćemo tada, ako to postane princip, imati velike perturbacije...Mislim

da treba da pitamo i Srbe u Srbiji i Albance na Kosovu pa da kažemo: u redu, očigledno i jedni i drugi su 99 % za neko rešenje koje je prilično jednostrano a sa njihovog stanovišta legitimno, ali sa stanovišta kompromisa ono nije sasvim dobro. Da vidimo da li možemo da postignemo kompromis. Ako uzmimo BiH, recimo u trenutku kada je traženo rešenje, Hrvata je bilo 18%. Slučajno, pre dve godine, kada je OEBS pravio spisak birača za ove parlamentarne izbore na Kosovu, ustanovljeno je da je bilo 18% Srba kao birača na Kosovu u Metohiji. Pri tome je smatrano da je to jedna nacionalna manjina koja može samo da učestvuje u nekim institucijama, mada bez ikakvih kolektivnih prava. Na drugoj strani, za Hrvate u BiH su definisana određena kolektivna prava, ne i pravo da se izdvoje, kao što ni mi ne tražimo za Srbe pravo da se izdvoje. Ali tražimo da budu uvaženi kao nacionalna zajednica, ne samo kao neka nacionalna manjina koja ima pravo da učestvuje već koja ima i određeni konstitutivni značaj. Tako, ako govorimo o kompromisu, onda zasigurno taj kompromis treba da bude tražen između Beograda i Prištine. I ja nisam zato da mi sada zatvorimo oči pred javnošću i da kažemo: Kosova je pokrajina u Srbiji. Ne. To što to piše na nekakav način je opis nekog legalnog stanja, naravno u skladu sa Rezolucijom 1244. Dakle, u tom dokumentu je rečeno da Kosova spada u to uređenje i time su otvorena vrata za definisanje tog odnosa koji, naravno, mora da donese neke nove elemente, a ne povratak na staro stanje.

Ja nisam za jednostrano rešenje ni iz Beograda, jer je i to zatvaranje očiju pred realnošću. Ali nisam ni za jednostrano popuštanje time što ćemo reći: u redu, sada se jedan deo stanovništva organizovao na jednom delu teritorije, i sto posto je za neko određeno rešenje, i svi drugi treba da to prihvate. Mislim da to ne vodi nikud. Najpre, ono što nije kompromis ne vodi stabilnosti. To se, u određenim okolnostima, može uraditi na silu, ali je pitanje šta onda iz toga sledi za poredak koji mi treba da uspostavimo u Jugoistočnoj Evropi ili na tom tzv. Balkanu.

Moja ideja je da nekako privremeno to pitanje suvereniteta ili statusa rešimo u funkciji evropske integracije. A za sve motiv da odustanu od svojih jednostranih interesa treba da bude jedan viši cilj, a to je da se kvalifikujemo za evropske integracije u kojima ćemo mi biti, po definiciji, region, i kada će se pitanje suvereniteta postaviti na sasvim drugi način. A ako mi sada, zbog pitanja suvereniteta definisanog na klasični način, izgubimo šansu da uđemo u tok evropske integracije, to će nas sve koštati i bićemo, uključujući i Albaniju i Makedoniju, koje su jednom paketu sa nama, ostavljeni za neku drugu fazu koja će doći za 20 ili 30 godina. Najbolji predstavnici naših nacija će otići u te

druge zemlje jer neće videti šansu za razvoj u zemlji koja je izdvojena iz Evrope. I šta će nam ostati? Biće staračka domaćinstva, biće neke teritorije, biće neke države, ali bez naše dece koja će tu živeti. Mislim da to nije dobro rešenje ni za jednu naciju, ni za Srbe ni za Albance.

3. Kad bi Vam međunarodna zajednica predala Kosovo da njime upravljate, kako biste Vi organizovali život tamo?

-Mislim da bi to bio prevelik zalogaj. Ne međunarodna zajednica, već ako bi sad predstavnici Albanca došli i rekli: mi bi voleli da Beograd upravlja Prištinom, ja bih rekao: hvala - ne. Znači, hajde da se dogovorimo, da podelimo neke nadležnosti i da napravimo neki kompromis. Ja vidim kompromis na Kosovu i Metohiji u onom smislu u kom sam malo pre rekao, recimo, za Muslimansko-hrvatsku federaciju. U smislu da srpska zajednica i albanska zajednica proporcionalno imaju neke svoje statute i da pokušaju da zajednički definišu poredak na Kosovu, kojeg bi mi iz ostalog dela Srbije prihvatili kao jedan asimetrični statusu koji bi bio **više od pokrajine, naravno, ali manje od nezavisne države**. I da vidimo, kroz izvesno vreme, da li to može da funkcioniše uz podršku Beograda i međunarodne zajednice, pre svega u ekonomskom smislu...

Kada postavljam pitanje statusa Kosova, ja urpavo postavljam pitanje statusa Srbije. Kako ja mogu da definišem suverenitet Srbije na njenoj teritoriji kad ne znam koja je to teritorija? Kako mogu da definišem biračko telo kad ne znam koje je biračko telo? Ako kažemo: ne to nije vaše biračko telo, pojaviće se neki i reći - stani, izvini, a šta su Srbi koji tamo žive, jesu li oni biračko telo? Nisu ni oni. A to znači da je to nezavisna država. Ako Srbi jesu, kako onda da oni jesu, a drugi nisu? Mi moramo da nađemo neko rešenje da bismo mogli da se bavimo pitanjima od životnog značaja, a to je, pre svega, pitanje ekonomije.

4. Da li u okviru nove strategije postoji ideja o podeli Kosova? I sa kim bi danas želeli da razgovarate o tim pitanjima, sa kojim albanskim političarima?

-U krajnjem slučaju, ako bi albanski političari pre svega rekli: nas ne interesuje nikakva koegzistencija, nas interesuje ili nezavisnost ili ništa, protiv te volje, naravno, nije moguće ići. Mi bi rekli: u redu, postoji međunarodna konferencija koja će da izvrši određeno razgraničenje i određenu podelu, jer većina Srba, ili bar 99%, ne želi da živi u takvoj državi i njih moramo da uvažimo. Hajde da vidimo gde su ti njihovi interesi. To je ona poslednja solucija koju ne voli ni svet, koju verovatno ne volimo ni mi, ali, ako nema druge, i to je bolje nego jedna stalna otvorena pretnja koja nam oduzima energiju. O tome treba razgovarati sa onim političarima koji mogu da sprovedu ono što se dogovorimo.

Trenutno to je gospodin Tači, to su stranke koje imaju većinu i imaju volju. Nama ništa ne vredi da sa NGO ili sa kosmoplitiski nastrojenim Albancima razgovaramo, kao što ni njima ne vredi da razgovaraju sa nekim lokalnim Srbima koji žele da ostanu i koji kažu: ostaćemo pa čak ako tu budu i marsovc. Ne, nego moramo da napravimo dogovor u Beogradu sa onima koji mogu da stanu iza neke odluke, u Pritšini sa onima koji takođe mogu da stanu iza neke odluke, da pretrpe kritiku javnog mnjenja, jer je javno mnjenje uvek ambicioznije nego što to dozvoljava realnost...

*Bojim se toga ako mi, na obe strane, budemo podložni uticaju sopstvenog javnog mnjenja. Jer u Srbiji je najlakše reći: Kosovo je srce Srbije, Kosovo ne damo nikada, Kosovo će, po svaku cenu, ostati naše, ono je privremeno okupirano, i da se na tome dobije većin. Ali to je jedna lažna većina. Albanski političari na Kosovu najlakše će dobiti podršku ako kažu: mi smo nezavisni, nas Beograd ne interesuje, mi ćemo da pregovaramo sa Vašingtonom; ali mislim da to nije perspektiva. Znači, nama su potrebni na Kosovu političari koji će razmišljati strateški, koji će shvatiti da je dogovor sa Beogradom taj element koji i njih legalizuje. To što međunarodna zajednica ostavlja pitanje otvoreno, nije trajno rešenje. Jer ako nešto *de facto* nije prihvaćeno i *de jure*, međunarodna zajednica ne može nikada da legalizuje jedno stanje jednostrano. Mislim da ona ne može da nađe nekoga u Beogradu koga će naterati da legalizuje neko stanje koje je potpuno nepovoljno za Beograd. I tako će ostati jedna nerešena situacija. Znači, bolje je napraviti kompromis koji vodi ugovoru i legalizaciji stanja, pa makar uz određene ustupke, nego hteti maksimum pa nikada ne doći do dogovora. Ako mi za ovih deset godina, dakle do 2010., ne nađemo priključak za Evropsku uniju, mislim da će to biti najveći poraz za sve političare koji deluju na ovom prostoru...

5. Da li ste spremni da se, kao jedan moderan političar, izvinite Albancima za zločine nad njima učinjene u daljoj i bliskoj prošlosti, i koje su šanse da se Srbi i Albanci pomire u budućnosti?

-Mislim da postoji šansa. Naravno, ja sam spreman da izrazim veliko žaljenje za ogromne žrtve koje su mnogi ljudi trpeli. Meni to nije teško, jer ja i moja porodica spadamo među takve. Doživeli smo dosta napada i šokova kao izdajnici u proteklih deset godina režima Slobodana Miloševića. Ja sam bio na spisku za odstrel, raspoložem činjenicama da su pripremani scenariji za moje ubistvo. I meni je jasno šta znači biti u svojoj vlastitoj zemlji građanin drugog reda. Meni je jako žao što smo mi živeli u toj državi u kojoj je postojala takva politika i takva vlast. Ali to je prošlost, i hajde da povučemo crtu, jer smo mi generacija koja nije

opterećena tom krivicom. Zato mi, kao političari koji su oduvek želeli neki kompromis, budimo faktor komprimisa i kažimo: hajde da vidimo koji je to kompromis koji bi zadovoljio i jedne i druge. Ali opet kažem: kompromis u pesreptkivi nekog višeg cilja, a to je modernizacija našeg društva, unapređenje naše ekonomije, unapređenje života običnih ljudi. I siguran sam da je to taj neki motiv koji može da nas spoji. To da se sada spojimo zbog međusobnih simpatija, to nema šanse. Ja sam svestan toga. Znači, ako je pitanje da li Srbi i Albanci mogu da postignu neki sporazum međusobno, to nema šanse. Ali da li mogu da postignu sporazum da bi zajedno stigli do nekog cilja, to ima šanse. Jer i jedni i drugi su, u principu, praktičan narod. Mi nismo fundamentalisti, mi nismo, znači, oni koji kažu da će poginuti zbog toga što mrze nekoga. Ne, to su istorijske okolnosti koje do toga dovode. U principu, mi smo Evropljani koji vode računa o svojoj porodici, a ne o nekim velikim ideologijama. I te ideologije ponekad zahvate naš prostor, i komunizam i nacionalizam, i to protutnji. Ali, posle izvesnog vremena, i to se ohladi, i mislim da samim učesnicima bude žao. Tako da nije slučajno što posle svih tih ratova, mi opet živimo zajedno i sa Hrvatima i sa Muslimanima. I ranije sam u Bosni govorio da ne treba da bude te mržnje, a ljudi su me gledali sa negodovanjem. Danas kažu kako je to bilo takvo vreme. Mislim da možemo da živimo zajedno. I treba razmišljati o tome da što god se bude desilo na relaciji između Beograda i Prištine, oni su udaljeni toliko kilometra koliko jesu i to nikakva politika ne može da promeni. Ako ne sarađujemo, imamo štete i jedni i drugi. Za deset godina Beograd i Priština su tu gde jesu. Mi ne možemo da odvojimo kontinent i da kažemo - e sada zaboravi, nećemo više da razmišljamo. Znači, put od Prištine za Brisel vodi preko Beograda, geografski. Ako je taj put zatvoren, okolni put je mnogo teži, mnogo komplikovaniji. I to je realnost. Istorija je to tako uredila pre nekoliko vekova, a mi smo tu ne da smetamo istoriji, nego da pokušamo da iz te realnosti izvučemo nešto što je dobro za građane koji tu žive. Tako da sam ja uveren da je kompromis moguć. Uveren sam: ekstremizam privremeno donosi korist, ali na duži rok vodi gubitku za sve strane; i uveren sam da smo mi generacija koja može do kompromisa. Jer smo svedoci užasnih događanja, a nismo učesnici u njima, nismo odgovorni za njih. I to je moja nada. Ako mi to ne uardimo, mislim da ćemo nositi teret jedne propuštene istorijske šanse.

*Intervju je napravljen 7.-og a emitovan 14.-og februara 2003.
u "Dnevniku" albanske emisije "Glasa amerike"*

Rada Trajković: Zablude i iluzije o Kosmetu

Teško je danas u Srbiji govoriti o Kosovu i Metohiji (KiM) sa stano-
višta Kantovog "nezainteresovanog posmatrača". Objektivnost je
nešto što nam uvek izmiče kada razmišljamo o mogućim rešenjima za
traumatičnu kosmetsku realnost, naročito ako ste njen svakodnevni
deo.

Srpska politička misao o ovom pitanju se danas svodi na potragu
za idealnim, ali realnim rešenjem koje će ovaj region uvesti u konačno
stanje mira i stabilnosti. Defetizam, razočaranje i pesimizam naše
političke elite, nažalost, umanjuje našu sposobnost da do takvog rešenja
dođemo. Srbija i dalje beži od proaktivnog angažovanja po ovom
pitanju, pravdajući se mladošću svoje demokratije. Ali četvorogodišnja
demokratija, baš kao i četvorogodišnje dete, bi valjda trebala biti u
stanju da barem pravilno artikuliše svoje bazične ideje. Do toga, na
žalost, još uvek nije došlo.

Kosmetsko pitanje je zapravo daleko od rešenog i nema nikakvog
smisla predstavljati ga kao takvog. Jedina činjenica s kojom smo suočeni
je da je manevarski prostor za akciju naše države izuzetno sužen, ali on
svakako još postoji. Otvorenost ka novim idejama i interpretacijama
ovog pitanja je neophodna zarad revitalizacije našeg pristupa rešavanju
kosmetskog problema.

Determinizam s kojim smo danas suočeni u predstavljanju problema
KiM je crno-beli. Kosmetški Albanci su u srpskoj političkoj percepciji
prestavljeni kao pobunjeni građani čija je lojalnost centralnoj državi
zauvek izgubljena.

S druge strane, kosmetški Srbi su predstavljeni kao revizionističko-
epška grupa koja se krvavim nohtima drži formalnog srpskog
suvereniteta na KiM i nerealno sanja o povraku Miloševića. Obe
percepcije su duboko pogrešne.

Mnogi kosmetški Albanci, nasuprot popularnom verovanju, nisu
mnogo zadovoljniji svojom realnošću danas od one realnosti 90- tih.
Socijalna i ekonomska nesigurnost, najviša stopa nezaposlenosti u
Evropi i zabrinjavajuća neproduktivnost kosmetskog društva danas
su indirektna pretnja kosmetškim Albancima i njihovoj egzistenciji.
Ovakva socijalna slika jednog evropskog regiona bi bila alarmantna da
se ne dešava pod ovako delikatnim političkim okolnostima.

Danas se na Kosmetu manipuliše antisrpskim osećanjima. Jedna

grupa kosmetsko-albanskih političko-ekonomskih oligopolista kapitalizuje svoje pozicije na ovim osećanjima i ne dozvoljava da se kosmetsko društvo izleči.

Realnost je da evropski Kosmet, bez obzira na status, mora gravitirati prema Beogradu kao jedinom realnom regionalnom ekonomskom partneru. Ideološki i etnički srodniji partner, Albanija je nemoguć i veoma riskantan izbor, s obzirom da njena slaba i nefunkcionalna ekonomsko-socijalna struktura ne bi bila u mogućnosti da iznese teret potreba mnogobrojne kosmetske populacije.

Srbija s druge strane, iako trenutno još uvek nejaka, ima potencijala da takav saradnik postane. Ekonomska kosmetsko-albanska oligarhija je svasna ove realnosti i stoga uporno potpiruje nestabilnost u regionu. Legalizacija i normalizacija ekonomskih interakcija u regionu je suprotna njihovim interesima koji se i baziraju na nestabilnosti i ilegalnosti. Suzbijanje kriminala je suprotna njihovim interesima. Ali kosmetski Albanci, iako svesni štetnosti koju im nanose njihovi sunarodnici, i dalje žive pod iluzijom o opasnosti koja dolazi iz Beograda, iluzijom održavanom otvorenom propagandom oligopolista nasilja i kriminala.

S druge strane, kosmetski Srbi su predstavljeni kao oni koji se suprotavljaju bilo kakvoj promeni u pokrajini i čija lojalnost je popuno posvećena Beogradu.

I ovo je još jedna zabluda naše i svetske političke elite. Kosmetski Srbi su podjednako posvećeni ideji stabilne Srbije kao i ideji stabilnog Kosmeta. Činjenica je da oni Kosmet vide kao stabilan jedino unutar Srbije, i to je jedini detriminizam koji oni perpetuiraju.

Evropski Kosmet je regionalni ideal, a građanski suživot kosmetskih Srba i Albanaca je stanje kojem zajednički težimo. Mi moramo već jednom promeniti političku percepciju o kosmetskim Srbima kao subverzivnim i nekonstruktivnim elementima društva i konačno razumeti njihovu političku motivaciju.

Da – kosmetski Srbi jesu nezadovoljni, ali ne zato što im nedostaje Milošević. Naime, njihova politička motivacija nije revizionistička, već štaviše, suštinski napredna, jer oni ne žele da i dalje maskiraju sumornu kosmetsku realnost svojim učešćem u institucijama, već, nasuprot, žele realne i značajne korenite promene u kosmetskom društvu.

Kosmetski Srbi danas su u potrazi za onim optimalnim modus vivendi između Srba i Albanaca, koji će sprečiti etničku asimilaciju i koji će konačno zaustaviti okrutni ciklus terora u kojem su Srbi najčešće žrtve.

Kosmetski Srbi konačno moraju biti definisani kao most između Beograda i Prištine, trenutno jedini postojeći most između ova dva sada tako daleka grada. Kosmetski Srbi danas imaju istorijski zadatak čija će uspešnost biti krucijalna po region. Rešavanje statusa KiM-je, u današnjem momentu maksimalnih tenzija i frustracija obe zajednice, veoma riskantno i nepreporučljivo.

Konačno rešenje statusa u ovom trenutku bi bilo bez sumnje napravedno barem prema jednoj od dve etničke zajednice, jer bi ili legalizovalo etničko čišćenje i onemogućilo povratak raseljenih ili bi, u suprotnom, ignorisalo želje većinske albanske zajednice.

Srednje rešenje je moguće, ali je potrebno vreme. Iako je ekspeditivnost poželjna, stabilnost je daleko poželjnija. U tom cilju, verovati da kosmetski Srbi favorizuju interese Beograda nauštrb interesa Prištine jeste velika zabluda.

Kosmetski Srbi su jedina zajednica u Srbiji koju podjednako negativno pogađaju problemi i Beograda i Prištine, jer su političke, ekonomske, bezbedonosne i socijalne realnosti obe vlade direktno proporcionalne kvalitetu svakodnevnog teškog života Srba u enklavama.

Današnje institucije KiM bi imale daleko bolji učinak da su na dobronamerniji način protumačile žalbe srpske zajednice. Uzmimo primer privatizacije kosmetskih firmi: neučešće Beograda, kao legalnog vlasnika preduzeća, bez obzira na eventualne političke konotacije, unosi ekonomsku nestabilnost u privredu i sputava regionalni razvoj. Razlog za takvu nestabilnost nije nedefinisan status KiM (kao što bi lideri kosmetskih Albanaca želeli da verujemo) već njihova nesposobnost da sagledaju realnost i prihvate njihovu funkcionalnu i istorijsku zavisnost od Beograda. Iako sećanje na bivšu vlast iz Beograda i dalje zamućuje percepciju mnogih, ne sme se dozvoliti da jedan mit koji nema nikakve realne osnove, zagorčava budućnost čitavog regiona.

Stoga su nerazumne preporuke nekih međunarodnih činioaca koje Beogradu daju jedino ulogu savetnika u rešavanju praktičnih, ali i suštinskih pitanja na KiM. Ovakvo ponašanje međunarodnih subjekata onemogućava suštinsku promenu na Balkanu, jer se i oni, baš kao i akteri balkanskih sukoba, drže istorijskih i zastarelih matrica koje umesto da rešavaju, maskiraju lokalne probleme apstraktnim i nefunkcionalnim klišeima.

Nemoguće je rešiti pitanje Kosmeta bez aktivnog učešća Beograda kao sedišta centralne Vlade kojoj KiM, ma šta ko rekao, i dalje pripada. Naša država mora shvatiti da ona ima mnogo toga da ponudi kosmetskim Albanicima, kao što i oni u sve većem broju shvataju da imaju mnogo

da dobiju od Beograda.

Vreme je da sve strane: obe vlade, zajedno sa nepraktičnom i veoma konzervativnom međunarodnom zajednicom pragmatično sagledaju svoje opcije, zajedničke interese i aspiracije.

Kosmetско pitanje je do sada uvek bilo plasirano kao političko pitanje. Vreme je da se sagleda i njegova druga, i mnogo snažnija dimenzija: humana, tj. nehumana dimenzija problema. Kosmet je suštinski civilizacijsko i demokratsko, a ne političko pitanje i ono se konačno mora kao takvo shvatiti.

Čak i u Beogradu se mnogo puta čuje da su "kosmetски Srbi zaslužili ono što danas proživljavaju" zbog njihove nekadašnje podrške Miloševićevom režimu. Zaboravlja se da ovi ljudi već godinama žive u ekstremno nenormalnim uslovima, i da oko 200.000 kosmetских Srba svakako brojčano nije moglo da održava Miloševićev režim u milionskoj Srbiji.

Sramota je da jedno društvo sa ogromnim demokratskim potencijalom za promenu, koje je izvelo mirnu revoluciju oktobra 2000, danas čuti pred drastičnom deformacijom demokratske prakse na Kosmetu. Sramota je da se i dalje iznalaze razlozi za takvu ćutnju i racionalizuje naša nemoć da konačno preležimo politički virus represivnog društva.

Srednjovekovni mislioci su jednom došli na ideju da izoluju tek rođenu bebu od bilo kakve lingvističke komunikacije. Taj eksperiment bi po njima služio jednoj svrsi: konačno bi se saznalo kojim jezikom bi na kraju prirodno progovorilo izolovano dete: grčkim ili latinskim, jezicima za koje su oni verovali da su prirodni ljudskoj rasi. Njihova zabluda i okrutnost ovog eksperimenta nama je danas očigledna. Ali nije očigledno da i mi po pitanju KiM sprovodimo jedan sličan eksperiment.

Mi kažemo: "Kosmet je kolevka srpske kulture", i takvo stanovište shvatamo kao prirodno, nešto što nam dolazi rođenjem i pripadnošću srpskoj naciji. Ali stvari nisu tako jednostavne. Naša nominalna posvećenost Kosmetu je prazna maska koja nema nikakve sadržine. Mi zapravo kroz naš edukativni sistem ne kultiviramo jedno takvo osećanje, već samo deklarativnu veru u jednu istorijsku paradigmu. Edukacija naših građana o značaju KiM je neophodna po ovom pitanju baš kao što je takva edukacija građana drugih država neophodna i u našoj međunarodnim kontaktima.

Međunarodno angažovanje srpske države po pitanju KiM je do sada pratilo formalne međudržavne političke kanale. Naravno da je ovakvo

angažovanje krucijalno. Mi moramo održavati dobre odnose sa SAD, naročito u sklopu američkog "rata protiv terora" i njihovog očiglednog interesa u regionu koje iz tih njihovih nastojanja proizilaze.

Ali mi svakako ne smemo zaboraviti neophodnost partnerstva sa evropskim nacijama čijem se kultivisanju danas mora dati primat, naročito uz rastuću ulogu EU u mirovnim misijama na Balkanu.

Ali politička inicijativa naše države ne sme biti jedina međunarodna aktivnost. Ona mora biti nadograđena i inicijativama druge vrste koje će apelovati na međunarodnu humanost. Zaboravlja se da svetsko javno mnjenje ima više potencijala za humanost nego što mnogi očekuju.

Gandijevski pokret je apelovao na spiritualnu komunikaciju sa neistomišljenicima, komunikaciju koja transformiše a ne konfrontira. Do tog trenutka je Britanska imperija bila apsolutno sigurna u ispravnost svojih kolonijalnih ideja i u ispravnost Kiplingovog "tereta belog čoveka".

Misija naše države, stoga, mora uzeti u obzir i onaj svakodnevni apel svetskoj humanosti i javnom mnjenju država čija je uloga krucijalna u rešavanju statusa KiM. Nedavno formiranje srpskog caucus-a u Kongresu SAD je korak u pravom smeru. Ali pored političkih elita značajnih međunarodnih činilaca, moramo apelovati i na humana osećanja pravednosti njihovih građana. Naš uspeh u regrutovanju takve, unutrašnje podrške javnosti zapadnih država je sada slab. Većina stanovnika zapadnih zemalja nema predstavu o situaciji na KiM danas.

Problem Kosmeta jeste problem ozbiljnog deficita demokratije, najdrastičnijeg kršenja ljudskih prava i viktimizacije jedne etničke grupe bazirane ne predrasudama. To nije problem "nas" i "njih", već problem života ili smrti, slobode ili represije, humanosti ili totalitarizma. Naše, kao i društva mnogih svetskih zemalja se moraju izlečiti predrasude Miloševićevih godina koje danas zamućuju percepciju pravde na Kosmetu.

Postojanje i osnivanje kancelarije koja će apelovati na savest međunarodne javnosti po ovom pitanju kroz kulturne i medijske interakcije je danas neophodnost, uz naročit akcenat na kulturnu interakciju mladih, kao generatora promena, i prevazilaženje predrasude da je pitanje KiM tradicionalističko-epsko pitanje a ne aktuelno pitanje drastične ugroženosti ljudskih prava i sloboda.

Na često pitanje: "Šta dalje?" ne postoji jasan odgovor. Ali mi moramo konačno prihvatiti i iskoristiti one prednosti koje nam globalizovani svet pruža. Naš pristup problemu KiM je do sada pratio tradicionalne

i poslovične obrasce međunarodne politike. Takav pristup je do sada uspeo da pitanje KiM stavi u međunarodni karantin. Ali i taj karantin se ne može protezati godinama. Godinama smo pompezno ignorisali kulturne i sociološke korene problema Kosmeta koji prožimaju naše celokupno društvo, ali i svetsku javnost, smatrajući ih zanemarljivim.

Defetizam i naša navodna nemoć nas sputava u pokušajima da suštinski transformišemo Kosmet i da konačno prepoznamo one elemente koji su izvor sukoba na tom prostoru. Takva identifikacija je neophodna i za nju je potreban ekstenzivan plan naše države koji će pokazati da imamo poverenja u mirnu budućnost regiona, da imamo hrabrosti da nepravdu nazovemo nepravdom, ali i hrabrosti da ponovo gradimo srušene mostove.

Predrasude s obe strane nas konstantno udaljavaju od problema, a manipulacije danas prisutne u KiM-om društvu i dalje potpiruju etničke tenzije koje su bez ikakve osnove.

Mi moramo apelovati na neophodnost funkcionalne saradnje dve suprotstavljene zajednice koja će vremenom ponovo izgraditi međusobno poverenje zasnovano na evropskim principima. Nasilje ne može diktirati konačno rešenje Kosmeta. Vizionarski hrabri, iskreni i tolerantni Kosmet je jedini koje takav diktat našoj budućnosti može da pruži.

*Funkcioner Demohrišćanske stranke Srbije,
potpredsednik Srpskog nacionalnog veća za severno Kosovo*

Dušan Mihajlović: Plebiscit Srba i Albanaca

Treba organizovati međunarodnu konferenciju, pod okriljem UN, EU, SAD i Rusije o uređenju čitavog Zapadnog Balkana i pitanju državnih granica. Treba organizovati plebiscit (izjašnjavaње na referendumu za Srbe i Albance na KiM) o tome u kojoj državi žele da žive – Srbiji ili Albaniji!

Kad analiziramo položaj Srba i konačan status Kosmeta ne smemo zaboraviti njihovu istoriju, koja počinje sa "Prizrenskom ligom", kada se, pre mnogo decenija, ali u zakašnjenju za ostalim balkanskim narodima, formuliše ideja o "velikoj Albaniji" kao nacionalnom cilju svih Albanaca.

Sve generacije srpskih političara nalazile su nekakvo podnošljivo rešenje za zajednički život Srba i Albanaca na teritoriji koju dele vekovima. Pri tome smo uvek imali otvorenu ili bar prećutnu saglasnost međunarodnih faktora – tadašnjih velikih sila.

Krajem 80-ih godina prošlog veka vladajuća srpska elita, zapostavlja probleme i odbija saradnju sa Zapadom, a srpski nacionalizam pokazuje ratobornost bez pokrića u stvarnoj sili i ciljevima, pa sebe dovodimo u situaciju da gubimo i tamo gde smo, bez sumnje, bili u pravu.

Iako su Stambolić i Vlasi postigli dogovor o prevazilaženju problema oko ustavnog statusa pokrajine, na besnoj kobili srpskog nacionalizma Milošević dolazi na vlast, i "rešava" pitanje Srba na Kosmetu hapšenjem Vlasija, promenom Ustava Srbije bez učešća i volje etničkih Albanaca i uvođenjem vojno-policijske vlasti u ovoj pokrajini.

Pod izgovorom da Albanci ne uzmu vlast u opštinama, ukida se lokalna samouprava u celoj Srbiji. Srbi uzimaju svu vlast u pokrajini a Albanci prave paralelne institucije. Odbijajući dijalog i svaku pomisao na kompromis, Miloševićev režim potencira sukobe i terorističke akcije Albanaca prerastaju u svenarodni otpor. Milošević upada u sopstvenu zamku, pošto ne može da rešava probleme čijim je rešavanjem dobio vlast.

Tako dolazi do ostvarenja metaforičnog upozorenja koje sam dao još 1993: Ako Srbi i Albanci sami ne nađu dogovor oko toga kako će zajednički deliti teritoriju, na kojoj žive vekovima, doći će "ujka Sem" preko bare i navući ludačku košulju i jednima i drugima! Ali to se desilo i sad je pitanje, kako i jedni i drugi da se oslobode tutorstva međunarodne zajednice, koje podjednako ne vole ni Srbi ni Albanci?

Srpski nacionalisti su davno bili svesni narodne mudrosti: Čije ovce,

toga i livada, pa su predlagali "amputaciju" Albanaca i deobu Kosmeta. Obrazlagali su to surovom, ali istinitom činjenicom da će za par decenija Albanci biti većina u Srbiji. Oni ekonomski pismeniji dodavali su tome i realnost da srpski poreski obveznici neće moći da plate ekonomsku cenu emancipacije albanskih neprosvećenih i siromašnih masa.

Srpski intelektualci su iznova dopisivali mitove o Kosovskoj bici i izboru cara Lazara između Carstva zemaljskog i Carstva nebeskog, lamentirajući o tome da je Kosmet srpski Jerusolim i sveta srpska zemlja.

Samo kvazipatriote busale su se u grudi da je KiM neotuđivi deo srpske države i da će pre glavu dati nego Kosmet!

Danas se ne sme sve ovo zaboraviti, da bi se moglo racionalno i odgovorno prići rešavanju ovog gorućeg nacionalnog i državnog problema koji opterećuje sadašnjost i evropsku budućnost svih nas.

Zato treba razdvojiti pitanja aktuelnog položaja Srba na Kosmetu, od pitanja konačnog statusa pokrajine, nad kojom Srbija trenutno nema suverenitet, već UN. Aktuelni plan Vlade Srbije o decentralizaciji je dobra osnova za razgovore sa predstavnicima međunarodne zajednice, administracije UNMIK-a, i albanskim institucijama na KiM, uz obavezno učešće Beograda, pored predstavnika Srba iz pokrajine. Koncentrisanje te brige u jednom subjektu, kao što je bilo sa Koordinacionim centrom, liči na onu narodnu izreku: Brigo moja pređi na drugoga! U slučaju da se u potpunosti poistoveti problem aktuelnog položaja Srba sa problemom konačnog statusa KiM, može nam se desiti isti slučaj kao i u Zapadnoj Slavoniji, Kninu i delovima BiH.

Za konačno rešenje statusa treba i državnička hrabrost i pamet, koja će obezbediti trajnost postignutog kompromisa. Polazna osnova za raspravu mora biti zajednička budućnost, nikako prošlost Srba i Albanaca. Koja su pravila koja treba da važe i za jedne i druge, koji su im zajednički, a koji suprotni interesi? Pravila koja važe za Srbe i Albance su ona koja važe za čitav region i EU. Dakle Zapadni Balkan se mora jedinstveno urediti. Ako se Srbima ne dozvoljava formiranje više nacionalnih država, onda to pravilo važi i za Albance. I suprotno.

Činjenica je da ni Albanci ne žele da žive u Srbiji, kao što i Srbi ne žele da žive na albanskom Kosmetu. Jedino što je zajednički i što spaja Srbe i Albance i u Srbiji i na KiM, to je opredeljenje za evropsku budućnost i Srba i Albanaca.

Šta se nudi kao rešenje?

Imamo sledeće opcije:

Većinsku albansku – Kosmet nezavisna država.

Većinsku srpsku – Srbija sa KiM kao pokrajinom sa različitim

stepenima autonomije, sve do Kosmeta kao evropske pokrajine, o čemu govore danas B. Karić i Momčilo Trajković. Zaboravlja se da je to prastara novodemokratska ideja o Vojvodini i KiM kao evropskim regionima.

Manjinsku albansku – Savez nezavisnih država Srbije, Crne Gore i KiM, nešto slično ideji o Konfederaciji "Balkaniji", albanskog disidenta A. Demaćija.

Manjinsku srpsku – podela Kosmeta, koja se sad pripisuje Z. Đinđiću, a koju iznosi demokrata Z. Živković, iako je odbacuje predsednik B. Tadić.

Napuštenu ideju holandskog aktuelnog ministra inostranih poslova – Konfederacija Srbije, Crne Gore i KiM.

Svakako da izbor treba da zadovolji zajednički interes oba balkanska naroda, njihovu evropsku budućnost. U razgovorima se moramo osloboditi licemerja koje je javno ogolio evropski mentor "Solanije", tj. SCG, H. Solana, rekavši: "Srpski političari u razgovorima sa predstavnicima međunarodnih institucija u zvaničnom delu čvrsto zastupaju stav kako je KiM nerazdvojivi deo Srbije, da bi u nezvaničnom delu kukali o tome šta bi sa KiM i tražili da se što pre razdvoje od Albanaca."

Ako polazimo od prava naroda na samoopredeljenje i stava da svaki balkanski narod može imati samo jednu nacionalnu državu, onda vredi razmotriti ovu varijantu: Organizovati međunarodnu konferenciju, pod okriljem UN, EU, SAD i Rusije, najbolje o uređenju čitavog Zapadnog Balkana i pitanju državnih granica, a ako to nije moguće onda o "srpsko-albanskim odnosima i njihovom državno-pravnom razgraničenju".

Kako otpada mogućnost da Albanci preko nezavisnog KiM imaju dve međunarodno priznate države, to treba organizovati plebiscit, (izjašnjavanje na referendumu za Srbe i Albance na KiM) o tome u kojoj državi žele da žive – Srbiji ili Albaniji! U skladu sa rezultatima plebiscita urediti odnose i povući državnu granicu između Srbije i Albanije.

Time bi se definitivno skinuli sa dnevnog reda problemi u srpsko-albanskim odnosima i obe nacije i države mogle bi da vreme i svoje ionako ograničene resurse i kapacitete da usmere ka modernizaciji svojih zaostalih društava.

Nezavisni Kosmet predstavlja, ne samo kršenje svih normi međunarodnog prava, nego i stalni izvor tenzija i opasnosti po mir i stabilnost u regionu, koji bi dragoceno vreme i sredstva Srba i Albanaca

trošio na neproaktivno održavanje labavog mira.

Srbija i Albanija su stare evropske države čiji su odnosi varirali kroz istoriju, ali nikada nisu ratovala, niti iza sebe imaju užasnu prošlost nepoverenja, mržnje i sukoba, sve sa masovnim grobnicama i haškom pravdom.

Tako bi se oni Srbi i Albanci, koji ostanu izvan nacionalnih granica, oslobodili straha od osвете i revanšizma i mogli bi da budu činilac koji spaja, umesto što razdvaja dve nacije i njihove države posvećene boljoj budućnosti za sve njene građane. Svakako da ove dve evropske države ne bi bile nikakav dodatni teret EU, već bi tako pre ispunile potrebne uslove za prijem u članstvo.

Predsednik Liberala Srbije, bivši ministar unutrašnjih poslova Srbije

Boško Mijatović:

Podela kao opcija zaslužuje ozbiljno razmatranje

Želeo bih da pred forumom koga je "Politika" organizovala kandidujem jednu rezervnu opciju: oštru igru usmerenu na podelu Pokrajine. Ne tvrdim da je predlog najbolji, čak ni da je dobar – to će možda analize ili vreme pokazati – ali verujem da je opcija vredna ozbiljnog razmatranja.

Parafrazirajući reči mnogih (stranih) ljudi od kalibra da o nekom spoljnopolitičkom pitanju misle isto što i ministar spoljnih poslova, reći ću da o državnoj politici prema Kosmetu mislim isto što i predsednik Vlade Srbije. Jer, to je osnovni red kada su važne državne stvari na dnevnom redu i kada se postojeća državna politika može smatrati razumnom. Nesmese ona olako dovoditi u pitanje, ne treba joj sitničarski tražiti slabosti, nije dobro protivnicima davati argumente i pomagati im, bar sve dok ne postane vrlo jasno da jeste ili da će biti neuspešna. Vreme, ipak, brzo teče i stvari oko Kosova i Metohije dobijaju na ubrzanju. Nije nerazložno da se u opticaju nađu i predlozi rezervnih politika koje bi sada trebalo razmotriti i iskoristiti ih ukoliko se i kada osnovna orijentacija pokaže neuspešnom.

Ideja o podeli pokrajine na albanski i srpski deo je, naravno, stara i preovlađuje, čini mi se, među Srbima. I zaista, ukoliko postoji spor oko prava, zasnovan na interesima, prirodno je da se potraži kompromis.

Kakva je sadašnja strategija Vlade Srbije? Da nagovori međunarodne faktore da obezbede zaštitu Srba na Kosmetu kroz teritorijalnu autonomiju, a načelno podržavajući građanski koncept uređenja pokrajine.

Postupak o kome razmišljam bio bi radikalno drugačiji, ali jednostavan: reklo bi se da Srbija nikada neće dati saglasnost za nezavisnost Kosmeta i da je jedina opcija koju može prihvatiti podela Pokrajine na albanski i srpski deo. Argumenti su odavno jasni, pa ne bih ponavljao. Onda bi se sačekalo da protutnje prve negativne reakcije i eventualno dočekaju pravi pregovori.

Ideja da bi Srbija mogla da otvoreno zaigra na strategiju podele pokrajine počiva na, za mene uverljivoj, pretpostavci da će glas Srbije prilikom konačnog rešenja biti veoma važan. Jer, bez njega bi se javile znatne komplikacije prilikom proglašenja nezavisnosti, kako u Savetu bezbednosti, tako možda i šire; otkidanje dela teritorije jedne zemlje bez njene saglasnosti narušilo bi dobre običaje na kojima počiva stabilnost u svetu, a to se mnogim zemljama ne može svideti.

Rusija, pa i Kina, teško da bi se mogle složiti sa nezavisnošću Kosmeta bez saglasnosti Srbije makar zbog sopstvenih problema sa regionima koji pokazuju separatističke tendencije (Čečenija, Tibet itd). Naravno, može se reći da ta pitanja nemaju ni šanse da dođu do Saveta bezbednosti pošto ove dve sile imaju pravo veta. I to je tačno, ali zašto bi one uopšte išle za onima koji bi predložili nezavisnost Kosmeta?

Iz čista mira neće, ali, tačno je, mogu eventualno biti potkupljene od strane onih koji su, hipotetički, za nezavisnost. No, cena potkupljivanja dveju velikih zemalja oko pitanja koje je i za njih relevantno morala bi, bar u načelu i moralno, biti visoka, ili, bar, viša nego što je zadovoljenje sasvim opravdanih i razumnih interesa male Srbije.

Šta bi rekli Albanci? Injima je ideja razgraničenja veoma bliska. To su već dve strane pa bi se i posao možda mogao napraviti. Jer, ni Albanci nisu sigurni da će dobiti ono što žele – nezavisno Kosovo i Metohiju – pošto su u igri razne opcije i jer je teško videti zašto bi Zapad pri konačnom rešenju forsirao albanske interese, osim zbog inercije i uticaja nekoliko omanjih lobija (što baš nije jak argument).

Stoga bi i Albanci mogli ili, čak, morali, biti zainteresovani za ozbiljne razgovore. (A čujem i da jesu.) Naravno, ideje o tome kako se i gde razgraničiti bitno su različite, ali je ovde važno poklapanje u osnovnom pristupu.

Najveća prepreka konačnom rešenju koje bi zadovoljilo i Srbe i Albance je, naoko paradoksalno, Zapad. Kako reče Karl Bilt, "sa izuzetkom promene granica, svako rešenje dogovoreno između Prištine i Beograda prihvatljivo je za međunarodnu zajednicu" Zapetljan u realno komplikovanu situaciju, opterećen istorijom sopstvene površnosti u pristupu ovom i sličnim problemima, vezan sopstvenim PR-om, suštinski nezainteresovan, Zapad bi najradije da i dalje odlaže rešavanje ili, bar, da nađe neko uslovno, polovično, svima obećavajuće ali ne-konačno rešenje.

Da bi zadržao jake karte u svojim rukama, Zapad će, verujem, i dalje slabiti položaj Srbije, a na više načina.

Prvi je održavanjem njenog nepovoljnog imidža u svetskoj javnosti, i putem Haškog tribunala.

Drugi je uticajem na domaće političke prilike, kako direktno na političke faktore, tako i na javno mnjenje u pravcu osećaja da je Srbija izgubila Kosmet i da se sa time treba pomiriti (jedan lobi već radi na ovom poslednjem).

Zbog ovakvih postupaka se ne treba ljutiti: to je prirodna strategija pritiska na malu i nevažnu zemlju kako bi se olakšalo postizanje željenog cilja, ma kakav on bio. Nema tu ni ljubavi ni mržnje.

A Srbija? Osnovna pretpostavka strategije usmerene na podelu pokrajine je makar minimalno saglasje najvažnijih državnih činilaca oko fundamentalnih državnih pitanja, odnosno strategije, kako bi se ona mogla voditi energično i inteligentno, bez sukoba koji bi samo davali vetra u jedna protivnika. A slaganja nešto nema. Zar je to preveliki zahtev?

Verujem da pomenuta strategija ima smisla, mada se ne bih mogao zakleti da bi bila uspešna. Prva prepreka je očevidna i žalosna neotpornost Srbije. Druga je nezainteresovanost Zapada da donese razumnu presudu. A treća je eventualna greška u pretpostavkama predloga. Teško je, nema sumnje, naći valjano rešenje.

Centar za liberalno-demokratske studije, Beograd

Aleksandar Lojpur: Nezavisnost - razumno rešenje

Predsednik Srbije Tadić i predsednik Vlade Koštunica imaju istorijsku šansu da mudrom državnom politikom, hrabrim političkim potezima, izvuku i Srbiju i Kosmet i širi region iz živog blata zaustavljenih reformi i razvoja u kome se sada nalaze.

Oni mogu uzeti inicijativu u svoje ruke i reći Rugovi: Srbija predlaže da Kosmet bude nezavistan, ali pod uslovom da bude dvočlana federacija, da Albanci imaju svoj entitet, a Srbi svoj. Neka srpski pravoslavni manastiri, crkve i spomenici koji bi ostali u albanskom entitetu imaju eksteritorijalni status, neka u oba entiteta svi građani imaju jednaka prava, neka zajednički organi imaju obavezu da podstiču povratak prognanih i izbeglih, i da štite ljudska prava po najvišim standardima.

I onda da se zajednički obrate Zapadu i kažu: evo rešili smo najtežu krizu u Evropi, sad dajte državne garancije za investicije vaših kompanija u regionu u iznosu od 500 milijardi eura! Kad je jedna Zapadna Nemačka toliko uložila u prilagođavanje Istočne Nemačke u periodu od 10 godina, vaših 25 država može da uloži isto toliko u ceo region zapadnog Balkana.

Ova šansa postoji još nekoliko meseci, do proleća 2005. Nažalost, sva je prilika da je Tadić i Koštunica neće iskoristiti. U tom slučaju, jedina nada koja preostaje jeste da Zapad uzme stvar u svoje ruke i nametne jedino razumno rešenje. Ali, nažalost, verovatnije je da ćemo tada umesto investicija zapadnih kompanija od 500 milijardi eura, imati na sceni "industriju pomoći", sa bezbrjnim konferencijama o ovome i onome, "savetodavnim timovima" i tako ostati dobar poligon za dobro uhlebljenje drugorazrednih zapadnih stručnjaka.

Pre skoro dve godine kandidovao sam temu statusa Kosmeta. Nedugo posle objavljivanja prvog od nekoliko tekstova na tu temu, pok. premijer Đinđić je pokrenuo inicijativu, rekavši da se status Kosmeta mora hitno rešavati. Nažalost, miloševićevske snage su ubile premijera Đinđića, i od marta 2003, do danas traje trend usporavanja reformi, a u nekim segmentima čak vraćanja na predpetohtobarski period.

Razgovor o statusu KiM u Srbiji je zamuknuo sve do današnjih dana, kad je tu temu nametnulo približavanje roka za održavanje referenduma po Rezoluciji 1244. Razlog zbog kojeg smatram da Kosmet treba da bude nezavistan, i to što pre, je jednostavan. Opstanak Kosmeta unutar Srbije je danas faktički nemoguć. Pitam sve one koji

ponavljaju kako nezavisnost Kosmeta ne dolazi u obzir, da predstave ustavni model Srbije sa dva miliona ratobornih kosmetskih Albanaca u njoj. Ako želimo da isključimo mogućnost da nam premijer, ili predsednik skupštine, ili ambasador u UN, bude neko od političkih lidera kosmetskih Albanaca, sa politikom i nacionalnim interesima potpuno suprotstavljenim interesima Srbije, onda Kosmet ne može ostati u sastavu Srbije, ako Srbija hoće da bude demokratija. A ako Srbija neće da bude demokratija, tek onda KiM neće opstati unutar Srbije, jer nema sumnje da će Zapad podržati odvajanje Kosmeta od nedemokratske Srbije.

Neki na Zapadu zagovaraju tročlanu Državnu zajednicu, Srbiju, Crnu Goru i Kosmet. Kažu, uz evropsku perspektivu to je razumno rešenje koje ne dira u postojeće granice. To nije dobro. To smo već imali.

Kao prvo, to ne sprečava etničko čišćenje Srba sa KiM.

Drugo, to otvara mogućnost da na nivou Državne zajednice, preko političkih reprezentacija koje će dugo vremena biti etnički homogenizovane, da donose pogrešne i nerazumne odluke inspirisani etničkim, a ne ekonomski ili politički korisnim razlozima.

Težnja Albanaca sa KiM za odvajanjem od Srbije, izvesno je, trajaće sve dok ne bude ostvarena. Politički lideri kosmetskih Albanaca su spremni da, ako treba, ratuju protiv Srbije radi odvajanja KiM. To je i razumljivo iz optike 19 veka kroz koju gleda većina albanskih (a nažalost i srpskih) političara: zar se nije Karađorđeva Srbija na isti način otepecila od Turske?

Štaviše, albanski lideri sa KiM su do sada pokazali da im je ratna opcija bliža i draža nego mirno rešenje spora. Ovo zato što samo u ratnoj opciji oni mogu dobiti ceo KiM očišćen od Srba.

Težnja lidera kosmetskih Albanaca da isporovciraju rat sa Srbijom i njihova spremnost za rat, čini taj rat vrlo verovatnim, ako se hitno ne nađe mirno rešenje za formalno odvajanje KiM od Srbije.

Događaji od 17. marta to jasno pokazuju. Scenario je bio vrlo očigledan, i već isporban u Hrvatskoj, koja je akcijom "Oluja" u avgustu 1995, proterala Srbe. Albanski lideri koji su isprovocirali nasilje 17. marta su očekivali da će Zapad, kao i u slučaju Hrvatske, mirno posmatrati iseljavanje preostalih Srba iz Pokrajine. I to bi se desilo, da nije bilo za srpske prilike vrlo neobiče i hitne reakcije tadašnjeg ministra vojnog Tadića, koji je u odlučnom trenutku, posle krajnjih napora i većeg broja pokušaja, uspeo da ubedi generala Džonsona da se radi o etničkom čišćenju. Tek kad je Džonson dao izjavu kojom je osudio nasilje Albanaca, drugi zapadni lideri su ozbiljno zapretili Albancima, i Albanci su sa nasiljem odmah prestali.

Zastoj reformi u Srbiji, povratak miloševićevskih snaga na političku scenu, mogućnost da antizapadne i antiveropske snage pobede na izborima, konvenira nekim liderima kosmetskih Albanaca. Oni se rukovode politikom: što gore u Srbiji, to pre nezavistan čist albanski Kosmet.

Ako srpski politički predstavnici ne uvide da je nezavisnost KiM, sa srpskim entitetom kao ravnopravnim članom države KiM organizovan kao dvočlana federacije, pre svega u srpskom nacionalnom interesu, i ako nastave sa svojim besmislenim prkosnim stavom prema Zapadu, gotovo je izvesno da će albanski politički lideri opet zaigrati na ratnu opciju. Događaji od 17. marta već padaju u zaborav, Srbi su u zapadnim medijima opet loši momci jer su suprotno zapadnim nastojanjima i preporukama bojkotovali izbore u pokrajini. Lako je opet napraviti neku provokaciju i izazvati rat, i u tom slučaju može se desiti da preostali Srbi budu proterani, da Zapad na to mirno gleda i da prihvatiti nezavisnost KiM kao fakt.

Možda zbog ruskog ili kineskog veta u SB UN nasilno otepljeno i etnički čist albanski Kosmet ne bi bio univerzalno prihvaćen kao nezavisna država, ali, to ne bi sprečilo zatiranje srpskog prisustva tamo. Niti bi sprečilo da KiM faktički nastavi da se razvija kao nezavisan.

Ni Tajvan nije nikada univerzalno priznat kao nezavisna država, ali to ga ne sprečava ni u čemu da se faktički ponaša kao da jeste. Dakle, tvrdoglav srpski stav "nikada nećemo pristati na nezavisni KiM" jeste najkraći put da KiM bude za Srbiju potpuno i trajno izgubljen.

Smatram da predsednik Tadić i premijer Koštunica treba hitno da se obrate kosmetskom predsedniku Rugovi i drugim političkim predstavnicima Albanaca sa KiM i da predlože ustrojstvo pokrajine kao nezavisne države, sastavljene od dva entiteta, albanskog i srpskog.

Nikakva međunarodna konferencija za to nije potrebna. Na međunarodnoj konferenciji umesto da Srbi i Albanci dođu do za njih najpovoljnijeg rešenja, sve bi bilo razvodnjeno, svaka strana bi pokušala da pridobije zapadne političare za svoju "stvar", a zapadni političari bi tada rukovođeni politikom nezameranja izabrali da se sačuva status kvo i nastavi sa razvojem "industrije pomoći", pre nego da se počne sa razvojem industrije u Srbiji i na KiM.

Zar nije pametnije da preko srpskog entiteta u nezavisnog KiM zadržimo uticaj u pokrajini, nego da zbog papirnate suverenosti, tipa suverenosti britanske kraljice Elizabete nad Kanadom, izgubimo celi Kosmet?

Ivan Ahel:

Zašto Srbija treba da se odrekne južne pokrajine

U toku su razgovori o izgradnji strategije Srbije u vezi s konačnim statusom Kosova. Većina političara zastupa stav: "Kosovo je pokrajina Srbije" i u njoj ono može da ostvari samo visoki vid samostalnosti. Međunarodna zajednica kaže: Kosovo je samostalni deo nove državne zajednice i ono se u ovu državu ugrađuje kao republika (to je već ostvareno stanje); oblik složene zajednice može da bude konfederacija, unija ili federacija. Postavlja se pitanje koristi i šteta koje Srbija dobija od ovakvog složenog povezivanja. Kratki pregled osnovnih pokazatelja eventualne nove državne zajednice koju bi Srbija i Crna Gora izgradila sa Kosovom pokazuje sledeću sliku: u novoj zajednici Albanci bi činili 20 odsto populacije, imali bi isto toliko poslanika u saveznom parlamentu; bio bi to drugi po veličini narod u državi i albanski bi bio drugi jezik po važnosti u javnoj upotrebi. Zbog mladosti svoje populacije, Albanci bi učestvovali u armijskom sastavu sa cca 30 odsto, a to znači i u istom procentu i u komandnom sastavu vojske. Veliki broj ministarskih mesta zauzimali bi Albanci.

U ovim okolnostima ime države bilo bi sporno: Albanci će tražiti da se i njihovo ime javi u nazivu države i da bude SCGK. U ovom slučaju Srbija kao država nestala bi sa političke pozornice Evrope. Nesumnjivo, to je velika cena za zadovoljstvo koje donosi zajednički život sa albanskom zajednicom. Svake treće ili šeste godine Albanac bi bio predsednik države, ministar inostranih poslova itd.

Pod uslovom da je ovakva situacija za Srbe prihvatljiva (a što je upitno) važno je saznati šta bi Srbima doneo zajednički život, kada već plaćaju ovako visoku cenu. Kosovo nema ekonomski vredne resurse; eksploatacija uglja je jedva komercijalno isplativa, a eksploatacija olovocinkane rude isplativa je samo u rudnicima Ajvalija i Belo brdo (srpska enklava) i trajaće relativno kratko (to su iscrpivi resursi). Poljoprivreda je primitivna i jedva zadovoljava potrebe ishrane gusto naseljenih oblasti Kosova. Demografska eksplozija Albanaca pretila da popuni prazne prostore centralne Srbije i to bi se dogodilo brzo u toku jedne do dve decenije. Nakon ovih promena slika centralne Srbije bila bi bitno izmenjena.

Za razjašnjenje ove dileme korisno mogu da posluže statistički podaci vezani za zajednički život srpske i albanske zajednice u okviru bivše

SFRJ. Standardni međunarodno prihvaćeni kriterijum za poređenje nivoa privreda pojedinih regiona je bruto domaći proizvod - BDP per capita. Prema dostupnoj literaturi (Petar Bjelica, Selo Srbije i njegove perspektive, Ekonomski institut Beograd, 2000), Jugoslavija je spadala u deo grupe srednje razvijenih zemalja, čiji se per capita bruto domaći proizvod 1988. godine kretao u granicama od 761 do 3.030 američkih dolara. Prema publikaciji "Sistem nacionalnih računa" BDP SRJ u 1994. godini iznosio je 1358 američkih dolara. U 1998. godini BDP je povećan na iznos od 1742 dolara. Krajem 2004. BDP Srbije iznosio je cca 2000 dolara. Poređenja radi, Slovenija je ostvarila BDP od cca 18.000 dolara, a Hrvatska od cca 6.000 dolara. Očigledno je enormno zaostajanje Srbije.

U bivšoj SFRJ BDP je iznosio cca 3000 dolara, a Srbija je imala BDP od 2.560 dolara. U toj godini Vojvodina je imala BDP od 3666 dolara, a Kosovo je imalo BDP od 732 dolara. Ako se industrijska proizvodnja Srbije u 1990. godini označi indeksom 100 odsto, u 1993. ona pada na nivo od 40 odsto. Tek u 1997. godini ona dostiže nivo od 50 odsto. Ratom na Kosovu ponovo se smanjuje na nižu vrednost od cca 37 odsto. Ako se označi BDP Srbije u 1990. godini sa 100, tada on u 1993. pada na iznos od 43 odsto. Proces porasta BDP je veoma spor; u 1998. godini on se podiže na iznos od 54,9 odsto, s tim što se zbog rata na Kosovu vraća 2000. godine na nivo od 47,4 odsto. Nakon oktobarskog prevrata 2000. godine oseća se lagani rast BDP; on u 2003. godini dostiže nivo od 52,5 procenta u odnosu na nivo iz 1990. Zaostajanje Srbije u ratnim i poratnim godinama bilo je izuzetno. Istovremeno, u društvu je carovalo razorno zagađenje nastalo u sukobu sa albanskom zajednicom.

Mržnja između srpske i albanske zajednice je izuzetna, parametri njihovih sistema su enormno devastirani, nestabilnost će biti redovni pratilac života nove zajednice. Posledica će biti smanjena efektivnost Srbije i mogući skok u katastrofu.

Uporedna analiza nivoa razvijenosti pojedinih delova Srbije merenog preko BDP per capita u periodu 1980-1990 godine pokazuje da je u centralnoj Srbiji bruto nacionalni dohodak iznosio 112,1 odsto u odnosu na republički prosek, u Vojvodini 144,1 odsto i na Kosovu i Metohiji 28,3 odsto. Odnos je 4 ili 5 prema 1 u korist Srbije. Ratne okolnosti donele su Kosovu još nepovoljniju poziciju. U zajedničkoj državi Vojvodina i centralna Srbija morali bi da izdržavaju dva miliona siromašnih i proizvodno neproaktivnih ljudi albanske populacije, a takva prelijanja novca dovela bi do velikih problema Srbiji. Četiri do pet puta siromašnije Kosovo bilo bi velika kočnica u njenom razvoju.

U ovom slučaju radi se o parametarskim karakteristikama sistema

centralne Srbije i Kosova koje su konstante i sporo se menjaju u vremenu. U ratnim godinama teško je oštećena poljoprivreda, energetika, rudarstvo i metalurgija Srbije i Kosova. S. Petrović tvrdi da se samo u toku prve tri godine uvođenja sankcija iz poljoprivrede odlilo oko četiri milijarde dolara, a iz energetike i rudarstva znatno više. To je dovelo do bankrota ovih privrednih grana koje se teško mogu oporaviti. Bor i Trepča su potpuno devastirani i male su šanse da se u njima obnovi eksploatacija. Energetika se obnavlja uz enormno veliku cenu, posebno na Kosovu, koja usporava celokupni razvoj. Ko će finansirati obnovu ovih sistema na Kosovu - danas je nepoznato.

Ukupni gubici procenjuju se na iznos od cca 150 milijardi dolara. Po svim ovim pitanjima Kosovo je u višestruko gorem stanju od Srbije. Deagrarizacija i nekontrolisana divlja industrijalizacija postali su totalno nesinhronizovani, što je dovelo do velike nezaposlenosti. Bez posla je više miliona ljudi, bez ikakve perspektive da se dođe do posla.

Demografski podaci unose još veću zabrinutost. Statistički podaci pokazuju da na Kosovu demografski tokovi prosto bujaju. U kosovskim opštinama naseljenim albanskim življem, ruralno stanovništvo povećano je od 1948. godine do 1991. za 85 odsto, a danas prelazi 100 procenata. Urbano stanovništvo je više nego udesetostučeno i traži prostor za golu egzistenciju. Suprotno ovom trendu, sela srpskog stanovništva na Kosovu enormno brzo se prazne. Centralna Srbija ima izrazitu depopulaciju i ona se takođe prazni enormnom brzinom. Kako se Kosovo direktno oslanja na centralnu Srbiju, u zajedničkoj državi gde bi Kosovo bilo srpska pokrajina, odnosno, u složenoj državi tipa unije, ili federacije došlo bi do preplavlivanja juga centralne Srbije albanskom populacijom. Najgora solucija je da Kosovo postane Srbija; tada bi se zakonom omogućilo masovno, brzo i nesmetano zauzimanje centralne Srbije od strane Albanaca. Po zakonu spojenih sudova naglo bi došlo do pražnjenja Kosova i popunjavanja centralne Srbije. Da su demografski tokovi u periodu 1948-1991. godine, na području centralne Srbije i Vojvodine bili tako eksplozivni kao na Kosovu i Metohiji, na području centralne Srbije i Vojvodine živelo bi 1991. godine 20.885.000 stanovnika. Danas bi taj broj iznosio cca 26 miliona stanovnika. Ako bi se u zajedničkoj državi nastavili isti demografski trendovi, za narednih 40 godina u centralnoj Srbiji, Vojvodini, Kosovu i Metohiji živelo bi cca - osam miliona Albanaca. To bi bila srpsko-albanska (ili albansko srpska) u svemu neproduktivna, civilizacijski krajnje zaostala država; to očigledno nije u interesu srpskog naroda i srpske države.

Centralna Srbija ima intenzivnu depopulaciju; u selima ostaju da rade stara lica preko 60 godina.

Mladih je svakim danom sve manje. Aktivno poljoprivredno stanovništvo centralne Srbije smanjeno je sa 2.563.000 u 1948. godini na 1.040.699 u 1991. godini. Za 2004. nema tačnih podataka, ali su procene veoma depresivne. U centralnoj Srbiji seosko stanovništvo je sve starije, manje obrazovano, zato je i manje ambiciozno, praktično, nesposobno za ubrzane visokoproduktivne poljoprivrede aktivnosti. Vlasti Srbije ništa ne preduzimaju da se ova demografska katastrofa spreči. Prazan prostor centralne Srbije čeka albansku populaciju da je u masovnom stampedu osvoji. O tome treba da razmišljaju, pre svega, vlasti Srbije kada se bave konačnim statusom Kosova.

Suprotno ovim tendencijama, na Kosovu traje pravi bum albanske populacije. Broj seoskih naselja sa preko 1000 stanovnika iznosio je 1948. godine 99, a 1991. godine 443; samo sedam seoskih naselja imalo je 1948. godine preko 2000 žitelja, a 1991. godine 115; samo dva seoska naselja imala su 1948. godine preko 3000 stanovnika, a 1991. godine bilo ih je 39. Suprotno tome, sela sa manje od 100 stanovnika locirana su u oblasti Kosovske Mitrovice i naseljena su nealbancima, uglavnom Srbima.

Na Kosovu se i gradsko stanovništvo vrtoglavo povećava, bez elementarnih infrastrukturnih uslova. Danas se procenjuje da samo Priština ima više od 500.000 stanovnika, a mnogi gradovi su udvostručili svoje stanovništvo. U tim haotičnim gradskim aglomeracijama vlada kaos. I seosko stanovništvo pokazuje veliku prenaseljenost koja ometa egzistenciju (Kosovo je najgušće naseljena oblast Evrope bez uslova za život). Najpogodnije rešenje za Albance je povezivanje sa Srbijom i naglo popunjavanje demografski ispražnjenog prostora centralne Srbije. Zbog svoje nacionalne zaslepljenosti oni ispuštaju za njih životno najvažniju šansu da ostanu u sastavu Srbije. Posmatrano sa aspekta interesa Srbije, ona bi ovakvim usmerenjima bila opasno ugrožena; kod razmatranja konačnog statusa Kosova o tome srpski političari, ali i srpski narod ne vode računa. Boreći se za teritorije u stalnom sukobu sa nadirućom albanskom populacijom, Srbija ne bi mogla da se usmeri ka razvojnim ciljevima i tranzicionom prestrukturiranju. Posledica je sve veće udaljavanje od svog okruženja koje napreduje, a to znači i udaljavanje Srbije od EU. Ovo su samo neke kratke slike iz studije "Sistemske prilaze kosovskom problemu", koju radi Forum za etničke odnose, a koje ukazuju drugu, ružnu sliku zadržavanja Kosova. O konačnom statusu Kosova treba da odluči razum, a ne mitologija i emocije.

Autor je stručnjak za teoriju sistema i teoriju upravljanja

Nebojša Čović:

Rešenje – decentralizacija!

Podsetiću da je na nedavne parlamentarne izbore izašlo nešto više od 0,3 odsto kosmetskih Srba, nakon čega su usledile optužbe upućene Beogradu i Srpskoj pravoslavnoj crkvi da podrivaju multietničko društvo na Kosovu i Metohiji (KiM). Ovakve optužbe predstavljaju klasičnu zamenu teze, jer neizlazak kosmetskih Srba na oktobarske izbore nije posledica javno izrečenog stava Beograda da za Srbe ne postoje elementarni demokratski uslovi da izađu na izbore, već je to posledica neuspeha izgradnje istinski multietničkog društva u Pokrajini. Jednostavno, položaj srpske zajednice na KiM je takav da oni nemaju minimum poverenja u privremene institucije niti nadu da kroz njih mogu da ostvare svoje interese.

Na KiM se i dalje krše ljudska prava pripadnika srpske i ostalih nealbanskih zajednica. Za njih i dalje nema bezbednosti i slobode kretanja. Oni se i dalje zastrašuju i progone. Njihova imovina se i dalje otima i pali. Jedina poruka koju su pre izbora mogli da čuju od albanskih političkih lidera je bila da će KiM biti svakako nezavisno i da je na njima da odluče da li će tu živeti ili ne. Da li se tako gradi poverenje? Zar nije jedan od osnovnih principa multietničkog demokratskog društva da velike nacionalne zajednice štite ili makar ne ugrožavaju male? Nažalost, to nije slučaj na KiM.

U novembru 2001. Beograd je, u duhu dobre volje i iz iskrenog ubeđenja da svi učesnici u procesu treba da urade sve što mogu kako bi se stvorilo istinsko multietničko društvo sa jednakim pravima za sve, pozvao kosmetske Srbe da učestvuju na izborima.

Potrebne garancije su date kroz Zajednički dokument SRJ i Unmika od 5. novembra 2001. Srbi su ušli u privremene institucije lokalne samouprave.

Međutim, pokazalo se da su srpski predstavnici samo dekor u privremenim institucijama i svaki novi Specijalni predstavnik je sve više ignorisao obaveze Unmika predviđene svim potpisanim sporazumima. Beograd je praktično istiskivan iz tog procesa, a položaj Srba bivao je sve gori.

Izveštaji Unmika mesecima, pa i godinama, gurali su pod tepih ovo stanje. A onda su se desila ubistva Srba u Obiliću i Goraždevcu, potom i 17. mart. Za sve to vreme Srbi su stoički učestvovali u privremenim

institucijama, nadajući se da će nešto da se promeni. Ali, bez bilo kakavog rezultata.

Događaji od 17. i 18. marta je srušili su sve te nade, ali s njima i minimalnu verodostojnost priče o napretku u izgradnji multietničkog KiM. Ti događaji, ono što im je prethodilo i ono što je usledilo, nama su u Beogradu oduzeli sve argumente da ponovo pozovemo srpsku nacionalnu zajednicu da izađe na izbore. I pored svih oštih osuda koje su usledile i deklarativne odlučnosti da se stvari što pre vrata na staro 17. mart je nastavio da traje i dan-danas.

Pre nekoliko dana se navršilo punih osam meseci od martovskog nasilja. Kraj novembra je, zima je već stigla, a više od 2.100 ljudi nije u svojim kućama. Gotovo pet stotina Srba i ostalih nealbanaca interno raseljenih 17. marta još uvek je u kolektivnim centrima! Polovina oštećenih kuća još uvek nije obnovljena. O crkvama i manastirima i da ne govorim. Za sve ovo vreme svi naponi su bili usmereni gotovo isključivo na saniranje posledica martovskog nasilja.

Program povratka lica interno raseljenih pre 17. marta, a njih je preko 200.000, potpuno je zanemaren. Delom zbog nemogućnosti Unmika da radi uporedo i na jednom i na drugom programu, delom zbog toga što su sredstva predviđena za redovan povratak pozajmljena privremenim institucijama kako bi sprovele program obnove kuća oštećenih 17. marta. Da li su morala da se koriste upravo ona sredstva predviđena za povratak? Odgovor na to pitanje nemam, ali znam da se od predviđenih 1.500 porodica čiji je povratak bio planiran pre 17. marta vratilo samo 120.

Za stvaranje istinski multietničkog društva biće potrebne godine, verovatno i decenije.

Pogledajte primer BiH, gde je međuetnički razdor pre sukoba bio zanemarljiv u odnosu na Kosmet, a bile su potrebne godine da ljudi ponovo nauče da žive jedni sa drugima. Da li u međunarodnoj zajednici postoji spremnost da ostane aktivno angažovana na ovom problemu koliko god to bilo potrebno? Deset godina, 15 ili možda 20?

To nas dovodi do sledećih pitanja. Da li problem želimo da rešimo suštinski, održivo i trajno ili samo zarad zadovoljenja forme? Da li su međunarodnoj zajednici potrebni predstavnici Srba u Skupštini KiM samo kao alibi za dokaz da su privremene institucije lokalne samouprave multietničke?

Prethodne tri godine te institucije su pokazale da Srbi delujući u njima ne mogu da se izbore za poboljšanje elementarnih uslova života. Da li će svojim neučestvovanjem na izborima i u radu privremenih

institucija, kosmetski Srbi uspeti da skrenu pažnju sveta na svoj položaj i sprečiti davanje pozitivne ocene uspeha u demokratizaciji, ili će pozitivna ocena biti data i u tom slučaju, jer će se Srbi ponovo okriviti za podrivanje multietničkog društva?

Polazeći od činjenice da se elementarna prava Srba i ostalih nealbanaca bezobzirno krše, Vlada Srbije je čvrsto uverena da je decentralizacija vlasti na KiM najbolji put za osiguranje opstanka, bezbednosti i povratka Srba i ostalih nealbanaca. Samo dodatna i bolja institucionalizacija položaja srpske zajednice može da garantuje opstanak multietničkog karaktera KiM. Ako bi Srbi autonomno odlučivali o jednom broju svojih vitalnih interesa, njihov ulazak u sve druge institucije samouprave bio bi mnogo lakši i izvesniji.

Uz pojačano angažovanje Beograda u procesu usklađivanja Unmikovog plana za decentralizaciju i Plana Vlade Srbije, ovo predstavlja jedino rešenje u pravcu normalizacije i stabilizacije opštih prilika u Pokrajini. A budući da decentralizacija nije nikakvo lokalno pitanje, direktno učešće predstavnika Beograda u ovim razgovorima predstavlja najbolju garanciju za uspeh, koji vidimo u usaglašenom rešenju na osnovu dva postojeća plana.

Veliku zabrinutost izaziva ono što se čuje u poslednje vreme, da je odbrojavanje već počelo i da proces ide dalje, sa Beogradom ili bez njega, sa Srbima ili bez njih. Preporuke Generalnog sekretara Anana, koje je u vezi sa KiM uputio SB 17. novembra, kojim se ističe privrženost Rezoluciji SB UN 1244 i stav da je početak razgovora o statusu Pokrajine neprihvatljiv dok se u potpunosti ne postignu zadati standardi, bude nadu, ali se u mnogome razlikuju od onog što se dešava na terenu.

U tom smislu, svođenje uloge Beograda na savetodavnu ili čak samo posmatračku ulogu svakako ne predstavlja konstruktivan pristup. Učešće Beograda u rešavanju suštinskih političkih pitanja, i posebno pitanja položaja Srba, u skladu je sa Rezolucijom 1244 i Zajedničkim dokumentom. To je put i način da se ubrzaju procesi koji su od suštinskog značaja za pronalaženje održivog rešenja.

Vlasti u Beogradu su nebrojeno puta do sada pokazale da iskreno podržavaju ideju o uspostavljanju modernog multietničkog društva u Pokrajini i da su spremne i otvorene za saradnju sa međunarodnom zajednicom i privremenim institucijama. Ponavljam da međunarodna zajednica ima iskrenog i pouzdanog partnera u Beogradu. Međutim, saradnja je dvosmerni proces, u kome se obe strane uvažavaju i u kome preuzete obaveze i data reč imaju težinu. Jednostrano menjanje pravila igre, neispunjavanje dogovorenog i jednostrani pristup ne predstavljaju uzor saradnje.

Naravno, svako rešenje može da se nametne silom i to ne sporim. Ali rešenje doneto bez aktivnog učešća Beograda neće biti održivo rešenje, jer će problem bezbednosti i stabilnosti u regionu samo na kratko gurnuti pod tepih. Sve to me vraća na već postavljeno pitanje. Da li problem želimo da rešimo suštinski, održivo i trajno ili samo zarad zadovoljenja forme?

*Šef koordinacionog tela za Kosovo i Metohiju
i član Socijaldemokratske partije*

Albanski pogled

Bajram Kosumi:

Beograd ne može odlučivati o sudbini Kosova

1. Šta predstavlja za Vas Kosovo: juče, danas, sutra?

Jedino mesto na ovom svetu gde su otac, deda, pradede i čukundeda ... odvajkada imali kuću i imanje koje su obrađivali, gde su rođeni, zemlja u kojoj su odrastali, u kojoj su i za koju su živeli. Za mene Kosovo predstavlja mesto gde mogu da živim i da prosperiram, osnovu odakle mogu da posmatram svet i odakle mogu da krenem na put po svetu. Kosovo je dom koji smo izgradili za nas i za naše potomke. Kad god je neko drugi ušao u našu kuću, on je ili bio gost (koji je mogao da ostane jedan, dva ili tri dana..., ali bi se, na kraju, opraštao i odlazio) ili je bio neprijatelj koji je pokušao da nam osvoji kuću, da nas iseli zauvek iz nje. Ali, sa svim prijateljima i neprijateljima, Kosovo-moj dom, ostalo je samo moj dom, dom njegovih ljudi. Kosovo više nikad neće biti između Prištine i Beograda. Kosovo će biti na svom mestu, sa glavnim gradom Prištinom, jedno dobro mesto kako za Albance tako i za Srbe, i za sve druge koji u njemu žive, dok Beograd može da uspostavi dobre odnose sa jednim susednim glavnim gradom, sa jednom susednom zemljom, da pomogne ovaj glavni grad i ovu zemlju, makar i samo pozitivnom podrškom svojih sunarodnika - kosovskih Srba. Ovaj odgovor je malo poetski, ali je najjednostavniji odgovor koji može dati svaki Albanac Kosova. Najjači dokaz da kosovski Albanci imaju samo ovu otadžbinu je njihovo bivstovanje tu, uprkos sistematskom nasilju beogradskih vlada u toku jednog veka, koje je, s vremena na vreme, poprimalo genocidne razmere da bi završilo proterivanjem 80% Albanaca sa Kosova (1999.).

2. Kako ocenjujete aktuelno stanje na Kosovu i šta je nova realnost? Koliko su istinite tvrdnje nekih krugova da Kosovo ide ka nezavisnosti i da je ono faktički izgubljeno za Srbiju?

Na Kosovu je jedna sasvim nova realnost. Kosovo 2004. razlikuje se od Kosova 1998. godine za tačno jedan vek! Ova nova realnost, nezavisno od mnogih nedostataka, obeležava se kao sveopšti veliki progres. Ovo je proces u kome učestvuje ceo narod Kosova i međunarodna zajednica. Ovaj proces je na putu stvaranja jednog demokratskog i slobodnog Kosova, ekonomski razvijenog, i on će, prirodno, biti okončan stvaranjem države Kosovo.

Svakim danom ima novih građevina, novih puteva, novih kuća, sve mnogo lepših i veličanstvenijih od pređašnjih. Nove generacije rastu

bez poznavanja administracije, policije i vojske Srbije. Stotine hiljada ljudi dobija nove nade, ima nove projekte za život, otvaraju se nova radna mesta i nove ambicije za političku karijeru, za biznis, za kulturu itd. Ovih stotine hiljada ljudi vide Kosovo i njegov prosperitet kao svoju šansu i svoj životni interes i svakog minuta svog života ti ljudi se zalažu da učine neko dobro delo u korist Kosova, jer jedino tako mogu da ostvare neki svoj životni interes. Oni su počeli da osećaju ukus slobode, da shvataju kakvo je dobro sopstvena država, da shvataju šta znači u praksi imati svoju vladu, svoju priverdu, sopstvene banke, sopstvenu policiju, sopstvenu administraciju itd. I, na kraju, te stotine hiljada ljudi, koje projektuju svoj život i život svojih porodica kao povezane sa državom Kosova, smatraće svaku spoljnu intervenciju kao negiranje ovih njihovih projekata, svako prijateljsko ili neprijateljsko mešanje kao tendenciju da se negira njihov osnovni životni interes. Ovi ljudi će biti najjači štit buduće države Kosovo. Ljudi koji će braniti Kosovo u buduće neće biti u prvom redu idealisti, nego praktični ljudi, koji će imati golemu priliku da stvore nove projekte i nove interese za sebe i za novo kosovsko društvo.

Ja želim ovde da dodam nešto i o ulozi međunarodne zajednice na Kosovu. Ova uloga trenutno jeste i biće u buduće veoma velika. Međunarodna zajednica je, zajedno sa narodom Kosova, investirala mnogo u ostvaranje mira i slobode. Ona neće dopustiti da Srbija, zbog svojih političkih stavova, za duži period blokira procese na Kosovu. Ona će imati veću ulogu u ispravljanju politike Srbije prema Kosova. Na kraju krajeva, međunarodna zajednica nije investirala toliko mnogo na Kosovu da bi sledila izmišljotine srpske politike, već da bi obezbedila mir, prosperitet, slobodu i demokratiju narodu Kosova.

3. Oko Kosova i dalje postoje dva suprotstavljena stava, odnosno dva nacionalna projekta: albanski i srpski. Vidite li mogućnost pomirenja i istorijskog kompromisa između ova dva naroda, uzimajući u obzir iskustva drugih naroda?

Ukoliko hoćemo da budemo precizni, postoje više od dva projekta za Kosovo. Srpska politika je tokom jednog veka sačinila nekoliko "nacionalnih" projekata za Kosovo, koji se među sobom razlikuju samo po tome što su neki radikalniji a neki manje radikalni, ali su oni, u sištini, svi bili antialbanski, osim nekih retkih izuzetaka. Mnoge srpske partije, vlade, razne akademije i srpska crkva odigrale su veliku negativnu ulogu po ovom pitanju, itd. Jedan takav projekat je bio i onaj Slododana Miloševića nazvan "Potkovica" (1998-1999.). Američki Institut za mir (UISP) je spomenuo postojanje osam opcija za rešenje

konačnog statusa Kosova, koje se zasnivaju na različitim projektima. Ali postoji jedna suštinska razlika između svih tih projekata i Kosova: ovi projekti su sačinjeni u kancelarijama u Beogradu od političara, akademika, popova, birokrata, generala..., dok je na Kosovu nastavio da živi albanski narod! Ovi projekti su bile želje, pogledi ili interesi pojedinaca i političkih grupa, dok je život naroda na Kosovu bio vitalni interes i bezalternativan. Ovi projekti su bili bez korena, dok je narod na Kosovu imao korene i nije se mogao iščupati.

Konačno, bilo je, a možda će biti i u budućnosti, mnogo projekata o Kosovu, ali svi ti projekti su sporedni, privremeni, nebitni, izmišljeni. Pravi projekat je onaj kosovskog naroda, svih onih koji žive na Kosovu ili koji imaju zemljišta i imanja na Kosovu. To je glavni projekat koji ne može imati alternativni projekat. On je projekat naroda koji hoće da projektuje svoju budućnost prema svojoj volji i niko nema pravo, osim silom, da mu nametne neki drugi. Da li može biti kompromisa između srpskih projekata i projekata naroda Kosova? Nadam se da je za sve jasno da ne može. Ne može biti kompromisa između projekta za zadržavanje Kosova pod Srbijom i projekta o slobodnom Kosovu. To su dva projekta koja su suštinski suprotstavljena jedan drugom. Rešenja treba tražiti u pravu naroda Kosova da odredi svoju sudbinu. Nijedan naroda, dakle ni narod Kosova, neće praviti kompromise sa svojom sudbinom. Drugo je pitanje da li politike Prištine i Beograda treba da prave kompromise da bi se rešili mnogi međusobni problemi, ali kompromis o sudbini jednog naroda ne može da traži ni jedan drugi narod ili strana vlada.

A da li može biti istorijskog pomirenja između naroda Kosova i naroda Srbije? Verujem da može. U interesu je dva naroda i dve zemalje da stvore dobre međususedske odnose, da pomognu i podrže jedan drugog, da prevaziđu gorka iskustva prošlosti i da, kao države i kao region, ubrzaju korak i saniraju gubitke stvorene tokom dugogodišnjeg međusobnog sukoba, da uhvate korak sa Evropom. U sprotnom, obe zemlje će se pretvoriti u siromašne zemlje, sukobljene, nesigurne i nestabilne.

4. Kako vidite rešenje problema Kosova?

Lakši bi bio jedan carski rez, koliko god ovo izgledalo teško. Carski rez bi značio staviti politiku Beograda pred svršen čin stvaranjem države Kosovo. Beograd jedno vreme može da se ne složi, ali polako će sve doći na svoje mesto i stvoriće se dobri međususedski odnosi između Prištine i Beograda. U stvari, ovaj proces se već dešava u ovih pet posleratnih godina, ali bez buke. Druga strategija, stvaranje države

Kosovo, uključujući u ovaj proces delimično i Srbiju, je idealno rešenje, ali ne može funkcionisati. Srpska politika, tokom cele druge polovine 19. veka, nije se pokazala inventivnom da pametno rešava probleme, ali se, na kraju krajeva, saglasila sa jednim rešenjem. Tako je delovala ta politika, a delovaće i dalje i kada je reč o kosovskom pitanju. Ovako je delovala i na sada već zastareloj konferenciji u Rambujeu. Tada (1999.) nije prihvatila dokument Rambujea, a sada se zalaže da se ponovo vrati na ono što je već prošlo. Konačno, to je jedna rigidna politika, bez ideje, bez volje i bez vizije. Takva politika je osuđena na propast. Srpski narod će zbog ove politike patiti još dugo vremena jer, na kraju krajeva, u ovakvu politiku on je investirao takoreći čitav jedan vek. Ova politika nema odgovarajući pristup Kosovu. Niti je ikada imala. Koliko god da je politički nivo političke elite u Prištini bio nezadovoljavajući, ipak je politika Prištine uvek imala jasnu viziju o Kosovu za razliku od Beograda, koji je nikad nije imao. Beogradska politička elita se uvek trudila da koči proces sticanja nezavisnosti Kosova, ne ustručavajući se ni od genocidne forme rata. Većina tih inicijativa raznih političkih grupa, institucija ili raznih pojedinaca u Srbiji, koje proklamuju razne projekte o Kosovu tek nešto naprednije od Miloševićevih, imaju samo jedan cilj: da ponude neku blažu formu ropstva za Kosovo. Većina ideja tih ljudi i instituta, nezavisno od demokratskih proklamacija, u stvari su derivati tradicionalne politike Beograda prema pitanju Kosova. Naravno, sve će one propasti i, posle uspostavljanja nezavisnosti Kosova, pojaviće se drugi ljudi i drugi instituti koji reći će da je ova politika bila pogrešna, da je bilo potrebno na vreme sarađivati sa Albancima po pitanju nezavisnosti Kosova, itd. itd. To je jednovjekovna logika funkcionisanja politike Beograda po pitanju Kosova.

Možda i neće biti carskog reza, uzeće se u obzir mišljenje Beograda, ali on neće biti u mogućnosti da odlučuje o Kosovu, niti da stavi veto, niti da blokira proces nezavisnosti Kosova. Možda bi bilo drugačije ukoliko bi Beograd sagledao ekonomski interes od nezavisnog Kosova, što bi Beogradu moglo da omogući pristup ka Evropi preko luke Drač. Ali politika Beograda i nadalje je naprasita i bez sposobnosti da trezveno razmišlja o interesima Srbije i regiona.

5. Da li ste spremni da prihvatite neko drugo rešenje osim nezavisnosti: uslovljenu nezavisnost, federaciju-konfederaciju ili uniju sa Srbijom i Crnom Gorom, ili neko drugo rešenje?

Federacije, konfederacije ili unije su se pokazale neodržive, nestabilne i nefunkcionalne na Balkanu, ali i šire. Ljudi stvaraju političke i ustavne sisteme za sebe, a za ljude ovog dela Evrope ovo nisu dobra rešenja.

Federacije ili konfederacije, kad god su postojale, završavale su loše: ili kao unitarističke države ili potpunom podelom. U oba slučaja su dovodile do rata. Osim toga, nije u intersu albanskog naroda na Kosovu, koji na Kosovu čini 90% populacije, nijedna vrsta federacije, konfederacije ili unije sa Srbijom. To bi imalo smisla u 1998. godine, da se izbegne rat, ali ne i sada. Dok je ovako, nijedna od ovih formula nema demokratski legitimitet, a o statusu Kosova se ne može odlučivati bez punog demokratskog legitimiteta jer bi se inače generisao novi rat.

Koncept uslovljene nezavisnosti ne može se sa dovoljno argumenata u potpunosti odbaciti. Kažem ovo uslovno podrazumevajući samo kratak vremenski period dovoljan da se demokratske institucije Kosova potpuno osposobe da upravljaju Kosovom, dovoljan da se društvo Kosova potpuno demokratizuje, dovoljan da se albanska većina otvori prema manjinama bez straha od njihovog pozadinskog političkog delovanja, dovoljan da se kosovski Srbi prilagode novom Kosovu i oslode od takvih, sada već zaista naivnih izjava kao što je: "Ako Kosovo bude država, ja ću prvim vozom krenuti za Beograd!".

To uslovljavanje ne bi bilo uopšte takvo kako može da poželi neki srpski tradicionalista, znači uslovljavanje da se osujeti država Kosova (uslovljavanje povezano sa suverenitetom Srbije, itd). Naprotiv, trebalo bi biti uslovljavanje za napredovanje države Kosovo, da se ona pripremi da čvrsto stane na svoje noge i da bude faktor stabilnosti i mira.

6. Ko treba da odlučuje o finalnom statusu Kosova: Beograd i Prština, uz međunarodni nadzor, Savet bezbednosti UN, ili neka međunarodna konferencija?

Unapred vas molim za jedan drugačiji pristup Kosovu od onih kakve smo navikli da čujemo. Kosovo nije međa između dve njive, i narod Kosova nije u sporu između dva glavna grada, Prištine i Beograda. Samo postavljanje pitanja na ovakav način je posledica posmatranja Kosova dipotrijom tradicionalne srpske politike. Narod Kosova treba da bude suveren u svom pravu da odredi svoju sudbinu. Kontakt grupa će biti onaj međunarodni mehanizam koji će započeti utvrđivanje konačnog statusa Kosova. Ova činjenica je donekle logična jer u stvaranju slobodnog Kosova ima svoj udeo i međunarodna zajednica predstavljena preko Kontakt grupe. Kontakt grupa treba da uzme u obzir političku volju naroda Kosova, kao i progresivan i svestran razvoj u posleratnom Kosovu.

7. Da li je potrebno da, kako albanska tako i srpska strana, budu i dalje taoci nacionalnih aspiracija iz 19. veka ili je potrebno da se prilagode novim evropskim i svetskim okolnostima i tokovima?

Po pitanju Kosova, ne može se izjednačavati albanska i srpska strana. Albanci žele da imaju svoju državu, da imaju svoju slobodu i da stvore politički, pravni i ekonomski sistem prema svojim i evropskim standardima. Srpska strana, koju predstavlja službeni Beograd, želi pak da drži pod vladavinom, kao sto godina ranije, jednu teritoriju i jedan narod i da živi na račun tog naroda i te teritorije. Ove dve okolnosti mogu da se predstave grafički kao dva segmenta koji se kreću u suprotnom pravcu. Pozicija Albanaca je vizionarska i okrenuta budućnosti; pozicija Beograda je retrospektivna. Albanci ne žele da se oslobode svoje vizije o slobodi, dok će se zvanični Beograd kad tad osloboditi od utvara i odjeka stare politike.

8. Da li su stvoreni uslovi za pomirenje Srba i Albanaca i ko kome treba da traži izvinjenje za dalju i blisku prošlost na Kosovu?

Dok se ne definiše konačan status, veoma je teško da političari iz Beograda sednu kao ravnopravni partneri i prijatelji sa političarima iz Prištine. Ne želim da kažem da nema takvog srpskog političara koji nije prijatelj Kosova. Ima ga. Ali je vrlo teško da vlada Beograda učini tako nešto. Traženje izvinjenja je samo jedan ljudski gest koji treba, u svakom slučaju, da se učini između Albanaca i Srba, ali stvaranje prijateljskih odnosa između dve politike je nešto drugo. Teško je da se tako nešto dogodi bez definisanja konačnog statusa Kosova.

9. Da li političke strukture Albanaca imaju koncept za povratak raseljenih Srba sa Kosova i kakva bi trebalo da bude uloga albanske većine po ovom pitanju?

Da, ja mislim da imaju koncept, iako nisu mogle da budu previše delotvorne zbog nekih okolnosti. Skupština i vlade Kosova su se u kontinuitetu zalagale za povratak svih onih raseljenih Srba koji imaju svoja imanja na Kosovu, naravno onih koji žele da se vrate. Učinjena je mnogo (i još uvek se čini) u oslobađanju onih imanja (uglavnom stanova) Srba koje su upotreбили ili uzurpirali Albanci. Jedan deo njih korišćen je za potrebe Albanaca koji su zbog ratnih razaranja ostali bez svojih domova, ali jedan deo je posednut u cilju postizanja lične koristi. Vlada će do kraja rešiti ove probleme i Srbi će se vratiti na svoja imanja. Prepreka za to je i mešanje Vlade u Beogradu, koja navodi lažan broj od 250.000 raseljenih Srba, čime se obnavlja strah kod Albanaca da će projektom povratka raseljenih Srba Beograd nastaviti staru politiku kolonizacije Kosova. Ali ja verujem da će institucije Kosova sa uspehom ostvariti povratak raseljenih Srba.

10. Ukoliko bi se decentralizacija bazirala na etničkoj osnovi, koje podatke bi trebalo uzeti u obzir: popis 1981. godine ili neki drugi

dokument?

Decentralizacija se neće bazirati na etničkoj osnovi jer bi to uticalo kao domino efekat u Srbiji: tražila bi se slična decentralizacija i za Preševo, Bujanovac i Medveđu. Decentralizacija će se vršiti u cilju dobrobiti građana Kosova da oni lakše i bolje mogu ostvarivati svoja prava.

10. Da li su ostvarljivi "standardi za Kosovo", i da li ima potrebe da se menja Rezolucija 1244 SB UN?

Veći deo standarda mogu i treba da se ostvare. Postoji nekoliko standarda koji se ne mogu ostvariti bez toga da Kosovo dobije status države ili koji su deo dužeg političkog procesa, i oni ne mogu da uslovljavaju konačan status. Ali veći deo standarda sada je već ostvaren. Još nisu u potrebnoj meri rešeni problemi imanja, pitanje vraćanja imovine, problem povratka raseljenih, delimično i slobodno kretanje svih građana u svim područjima, eliminacija paralelnih parapolitičkih struktura itd. Ja duboko verujem da će u maju 2005. SB OUN pozitivno oceniti postizanje standarda na Kosovu. Standardi za Kosovo u stvari nisu strategija da se beskonačno prolongira proces dobijanja nezavisnosti Kosova, već jedna exit strategy (izlazna strategija) za UNMIK i dokaz o političkoj, demokratskoj i ekonomskoj stabilnosti Kosova.

Predsednik Vlade Kosova,

potpredsednik Alijanse za budućnost Kosova-AAK

Hašim Tači:

**Nezavisnot Kosova ne ugrožava nikoga,
već stabilizuje region**

1. Šta Kosovo predstavlja za Vas: juče, danas, sutra?

Kosovo je za svoje građane svo ovo vreme bilo isto, ali se pristup razlikovao. Ono je predstavljalo mesto gde su ljudi, uključujući i mene, videli svoje bivstvo, ugrožene porodice i naciju, doživeli patnje, radosti i, iznad svega, nadu za budućnost. Kosovo juče je imalo više potrebe za slobodnim životom, slobodom i traženjem sreće za svoje građane. Juče su Kosovo njegovi građani doživljavali kao mesto nadanja, iako je to izgledalo daleko. Pad komunizma je stvorio uslove za mnoge narode, a i za nas, da dobiju ono čemu su težili: slobodan život, ravnopravan i demokratski.

Juče je Kosovo često bilo više mesto slomljenih ljudskih nadanja, dok je danas mesto sa realnom perspektivom. Kosovo je danas mesto posvećeno zalaganju za bolji život, sigurnost, identitet, kontrolu, međuzavisnost i integraciju u Zapadni svet. Kosovo juče je imalo istoriju sukoba, tlačenja i nasilja; danas ono gradi mir, poštovanje za građanina, za sebe i druge, gradi ekonomski, politički i socijalni život i prolazi kroz jednu fazu poput mnogih društava posle nacionalnog i društvenog oslobođenja, mada će u novim, globalnim okolnostima. Kosovo sutra biti nezavisno, demokratsko i suvereno. Kosovsko društvo je društvo koje jako brzo evoluiralo.

2. Kako ocenjujete aktuelno stanje na Kosovu i šta je nova realnost? Koliko su istinite tvrdnje nekih krugova da Kosovo ide putem nezavisnosti i da je faktički izgubljeno za Srbiju?

Kosovo nikad nije bilo srpski posed da bi ga Srbija izgubila. Kad se pravno stanje razlikuje od faktičkog, više je nego neophodno, kako zbog činjeničnog stanja tako i iz pravnih razloga, da se uspostavi država. U slučaju Kosova, slično kao u mnogim drugim zemljama, efektivna vlast zavisi od OUN i od privremenih institucija samouprave, a nimalo od države koja teži da formalno sačuva suverenitet nad teritorijom Kosova. Takav tretman se primenjuje jer se na međunarodnom planu često zahteva da se realizacija legalnog statusa i legalnog prava ostvari kroz materijalizaciju zahteva.

Na Kosovu se odvija sveopšti društveni razvoj. Demokratske institucije stvorile su solidnu osnovu stabilnosti i funkcionisanja,

proces privatizacije privrede se nastavlja, zakonski okvir se popunjava tako da potrebne investicije za razvoj privrede imaju siguran teren da bi generisale privredni rast; demokratski standardi postaju deo života svakog građanina Kosova. Ovi i drugi argumenti daju za pravo našem stavu da Kosovo može i treba da bude nezavisna država. Proces njene nezavisnosti svakodnevno se događa. Stanje se ne može vratiti unazad, i Srbija treba da shvati novu realnost. U korist je srpskog društva da se oslobodi od mitologije prošlosti.

3. Oko Kosova i dalje postoje dva suprotstavljena gledišta, odnosno dva nacionalna projekta: albanski i srpski. Vidite li mogućnost pomirenja i istorijskog kompromisa između ova dva naroda, uzimajući u obzir iskustva drugih naroda?

Treba da pravimo razliku između projekata da se izgradi i sačuva nacionalni i demokratski subjektivitet i 'projekata' da se vlada drugima. Srpska politika i srpsko društvo bi trebalo da izbacе iz glave doktrinu 'superiornosti' nad drugima. Na Balkanu ima demokratskog prostora za sve, za mir i saradnju. Istina je da mi ne možemo promeniti istoriju, u kojoj su poslednjih sto godina dominirali sukobi, ali možemo da biramo drugačiju budućnost. Ovo je potrebno nama koji živimo na ovim prostorima, ovo zahtevaju i drugi od nas pre nego što postanemo deo njih, dakle Zapad. To je ključ uspeha, više treba da pravimo kompromise u našim sopstvenim prilazima nego sa drugima. Sukob na Kosovu nije bio sukob među narodima, nego sukob većinskog naroda, dakle Albanaca, sa srpskim režimom, koji se pozivao na srpski narod. Ovaj režim je koristio srpsku nacionalističku mitologiju da bi opravdao arbitrarnu vladavinu nad Kosovom i tlačenje Albanaca. Došao je trenutak da politiku odvojimo od diktata mitologija i da je postavimo na teren vrednosti i demokratskih načela.

4. Kako vidite rešenje pitanja Kosova?

Ključ za pravedno i trajno rešenje je u poštovanju volje građana Kosova kroz demokratsku proceduru. Dakle, postoji jedno demokratsko rešenje i druga rešenja, koje u suštini i nisu rešenja, već samo stvaranje novih problema. Nezavisnost Kosova nikoga ne ugrožava, naprotiv, ono predstavlja važan korak u procesu stabilizacije i evropeizacije regiona.

5. Treba li finalni status Kosova rešiti pregovorima između Beograda i Prištine, uz međunarodno posredovanje, u Savetu bezbednosti UN ili na nekoj međunarodnoj konferenciji?

Kosovo će sarađivati sa svim susedima. Sa Srbijom treba da se vodi dijalog na bazi zajedničkih regionalnih interesa. A posle rata, razgovora

sa Srbijom u vezi statusa ne bi trebalo da bude, oni sada nemaju smisla i nismo ravnopravne strane. Ne može Srbija ostati faktor za Kosovo. Faktor su građani, legitimni predstavnici Kosova i međunarodna zajednica. Mi treba da pregovaramo sa međunarodnom zajednicom, da njih ubeđujemo u stabilnost i funkcionisanje države Kosovo u saglasnosti sa međunarodnim normama. Najprikladniji način je rešenje kroz referendum, kao u Istočnom Timoru.

6. Da li ste spremni da prihvatite bilo koje drugo rešenje za Kosovo osim nezavisnosti: uslovljenu nezavisnost, federaciju, konfederaciju ili uniju sa Srbijom i Crnom Gorom, ili neko drugo rešenje?

Ove godine su bile dokaz propalih federalnih, konfederalnih ili unionističkih veza. Ako o ovome govoriš ponovo, znači da nisi shvatio lekciju istorije.

Mnogim federacijama na svetu nedostaje kohezivna snaga stabilnosti i ovde ne vidim ni jednu kohezivnu snagu koja bi nas motivisala da budemo zajedno u nekoj državi. Raspad bivše Jugoslavije treba da se sprovede do kraja. Naša prošlost nam ukazuje da je zajednički život u jednoj državi nemoguć i da je prepreka za normalan demokratski razvoj a, što je još gore, Srbija može samo da vlada nad nekim a ne i da bude ravnopravna, što se pokazalo i u njenim odnosima sa drugim narodima u bivšoj Jugoslaviji, sa kojima ima neuporedivo više sličnosti nego sa nama. Naš pristup je, a izgleda i Srbije, članstvo u Evropskoj uniji i nema potrebe za duplikacijom federacija. Verujem da ćemo se sresti u Briselu.

Uslovljena nezavisnost je ineteresantan koncept, ali ne nudi konačno rešenje. I ideja o neograničenom međunarodnom statusu bez definisanja statusa Kosova izgubila je svaki smisao. Ostvarivanje projekta kantonizacije, pod plaštom decentralizacije na etničkoj osnovi, takođe bi bilo vrlo opasno jer bi otvorilo put izraženijim etničkim podelama u zemlji i regionu. I nezavisnost uz podelu Kosova nije realno rešenje. Sve je to delovanje koje je neodrživo u vremenu.

Pravedno rešenje je u potpunoj nezavisnosti Kosova.

7. Šta opravdava rešenje o statusu koje zastupate, odnosno šta daje legitimitet ovom rešenju?

Kosovo ima centralnu poziciju na Balkanu. Iako je mala teritorija, njegov geografski položaj je imao veoma bitan geopolitički i geostrateški značaj. Kosovo ima homogen etnički sastav. Većinu populacije čine Albanci, iznad 90 %, drugi su Srbi, Turci, Crnogorci, Romi itd. Istorija između Albanaca i srpskih država je istorija etničkih sukoba. U vreme raspada bivše Jugoslavije Kosovo je nastojalo da iskoristi ovu priliku

da bi ostvarilo istorijsku težnju za slobodom, samoopredeljenjem i nezavisnošću.

Tokom hladnog rata Kosovo je bilo pod jednom komunističkom državom. Prema tome, i volja naroda Kosova za samoopredeljenje je bila određena prema komunističkim standardima. Kosovo nije moglo da ostvari pravo na samoopredeljenje u situaciji kada nije imalo dovoljno snaga za efikasnu kontrolu svojih granica.

Legalni, politički, strateži i bezbedonosni argumenti idu u korist samoopredeljenja Kosovara. Pravo na samoopredeljenje potpuno se poklapa sa slobodnom voljom većinskog naroda i u saglasnosti je sa demokratskim načelima i u korist je mira i stabilnosti u regionu.

Samoopredeljenje bi za narod Kosova bilo ispunjenje prirodnog, istorijskog, demografskog, legalnog i demokratskog prava i, iznad svega, satisfakcija za vekovne patnje ove zemlje i ovog naroda, a i opravdanje za angažovanje same međunarodne zajednice, koja bi okončala svoju misiju jednim jasnim političkim ciljem i obezbeđenjem stabilnosti u budućnosti.

Nema legitimnijeg rešenja od onoga koje je zasnovano na demokratskoj volji građana.

8. Treba li da i dalje, kako albanska tako i srpska strana, budu taoci nacionalnih težnji 19. veka ili je potrebno da se prilagode novim evropskim i svetskim okolnostima i tokovima?

Težnje nisu bile iste pošto i položaj nije bio isti, a i ranije pomenuti događaji dali su smer daljim kretanjima. Albanci su težili da izgrade nacionalni identitet, izdvajanjem od drugih i ujedinjenjem svojih etničkih teritorija, dok su drugi imali aspiracije da drže ili prošire svoje teritorije na štetu drugih. Ne može 19. vek sa svojim političkim konceptima nastaviti da bude determinanta događanja u vreme 21. veka. Svi u regionu treba da rade na tome da Balkan u bliskoj budućnosti postane dostojanstveni deo Evropske unije. Naravno da nacionalni romantizam nije put za postizanje ovog cilja. Neko pokušava da i na nezavisnost Kosova gleda kao na nacionalromantički projekat. Nezavisnost Kosova iznad svega je demokratski projekat.

9. Da li su stvoreni uslovi za pomirenje Srba i Albanaca, i ko kome trebao da traži izvinjenje za daleku i blisku prošlost na Kosovu?

Pomirenje zahteva niz preduslova. Jedna od njih je demiloševićizacija srpskog društva, što podrazumeva suočavanje tog društva sa istinom. Srpski narod bi trebalo da zna da su u njegovo ime učinjeni užasni zločini prema drugim narodima. Ovakvo shvatanje može da vodi ka pokajanju, ka ograđivanju od masovnih žrtvovanja i do iskazivanja

poštovanja prema žrtvama. Ali pomirenje ne treba shvatiti samo kao moralni čin, kao tendenciju rehabilitacije ili sticanja trenutnih beneficija u odnosu na zahteve međunarodne zajednice. Pomirenje treba da se gradi na bazi novih koncepata, novih jasno definisanih odnosa i na osnovu poštovanja volje naroda. Pomirenje među narodima tokom istorije se događalo onda kad su oni rešili probleme zbog kojih su imali nesporazume. Pre pomirenja Srbija treba da odustane od ambicija o ponovnom vraćanju njenog suvereniteta nad Kosovom, da prizna volju Kosovara, a ne da nas surovo podseća na jednu ne tako daleku prošlost. Kada se to dogodi, onda može da se dogodi i faktičko pomirenje i da nestane strah jednih od drugih. Ovo je pomirenje, a ne jedna formalna deklaracija. Pomirenje treba da sadrži jednu ohrabrujuću strategiju odnosa jednih prema drugima.

10. Da li Vi, kao mlad i moderan političar, imate koncepciju za srpsku zajednicu na Kosovu? Koliko se zalažete za povratak raseljenih Srba, za njihovu bezbednost i uključivanje u institucije Kosova?

Iz zakonskih akata na Kosovu može se videti u celosti, uključujući i pozitivnu diskriminaciju, da su manjinama priznata sva prava kao i većini, uključujući jezik, kulturu, školovanje i predstavljanje svog identiteta. To se desilo u zakonima usvojenim od kosovskih institucija a i prema zahtevima međunarodne zajednice, prema kojima je pravo vezano za manjiska pitanja rezervisano za sepcijalnog predstavnika generalnog sekretara OUN. U Ustavni okvir ugrađene su i mnoge međunarodne konvencije, uključujući i one o pravima manjina.

Pravo na povratak je osnovno građansko i ljudsko pravo. Kosovski Srbi su građani Kosova i, na osnovu toga, oni treba da uživaju potpuna prava. Oni koji su raseljeni treba da se vrate u mesta u kojima su legitimno naseljeni, kao i na svoja imanja. Ovaj proces vode kosovske institucije i sada su već jasni znaci da će on uspeti. Ja potpuno podržavam ovaj proces. Uporedo sa povrtakom treba da se ostvari i njihovo socijalno i institucionalno integrisanje. To podrazumeva da kosovski Srbi budu deo odlučivanja u institucijama i civilnom društvu. Jedino ako budu deo odlučivanja, oni mogu da ostvare svoje interese. Bojkot i podele ne vode nikud. Mi ne možemo da im garantujemo bolji socijalni položaj od socijalnog položaja većinskog naroda, ali im garantujemo razumevanje, dobrosusedstvo i suživot. Raseljenima treba stvoriti mogućnost da se vrate i da žive u svojim kućama i na svojim imanjima. Moja vizija je nezavisno Kosovo sa građanskom demokratijom, gde će svi građani uživati jednaka prava.

11. Kakav bi trebalo da bude budući odnos kosovskih Srba i Beograda u slučaju nezavisnosti Kosova?

Odnos Beograda i Prištine će biti odnos između dva glavna grada dveju nezavisnih država, a kosovski Srbi građani sa istim pravima kao svi građani zemlje u jednoj građanskoj državi, gde građanstvo ima prednost nad etnicitetom.

Srpski predstavnici u Srbiji, kad govore o kosovskim Srbima, treba da imaju na umu interese ove manjine na Kosovu, a ne svoju političku poziciju u Srbiji. I srpska manjina na Kosovu treba da shvati da je biti manjina danas različito od vremena komunizma, dakle da se ne podrazumeva da oni treba da budu građani drugog reda. I shvatanje albanske većine o srpskoj manjini treba da evoluiru u smislu da postane što pozitivnije.

12. Da li postoji preduslov za početak pregovora oko finalnog statusa Kosova? Ko sa albanske a ko sa srpske strane treba da učestvuje na pregovorima?

Status Kosova će se definisati u političkom trouglu Priština, Vašington, Brisel. Ovaj proces kao osnovnu preporuku će imati slobodnu volju građana Kosova. Ne može biti rešenja van pravila demokratije.

Pitanje statusa je za našu zemlju i za našu budućnost najosetljivije pitanje. Ove pregovore bi trebalo da vodi jedno jedinstveno kosovsko predstavništvo sastavljeno od ljudi koji imaju moralni, legalni i politički autoritet, ali i sposobnost i istrajnost u pregovaranju.

13. Jesu li ostvarljivi "standardi za Kosovo", i da li treba da se menja Rezolucija 1244 SB UN?

Standardi za Kosovo su standardi za izgradnju demokratije. Oni su vitalni projekat za budućnost zemlje, zato je naša posvećenost njihovom ispunjenju maksimalna. Što se tiče Rezolucije, ona treba da se menja. A šta treba da je zameni, jasno je: ustav jedne nezavisne i suverene države. Koncept "standardi pre statusa" psihološki obuhvata asimetrično delovanje između glavnih aktera, Albanaca, Srba i međunarodne zajednice, jer i politički ciljevi se razlikuju i u formi i u sadržini kada je u pitanju pravni i politički status Kosova.

Ubeđen sam: da su se unapred i sadržinski definisali "standardi i status", tada razvoj događaja u posleratnom Kosovu ne bi imao ovakav tok. Sada standardi kao da ostaju talac koncepta "standardi pre statusa" i svaka strana pokušava da ih shvati u svojim granicama i nastoji da iznese svoje argumente kad tumači način njihovog sprovođenja.

Ovi standardi i njihovo ispunjenje ne mogu se posmatrati izolovano od susednih zemalja. Ima i sadržinske i formalne razlike između onih

koji odlučuju na Kosovu i zemalja u okruženju u pogledu stepena bezbednosti, stepena integracije, načina ekonomskog razvoja, kvaliteta rada javnih institucija, organizovanog kriminala, problema privatizacije, itd.

Mada i u susednim zemljama, koje su na jedan ili drugi način pod međunarodnim nadzorom iako su nezavisne, u sadržini nekoliko standarda ima istih elemenata, međunarodna zajednica smatara da jedino na Kosovu, a čime uslovljava njegov status, nisu ispunjeni standardi. Međutim, međunarodna zajednice ne dovodi u pitanje državnost Bosne i Hercegovine, Srbije i Crne Gore, BJR Makedonije i drugih zemalja mada u njima stanje ljudskih prava i etabliranje pravih demokratskih institucija zaostaje u mnogim tačkama u poređenju sa Kosovom.

Rezolucija 1244 predstavlja dobru osnovu za izgradnju, u saradnji sa međunarodnom zajednicom, demokratskog i institucionalnog života posle rata na Kosovu. Ona je više rezultat kompromisa relevantnih međunarodnih mehanizama nego što predstavlja volju građana Kosova. Okolnosti kosovskog društva promenjene su brzo i to u kvalitetu i kvantitetu. Iz pravne prakse država znamo da se, menjanjem društvenih okolnosti, menjaju i pravne. Kosovsko društvo je ispred Rezolucije 1244, i mi idemo ka budućnosti, a Rezolucija treba da sledi ovu promenu. Ona ne treba samo da se promeni, a da ostane njena suština, već u celosti da ostane kao spomen jednog vremena i jedne istorije koju ćemo pamtiti i mi i demokratski svet. Vreme je da se donese druga rezolucija, koja će Kosovu priznati pravo da bude nezavisna i suverena država, članica OUN. U bliskoj budućnosti, to će se i dogoditi.

*Predsednik Demokratske partije Kosova (PDK)
i poslanik u Skupštini Kosova*

Ramuš Haradinaj:
Niko ne može da odlučuje
u suprotnosti sa voljom naroda Kosova!

1. Šta predstavlja za Vas Kosovo: juče, danas, sutra?

Ja ću da izdvojim nekoliko aspekata šta je za mene Kosovo juče, danas i sutra. To je razvoj života, vlasti i ostvarivanje ljudskih prava na Kosovu, počev od onih elementarnih do političkih. Što se tiče onoga juče, mislim da su prava građana Kosova za oslobođenje, govorim posebno o periodu do poslednjeg rata, posebno u desetogodišnjem periodu, bila na neki način, da ne kažem sistematski, ali u različitom ritmu - gušena, što je dovelo do jedne, da je tako nazovem, erupcije koja je kasnije poprimila razmere narodnog ustanka jednog naroda koji se osećao porobljenim i negiranim u svojim pravima. Dok smo danas, mislim, u sasvim drugačijim okolnostima u kojima nam je razvoj života i društvenog sistema, postao realnost. Iako ovaj razvoj još nije dostigao početni nivo, on ima tendenciju da ga dostigne, ali je došlo i do napretka u ostvarivanju mnogih naših prava, uz poteškoće i izazove, iako predstava o tome nije ista kod svih građana Kosova. Ima, rekao bih, još nekih promena u poziciji građana Kosova i na etničkoj, ali i na drugoj osnovi. Današnjica je obeležena ujedinjenim naporima građana Kosova, naporima institucionalnih struktura međunarodne zajednice i mnogih domaćih, regionalnih i međunarodnih faktora u cilju postizanja napretka.

Što se tiče sutrašnjice Kosova, mislim da ona započinje ostvarivanjem ideje da Kosovo bude jedna od zemlja regiona i da se vrati regionu, da mu se vrate vrednosti, omogući konkurencija sa onim što poseduje, zemlja koja će preuzeti odgovornosti i koja će se priključiti evropskim i evroatlantskim integracijama, kojima teži i ceo region. Koliko je daleko sutrašnjica od nas i koliko će se brzo ostvarivati razvoj Kosova kao nezavisne zemlje, verujem da će zavisiti od toga koliko ćemo dobro koordinirati i usmeriti nastojanja, koliko ćemo pravilno usmeriti potencijale i energiju koju ima ne samo Kosovo već i svi u regionu. Moje ubeđenje je da onoliko koliko brzo budemo postizali napredak u tom pravcu, toliko ćemo brzo stvoriti situaciju na Kosovu koja bi potvrdila ko smo mi. To znači omogućavanje novog početka za region, posebno dobre međusobne saradnje.

2. Kako ocenjujete situaciju na Kosovu imajući u vidu činjenicu da, na osnovu nekih procena, nije postignuto ono što je očekivala i

čemu se nadala kosovska javnost?

Mislim da imamo dostignuća, koja su i bazični argumenti, od kojih ću izdvojiti neka vezana za primenu i prihvatanje demokratije, pluralnog sistema, za izgradnju institucija na osnovu izbora i za preuzimanje odgovornosti. Mislim da je teško razgraničiti uspehe i neuspehe na Kosovu. Ali mogu da kažem da je izgrađena osnova za jedno društvo koje može funkcionisati u demokratiji kao demokratsko. Znam da treba da pokrijemo mnoge druge oblasti i ima dosta onoga čemu treba da posvetimo veću pažnju, i sa što više kreativnosti, kako bi postigli bolje rezultate na Kosovu. Međutim, reći ću još jednom: na Kosovu postoji osnova da ono funkcioniše kao demokratsko društvo i da ide napred. Privreda je u teškoj situaciji, u opštim pravima građana beleži se napredak, ali i zastoj. Mislim da se treba fokusirati tamo gde ima zastoja i, nakon posmatranja onoga što smo učinili i ostavili iza sebe, preduzeti konkretne poteze tamo gde smo zastali.

3. Oko Kosova i dalje postoje dva suprotstavljena gledišta: albansko i srpsko. Kako postići pomirenje ova dva gledišta?

Mislim da, uprkos tome, nikada nisam bio za linije podela i mislim da granica neće podeliti zemlje regiona, već će se te granice relativizovati. Mislim o cveću obeju strana na granici u znak sećanja na one koji su stradali i na ono što se desilo. I mislim da je međusobno izvinjenje neophodno. Sada se može govoriti o tome kako da se to postigne, ali mislim da je potrebno da se taj čin desi jednog dana. Da ljudi sa Kosova koji su izgubili svoje najmilije dođu do granične linije i da tu objedine cveće sa onima iz Srbije, ili sa drugima iz bilo koje zemlje koja je stradala zbog sukoba koji se desio na Kosovu. Angažovanje na tome kao i zajednički odnos prema tome su neophodni. Mi, kao Kosovo, spremni smo i pripremljeni da priznamo i da sarađujemo sa našim velikim susedom Srbijom. Da saradnju koja postoji - produbimo, ono što smo izgubili geografski objedinjeni u zajedničkom životu - zaboravimo obostranim saučešćem, jer komšiju ne biraš već ga imaš, pa zato treba i da sarađujemo kao komšije. Dakle, moje ubeđenje je da to mora da se postigne. Postavlja se pitanje kome je teže? Mislim da ima i da će biti poteškoća, za to ima dosta argumenata. Srpska politika ima argumente zašto da se ide ka tome, isto onako kao što i mi imamo svoje argumente. Kažem, ukoliko bi ove dve susedne države išle u pravcu zatvaranja prošlosti, bila bi to najbolja nagrada za oba naroda.

4. U tom kontekstu, da li ste Vi, kao političar čije se mišljenje ceni, u stanju da se izvinite srpskoj strani za sva zlodela koja su joj se dogodila?

Ja mislim da smo mi spremni da učinimo tako nešto, i ja ću lično biti sa cvećem na granici.

Jedno uzajamno praštanje, ne samo sa njima, i izvinjenje zbog naše istorije i sukoba da bi to poslužilo onome što ćemo izgraditi kao susedi. Šta to znači: da li tražimo izvinjenje lično ili u ime naroda Kosova? Ja time činim obavezan akt prekiadnja sa prošlošću i označavam početak. Imaćemo tu hrabrost i tako ćemo delovati.

5. Kako vidite rešenje konačnog pitanja Kosova, imajući u vidu da su razgovori i pregovori kompromis? Koji bi bio limit ili crvena nit ispod koje ne biste popustili?

Mislim da je reč o jednom procesu koji se nalazi na visokom stepenu svog definisanja. Reč je o Kosovu sa narodom koji, i na bazi međunarodnog prava i kao potlačen, ima pravo da primeni borbu za slobodu koja je posledica pritiska, gaženja i negiranja ljudskih, ali i političkih prava. Potlačenim narodima koji su se borili i kojima je upravljala međunarodna zajednica, u jednom određenom trenutku odobreno je da se izjasne o sebi. Moje ubeđenje je da je to put i za Kosovo, najpravedniji put i u skladu sa načelima i principima koje je sa uspehom primenjivao OUN u drugim kriznim situacijama. Što se tiče onoga šta je za nas rešenje, mislim da je i to definisao narod Kosova: samoopredeljenje, Kosovo kao suverena i nezavisna država. Da li će ono biti potpuno nezavisno ili prethodno samo neka vrsta nezavisne države, to ne. I mi smo toga svesni. Mi težimo Kosovu kao nezavisnoj državi. Mi radimo i delujemo na tome. Mi smo obavezni prema međunarodnoj zajednici zbog prošlosti, ali i zbog integracionih težnji koje imamo. Mi ćemo na dan nezavisnosti označiti da potvrđujemo podelu odgovornosti sa međunarodnom zajednicom na Kosovu i našu tendenciju za učešćem na način koji je međunarodna zajednica organizovala i pod organima bezbednosti NATO, tražeći da ona snosi odgovornost za bezbednost Kosova a istovremeno i da NATO podrži naše osposobljavanje da sudelujemo u bezbedonosnim zadacima na Kosovu i našu pripremu za članstvo u NATO. I iskazaćemo težnju da se obezbedi stabilnost ne samo na Kosovu već i šire. Tražićemo civilno prisustvo na Kosovu u svojstvu jedne misije, koja bi se mogla poveriti EU, a koja bi nas podržavala i učestvovala u nadgledanju naših zalaganja da se reše neka osetljiva pitanja na Kosovu. Uzećemo takođe u obzir i interesovanje susednih zemalja, dakle i Beograda, za pitanja koja, na jedan ili drugi način, zaslužuju njihovu zainteresovanost. To znači da ćemo mi dati garancije pred Srbijom, pred zemljama regiona, pred međunarodnom zajednicom da ćemo se zalagati u skladu sa

međunarodnim standardima i odgovornostima za Kosovo i region. Te garancije ćemo dati bez ikakvog uslovljavanja. Mi ćemo se zalagati i mi ćemo i dalje imati podelu nekih odgovornosti sa međunarodnom zajednicom na Kosovu.

6. Ostaje opcija nezavisnosti; međutim, koja će biti crvena nit ispod koje ne bi popustili?

Žao mi je što nemamo alternativu, iako bih želeo da je imamo. Ali reč je o političkoj volji naroda, artikulisanjoj, definisanoj i izraženoj, u koju je dugo investirano. Takođe, izgrađenoj do određenog nivoa. I mislimo da ovde nije reč o tome da li postoji crvena linija niti je reč o popuštanju. Reč je o jednom rešenju, o jednoj volji koja je proizašla sama od sebe iz naroda Kosova, o političkoj volji koja je izgrađena i istorijski u određenom periodu, koja je dostigla nivo svog definisanja i razvoja i koja će se, mogu reći, realizovati. Dakle, mi se ne nalazimo u situaciji kada biramo ili u kojoj imamo tri izbora. Mislim da je drugačije, i objašnjenje je drugačije. Jer je reč o političkoj volji, reč je o narodu koji je artikulisan i definisan na svoj način, koji je postigao određeni nivo. I koji će uspeti.

7. Koji je limit u bilateralnim pregovorima, uz međunarodno pristustvo, između Prištine i Beograda?

Vidite, mi mislimo o pregovorima, mi smo zainteresovani da dođe do pregovora o konačnom statusu. Mi razmišljamo o pregovorima o organizovanju odgovornosti za Kosovo i domaće i međunarodne strane. Takođe razmišljamo o razgovorima, pregovorima sa Srbijom o mnogim modalitetima i obostranim pitanjima čije je rešavanje jako potrebno. Zainteresovani smo da uzmemo u obzir preokupaciju ili zainteresovanost Beograda za Kosovo, za modalitete i načine rešavanja određenih pitanja. Međutim, ponavljam, ja sam ubeđen i ne nadam se da ima mnogo interesovanja ni međunarodne zajednice niti same Srbije za pregovore o onome što će biti Kosovo, jer se ono izgaduje na osnovu političke volje naroda Kosova, u skladu sa pravom jednog naroda na samoopredeljenje, a koji se, zna se, opredelio da Kosovo bude nezavisna država. Ali do dostizanja i ostvarivanja realnosti te volje mislimo da dođemo kroz pregovore i diskusiju o modalitetima kako bi se postigla usklađenost.

8. Na srpskoj strani se u zadnje vreme dosta govori o podeli Kosova, kao što je predlagao Dobrica Ćosić. Sa druge strane, jedan albanski politički subjekt na Kosovu predložio je, kao moguće, konfederaciju Kosova, Srbije i Crne Gore. Koliko su ostvarljivi ovi predlozi i da li su prihvatljivi za Vas?

Ja ći govoriti o drugim slučajevima. Kao što se zna, u periodu funkcionisanja bivše Jugoslavije do njenog raspada Albanci su se osećali Albancima bez obzira kojoj administrativnoj jedinici da su pripadali: Republici Srbiji, Preševu, Makedoniji, Kosovu, kao tadašnjoj pokrajini, ili Crnoj Gori, kao republici. Događaji koji su sledili 1999. doprineli su da Albanci dođu, uz mnogo argumenata, do racionalnog projekta o načinu ostvarenja svojih prava i definišu ga. Neki od tih događaja bili su veoma bolni i na neki se način mogu smatrati cenom za procvat ili razvoj Albanaca i kao nacije i kao ljudi. Sadašnje stanje, sadašnja situacija na Kosovu u njegovim administrativnim granicama je najrealnija da se to pitanje ne bi otvaralo ponovo. To je formula koja, na jedan ili drugi način, daje argumente svima protiv vraćanja u prošlost a za uklanjanje jednog, rekao bih, danas nedefinisano stanja na jugu ili u središtu Balkana. Mi podržavamo Kosovo kao suverenu i nezavisnu državu - kao Kosovo sa administrativnim granicama, sa narodom Kosova, njegovim građanima Albancima, kao većinom, sa Srbima, kao najvećom manjinom i sa manjinama Turaka, Bošnjaka, Aškalija, Roma, Goranaca, Egipćana - kao najracionalnije rešenje da se ne bi vratili u prošlosti. Mislim da su druge ideje veoma neracionalne i kad god se one iznose, nanose štetu i onemogućavaju da se ovo stanje napusti i da započne jedna nova realnost u regionu.

9. Postoje ocene da albanske političke strukture nisu do sada pokazale potrebnu odlučnost za povratak iseljenih Srba u njihove domove. Koliko treba da bude Vaše lično i zalaganje drugih albanskih političkih struktura za povratak iseljenih kao jednom od glavnih standarda za Kosovo?

Možda je značajno da se dâ jedno objašnjenje šta je bio povratak i kako je došlo uopšte do pitanja koje mi poznamo kao "povratak Srba na Kosovo". Na početku je ono poprimilo razmere ključnog pitanja za Beograd i kao političko pitanje ali i kao jedan od ključnih argumenata za kritiku tokova procesa koji se odvijaju na Kosovu. Pokrenuto ne kao pitanje prava na imovinu, na povratak kući, u svoje mesto, kao pravo jednog građanina, već tako da je poprimilo druge razmere. Ovu temu su tretirale na razne načine sve strane: međunarodna zajednica na svoj način, kosovski Srbi na svoj, Beograd na svoj, a institucije Kosova na svoj. Mislim da je konačno došlo u potrebnoj meri do jedne unifikacije u shvatanju među pojedinim centrima ili činiocima o tome šta je povratak. Za nas, povratak na Kosovo nije prepreka. Sada je cilj integracija, realizacija prava koje će srpska manjina dobiti na Kosovu, a njihov povratak je takođe i naše pravo. Povodom toga smo

prošlog leta postigli dogovor između domaćih lidera, srpske manjine i predsedavajućeg američke kancelarije na Kosovu o preduzimanju nekih konkretnih akcija sa naše strane kao Kosova. Kao važnu akciju smatram ustanovljenje Ministarstva za povratak manjina što podrazumeva da mi sada možemo sami da delujemo u ostvarivanju povratka. Rekao bih da će biti rezultata. To što kažem ne zasnivam na željama ili iz određenog političkog interesa, već zasnivam na tome što smo mi velika većina na Kosovu, a i što ga građani, svaki građanin, smatraju našim ciljem, pa ćemo na tome i raditi.

10. Koga sa srpske strane vidite kao partnera u razgovorima? Da li u razgovorima kosovski Srbi treba da budu u delegaciji Kosova ili delegaciji Beograda?

Mi nećemo praviti greške, to je moje lično mišljenje. Bilo koji Srbin da bude izabran biće strana u razgovorima koja će se poštovati, ali bi nam, naravno, bilo lakše da sarađujemo i da budemo u kontaktu sa onima koji izražavaju veću spremnost i koji se odnose racionalno prema uzajamnim pitanjima. Lično sam ohrabren nekim zalaganjima predsednika Tadića o učešću Srba na izborima i mislim da postoji dobra osnova da ubuduće više sarađujemo. Mislim da kosovski Srbi treba da budu u sastavu delegacije Kosova, jer će oni lakše realizovati one prave ciljeve na Kosovu preko kosovske strane, dok će daleko komplikovanije biti ostvarivanje njihovih zahteva koji potiču iz Beograda. Moje ubeđenje je da je to za njih daleko racionalnije i da će postići više ukoliko budu bili deo kosovske strane, a smatram da je to i njima jasno. Time bi stekli značajniji kapital koji će im biti vraćen ispunjenjem njihovih zahteva i ostvarenjem onih ciljeva koje oni imaju na Kosovu.

11. Koliko su ostvarivi standardi koje je odredila međunarodna zajednica i, u kontekstu toga, kako vidite decentralizaciju vlasti na Kosovu?

Reći ću nešto malo o tome kako je došlo do plana o standardima za Kosvo. U početku je međunarodna zajednica došla na Kosovo da ostvari ciljeve koji proizilaze iz Rezolucije 1244. Ona nije predvidela momenat kada će preduzeti nešto drugo i kako će izaći iz onoga što predviđa Rezolucija 1244. Da bi se stvorila agenda rada i rezultata koje treba postići na Kosovu kako bi se moglo otvoriti pitanje statusa Kosova, urađen je ambiciozan projekat "standardi za Kosovo". On je od nas shvaćen kao naš sopstveni put i prihvaćen je kao takav. I to kao put ne samo za jednokratno dostignuće već kao stalna obeveza i zalaganje do našeg učlanjenja u EU i NATO. I zato ćemo se zalagati svi u onome što je preduzela međunarodna zajednica. Deo standarda su

prioritet i mi smo ih shavili kao takve. Reč je o položaju i zastupanju u vlasti na svim nivoima odlučivanja. Da bi to obezbedili, mi smo učinili određene korake i pre standarda, pre svega u Ustavnom okviru Kosova, i nastavili dalje sa radom.

Plan o decentralizaciji je plan koji je ujedinio poglede Saveta Evrope i evropskih stručnjaka o adekvatnoj decentralizaciji Kosova i o specifikumima Kosova, poglede domaćih eksperata, ali i eksperata iz zemalja regiona. Mi ćemo nasatviti dalje sa realizacijom. Uskoro ćemo imati pilot projekte o decentralizaciji, što podrazumeva da će se u periodu od tri do šest masei, koji predstoji, pokazati i potvrditi njihova uspešnost.

12. Koliko je danas održiva Rezolucija 1244 SB UN? Sa jedne strane Beogard se stalno poziva na nju i insistira na njenom vernom ostvarivanju, dok, sa druge, albanska strana ocenjuje da je ona smetnja razvoju demokratskih procesa na Kosovu. Da li ste Vi za promenu, modifikaciju ili donošenje neke nove rezolucije?

Mišljenja sam da je Rezolucija 1244 u prvi mah omogućila početak jednog Kosova različitog od onoga kakvo je bilo. Mislim da je, kao takva, Rezolucija bila čvrsta osnova koja je dala prostor za delovanje naroda Kosova i međunarodne zajednice. Oko njene primene i njene neprekidne interpretacija, što se tiče Kosova, bilo je i debata i nejasnoća, dane kažem i neslaganja, među domaćim strukturama, između domaćih i međunarodnih struktura a, ponekada, i među samim predstavnicima međunarodne zajednice. Pitanje interpretacija bilo je delikatno jer su interpretacije takođe bile u službi određenih težnji. Mislim da je Rezolucija 1244, onakva kakva je, dala svoje rezultate na Kosovu, dala svoj plod. Njen je rezultat da imamo Kosovo. Mislimo da u jednom drugom momentu, odnosno sada, treba proceniti ono što je proisteklo iz zajedničke investicije međunarodnih i domaćih struktura, što znači priznati ono što je proizišlo iz tog zajedničkog posla, što za nas znači nezavisna država Kosovo. Sada nemamo interes da se Rezolucija menja ili da se donosi neka nova. Međutim, imamo interes da međunarodna zajednica potvrdi svoj uspeh na Kosovu time što je izgrađeno jedno samofunkcionalno i odgovorno društvo i time da Kosovo uspostavi kao nezavisnu državu.

*Predsednik Alijanse za budućnost Kosova-AAK,
bivši premijer Kosova*

Enver Hodžaj:

Puna nezavisnost koja bi omogućila funkcionalnu državu

1. Šta predstavlja za Vas Kosovo: juče, danas, sutra?

Po ovom pitanju, mišljenja su, ne samo među građanima Kosova već i šire, podeljena, suprotstavljena. To je posledica činjenice da su politika i društvo tokom čitavog modernog doba oko Kosova i na Kosovu bili antagonistički. Za veliki broj ljudi Kosovo predstavlja istoriju jednog naroda, zemlje, etniciteta, religije ili kulture. Kao da svi pod tim nazivom podrazumevaju sve to. Međutim, ja zastupam mišljenje da je sve ovo samo deo odgovora jer ni jedno od njih ne predstavlja adekvatnu realnost zato što se ne poklapa u potpunosti sa onim što za mene predstavlja Kosovo.

Kosovo nije istorija jednog naroda, pošto su ovde u kontinuitetu zajedno živeli razni narodi. Ono je do 1999. godine bilo pod klasičnom okupacijom i, zbog toga, njegova prošlost nije samo prošlost naroda koji u njemu tradicionalno živi već i istorija ekspazionističkih ili osvajачkih država, koje su, jedno duže ili kraće vreme, bile prisutne u ovoj zemlji. Kosovo nije istorija jedne zemlje, niti su njegove granice stvorene posle 1945. godine. Ono što se nazivalo Kosovom u geografskom i administrativnom smislu za otomanskog vremena i kasnije imala je drugačije granice. Ono nije bilo i nije etnički homogeno zato što je u kontinuitetu nastanjivano raznim etničkim grupama koje imaju različito poreklo i identitet. Nije ni istorija jedne kulture, jer su sve ove etničke grupe proizvodile kulturne vrednosti koje su tipične za njih, ali to je ipak kultura Kosova. Jezici kojim danas govore Albanci, Srbi, Turci, Romi, Muslimani i Sloveni Kosova raširene su i po drugim područjima Balkana i šire. Religije koju su ovi narodi poprimili u prošlosti i koje i danas ispovedaju imaju i milioni drugih ljudi u svetu.

Zato Kosovo nije ništa drugo do utelovljenje i personifikacija jedne ideje. A to je ideja slobode. Bez sumnje, u prošlosti je ideja o samoopredeljenju i suverenoj državi bila, u nekoj formi, reakcija na srpsku diskriminaciju i hegemoniju. Danas se državnost shvata na mnogo pragmatičniji način. Jedna funkcionalna država bez dileme će stvoriti veću političku i ekonomsku slobodu za dostojniji život. Ono što je motivisalo Kosovare u najsurovijim vremenima za preživljavanje i što ih danas odvađa od građana susednih država, pa i šire, zasnovano je na načelu slobode. A ovde je reč o moralnoj slobodi, ekonomskoj

i socijalnoj a, istovremeno, i o kolektivnoj i o individualnoj slobodi. Kao i za druge narode, tako je i za nas ideja slobode bila pokretač emancipacije i napretka.

2. Kako ocenjujete aktuelno stanje na Kosovu i šta je nova realnost? Koliko su istinite tvrdnje nekih krugova da Kosovo ide putem nezavisnosti i da je ono faktički izgubljeno za Srbiju?

Sadašnju političku realnost moguće je okarakterisati kao nepotpuna sloboda. Jer smo mi u junu 1999. stekli slobodu, ali ne i pravo na budućnost. Nama je ukradena vizija budućnosti pošto međunarodna zajednica, od završetka rata pa do danas, nije bila spremna da prizna nezavisno Kosovo. Danas smo na jednom političkom, ekonomskom i socijalnom raskršću. Za to deo krivice pada i na domaće političke akttere, koji nisu bili u stanju da formulišu pravu viziju za jednu funkcionalnu državu, za reformisanje države, niti da stvore ambijent za ekonomski napredak i socijalnu transformaciju. Kao teritorija pod upravom OUN, mi trenutno imamo tri vlade. Prva je UNMIK, koji u suštini predstavlja jednu mirovnu misiju, ali koja ima odlučujuće i izvršne funkcije jedne vlade.

Još od početka svog usposatvljanja, UNMIK nije imao jasan mandat svoje aktivnosti ni rok njenog trajanja, takođe ni bilo kakvu viziju o izgradnji institucija i ekonomskom razvoju. Ova misija, takoreći, ima apsolutnu vlast poput monarhije iz vremena apsolutizma i ne polaže nikakve račune građanima Kosova. Ona je odgovorna samo Savetu bezbednosti u Njujorku. Druga vlast su privremene institucije Kosova, izabrane na demokratski način, ali sa vrlo ograničenim ovlašćenjima i odgovornostima, i bez prave profesionalne kompetencije. Ovo važi naročito za novu Vladu formiranu, u novembru 2004., dogovorom između DSK, ABK i grupe manjina „G 6+“. Sada imamo Vladu bez programa i prioriteta, nepredvidivog trajanja, koja ne nudi političku i etničku stabilnost. Treće su paralelne srpske državne strukture, koje pre promovišu svoj tradicionalni pristup Kosovu nego što ispunjavaju zahteve kosovskih Srba. Kratko rečeno, mi se danas nalazimo u jednoj apsurdnoj situaciji, što podseća na Mađarsku između dva svetska rata, koja je bila monarhija, ali bez monarha, koja je imala jednog admirala, ali ne i flotu.

I procenjujem da je Kosovo, u smislu tradicionalne politike srpske državne elite prema njemu, za Srbiju izgubljeno. Srpska hegemonija nad Kosovom i nad nama jednostavno pripada prošlosti i nikada se više ne može vratiti. Kosovsko pitanje nije moglo da se reši unutar srpskog i/ili jugoslovenskog političkog sistema, i zato je došlo do intervencije treće

strane (NATO/OUN) sa ciljem stvaranja uslova za njegovo rešavanje. Politička realnost stvorena posle ovog događaja potvrđuje da smo u procesu stvaranja države. Na to, u jednoj formi, ukazuje i saopštenje Kontakt grupe od septembra 2004., u kome se jasno kaže da neće biti povratka Kosova u Srbiju. Istovremeno mislim da srpsko društvo ne bi trebalo da smatra Kosovo izgubljenim jer će ona i dalje sarađivati sa njim i imati pristup dobrima koje ono nudi. S druge strane, srpska država koja je bila u stanju da Kosovo drži samo pomoću državnog nasilja ovu teritoriju je zauvek izgubila. Međutim, pošto konačni status Kosova još nije rešen i pošto je u severnom delu Kosova zvanični Beograd onaj ko vrši stvarnu vlast, ostaje otvoreno pitanje šta je i koliko je Srbija izgubila, i o kakvim gubicima je reč?

3. Oko Kosova i dalje postoje dva suprotstavljena gledišta, odnosno dva nacionalna projekta: albanski i srpski. Vidite li mogućnost pomirenja i istorijskog kompromisa između ova dva naroda, imajući na umu iskustva drugih naroda?

Projekat o suverenoj državi nikako nije albanski nacionalni projekat. Naprotiv, jeste kristalizovan kompromis u najjasnoj formi tokom procesa raspada jugoslovenske federacije kao najrealniji projekat za ostavrenje težnji građana Kosova. Smatram da Albanci i Srbi, kao narodi među najvećima na Balkanu, nikada nisu bili u sukobu i da je kosovski sukob od početka bio sukob za teritorije i hegemoniju između srpske države i većinske albanske populacije Kosova. Iako je Kosovo bio centar albanskog nacionalnog pokreta 19. i 20. veka a njegovo osvajanje tokom Balkanskih ratova (1912/1913.) shvaćeno od savremenika kao podela njihove otadžbine, Albanija nikada nije sledila iredentističku politiku prema ovoj teritoriji. To se desilo zato što je albanska država bila mnogo slabija nego Srbija i iredentizam bi mogao da ugrozi i samo njeno postojanje. Čak je Albanija takoreći sve vreme bila u potpunoj političkoj i/ ili ekonomskoj zavisnosti od raznih sila tog vremena ili od međunarodne zajednice kao celine. Evidentna je činjenica da su nacionalni projekti Albanaca geografski formulisani na periferiji albanskog prostora na Balkanu, da su ih institucionalno nosile slabe političke strukture ili su bili produkti ilegalnih pokreta.

Dokazano je: u mnogim zemljama sveta društva u sukobu mogu da se pomire samo ako se ispuni jedan jedini preduslov, ako se menja agenda koja je stvorila sukob i koja je bila odrednica za njegovu dinamiku i njegovo dalje prenošenje. Najbolji primer za ovo su Nemačka i Francuska ili Nemačka i Poljska. Ovi narodi su se međusobno pomirili kada je Nemačka, posle Drugog svetskog rata, pod međunarodnim

diktatom odustala od pretenzija prema teritorijama ovih dveju zemalja, što je bilo izvor sukoba i ratova. I u slučaju Kosova može doći do pomirenja ukoliko srpska država odustane od svojih pretenzija prema ovoj teritoriji i prizna je kao državu i njene granice. U nekoj simboličnoj formi može da se potpiše i jedan dokument, kao mirovni ili istorijski dogovor, koji bi potvrdio da Kosovo i Srbija žive u miru. Simbolički gestovi preuzimanja odgovornosti za akte koji su se dogodili u prošlosti i ponovno razmatranje knjiga iz istorije i drugo treba da slede kasnije.

4. Kako vidite rešavanje pitanja Kosova? (Svoj stav obrazložite šire).

Pošto je od predstavnika šest najjačih zemalja koje čine Kontakt grupu za Kosovo sredina 2005. godine određena kao vreme kada bi trebalo da počne definisanje konačnog statusa, u poslednje vreme postoji dinamika među političkim akterima, raznim grupama za odbranu i analitičara za balkanska pitanja o mogućim scenarijima za rešenje ovog problema. Tako je pre nekoliko nedelja beogradski dnevni list „Večernje novosti“ objavio izveštaj, koji je sačinio jedan međunarodni institut sa sedištem u Ženevi, u kome je dato osam opcija o rešenju statusa Kosova. U stvari, izveštaj je vrlo uopšten dokument u kome ni puna, momentalna nezavisnost, ni povratak Kosova u Srbiji uopšte nisu razmatrani. Zato što su to „ekstremna rešenja“, a izveštaj nudi „srednje“ rešenje. Ovde treba spomenuti činjenicu da to nije prvi puta da razni međunarodni instituti predlažu nešto što nije ni riba ni devojka. Štaviše, i u srpskom javnom životu je bilo sijaset opcija: od decentralizacije, koja predstavlja prvu fazu kantonizacije i legalizaciju podele teritorije Kosova na etničkoj osnovi, pa do poslednjeg predloga da Kosovo, sa specijalnim statusom, bude „evropska regija“ u EU. Jedna stvar koja već na početku pada u oči je da srpske političke elite do sada nisu bile u stanju da ponude ni jedan jedini koncept za reformu lokalne vlasti unutar Srbije dok su sačinile nekoliko o decentralizaciji Kosova. I drugo, u posljednje vreme postoji više interesovanja za integraciju Kosova u EU nego same Srbije, ako se isključi jaka panevropska retorika nekoliko srpskih političkih stranaka.

Moje mišljenje je da takvi predlozi mogu da budu interesantni samo na akademskom nivou i u sklopu kreativnih analiza, ali da neće ponuditi nikakvo trajno i demokratsko rešenje za Kosovo jer je, u skladu sa međunarodnim pravom, jedna zemlja ili suverena ili to uopšte nije. Ovo je jedno faktičko i egzistencijalno stanje: biti ili ne biti. Istorija država i međunarodnih odnosa poznaje samo suverene države, ni jedna druga hibridna forma državnosti do sada nije poznata, bilo ona „uslovljena nezavisnost“, predložena od Međunarodne komisije za Kosovo ili od Međunarodne krizne grupe.

Kosovo tokom ovih pet godina međunarodne uprave UN realno i nije moglo da ostvari stabilne institucije i efikasno vladanje. Ali za tako nešto ne mogu se okriviti samo domać politički akterii. Ljudi se ne mogu ponašati odgovorno ukoliko nemaju odgovornost i ne mogu da vrše vlast ako je nemaju. Takođe se postavlja pitanje ko je to mogao da ostvari stabilne institucije i efikasnu vlast na području Zapadnog Balkana? Pa i zemlje koje imaju svoju državu već dugo vremena. Međutim, ovih pet godina međunarodne uprave pokazale su da status quo ne može trajati beskonačno! Može se izgraditi i bezbroj opcija, ali, na kraju krajeva, mi nemamo kud ako se ne kristališe puna suverenost Kosova. Ono što može da se desi je da se Kosvo, zbog neresavanja statusa ili zbog primene međurešenja, pretvori u jednu zemlju bez vlasti.

Zato mislim da međunarodna zajednica treba da profiliše jedan politički okvir pune nezavisnosti koja bi omogućila funkcionalnu državu, reformisanje zemlje i njenu pripremu za procese evropske integracije. I to bi trebalo da se dogodi posle sredine 2005., kada će doći do procene političkog procesa „standardi pre statusa“, jer građani Kosova očekuju tako nešto u to vreme. Kontakt grupa, koja kontinuirano posećuje Kosovo, trebala bi da imenuje dva specijalna predstavnika, jednog iz USA i jednog iz EU, koji bi nadgledali politički proces u pravcu difinisanja konačnog statusa. Nakon čestih susreta i redovnih konsultacija sa političkim vođstvom Kosova i Srbije i sa drugim relevantnim spoljnim faktorima, oba specijalna predstavnika prikazala bi politički okvir za rešenje konačnog statusa Kosova na jednoj međunarodnoj konferenciji.

Jedan istorijski dogovor između Kosova i Srbije mogao bi da se potpiše na ovoj konferenciji a usvojio bi ga Savet bezbednosti novom rezolucijom u drugoj polovini 2005. godine. Ali, pre održavanja konferencije, Kontakt grupa bi trebalo da potvrdi da neće biti povratka Kosova u Srbiju i da garantuje da će Beograd ili Savet bezbednosti izvršiti prenos suvereniteta na institucije koje bi proizašle iz ovog dogovora a koje će upravljati celim Kosovom. Deo ovog dogovora bio bi posvećen izgradnji pravih državnih institucija, stvaranju potrebnog institucionalnog prostora za Srbe i druge etničke grupacije, reformisanju lokalne vlasti, pitanju visokog obrazovanja, itd. I sve to bi trebalo da se reguliše ustavom usvojenim jednoglasno u Skupštini Kosova. Međunarodno prisustvo u ulozi posmatrača, kao što je slučaj u Bosni, i dalje bi postojalo kao snažna podrška.

I za zvanični Beograd bi takav proces bio lakši nego kao što se ponekada misli. Vreme posle svrgavanja režima Miloševića oktobra

2000. pokazalo je da očuvanje status quo nije ni u čiju korist. Srpska politička elita je bila zainteresovana za takvo stanje jer je ono predstavljalo i najnižu cenu. Ona je bila svesna da uključivanje Kosova u Srbiju podrazumeva garantovanje takvih prava za Albance koja ne bi moglo da obezbedi srpsko političko tržište. Ili da bi takvo uključivanje destabilizovalo zemlju. Danas je jasno delu srpske političke elite da integracija Srbije i Crne Gore, zajedno ili odvojeno, može da se ostvari jedino nakon što se odluči o konačnom statusu Kosova, i da bi se time ceo Zapadni Balkan orijentisao na reforme i modernizaciju. Ako se konačni status Kosova definiše na jednoj konferenciji, onaj nacionalistički deo političke elite može da se pravda pred svojim glasačima da im je takvo rešenje nametnuto. Ponuda EU za brzo učlanjenje Srbije imala bi simboliku trofeja. Ovakve stvari u srpskom javnom životu mogu se konzumirati, kao što je to bio slučaj kad je povlačenje srpskih trupa sa Kosova u junu 1999. predstavljeno kao pobjeda.

5. Ukoliko biste učestvovali na razgovorima o statusu Kosova, da li ste spremni da prihvatite neko drugo rešenje osim nezavisnosti? Ako ne, pojasnite svoj stav.

Mislim da nijedan politički akter na Kosovu ne bi bio u stanju da prihvati nešto drugo, jer bi to bilo protiv volje građana Kosova a on bi, ukoliko bi potpisao nešto drugo osim nezavisnosti, bio osuđen da propadne. Da ne spominjem ovde nešto što bi vezivalo Kosovo za Srbiju ili što bi ga postavilo u direktnu ili simboličnu zavisnost. Istorija kosovskog sukoba pokazala je da bi svako drugo rešenje bilo kratkoročno i da bi se sukob preneo na sledeću generaciju. U prošlosti su, a i danas, za rešenje ili za transformaciju ovog sukoba primenjene takoreći sve strategije koje su se na drugim mestima pokazale kao efikasne: „etnička čišćenja“, prisilno premeštanje stanovništva, integracija ili asimilacija, hegemonistička državna kontrola, federalizacija ili podela vlasti po etničkoj proporciji. Sve ove strategije su primenjivala je, do 1999. godine, srpska državna elita, i sve su one propale. Samo secesijom, na bazi prava na samoopredeljenje, može se obezbediti štabilnost i dugoročno rešenje.

6. Kako ocenjujete stavove nekih intelektualnih i političkih krugova u Beogradu o nemogućnosti zajedničkog življenja Albanaca i Srba na Kosovu i o podeli Kosova na etničkoj osnovi?

Smatram da je, u suštini, jedan takav pristup rasistički. On potiče od one škole srpske političke misli, zastupljene u najvišim obrazovnim, naučnim i religioznim institucijama, koji je, takoreći pre 30 godina, verbalno napadalo tadašnje jugoslovensko rukovodstvo za integraciju

i političku emancipaciju Albanaca u mnogonacionalnoj jugoslovenskoj državi a koja je, posle Titove smrti, propagirala stavove o navodnom „genocidu“ kosovskih Albanaca nad lokalnim Srbima. Bez sumnje, tada je postojala jedna forma pritiska nad srpskom zajednicom. Međutim, jezik mržnje upotrebljen u napisima ove škole i njena politička mitologija unapred su legitimirali nasilje, aparthejd i „etničko čišćenje“, što se, posle 1989. i desilo na Kosovu, ali i u bivšoj Jugoslaviji. Za sve ovo oni danas treba da snose političku odgovornost. Međutim, dešava se upravo suprotno: oni i dalje mogu da promovišu sebe kao „intelektualnu elitu“ koja zastupa „srpski nacionalni interes“, mada su u prošlosti dali legitimitet nasilnom raspadu Jugoslavije, upravo tako podbacivši na „srpskom nacionalnom projektu“.

Ubeđen sam da je suživot na Kosovu moguć. Albanci i Srbi su i u prošlosti koegzistirali, a to će se, bez sumnje, desiti i u budućnosti zato što je politika antagonizma u kosovskom društvu bila nametnuta od Srbije, dok sukoba između Albanaca i Srba unutar Kosova, u stvari, nije bilo, a nema ga ni danas. Logika sejanja straha o nemogućnosti zajedničkog života i rešavanje problema na teritorijalnom principu samo je kontinuitet jednog duha i jednog rasističkog političkog razmišljanja.

Ocenjujem da podela Kosova po etničkim linijama između srpske države i albanske većine je neprihvatljiva iz više razloga. Prvo, zbog etničkog sastava Kosova i načina na koji su geografski raspoređeni Srbi koji u njemu tradicionalno žive podela ne bi ispunila njihove političke, ekonomske i socijalne interese. Veći deo njih živi južno od reke Ibar i u naseljima unutar teritorije Kosova u kojima su tradicionalno nastanjeni, dok samo severni deo Kosova ima jednu značajnu većinu Srba. Drugo, deo kosovskih Albanaca bi podržao politički ekstremizam u političkom životu pa bi ideja ujedinjenja sa Albanijom mogla da se aktuelizuje jače no ikada ranije. Svako bi procenio da ako bi državnost bila kompromis između svih građana koji na Kosovu žive, a kosovski Srbi već su se sada opredelili za Srbiju, zašto i kosovski Albanci ne bi imali isto pravo da se ujedine sa Albanijom. Treće, etnička podela bi imala lančani efekat na druga područja Zapadnog Balkana: Hrvati i Srbi u Bosni, Albanci u Srbiji i Makedoniji bi težili ostvarenju istih agendi. Četvrto, podela bi postavila pitanje moralnosti međunarodne politike na Balkanu posle raspada bivše Jugoslavije i humanitarnih intervencija. čiji je cilj poštovanje ljudskih prava i multietničko društvo. Ono bi dovelo u pitanje održivost i efektivnost međunarodne politike na Kosovu, u Makedoniji i u Bosni. I, na kraju, etničke podele u raznim zemljama tokom dekolonizacije sveta i pada komunističkih imperija propačene

su sistematskim nasiljem, iseljavanjima i prisilnim preseljenjem etničkih grupacija. Nigde se sukobi nisu rešili, već su se stvorili preduslovi koji su garantovali njihovu reciklažu.

7. Da li je potrebno da, kako albanska tako i srpska strana, budu taoci nacionalnih aspiracija iz 19. veka, ili je potrebno da se prilagode novim evropskim i svetskim okolnostima i tokovima?

Albanci na Balkanu su već odavno odustali od svojih nacionalnih aspiracija. Mi na Kosovu smo sledili jedan specifičan put, i to od vremena okupacije od strane srpske države tokom Balkanskih ratova, a naročito u socijalističkoj Jugoslaviji, izgrdanjom jedne institucionalne realnosti koja je na nasilnički način rasformirana od Miloševićevog režima. Danas, kad je o Kosovu reč, nema ni albanske strane niti nacionalnih aspiracija. Da je drugačije, onda bi agenda koju bi imali Albanci svugde gde žive na Balkanu bilo nacionalno ujedinjenje. Ali državnost upošte ne gledam iz perspektive država-nacija 19. veka. Zato što u svetu danas niko nije nezavisan u klasičnoj formi. U jednom globalnom svetu i svetu evropskih integracija svaka zemlja živi u nekoj vrsti "nezavisnosti", što znači u jednoj vrsti međuzavisnosti. Ovo bi značilo da sa nezavisnošću Kosova neće pobediti Albanci, ali neće ni Srbi izgubiti.

Pre svega, definitivno će pobediti tri osnovne ideje koje su promenile svet još od početka modernog doba i koje dominiraju u naprednim zemljama: mir, kao preferirana osnova među različitim zemljama i narodima, demokratija, kao optimalan način organizacije političkog života i, na kraju, slobodno tržište kao pokretač stvaranja blagostanja. Građani su upoznati sa takvom retorikom, ali mislim da je ono što se trenutno dešava oko ovih procesa više ukras. Samo brzim i pravednim rešenjem problema Kosova mogu se stvoriti preduslovi da se ove vrednosti ostvare i zaista neguju na području čitavog Zapadnog Balkana.

I predlozi da Kosovo bude, u smislu evropske regionalizacije, jedna "evropska regija" sa posebnim statusom, koji se pozivaju na inovacije, u suštini su apsurdni. Štaviše, oni rađaju beksorisne iluzije. Takva retorika bi za nekog bila primamljiva jer se njom stvara utisak o navodnoj "integraciji Kosova u EU", i građani bi mogli da steknu predstavu o blagostanju u budućnosti. Nažalost, takva retorika je ista kao i ona uoči raspada bivše Jugoslavije posle pada Berlinskog zida kada je već nasilje počelo da zamenjuje političku filozofiju i kada su na zdrav razum počele da deluju emocije. U to vreme je postojala retorika o Evropi regija, pluralizmu, demokratiji, ljudskim pravima itd. Štaviše, takav predlog vraća Kosovo tamo gde je bilo pre juna 1999. godine.

UE nije ništa drugo do zajednica država i u nju Kosovo može da se integriše kao suverena država. Ukoliko bi Kosovo ušlo u EU kao regija sa posebnim statusom, ono bi se pretvorilo u region Srbije i u EU bi moglo da se učlani jedino preko nje. I ako ja, kao pripadnik kosovske elite, lično nisam u stanju da podelim svoje privilegije sa kolegama u Tirani, zašto bih morao to da učinim sa onima u Beogradu?

8. Da li su stvoreni uslovi za pomirenje Srba i Albanaca, i ko kome treba da traži izvinjenje za daleku i blisku prošlost na Kosovu?

Kao što sam i pre rekao, zato što nije promenjena politička agenda između Kosova i Srbije ni posle juna 1999. godine, ni posle pada Miloševića, još uvek, nažalost, nisu stvoreni uslovi za pomirenje između srpskog i kosovskog društva. Posle pada starog režima, novi epigoni suočili su se sa krupnom dilemom, i način na koji će se rešiti ova dilema određiće budućnost Zapadnog Balkana: Kakvu državu oni nasleđuju u institucionalnom smislu, da li je ona i dalje Jugoslavija ili Srbija, i gde su njene granice? I pošto je nova elita imala stare odgovore, šta treba da se dogodi sa Kosovom, sa Republikom Srpskom i Bosnom i, na kraju, sa Crnom Gorom? Pomirenje među narodima, posle surovih ratova i masovnih ubistava na bivšim jugoslovenskim teritorijama, nije deo političkih agendi ni Beogradu, ni Sarajeva, Zagreba ili Prištine. Tokom poslednje godine, novi srpski ili hrvatske lideri činili su simboličke gestove nekog vida izvinjenja i, bez sumnje, tako nešto je relaksiralo odnose među ovim narodima.

U slučaju Kosova i nije od toliko bitne važnosti ko će kome da se prvo izvini koliko je bitno stvaranje preduslova za takav društveni proces. Garancija od strane Srbije da ona nema teritorijalnih ili političkih pretenzija prema Kosovu mogla bi biti praćena i jednom takvom simbolikom. Međutim, jedan takav proces za sada ne može imati potrebne efekte ne samo zbog neresavanja konačnog statusa Kosova. Na Kosovu još uvek govore ubijeni i diktiraju našu budućnost. Preko 4000 ljudi različitog etničkog porekla smatra se nestalim. Za jedan veći deo zaista se ne zna gde su im posmrtni ostaci. Ovim žrtvama rata nekoliko puta je pogaženo dostojanstvo, jer su masovna streljanja praćena ukopavanjem, otkopavanjem i njihovim prebacivanjem u Srbiju.

Priština i Beograd treba, u duhu pomirenja, da u zajedničkoj formi razmotre mnoga pitanja koja pripadaju prošlosti, počevši od ukidanja autonomije Kosova, uspostavljanja aparthejda, masovnog kršenje ljudskih prava, pokušaja ili delimičnog vršenja genocida, nanošenja materijalne štete i drugog. Takođe, deo tog pomirenja treba da bude

i pravi dijalog između Srba i Albanaca na Kosovu na svim nivoima društva. Komisije za istraživanje istine i pomirenje između Albanaca i Srba bile bi u stanju da pripreme i da nose proces ponovnog sređivanja odnosa. Ovakve komisije bi trebalo da se formiraju iz civilnog društva i od lokalnih eksperata, uz saglasnost parlamenata Prištine i Beograda. One nikako ne bi trebalo da budu vladine komisije i da se instrumentalizuju od strane dnevne politike.

9. Šta treba da učine albanske političke strukture da bi se Srbi vratili na Kosovo i da bi se se vezali za institucije lokalne vlasti, a ne za Beograd?

Nažalost, kosovska politička elita nije do sada napravila neku ozbiljniju ponudu za intergraciju Srba koji su ostali u naš javni život ili za njihov povratak iz Srbije. Ovde treba izuzeti predsednika Demokratske partije Kosova (PDK) Hašim Tačija, koji je lično bio angažovan u formulisanju poziva za povratak Srba i u tome pokazao inicijativu. Takođe, on je predlagao da se ponovo pogledaju neki delovi Ohridskog sporazuma za Makedoniju sa ciljem da se primene na Kosovu i stvori institucionalni prostor za kosovske Srbe. Za tako nešto nije imao podršku drugih populističkih vođa. Ali mislim da je ovo pravedan smer u kome treba da se krećemo. Kosovo ima potrebu da antagonističku politiku između albanske većine i srpske manjine zameni politikom prilagođavanja. Ovde se ne radi o stambenim ili imovinskim pitanjima. Politika prilagođavanja podrazumeva pristup kojim su određena društva izgradila stabilan demokratski poredak uprkos dubokim etničkim i religioznim podelama. Smatram da ovo može da se učini i na Kosovu pomoću "građanskog ugovora" između većine i drugih etničkih grupacija. Takav ugovor stvorio bi institucionalni prostor i one bi, u toj formi, zaštitile i promovisale svoje interese. To može da se učini pomoću novog ustava, gde bi se jasno definisala njihova prava i odgovornosti, reforma lokalne vlasti, pitanje upotrebe jezika i, time, podrazumeva se, i pitanje obrazovanja na svim nivoima i očuvanja njihovog identiteta.

Ovo bi bila još jedna primamljiva ponuda za proces povratka, prema kojoj bi te etničke grupacije, u jednom nezavisnom Kosovu, mogle da ostvare svoja prava i odgovornosti. Pitanje povratka ne bi trebalo procenjivati statistički jer se politika i društveni fenomeni ne mogu procenjivati količinskim metodima. Kosovo ima potrebu za kvalitativnim promenama, a tako nešto može da se obezbedi definisanjem sigurne budućnosti, uspostavljanjem mirovnih odnosa sa komšijama, posebno sa Srbijom, i stvaranjem napredne privrede i

socijalne pravde za sve. Samo u tim uslovima bi povratak mogao da bude uspešan, ali ovaj proces zahteva pragmatičan pristup. Međutim, mi smo trenutno u stanju samo da izvozimo ljude, a emigracija sa Kosova nije samo naša briga već i briga mnogih zapadnih zemalja. No pitanje povratka treba razumeti i iz perspektive kosovskih Srba. Nažalost, vođstvo kosovskih Srba nema nikakvu viziju za njihovu budućnost niti pragmatičan pristup prema ovom i mnogim drugim problemima sa kojima se suočava njihova zajednica. Liderima kosovskih Srba uopšte nije jasno šta bi trebalo da se menja u životu njihove zajednice, bilo u slučaju da Kosovo postane nezavisno bilo da ostane pod Srbijom, bilo da se etnički podeli, decentralizuje ili ostane, u jednom neodređenom roku, pod upravom OUN.

10. Jesu li ostvarljivi "standardi za Kosovo", i da li ima potrebe da se menja Rezolucija 1244 SB UN?

Standardi u formi u kojoj su sada ne mogu da se ispune do sredine 2005. Ukoliko bi se ovi standardi uspostavili kao preduslov, mnoge države Jugoistočne Evrope ne bi bile, bez sumnje, u stanju da ih ispune. Međutim, mislim da će međunarodna zajednica ceniti posvećenost našeg političkog vođstva i celokupnog našeg društva tome. Od posete zamenika državnog sekretara SAD Marka Grosmana, u novembru 2003., nije nedostajala puna posvećenost institucionalnih i političkih predstavnika Kosova ovom problemu. Nasilni događaji marta 2004. godine bez sumnje predstavljaju najnižu tačku posleratnog Kosova i oni su naneli štetu procesu ispunjenja standarda i našem imidžu u regionu i šire. Verujem da ćemo do sredine 2005. imati jedan normalan razvoj, da će procena standarda biti pozitivna i da će početi definisanje finalnog statusa. Posle 2005. godine mi ćemo težiti da ispunimo i dostignemo iste standarde, ali ćemo ih možda definisati novim pojmovima kao reformu ili kao proces evropskih integracija. Za mene je još od početka bilo vrlo jasno da su standardi predstavljali konstruisanje jednog problema koji nije postojao, umesto da se međunarodna zajednica bavila suštinskim pitanjem Kosova, a to je izgradnja jedne funkcionalne države.

Načelno, standardi su vrednosti koje mi treba da ukorenimo i gajimo u našem društvu, i za mene, kao čoveka, reforme i modernizacija su kompas za naše orijentisanje. Uprkos ovome, cilj uspostavljanja ovakve politike bio je kupovina vremena, i to vreme je kupljeno do sredine 2005. godine. Pre i posle ovog vremena, mislim da nema potrebe da se UNMIK rekonstruiše u stilu jedne birokratske revolucije ili da se promeni Rezolucije 1244. Kosovo je imalo stagnaciju u svakom pogledu zbog toga što upravo Rezolucija 1244 nije odredila jasan mandat i rok

misiji OUN na Kosovu. Jedna takva izmena mogla je da se unese ranije. Savet bezbednosti trebalo bi samo da usvoji novu rezoluciju koja bi potvrdila suverenitet Kosova i time bi uspešno završio svoju misiju. Takav politički proces Kosovu bi dalo jedan novi smer, jedan put koju mi nikad ranije nismo sledili.

*Profesor univerziteta, funkcioner Demokratske partije Kosova
i poslanik u Skupštini Kosova*

Ilber Hisa:

Pitanje Kosova je proces koji zahteva održivo rešenje

1. Šta predstavlja za Vas Kosovo: juče, danas, sutra?

Pitanje mi liči na pismeni zadatak u vreme komunizma. Odgovoriću tako da napravim time jedan presek od tog doba. Budući da sam istoričar po profesiji, nastojao sam da problem Kosova posmatram odvojeno od istorije, posebno od istoricizma, mada ne nedostaje i ta perspektiva u mojoj analizi i doživljaju Kosova. Juče, Kosovo je bilo više znak pitanja i dilema, mnoge od njih upravo u prilazu opterećenom mitom, na kome je izgrađen i iz koga se pojavio najnoviji srpski nacionalizam, koji je kulminirao dolaskom Miloševića na Kosovo.

Na tom istom Kosovom polju, "mitingaškom i predhodnikom 'jogurt' i 'balvan' revolucije", danas živi daleko manje Srba. Sutra će, možda, živeti još manje. Nesreća zakasnelih balkanskih nacionalizama vidi se u svojoj najdrastičnijoj formi upravo ovde, na Kosovu. Ako nešto može da poveže prošlost i sadašnjost, a možda i budućnost – to je nasilje, netrpeljivost i nedostatak vizije koja bi se gradila tako da ne negira druge. Sada je, već, plaćen ceh na Kosovu – više od deset hiljada ubijenih, mnogo silovanih žena, 120.000 porušenih kuća, veliki broj Srba koji su emigrirali sa Kosova. Ako je lekcija naučena, barem od Beogradada, koji je bio izazivač i politički centar sukoba, ali i od Kosova – to je da je jedini način da se sagleda budućnost u kojoj su pobednici obe strane odustajanje od ideologija koje su učinile da Kosovo izgleda ovako kako jeste...

2. Kako ocenjujete trenutnu situaciju na Kosovu i kakva je nova realnost? Koliko su tačne tvrdnje nekih krugova da Kosovo ide ka nezavisnosti i da je faktički izgubljeno za Srbiju?

Pa, nije neka velika novost i neka tajna da Kosovo može biti nezavisno. Pitanje je kada i s kojom cenom. Oni koji vide novu kosovsku realnost tako kao da istoriju treba vratiti nazad, sami su se isključili iz procesa koji se realno stvara.

U tom pogledu, ne postavlja se pitanje da li je "izgubljeno" Kosovo za Srbiju ili da li je "pronađeno" za Kosovare, već se, možda, odgovor nalazi u inventivnoj upotrebi rešenja. Izgleda da samo 'win-win sceme', dakle gde su svi dobitnici, je realističan stav koji se gradi na principu budućnosti unutar proširene Evrope, uz sistem vrednosti koje ona predstavlja. Razume se, put za to nije Mitrovica, već Brisel. To podrazumeva nezavisnu Srbiju i Kosovo u EU...

3. Oko Kosova i dalje postoje dva suprotstavljena gledišta, odnosno dva nacionalna projekta: albanski i srpski. Da li vidite mogućnost pomirenja i istorijskog kompromisa ova dva naroda, imajući u vidu iskustva drugih naroda?

Da, upravo to sam prethodno elaborirao. Albanci i Srbi treba da zaborave tradicionalna balkanska rešenja zasnovana na mentalitetu po kome neko mora da gubi da bi drugi dobio kao u vicu o Balkancu i zlatnoj ribici koja mu kaže da će, ukoliko mu ispuni jednu želja, to isto, ali dvostruko, dobiti njegov neprijatelj, a Balkanac cinično bira da izgubi jedno oko. Ja mislim da Kosovo i Srbija, Albanci i Srbi, imaju legitimne interese i da svi treba da dobiju težeći progresu i bržem putu evroatlantskih integracija. Ostaje pitanje da li šargarepe ne rastu u našem dvorištu, mi nismo "vegetarijanci". U stavri, šargarepe se nalaze u Briselu, i ako se želi sveobuhvatni prilaz koji omogućuje da svi budemo pobednici, onda to znači da, osim Prištine i Beograda i Brisel, i svi moramo biti uključeni a, možda, na početku, i Vašington. Ukoliko Albanci i Srbi odlučuju da pitanja reše etničkim i teritorijalnim prevaziđenim konceptom, onda će to otvoriti Pandorinu kutiju, jer Srbi i Albanci žive i na Kosovu, i u Srbiji, i u Makedoniji, i u Crnoj Gori, i u Bosni... Ne verujem da je potrebno mnogo pameti da bi se videlo kao *deja-vu*, kakva rešenja donosi ovaj koncept. Nema mirne razmene populacija i teritorija...

4. Kako vidite rešenje pitanje Kosova?

Pre svega, pitanja Kosova treba da se shvati kao proces; drugo, rešenje mora biti održivo i dugotrajno i, treće, ne može biti povratka unazad. Ukoliko se stvari ovako posmatraju, onda treba videti kako se može stvoriti funkcionalna država koja dopušta mogućnost za prava svih građana Kosova, dakle poštujući tu i etničke grupe (čak ovde treba razgovarati o paketu specijalnih prava) a, istovremeno, treba videti kako će taj državni entitet biti uključen postepeno na putu evroatlantskih integracija. Kosovo je problem koji u sebi uključuje prošlost, današnjost i budućnost. Ja verujem da je prošlost ponekad problematičnija od budućnosti. Verujem da srpska strana treba da ima hrabrosti kada bude reči o prošlosti - da prizna da je ono što se dogodilo bila jedna tragedija koja je mnogo koštala Albance i Kosovo. A kada je reč o sadašnjosti, albanska strana treba da smogne hrabrosti da se ne sveti, već, naprotiv, da iznalazi snagu i način da probleme kosovskih Srba uključi unutar što šireg okvira prava koja neće sprečiti Kosovo da funkcioniše kao država. Srpska strana na Kosovu treba da nađe hrabrosti da prizna novu realnost, a nijedna strana se, za sada, ne prilagođava novoj realnosti. Srbi nikako da prihvate da negde mogu

biti manjina, dok se Albanci ne ponašaju kao većina što podrazumeva i partnerstvo i, iznad svega, odgovornost i garancije.

Što se tiče toga kako treba da izgledaju stvari sutra, verujem da tu obe strane, i Priština i Beograd, treba da smognu hrabrosti i invenciju da razmišljaju o svepobedničkoj formi, a to je Brisel. Nezavisno Kosovo i Srbija treba da budu opravdana pomoć za svakoga da zajedno teže integraciji u evroatlantske strukture.

5. Šta opravdava rešenje statusa koga zastupate, odnosno šta daje legitimnost tom rešenju?

Da obrazlaže ono što se desilo i što ne treba da se ponovi. Na kraju krajeva, cela humanitarna intervencija nije učinjena da bi se dopustilo da stvari teku onako kako su tekle. Jasno je da je prošlost propala kao takva i da se ne može vratiti u nekoj drugoj varijanti, bila ona i najmodernija. Legitimnost proizilazi iz ovog stava koji je opravdan i pozitivan u smislu što pokušava da obezbedi realan prostor za sve, poštujući neizbežnu realnost da se ne može ići unazad i da budućnost mora biti u skladu sa težnjom jedne moguće vizije. Drugi izbor bi bio déjà vu, i kao takav anahron.

6. Da li ste spremni da prihvatite neko drugo rešenje za Kosovo osim nezavisnosti: uslovljenu nezavisnost, federaciju, konfederaciju ili uniju sa Srbijom i Crnom Gorom, ili, možda, neko drugo rešenje?

Da, moj izbor je drugačiji. On se zove nezavisnost plus. To sam elaborirao u predhodnim pitanjima: dakle, Kosovo kao država koja u budućoj nezavisnosti treba da bude deo procesa evroatlantskih integracija...

7. Ko treba da odlučuje o konačnom statusu Kosova: Priština i Beograd, u pregovorima pod međunarodnim nadzorom, SB UN ili neka međunarodna konferencija?

Posto sam rekao da rešenje Kosova treba potražiti u procesu, onda verujem da međunarodna konferencija ili bilo koji tip sličnog rešenja ne obezbeđuju trajnost. Savet bezbednosti može da ratifikuje neki sporazum koji ukida Misiju UN na Kosovu, okončavši time svoju ulogu i Misiju. Priština i Beograd treba da razgovaraju o različitim interesima koji se odnose na prošlost, sadašnjost i budućnost. To znači da Beograd može biti uključen u proces u onoj meri u kojoj ima legitiman interes za stanje Srba na Kosovu i za njihova budućnost, kao što Beograd treba da prizna isto pravo Albancima u Preševskoj dolini. Takođe, ovde se uključuju konkretna pitanja kao što su: dugovi, štete, reparacije, razne međunarodne obaveze koje proističu iz predhodnog života u zajedničkoj državi i dr. Ali, ovi razgovori su i poststatusni u smislu

budućnosti, koji mogu biti konkretni dogovori za dobrobit obe strane, ali i za zajedničku težnju regiona ka evroatlantskim integracijama. U toj logici za rešavanje statusa Kosova Beograd ima legitimne interese i treba da ima pravo, ali ne i veto. Uloga međunarodnih faktora, ne samo kao posrednika, skoro da je nezamenljiva, naročito uloga Brisela i Vašingtona. Na kraju krajeva, Kosovari i Srbi nemaju šta da ponude više jedni drugima. Šargarepe rastu u Briselu, i uključenje Brisela, ali i Vašingtona, ne samo kao posrednika, to je neophodno. Čak i ako u Beogradu preovladava logika kompenzacije izgubljenog Kosova, Brisel i, svakako, Vašington neophodni su za stolom. Ali, to će imati smisla i za Prištinu koja će stalno tražiti garancije dogovora...

8. Da li je potrebno da i dalje, kako albanska tako i srpska strana, budu taoci nacionalnih težnji iz 19. veka, ili treba da se prilagode novim evropskim okolnostima i tokovima?

Ja mislim da su obe strane, i Srbi i Albanci, istorijski zakasnile da ostvare svoje sveobuhvatne nacionalne države. Ukoliko bi se 19. vek dogodio danas na pragu 21. veka, to je više posledica nego realna politička težnja. Drugim rečima, ukoliko bi se Kosovo podelilo, stvorila bi se realna mogućnost za stvaranje monoetničkih država koje bi dovele do novih balkanskih drama sa ogromnim posledicama ne samo za Albance i Srbe već i za druge. U tom pogledu, ono što sam rekao prethodno je nešto suprotno, realna i progresivna opcija koja dopušta da se deo aspiracija, time što se ima slobadan nacionalni razvoj, zadovolji, ali i kosmopolitski, tako da ove aspiracije budu ostvarive unutar savremene validne opcije.

9. Koja treba da bude uloga kosovskih Srba i Beograda u rešavanju statusa Kosova i u kojoj delegaciji treba da budu predstavljeni kosovski Srbi?

Srbi s Kosova, nažalost, gube šansu da budu faktor za sebe. Ukoliko bi rekli: "Da, mi priznajemo težnju većine, ali ovo su naši zahtevi", oni bi imali ključnu ulogu u definisanju budućnosti Kosova. Međutim, kosovski Srbi poslednjih decenija više su bili socijalna infrastruktura kolonijalne politike Beograda nego činilac koji je mogao da namentne rešenje. I posle rata, oni nisu uspeali da imaju autentičnu političku snagu da bi odrazili i zaštitili svoje interese, bilo kao grupa, bilo kao građani Kosova. Ako je tako, onda u razgovoru sa Beogradom oni, u bilo kojoj budućoj delegaciji, ne mogu imati mesta u kosovskoj strani. To bi bilo kao kad igraš fudbal i preuzimaš neke igrače suprostavljene strane koji bi obukli dresove vaše ekipe. To ne bi značilo da kosovske Srbe treba isključiti u potpunosti iz razgovora. Oni treba da budu uključeni

u unutrašnjem dijalogu Kosovara o paketu specijalnih prava. Čak oni mogu imati za savetnike bilo koga iz Srbije ili od bilo koje druge strane.

10. Da li imate koncept za srpsku zajednicu u okviru nezavisnog Kosova i kako vidite povratak iseljenih Srba? Odnosno, kakva treba da bude u tome uloga političara i albanske većine?

Da, mislim da kosovski Srbi treba da imaju specijalna prava u odnosu na neke principe. Njima treba obezbediti pravo na specijalni paket koji bi ih uključio u unutrašnji dijalog uz pomoć međunarodne zajednice i uz savete iz Srbije, i ta prava bi bila obezbeđena ustavom. Ta prava treba podeliti u dve grupe: na one opšte, koje proističu iz pozitivne akcije (predstavljane u državnim institucijama, parlamentu, vladi, sudovima), i posebna prava u curriculumu školstva i prosvete; priznavanje SPC na teritoriji Kosova i druga prava koja se mogu ostvariti u lokalnoj vlasti. Dakle, opšta prava koje treba priznati i garantovati na celoj teritoriji na bazi pozitivnih akcija i onih drugih koji važe na prostoru i u zajednici u kojima direktno žive Srbi i Kosovari.

11. Da li postoji preduslov za početak pregovora o konačnom statusu Kosova, i kakav je on? Ko treba da učestvuje u tim pregovorima sa albanske a ko sa srpske strane?

Pre svega, treba nametnuti kao preduslov takav način da se postigne cilj. Dakle, upotrebu nepolitičkih sredstava za postizanje ciljeva ili nametanje stvorene situacije i *fait a ccompli* treba odbaciti pomoću obavezivanja aktera nametanjem od strane međunarodne zajednice. Preduslov ili princip koji proizilazi iz toga postavio bi logiku procesa i političkih sredstava za postizanje dogovora. Ko će koga predstavljati treba ostaviti stranama u dogovoru.

12. Da li su ostvarivi "standardi za Kosovo", i da li je potrebno da se promeni Rezolucija 1244 SB UN?

Standardi kakvi su zamišljeni i dati na papiru, na početku nisu ostvarivi ni za mnoge zapadne zemlje. Eto, da spomenem da bi eliminacija organizovanog kriminala oduzela državnost Italiji, problem bi imala i država Njujork, i dr. Privatizacija bi donela problema i Francuskoj. Što se tiče Balkana, mnoge nezavisne države, uključujući i Srbiju i Albaniju, izgubile bi državnost. Međutim, standardi sa prioritetima, postavljeni kao princip i težnja da se ostvari regulisan život prema validnim principima sistema vrednosti koji postoji u zapadnim državama, mislim da su predmet dugotrajne aspiracije i kao princip težnje se mogu smestiti u procesu i na Kosovu. Čak ja mislim da oni treba, kao takvi, da se vežu još više za fazu posle statusa i da postanu

principi koji proizilaze iz SAP za otvaranje vrata ulaska u EU.

Rezolucija 1244 ne treba da se menja, nema potrebe. Ona treba da se ukine onako kako sam predhodno rekao, u situaciji koja okončava misiju UNMIK-a na Kosovu u okviru dogovorenog i garantovanog političkog rešenja.

Predsednik partije "ORA" i poslanik u Skupštini Kosova

Derđ Dedaj:

Poštovati pravo na slobodno

izjašnjavanje većinskog naroda na Kosovu

1. Šta predstavlja za Vas Kosovo: juče, danas, sutra?

Kosovo, u istorijskom, etničkom, geografskom i kulturnom pogledu, predstavlja jednu teritoriju na jugoistoku Evrope i na Balkanskom poluostrvu, koja je, zbog geostrateškog i geopolitičkog položaja, u prošlosti imala krvavu istoriju. Antička Dardanija, odnosno, kasnije, Kosovski vilajet, kao porobljeni deo Otomanske imperije, bio je raskrsnica sukoba interesa raznih naroda i raznih sila čiji je cilj bio njegova aneksija ili okupacija, iako je ova teritorija oduvek bila nastanjena albanskom većinom. Posle kapitulacije Osmanlijske carevine sve više su se aktuelizirali apetiti Srbije za dominacijom nad Kosovom i za srbizacijom ove teritorije različitim merama koje su, u većini slučajeva, imale tragičan ishod i krvoproliće albanske populacije, koja je, osim što je silom terana da se iseljava sa Kosova za Tursku ili u druge zemlje, bila podvrgnuta neviđenom teroru srpskih snaga počev od Balkanskih ratova, kroz period agrarne reforme i do Prvog i Drugog svetskog rata, zbog čega se nije došlo do pravnog rešenja pitanja Kosova i položaja albanskog naroda na Balkanskom poluostrvu.

Posle završetka Drugog svetskog rata, iako su bili postignuti dogovori sa Jugoslovenima da će Kosovari sami odlučivati o svojoj budućnosti, takvo nešto se nije desilo, već je počela antialbanska kampanja 1945., 1946. godine, koja je rezultirala uništenjem oslobodilačkih snaga i naroda Kosova i svih pokušaja za samoopredeljenje naroda Kosova, pokušaja koji, uprkos institucionalizovane jugoslovenske državne represije, nisu prestali. Demonstracije 1968. godine, Ustav 1974. godine, demonstracije 1981., 1989-90. godine, sve do otvorenog sukoba Oslobođilačke vojske Kosova sa srpskim snagama, bili su akti sistematskog nastojanja da se postigne sloboda, pravda, ravnopravnost i nezavisnost naroda Kosova, za šta su se žrtvovala na desetine hiljada Albanaca. Posle intervencije trupa NATO 1999. godine protiv paramilitarnih, vojnih i policijskih srpskih snaga na Kosovu, koje su bile prinuđene da beže sa Kosova, sa ove bivše osme jedinice bivše jugoslovenske federacije, čije su se sve federalne jedinice do sada odcepile i postale nezavisne, stvoreni su i suštinski uslovi za pravedno rešenje pitanja Kosova koje treba da se osloni na volju građana Kosova i na pravo za slobodno izjašnjavanje i samoopredeljenje o njegovom konačnom političkom statusu i o procesu

njegove evroatlantske integracije.

Kosovo je danas u jednoj veoma povoljnoj političkoj poziciji i u fazi jednog pogodnog demokratskog procesa koja ide ka nezavisnosti i integraciji, što je preduslov za relaksiranje njegovog odnosa sa susedima i za stabilnost na čitavom Balkanu, koji jednom zauvek treba da prestane da bude žarište krvavih kriza i međuetničkih sukoba i crna rupa Evrpe. Ne samo Albanci i Srbi već i svi narodi ovog prostora treba da shvate da su samo mir, tolerancija, međusobno razumevanje i recipročno poštovanje između ovih susednih naroda garancija za punu bezbednost, slobodno kretanje, za zapadnoevropske integracije i stabilnu budućnost celog ovog regiona, a i šire. Ali se to, svakako, ne može postići oslanjanjem na prošlu istoriju i gledajući grobove nedužnih ljudi na ovim prostorima, nego skupljanjem snage i hrabrosti da se gleda u budućnost, koja može da bude svetla i sigurna samo ako ove nezavisne zemlje, narodi i nacije sa dobrosusedskim odnosima teže integraciji u EU i u druge svetske strukture i ako garantuju ravnopravnost i zakonsku zaštitu prava svih različitih etničkih grupa. To se, dakako, odnosi i na države, dakle i na Kosovo i Srbiju.

Nezavisno Kosovo sutra, u dobrosusedskim odnosima sa Srbijom, Crnom Gorom i Albanijom i integrisano u UE, NATO, OUN, OEBS itd., sa otvorenim granicama i slobodnim kretanjem, vladavinom pravne države i izgrađeno na zapadnim demokratskim standardima, biće neophodan vezni most između Balkana i UE za sve zemlje regiona. Srpski etnitet na Kosovu i onaj albanski u Srbiji trebalo bi da budu dobar primer kako poštovati manjine i njihova prava. I pristup prema pravima ovih etnikuma u našim zemljama treba da bude kvalifikacioni ispit Prištine i Beograda da bi dobili diplomu za integraciju u EU i u druge zapadnoevropske strukture.

2. Kako ocenjujete aktuelno stanje na Kosovu i šta je nova realnost? Koliko su istinite tvrdnje nekih krugova da Kosovo ide ka nezavisnosti i da je faktički izgubljeno za Srbiju?

Kosovo se trenutno suočava sa mnogim problemima i poteškoćama koji su posledica poslednjeg rata i ekonomskog razaranja. Poseban problem predstavlja i pitanje nestalih lica, od kojih je većina još uvek u masovnim grobnicama u Srbiji. Njihova tela treba vratiti njihovim porodicama a počiniocima ovih zločina uputiti da za njih odgovaraju bilo pred Haškim sudom bilo pred domaćim sudovima. Izgradnja demokratske, institucionalne, zakonske i sudske infrastrukture na Kosovu je optimalni preduslov na putu ka državotvornosti i za početak dijaloga sa susedima o raznim pitanjima, za slobodno kretanje i za otvaranje jednih prema drugima. Kosovo, koje je izašlo iz rata i zbog

koga je i NATO intervenisao da bi se spasli nedužni civili, ne može se vratiti unazad, jer bi to značilo da ponovo idemo ka ratu. Kosovo, a mislim ni susedi, ne žele više sukobe i, bez sumnje, ono treba da ide svojim putem, onim putem kakav žele sami građani Kosova, bez intervencije suseda ili nekog drugog. Dakle, Kosovari sami treba da odluče o konačnom političkom statusu i o svojoj viziji o državi Kosovo. Svaka prepreka na tom putu je usmerena na izazivanje sukoba i na destabilizaciju regiona.

Ne može se reći da je Kosovo izgubljeno za Srbiju, jer ono nikad nije pripadalo Srbiji osim nasilno i ucenama jednostranih i arbitrarnih ustava. U stvari, nezavisnost Kosova je u korist Srbije, u korist relaksiranja albansko-srpskih odnosa, demokratskih i integrativnih procesa naših zemalja i u korist budućnosti dvaju naroda.

3. Oko Kosova i dalje postoje dva suprotstavljena gledišta, odnosno dva nacionalna projekta: albanski i srpski. Vidite li mogućnost pomirenja i istorijskog kompromisa između ova dva naroda, uzimajući u obzir istorijska iskustva drugih naroda?

Ako je tačna izreka: čije su ovce, njegova je i livada, onda za Kosovo možemo imati samo jednog suverena i jedno gledište, a to su građan Kosova i njihovo gledište. Dakle, građani Kosova su oni koji treba da se pitaju i koji treba da odluče o statusu Kosova, jer su suprotna i ekstremna gledišta dovela samo do krvoprolića i do grobova na ovim prostorima. Ta gledišta sada već pripadaju neslavnoj istoriji. Mogućnosti za pomirenje i istorijski kompromis uvek postoje, ali je za pomirenje potrebna i volja dveju strana. I ta volja treba da se zasniva na principima reciprociteta i, iznad svega, na ravnopravnosti i pravu svake od strana na samoopredeljenje. Svako kršenje ovih principa eliminiše istorijski kompromis i produbljuje kontardikcije između Kosova i Srbije.

Optimistički verujem da je poslednji sukob u bivšoj Jugoslaviji i na Kosovu lekcija za sve aktivne ili pasivne učesnike, da je taj tragični period pouka za sve da, nakon takve tragedije, treba naći snage za prevazilaženje međuetničkih mržnji i za primenu nacionalnih strategija koje će do juče zavađene narode učiniti sutra prijateljima, otklonivši ekstremizam, šovinizam, revanšizam i svaku drugu međuetničku mržnju. Pomirenje treba da se desi i njega treba zahtevati od kruga političke klase, jer je narod savesniji i plemenitiji, sklon praštanju.

4. Kako vidite rešenje problema Kosova?

Pitanje Kosova treba rešiti u saglasnosti sa voljom njegovih građana, uz poštovanje prava na slobodno izjašnjavanje većinskog naroda Kosova i pod međunarodnim nadzorom demokratskog poretka, poštovanja

ljudskih prava i prava različitih etničkih grupa, izgradnje pravne države, procesa evroatlantske integracije i saradnje sa susedima. Svaka druga opcija koja je u suprotnosti sa voljom građana Kosova stvorila bi tenzije i preduslove za međuetničke sukobe. Zvanični Beograd ovo treba da shvati a ne da ostane talac pitanja Kosova i time oteža otvaranje Srbije i njenu integraciju u svet. A Kosovo ne može da ostane talac zbog nedemokratskih stavova Srbije, jer bi tako obe zemlje samo ulazile u konfliktne situacije sa nepredvidim posledicama za obe strane, pa i šire.

5. Da li ste spremni da prihvatite bilo koje drugo rešenje za Kosovo osim nezavisnosti: uslovljenu nezavisnost, federaciju, konfederaciju ili uniju sa Srbijom i Crnom Gorom, ili neko drugo rešenje? Ukoliko ne, obrazložite svoj stav?

Finalni politički status Kosova nije lično ni partijsko pitanje, nego složen problem koji konačno zaslužuje pravedno i trajno rešenje. Eksperimentalne mere još više produbljuju krizu i odlažu rešenje pitanje Kosova. Oslanjajući se na principe liberalne demokratije, kojoj ja na Kosovu, i kao osnivač ovih principa u našem društvu, pripadam, smatram da treba poštovati fundamentalna prava svakog pravnog i demokratskog društva, kao što su: pravo na život, pravo na imovinu, pravo na slobodu i pravo na slobodan izbor sudbine. Ova prirodna i elementarna prava na Kosovu se više ne mogu negirati i upravo iz ovog razloga narod Kosova je suveren koji treba da odluči o unutrašnjem poretku i političkom, pravnom i demokratskom statusu Kosova. I ja lično nikada ne mogu da prihvatim nijedan drugi model koji je u suprotnosti sa voljom i izjašnjavanjem naroda Kosova i mislim da tako nešto ne može da učini nijedan partijski vođa, rukovodilac institucije ili poslanik bilo koje zemlje u demokratskom svetu. Posle svega onoga što se desilo na Kosovu, potrošene su sve mogućnosti da se Kosovo poveže u bilo koju federaciju, konfederaciju ili uniju sa Srbijom i Crnom Gorom, jer tako nešto nije u interesu trajnog mira, bezbednosti i stabilnosti u regionu, nego, de facto, još jedno izbegavanje rešenja i predrasuda koja ide na štetu prava građana Kosova na samoopredeljenje.

6. Šta opravdava rešenje koje zastupate, odnosno šta mu daje legitimitet?

I po Ustavu od 1974. godine Kosovo je bilo ravnopravna jedinica među osam administrativno-političkih jedinica bivše SFRJ sve do 1989. Godine, kada je Miloševićev režim na arbitraran način ukinuo ovu ravnopravnost i tadašnju autonomiju Kosova, a kasnije, policijskim i vojnim sredstvima, uspostavio vladavinu nasilja i sistematsku represiju

na Kosovu u svim sferama života. Posledice ovog terora svima su nam poznate. Po raspadu te federacije i stvaranja, u mnogim slučajevima krvoprolićem, nezavisnih država od bivše SFRJ, uključujući i Kosovo, ne stoji nijedan argument zašto bi se narodu Kosova negiralo pravo na samoopredeljenje i stvaranje države Kosovo, koja će biti otvorena za sve susede i model demokratije u regionu. Ne postoji nijedan argument koji bi negirao i ignorisao ovo legitimno političko i demokratsko pravo naroda Kosova, koji, sa Srbijom i drugim susednim državama, teži zajedničkom integrisanju u EU i u druge političke i vojne međunarodne strukture, jer su uske integracije do sada izazivale krize, krvoprolića i sukobe, a ova praksa je i prevaziđena, što svi treba da shvate.

7. Imate li koncept za srpsku zajednicu na Kosovu u okviru nezavisnog Kosova, i koliko se zalažete za povratak Srba i njihovo uključivanje u kosovske institucije?

U Evropi, i svugde u demokratskom svetu, nijedna zemlja nije etnički čista, i to je bogatstvo za države u kojima su manjine, zapravo, mostovi povezivanja i relaksirajući faktor za razne narode i zemlje, a stepen demokratizacije jedne zemlje meri se stepenom prava i slobode manjina koje treba da budu zaštićene zakonom u skladu sa zapadnoevropskim standardima. Srpska zajednica na Kosovu ne treba da nosi teret politike Miloševićevog režima, kojoj se sudi u Hagu, već da bude slobodna i bez kompleksa, da se integriše u kosovsko društvo i da uzme aktivno učešće u izgradnji demokratskih i legitimnih institucija Kosova i same države Kosovo. Kosovo, kao jedna multietnička i multireligiozna zemlja, treba da bude oaza tolerancije i mira i dobar primer za sve zemlje u regionu, model jedne Evrope u minijaturi. Srbi raseljeni tokom poslednjeg sukoba na Kosovu, osim onih koji su umešani u zločine protiv nedužnih civila, treba da se vrate i treba sistematski da se repatriciraju u svoja naselja, a ovaj povratak treba da bude nadgledan od međunarodnih mehanizama kao što su Savet bezbednosti OUN, OEBS, itd. Ono što se desilo na Kosovu ne može se zaboraviti, ali stvar je u tome što tako nešto ne treba da se dešava ni da se toleriše i, u tom kontekstu, treba sprečiti i preduprediti svaki izvor krize i međuetničkih napetosti na Kosovu. No povratak Srba ne može biti samo pitanje Albanaca niti ga je moguće ostvariti na jednostran način, već pre svega treba da bude pitanje same njihove volje, ali i zvanične politike dveju naših susednih zemalja.

8. Ukoliko bi Kosovo ostalo u okviru Srbije, kakvo bi bilo učešće Albanaca u centralnoj vlasti u Beogradu (bilo u nezavisnoj Srbiji bilo u sadašnjoj državi Zajednici Srbije i Crna Gora)?

To je prevaziđeno pitanje i nepotreban eksperiment i, u stvari, pripada

prošlom veku. Više se ne može govoriti o ostajanju Kosova unutar Srbije niti o reinkarnaciji bivše SFRJ. To je sada već arhivirano i pripada istorijskim uspomena. Iluzionari i narcisoidni sa velikom demokratskom dioptrijom mogu samo da razmišljaju o raznim aspiracijama, a snovi se nikome ne mogu zabranjivati. Ali se ni u jednoj varijanti Kosovo ne može zamisliti unutar Srbije niti poverovati kako ono pretenduje da bude unutar Zajednice Srbija i Crna Gora, jer više nema vremena za vraćanje procesa unazad i za ponovno oživljavanje onoga što je već mrtvo. Kosovski Albanci mogu da žive, rade i deluju u Beogradu kao slobodni građani, biznismeni ili diplomate u ambasadi Kosova u Beogradu, ali ne kao učesnici u vlasti i u institucijama Srbije, i obrnuto. Istovremeno, buduće mesto susreta Kosova sa Srbijom je Njujork, Brisel, Strasbur itd. Što se pre ovo ostvari, i u bilateralnom pogeledu i od međunarodnih centara odlučivanja, utoliko će biti bolje za naša dva naroda, koja treba da žive u dobrosusedskim odnosima, da isprave prošlost, da misle o budućnosti i o novim generacijama, koje ne treba opteretiti teretom odgovornosti i grešaka njihovih roditelja i najružnijih izdanaka istorije 20. veka u ovom delu Balkana - ludih političara.

9. Kakav bi trebalo da bude budući odnos Srba sa Kosova i Beograda u slučaju nezavisnosti Kosova?

Nezavisnost Kosova treba da garantuje Srbima svestranu saradnju sa Srbijom, slobodno kretanje na celom prostoru ovog dela Evrope, koji bi trebalo da postane "schengen" Balkana gde bi granice bile formalnost, gde bi se garantovalo slobodno kretanje i liberalizacija saradnje u svim sferama života kako Srba sa Kosova tako i Albanaca u Preševskoj dolini i onih koji žive unutar teritorije Srbije. Oni treba da uživaju sva nacionalna, verska, kulturna, ljudska i druga prava, u skladu sa aktima, zakonima i međunarodnim normama.

10. Kako vidite decentralizaciju vlasti na Kosovu i položaj Srba u njoj?

Decentralizacija je proces koji podrazumeva demokratizaciju jedne zemlje i stvaranje povoljnih uslova za građane te zemlje, u prvom redu za olakšavanje njihovog života, za borbu protiv birokratije i autokratije, za unapređenje javnih službi za sve građane, bez obzira na etničku pripadnost. Ipak, decentralizaciju ne treba praviti po etničkim, verskim ili kulturnim međama, već kao instrument koji stvara prostor i mogućnost za ugodnosti građana u odnosu na lokalnu i centralnu vlast. Srbi sa Kosova i druge manjine decentralizaciju treba da shvate kao tehnički demokratski akt, a ne kao akt sa političkom pozadinom ili kao akt zasnovan na bilo kakvoj podeli na etničkim osnovama.

11. Jesu li ostvarljivi "standardi za Kosovo", i da li ima potrebe da se menja Rezolucija 1244 SB UN?

Ne samo Kosovo već sve zemlje u regionu treba da prihvate i primene standarde i demokratske vrednosti ukoliko su usmerene ka evroatlantskim integracijama i ka demokratiji uopšte. U ovom slučaju i Kosovo, paralelno sa demokratskim procesima i rešenjem konačnog statusa, treba da dokaže i da ubedi kako susede tako i međunarodnu zajednicu da je odlučno da ispuni standarde i stvori okolnosti i preduslove za realizaciju nezavisnosti. Posmatranje i primena demokratskih standarda jeste još jedan dokaz o političkoj i demokratskoj zrelosti građana Kosova i političke klase, koja time nudi dovoljno dokaza da relevantni međunarodni faktori i odlučujući mehanizmi shvate novu realnost na Kosovu i priznaju njegovu nezavisnost. U tom slučaju i Rezolucija 1244 Saveta bezbednosti UN postaje prevaziđena; ona se ispunila i stvorila povoljan prostor za novu rezoluciju SB, koja bi u suštini poštovala pravo naroda Kosova na slobodno izjašnjavanje i samoopredeljenje o konačnom statusu Kosova sa međunarodnim garancijama. Ovim bi se otklonile sve dileme i predrasude o bilo kakvoj vezi Kosova sa Srbijom, osim veze koje Kosovo treba da ima sa Albanijom, Makedonijom, Crnom Gorom i drugim zemljama u regionu.

Predsednik Liberalne partije Kosova, poslanik u Skupštini Kosova

Bujar Bukoš:

Kosovo će postati nezavisno i pre nego što se misli

1. Šta predstavlja za Vas Kosovo: juče, danas, sutar?

Na vaše kratko pitanje odgovoriću lakonski: mesto kontinuiteta očuvanja albanskog identiteta, Kosovo je juče bilo sinonim jedne zemlje stalno nastanjene albanskom većinom, mesto okupirano od Srba, koje su Srbiji dale velike sile delimično i zbog naše državotvorne nesposobnosti a, donekle, i zbog naše državno-rušilačke sposobnosti. Srpska država, što treba priznati, bila je organizovanija i pretvorila je Kosovo u kolevku Srbije - a zna se da beba nema izbora za koju će kolevku biti vezana.

Tokom vladavine svih srpskih režima, Albanci na Kosovu su uvek bili objekt nasilja, diskriminacije, represije, proterivanja sa svih teritorija, kolonizatorskih i asimilatorskih programa, državnog terora, koji je kulminirao genocidnim aktima, dok je Kosovo ostavljeno da bude najnerazvijenije područje. Ceo ovaj spektar delovanja tih srpskih režima za osnovu je imao srednjovekovnu ideologiju i retrogradnu, hegemonističku i agresivnu politiku, kao i borbu za teritorije. Ponavljam, greška je da se orkivljuje samo jedna strana pošto porobljeni ima obavezu da se oslobodi i organizuju tako da se ne podeli. Pošto Albanci, kako se čini, ovaj posao nisu obavili kako treba, to je omogućilo Srbiji da vlada kroz tako dug period.

Danas je Kosovo slobodna teritorija, oslobođena od vojnih, policijskih i paravojnih srpskih snaga nakon višegodišnjih nastojanja Albanaca da dobiju slobodu, njihovog ustanka i oslobodilačke borbe, ogromnog žrtvovanja i nakon vojne intervencije NATO. Na Kosovu je uspostavljena međunarodna urpava nad ovom zemljom a suverenitet bivše Jugoslavije je ukinut na bazi Rezolucije 1244 KB UN. Kosovo danas još uvek liči na »čadarak ni na nebu ni na zemlji«.

Danas nešto svakome pada u oči, a to je ono što je Kosovo, u relativno kratkom vremenu posle rata, postiglo u materijalnoj izgradnji. Najimpresivnije je to što su Albanci pokazali veliku energiju da rade na obnovi i neizmerni optimizam. Tako je slika sela i gradova promenjena na bolje. Međutim, postoji i drugi aspekt iz koga je vidljivo da je kosovska privreda, u velikoi meri i dan danas, u katastrofalnom stanju. Čitava nesreća je započela prilazom, sasvim bez koncepta, međunarodne administracije, koja nije stvorila makar i privremeni

privredni i bezbedonosni sistem u zemlji koji bi gurao procese napred. Tako, uništena privreda danas smeta bilo kojoj politici i suštinski problemi na Kosovu i dalje ostaju da lebde. Sa ovim stanjem su prirodno povezane i investicije koje jako nedostaju na Kosovu. Pošto se ne razvija privreda Kosova, ne može da se razvija ni demokratija Kosova!

Sutra, Kosovo će biti jedna nova država u regionu, čije će većinsko stanovništvo izgraditi društvo koja obezbeđuje bolji život za sve svoje građane, sa pravnom državom koja funkcioniše slično demokratijama zapadnog tipa, biće država u bezbednom ambijentu i u miru i saradnji sa svojim susedima. U praktičnom smislu, nezavisno Kosovo znači i inetgrisanu Albaniju, značientitetneodvojen granicama, značiestvarenje ideala nacionalnog preporoda i svih slobodoljubivih Albanaca. U istom smislu, nezavisno Kosovo znači slobodnu zemlju za sve svoje građane, bez diskriminacije i tlačenja. Kosovo integrisano u Evropu biće izraz zrelosti našeg nacionalnog i državotvornog identiteta. Uz ostvarivanje drugih planova regiona, to će omogućiti da albansko nacionalno pitanje bude rešeno. Rešenje albanskog pitanja je tesno povezano sa rešenjem srpskog pitanja.

2. Kako ocenjujete aktuelnu situaciju na Kosovu i kakva je nova realnost? Koliko su tačne tvrdnje nekih krugova da Kosovo ide ka nezavisnosti i da je faktički izgubljeno za Srbiju?

Za mene je trenutna situacija i pozicija Kosova nepovoljna. Ova zemlja se suočava sa vrlo teškim problemima, naročito u ekonomskoj, socijalnoj i drugim sferama. Nova realnost zahteva nove, dodatne procese - ne povratak unazad na ono što se zove *status quo ante*. Ali da bi se išlo napred treba započeti sa demokratskim osvešćivanjem svakog Albanca, prihvatanjem novih normi socijalnih odnosa u našem životu, i to ne samo unutar-albanskih.

Istina je da Kosovo ide ka nezavisnosti, ali ne toliko zbog izjava našeg rukovodstva koliko zbog volje Zapada i inercije odlučivanja. Mi imamo veliku sreću što je sa nama Zapad, i to ne samo kao pratilac već kao odlučujući faktor. Ovu sreću - saveznike- Srbija je imala vekovima i iskoristila situaciju da stvori uverljivu predstavu o svojoj kolevci. Pad Berlinskog zida 1989. godine označio je je novu epohu koja je probudila nade u Evropu i u jednu potpuno novu konstelaciju koja je, između ostalog, razbila one strukture ili sile koje su sprečavale narode i nacije da odlučuju o svojoj sudbini. Dok se u zemljama na prostorima srednje i istočne Evrope okončavalo sa komunizmom i započinjalo sa demokratizacijom, samo je Srbija tvrdoglavo koračala unazad upotrebivši virtuelnu kartu ultranacionalizma.

3. Oko Kosova i dalje postoje dva suprotstavljena gledišta, odnosno dva nacionalna projekta: albanski i srpski. Da li vidite mogućnost pomirenja i istorijskog kompromisa ova dva naroda, imajući u vidu istorijsko iskustvo drugih naroda?

To su dve dijametralno suprotne pozicije. Za mene, pomirenje i istorijski kompromis između Srba i Albanaca pri ovom stanju srpske misli – i, donekle, uz arogantno albansko odbijanje – je iluzorno i samo naivna želja. Nakon denacifikacije Srbije, nakon napuštanja starih srpskih političkih mišljenja i nakon preispitivanja prošlosti (*Aufarbeitung der Vergangenheit*) stvorile bi se dobre pretpostavke za takvo pomirenje. Šarl de Gol je priznao da Alžir nije Francuska. Srbija nema takvu političku figuru ni snage niti, za sada, pretpostavke da prizna kako Kosovo nije Srbija. Mislim da na ovo pomirenje i istorijski kompromis ova dva naroda treba gledati sa pozitivnim sensom, ne sa nepopustljivom ili isključivom logikom, već konstruktivno i civilizovano. Ja znam koliko je teško čak i zamisliti situaciju kada će stvarno započeti ovaj proces, kada obe strane budu prinuđene da progutaju gorku pilulu kompromisa, koji se na prostorima ovog regiona doživljava kao poraz.

Mislim, međutim, da će se, posmatrajući iz budućnosti, iz vremenske disatnce, sa žaljenjem konstatovati nerazumno gubljenje vremena u ovom procesu, koji će, bez sumnje, biti dugačak i naporan. Najveći problemi su, po meni, možda *aberant* percepcija oko sukoba ili oko albansko-srpske kolonizacije, ali i drugi problemi kao, na primer, preopterećenost istorijom i mitologijom, užasne manipulacije odgovarajućih političkih klasa, nedostatak političke kulture, cinizam, i dr. O svim ovim i o drugim aspektima problema o kome govorimo dosta je pisano i ja ne pretendujem da rešim kvadraturu kruga. Međutim, sklon sam pledoajeu za pragmatičan prilaz ovom problemu, bez ograda, pa čak i oslanjajući se na pozitivna istorijska iskustva drugih naroda. I međunarodna zajednica će pokazati spremnost da pomogne u tom pravcu.

Na kraju ću pojednostaviti svoj odgovor: oba naroda imaju računa da se približe pomirenju, ali za tako nešto je potrebna hrabrost. Ova dva naroda već gube vreme i energiju nastavljajući agoniju krize. Kosovu i Srbiji je potreban održiv mir nakon oko sto godina nasilja i patnji. Mislim da će pomirenje doći na kraju kao imperativ vremena, kao "*Zeitgeist*" zbog potreba za ekonomskim razvojem. Dakle, onda kada politika ne bude hranila narod prošlošću.

4. Kako vidite rešenje kosovskog pitanja?

Kosovo će postati nezavisno brže nego što svi mi mislimo. Čak se neki

mogu i začuditi brzinom tog procesa. I sami Albanci mogu se začuditi brzinom ostvarivanja ideje svoje nezavisnosti, iako sami nisu razradili bitan i održiv projekat ze njeno ostvarenje. Nezavisnost Kosova može doći mnogo pre onoga vremena u kome bi mi bili spremni i dovoljno svesni da ga pretvorimo u realnost našim razrađenim i sinhronizovanim postupcima. Kratko i jasno: nezavisnost može doći brzo – uglavnom zahvaljujući Zapadu – pa bi albanskoj političkoj klasi bilo potrebno da prilagodi svoje ponašanje normama koje zahteva demokratsko društvo i pravna država. Da li će to, na primer, dovesti i do teritorijalne podele, pod velikim je znakom pitanja. Ja ne verujem. Ja verujem da Srbija, iako joj neće biti dopušteno veto nad Kosovom, ipak trebe da bude uključena u razgovore kako se ne bi povratila istorija i ostale teritorijalne pretenzije Srbije prema Kosovu i nakon naše nezavisnosti. Te pretenzije bi u budućnosti obnovile krize.

Da ne gajimo iluzije: Kosovo neće postati nezavisno zato što mi upućujemo političke zahteve za to. Ono će postati nezavisno kao geopolitički rezultat. Nezavisno Kosovo brzo će ići ka Evropskoj uniji, ali da bi se to postiglo treba da obezbedimo nezavisno funkcionisanje i bez mešanja pravne države. Od Kosovara se traži da pokažu kako mogu da stvore i vode državu bez folklora i primitivizma. Od njih se traži da ne misle kako mogu da čine šta im padne na pamet u toj državi, već da poštuju zakone i demokratski poredak. Ja i danas dižem glas Kasandre, upozoravam građane Kosova i oštro kritikujem potpunu neodgovornu političku klasu Kosova da ne dopuste da država Kosovo postane država lopova (rogue state, failed state). Od Kosovara se zahteva da ne stvaraju trulu državu u kojoj se institucije vlasti ruše nakon svake političke krize.

5. Ukoliko bi učestvovali u razgovorima o statusu Kosova, da li bi bili spremni da prihvatite drugo rešenje osim nezavisnosti, i kako ocenjujete stavove nekih političkih i intelektualnih krugova u Beogradu o podeli Kosova na etničkim osnovama?

Nakon svega onoga što se desilo na Kosovu, posebno nakon srpskog državnog terora i genocidnih srpskih akata prema Albancima, ne vidim neko drugo rešenje osim nezavisnosti. Kada bi postojala neka druga bolja opcija, prihvatio bih je. Srbiji više ne pripada Kosovo. Njoj više i ne treba Kosovo, imala bi ga kao vodenički kamen o vratu.

U drugačijem prilazi, stavovi Beograda o etničkoj podeli Kosova impliciraju recipročnost, dakle etničku podelu "uže" Srbije izdvajanjem teritorija nastanjenih većinskim albanskim narodom. Fenomenalno je videti kako jedan deo provenijencije sa atavističkim razmišljanjima

u nekim poznatim krugovima Beograda nastoji da "proda" tezu sa motom: Kosovo smo izgubili, ali učinimo nemoguće, spasimo ono što se spasti može, parolama istorijskog kompromisa i teritorijalnog razgraničenja sa Albancima. Čudne su, da ne kažem apsurdne, aktuelna srpska politička ratna lukavstva (stratagem). Utoliko pre kada srpski političari priznaju, nikako javno, da je Kosovo izgubljeno ili kada se zalažu za njegovu podelu.

U krajnjoj istanci, ja sam zagovornik ideje rešenja problema pregovorima i to prihvatljivim za sve strane. Mi ne treba da ostavimo nerešene probleme za naše potomke – iako trenutak zahteva donošenje teških odluka.

6. Ko treba da odlučuje o statusu Kosova: Beograd i Priština, uz međunarodno nadgledanje, SB UN ili neka međunarodna konferencija?

Prošlo je 15 godina od raspada Jugoslavije a državna budućnost Kosova ostala je, od tada, kao poslednji nerešen problem. To je regionu donosilo niz teških negativnih posledica. Ovaj problem paraliziše realan progres na Kosovu i u Srbiji, ali otežava i postizanje stabilizacije u regionu. Ne terba zaboraviti još jedan evropski anahronizam: masovno međunarodno prisustvo, iako sada toliko potrebno ovde, nema neku izlaznu strategiju (exit strategy) dok se ne razjasni državna budućnost Kosova.

O statusu Kosova odlučila je ogromna većina njegovih građana. Znam da ovo može da zvuči kao slogan, politikantska parola. Ali ja znam i kažem da nezavisnost ne mogu postići jednostrano samo Albanci već je potrebna i podrška velikih sila ukoliko se teži stabilizaciji zemlje i regiona.

Beograd je izgubio moralno pravo da se pita, argumenti su Zapad, iako, po Albancima, on nikad nije imao to pravo. Značajno je da prvo Albanci postignu svoj konsensus o statusu i modalitetima njegovog postizanja. Albanci treba da osnuju pregovaračke ekipe i da izrade pregovaračke projekte. Dovoljno je da se setimo Rambueja i Pariza da bi se videlo koliko smo se pokazali nesposobnima. Na razgovore se ide pripremljen za kompromise. Tvoja ubeđivačka sposobnost omogućuje da komprimisi ne štete konačnom cilju.

I, na kraju, zbog mogućih sukoba eventualni sporazum treba da ratifikuju zapadne sile a, možda, i Saveta bezbednosti.

7. Kakva treba da bude pozicija Srba u nezavisnom Kosovu i kako treba da bude njihova uloga u procesu rešenja statusa Kosova?

Za kosovske Srbe, Kosovo je njihova domovina. Oni ne treba da teže

separatnom opstanku, već da smatraju i vole Kosovo kao svoje, jer je ono i njihovo. Nećemo prestati da ponavljamo da će Srbi i građani sa drugim identitetom na Kosovu biti ravnopravni, ali ne privilegovani. I o tim pitanjima spremni smo da razgovaramo, da sarađujemo i da zajedno prevaziđemo stvoreni jaz, stvoren ne krivicom kosovskih Albanaca, već krivicom genocidnog režima u Beogradu. Svesni smo da je to težak posao za sve nas i dug proces, ali mi Albanci, kao većina, imamo obavezu da pružimo odgovornost za budućnost Kosova.

Ako bi se isključio opstruktivni stav Beograda, većina kosovskih Albanaca bila bi spremna za kooperaciju sa Srbima na Kosovu i da im ponudi da se uključe u budući život Kosova. Buduća država Kosovo bi im nudila jednak tretman kako bi oni sačuvali svoj identitet. Takođe, ponuda treba da sadrži obezbeđenje svih prava na bazi funkcionisanja pravne države, u kojoj se nijedan građanin neće osećati diskriminisanim zbog drugačijeg identiteta. Srbi treba da daju pozitivan doprinos rešenju statusa Kosova. Albanci, sa svoje strane, tu državu treba da naprave atraktivnom i za Srbe. Ja sam svestan poteškoća koje postoje u tom procesu, međutim, mi treba da nastojimo da pridobijemo poverenje srpskih građana baveći se časno problemima zbog kojih smo mi kukali dok smo patili pod srpskim režimom i poštujući njihovo pravo da idu ka ispunjenju svojih pravednih aspiracija.

8. Mogu li Albanci i Srbi da žive zajedno na Kosovu? Da li su stvoreni uslovi za njihovo pomirenje i ko kome treba da se izvini za dalju i blisku budućnost na Kosovu?

Načelno, oni mogu da žive zajedno. Još nisu stvoreni uslovi za njihovo pomirenje. Prošlost se zna ("die Vergangenheit ist bekannt"). Naravno, pomirenje je dvosmeran put. Treba tražiti izvinjenje i od Albanaca za blisku prošlost na Kosovu. I, takođe, u načelu, treba ići napred, ka budućnosti. Inicijativa za pomirenje treba da dođe od Srba, ali ako dođe i od Albanaca time bi oni pokazali svoju zrelost. Ideja o pomirenju je izraz umne, političke i kulturne emancipacije.

9. Kako vidite decentralizaciju vlasti na Kosovu i položaj Srba u njoj?

Nije decentralizacija problem broj jedan na Kosovu, već eufemizam za enklavizaciju i eventualnu podelu Kosova. Za mene je enklavizacija Srba čak samogetoizam, i separatan život Srba na Kosovu nema perspektivu. Decentralizaciju je nametnula međunarodna zajednica i podržao Beograd da bi se profitiralo od nepostojanja dobrog koncepta za rešenje problema Kosova. Ipak, budući da obe nacije nisu spremne za pomirenje, decentralizacija je jedini put da se obezbedi teritorijalna

celina, dakle, neophodno zlo. Ne treba zaboraviti da decentralizacija omogućava funkcionisanje mnogih razvijenih država - od federalnih država tipa ujedinjenih država Nemačke do ujedinjenih država kao što je Velika Britanija.

10. Ko, po Vama, treba da bude partner u pregovorima na strani zvaničnog Beograda a ko među kosovskim Srbima? U kojoj delegaciji treba da budu kosovski Srbi - Prištine ili Beograda?

Mislim da ne treba da bude pregovora sa Beogradom oko statusa Kosova jer će tako porasti sterilni apetiti i stvari odložiti do grčkih kalenda (nikada, ili "kad na vrbi rodi grožđe"). Ne bi bio dugoročni interes Beograda da se odugovlači sa Kosvom

Ipak, Beograd ima jednu vladu. I Kosovo ima jednu vladu. Stavovi Beograda su manje više jedinstveni i ne postoji neka želja ili takmičenje vlastodržaca te zemlje da stave potpis na akt kojim gube "svoje teritorije".

Problem je kod Albanaca što žele da trkom uđu u istoriju - neki i s pravom. Albancima je teško da čine kompromise sa osobom - ne toliko sa idejom. Po mom mišljenju, potpis od strane Albanaca treba da stavi onaj ko je predsednik i premijer u to vreme. I bolje je ukoliko ovaj posljednji ili obojica nisu ključne figure ili osobe poznate u procesu oživotvorenja nacionalne ideje.

Kosovski Srbi treba da budu deo delegacije Kosova.

11. Da li su "standardi za Kosovo" ostvarivi, i da li treba da se promeni Rezolucija 1244 SB UN ?

Kosovu su potrebni standardi, a neke od njih ono je već sada ispunilo ako se napravi predeđenje sa susednim zemljama. Kosovu su pogotovu potrebni standardi pravne države. Međutim, uslovljavanje rešenja statusa standardima bio je samo alibi administracije Mihaila Štajnera da se dobije u vremenu. Kada su oni lansirani onako kao u dimu, ja sam tražio formulu "standardi za državnost" (standards for statehood). U vezi sa tim, o onom psihološkom vremenu u kome se traži nešto što se ne motivise dovoljno jasnim ciljem, Susan Woodward citira mnogo literature i konkretna je: "If individuals do not know what country they are citizens of, what its borders are, let alone what its legal status is internationally, they cannot be active citizens or responsible politicians...How can one have the long time horizon necessary to the market transition and economic prosperity, accepting sacrifices in the short run and making investments in the future, if the very definition of the state, legal authority, and bases of legitimacy is up for grabs?" (10 Susan Woodward, Transatlantic harmony or a stable Kosovo?, në

Altmann/Whitlock (Eds.), op.cit., str. 28.)

Slično je i sa Rezolucijom 1244, koja je samo nakon nekoliko meseci, zbog razvoja na Kosovu, već bila prevaziđena a ostala okamenjena do sada. Ona treba da se promeni, za razliku od Biblije, posebno nakon raspada Jugoslavije, i ne treba dozvoliti da Zajednica Srbija & Crna Gora na mala vrata postane naslednica SR Jugoalavije. Standardi su ostvarivi – ali ne i lako merljivi. Sa njima se može sprečavati rešenje statusa, ali ne i odlagati u beskonačnosti, jer Kosovo ne može biti »ničija zemlja« dugo vremena.

Predsednik Nove partije Kosova - PReK

Edita Tahiri:

Nezavisnost - najpravednije rešenje i za region!

1. Šta je za Vas Kosovo: juče, danas, sutra?

Kosovo je danas slobodna zemlja i zaštićena od međunarodne zajednice. Kraj rata, juna 1999, označio je kraj poglavlja okupacije Kosova od Srbije i otvorio put za građenje budućnost na osnovu vizije i volje njegovog naroda. Kao što je poznato, Kosovo teži ostvarenju ideala svoga naroda, nezavisne i demokratske države, u skladu sa pravom naroda da sam odlučuje o političkoj budućnosti i da uživa mogućnosti političke i privredne slobode. Kosovo, zajedno sa međunarodnom zajednicom, koja ima ulogu privremenog međunarodnog administratora na Kosovu, radi na izgradnji demokratskog društva, vladavini zakona i jednog tolerantnog društva koje će doneti bezbednost i ravnopravnu mogućnost sa sve njegove građane. U agendi prioriteta su nastojanja da se oživi privreda i sprovedu reforme za tržišnu privredu, kao i traganje za načinima da se, u što većem stepenu, ublaži nezaposlenost. Vlada Kosova, u partnerstvu sa UNMIK-om i KFOR-om, zalaže se za stvaranje povlašćenih uslova koji Kosovu pružaju dovoljnu snagu i stabilnost da upravlja samo sobom, bez pretnji i bez mešanja izvana, uz poštovanje interesa drugih zemalja. Veliko iskušenje, sa puno bola, predstavlja vidanje rana rata, uz osetljiva pitanja kao što su rasvetljavanje sudbine nestalih, briga o deci koja su izgubila svoje najmilije u ratu i povratak izbeglica u njihove domove. Takođe, Kosovo sa posebnom pažnjom prilazi integraciji manjina, u čemu su postignuti konkretni rezultati. Problematično pitanje ostaje integracija srpske manjine, koja se odvija vrlo sporo i sa dosta prepreka.

Na međunarodnom planu, Kosovo ima jasnu viziju integrisanja u evroatlantsku zajednicu i izrastanja u ozbiljnog partnera u međunarodnoj i regionalnoj saradnji u korist zajedničkih interesa. Jednim aktivnim državotvornim procesom i političkom filozofijom zapadne demokratije, Kosovo utire put sutrašnjici – kao nezavisna država u porodici demokratskih zemalja. Dosadašnja dostignuća su rezultat čvrstog i upornog angažovanja naroda Kosova i njegovog vođstva za oživotvorenje ideala slobodne i nezavisne države. Pređen je dug put sa dosta napora i žrtvovanja: miran otpor skoro deset godina predvođen Demokratskim savezom Kosova (LDK) i oružana borba predvođena od OVK, kao i čitav proces stalnih otpora tokom

celog dvadestog veka da bi se stiglo do slobode. U tom procesu, uloga međunarodne zajednice bila je krucijalna. Pod vođstvom SAD i u tesnoj saradnji sa EU i NATO, međunarodna zajednica ne samo što je zaustavila rat već je označila kraj jedne genocidne politike režima Miloševića, uzimajući u zaštitu Kosovo i njegov narod.

Nezavisnost Kosova, kao i stvaranje drugih novih država po raspadu bivše Jugoslavije, je realnost i rezultat velikog talasa promena koji je zahvatio i ovaj deo Evrope u poslednjoj deceniji dvadesetog veka. Postoje četiri glavna faktora koji su, čini se, bila odlučujuća u stvaranju ove realnosti. Prvo, kraj hladnog rata koji je izazvao pad komunizma i Berlinskog zida, čime se suprotstavilo teritorijalnom ekspanzionizmu, omogućujući slobodu samoopredeljenje naroda u istočnom delu Evrope, koji su bili pod dominacijom toko čitavog veka. Ove promene su dovele do uspostavljanja novog demokratskog poretka na ovim prostorima i stvorile mogućnost korigovanja geopolitičkih nepravdi koje su postojale u bivšem Sovjetskom Savezu i bivšoj Jugoslaviji. Bile su to državne tvorevine teritorijalnog ekspanzionizma, uz blagoslov diplomatije ondašnjih velikih sila (Ambadorska konferencija u Londonu 1913. i Mirovna konferencija u Parizu 1918.) koje su udovoljile hegemonističkim težnjama svojih saveznika na štetu drugih naroda, koji su tada oštećeni podelom i gubitkom teritorija. Među tim oštećenima, albanska nacija je najviše pretrpela podelom na dva dela i gubljenjem polovine teritorije tako što su Kosovo i drugi deo albanskih teritorija dati Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca (kasnije pozantoj kao Jugoslavija) a Čamerija data Grčkoj.

Drugi činilac je raspad bivše Jugoslavije i stvaranje novih država, kao neizbežna posledica pomenutih promena. Da se shvatilo pravilno i na vreme da je proces raspada bivše Jugoslavije bio legitiman proces, koji se odvijao u skladu sa novim okolnostima i na bazi volje naroda koji su činili bivšu Jugoslaviju, svakako da je bilo moguće izbeći rat. Međutim, suprotstavljanje Srbije ovakvom razvoju, koje je bilo motivisano njenim hegemonističkim težnjama, učinilo je da raspad poprimi tragičan karakter. Četiri krvava rata pratili su kraj bivše Jugoslavije. Bili su to agresorski ratovi Srbije, sa jedne strane, i ratovi za samoopredeljenje bivših federalnih jedinica, Slovenije, Hrvatske, Bosne i Hercegovine i Kosova, s druge, što je dovelo do stvaranja novih država. Makedonija je, u ovom procesu, imala sreće da se osamostali bez rata. U kosovskom ratu i ratu u Bosni, koji su po svojim razmerama poprimili stepen genocida, međunarodna zajednica je reagovala vojnom intervencijom. Novostvorena realnost je potvrdila da hegemonističko ponašanje i

šeme dominacije nemaju mesto u novom vremenu. Njima se nisu suprotstavili samo narodi koji su od njih patili već, istovremeno, i međunarodna zajednica, koja je aktivirala mehanizam humanitarne intervencije u ime odgovornosti za zaštitu pokorenih naroda.

Treći činilac je primena legitimnog prava naroda Kosova na samoopredeljenje i nezavisnost. U okolnostima raspada bivše Jugoslavije, Kosovo se suočilo sa novim talasom srpske hegemonije, koja je, pomoću vojne okupacije Kosova 1989-99., pokušala da i dalje drži Kosovo pod dominacijom. Isto onako kao početkom dvadesetog veka, kada je Kosovo nepravedno ostalo pokoreno, tako mu je, i posle Drugog svetskog rata, ponovo negirano pravo na samoodlučivanje. Poslednja okupacija je bila ponovno negiranje tog njegovog prava. Argumenti koji podupiru ovu istinu su brojni, međutim, ovom prilikom, izdvojićemo one najglavnije. Poćiću od legalnog statusa Kosova u bivšoj Jugoslaviji, u kojoj je, kao što se zna, Kosovo bilo jedna od osam federalnih jedinica sa pravom veta na svim nivoima odlučivanja, uključujući i predsedništvo zemlje. Teritorijalna celina i granice Kosova bile su priznate i zaštićene ustavom. Ovaj status garantovao je Kosovu pravo na samoodlučivanje u slučaju raspada države, i Ustav Jugoslavije iz 1974. jasno je odredio da federalne jedinice imaju jednak status i da, prema tome, ne mogu da ukinu jedna drugu. Zbog toga je ukidanje federalnog statusa Kosova od strane Srbije 1989/99. bio nelegitiman i nasilan čin, odnosno okupacija koja je težila da spreči Kosovo da ispuni svoje pravo na samoodlučivanje.

Drugi argument je Rezolucija Bujana (decenbar 1943./januar 1944.) kojom je, u periodu Drugog svetskog rata, priznato pravo na samoodlučivanje narodu Kosova od strane drugih naroda bivše Jugoslavije. To je, kao što se zna, bio dogovor kojim je Kosovu i Albancima bilo obećano da će, nakon završetka rata, slobodno odlučivati o svojoj sudbini, odnosno o tome da li će se ujediniti sa Albanijom ili će ostati sa Jugoslavijom. Ali nakon završetka rata je pogažen taj dogovor i, u okolnostima vojne uprave, Kosovo je bilo prinuđeno, i protiv volje svog naroda, da se izjasni za ostanak u Jugoslaviji (Skupština u Prizrenu, 1945.). Međutim, da bi se upoznala suština kosovskog problema treba razmotriti njegovo poreklo koje se, kao što je i rečeno ranije, nalazi u nepravednim odlukama Londonske i Pariske konferencije, na kojima je dozvoljeno da Kosovo i druge albanske teritorije budu anektirane od suseda. U ovoj argumentaciji neću otići dalje u istoriju pa da spomenem Berlinski kongres (1878.) i ranije sužavanje albanskih teritorija ili konsekvence drugih istorijskih turbulencija.

Dovoljno je da se naglasi da postoje i mnogi drugi legalni istorijski i etnički argumenti koji daju legitimitet narodu Kosova da ostvari svoje pravo na samoodlučivanje i da stvori svoju državu Kosovo na osnovu volje naroda izražene referendumom 1991. godine, što je podržano konsekventnom borbom za slobodu tokom celog dvadesetog veka.

Na kraju su i argument evroatlantske integracije, koje daju pravac kako globalnom toku procesa u regionu tako i jasan cilj pojedinim akterima. Danas sve zemlje regiona žele da postanu deo Evropske unije i NATO, međutim, pre toga, njihov zadatak je da završe preostale poslove u regionu. To podrazumeva da treba da se finalizuje proces dezintegracije bivše Jugoslavije rešenjem otvorenih pitanja, uključujući tu: priznavanje nezavisne države Kosovo, okončanje protektorata u Bosni kao i priznavanje prava crnogorskom narodu da odluči o svojoj budućnosti. Svako izlaženje pojedinih aktera iz ovog konteksta eventualnim pokušajima da profitiraju i nadalje iz stanja u prošlosti, stvorio bi situaciju za nove konfrontacije i prepreka u regionu. To, ubeđena sam, nije ni u čijem interesu. Svi imamo portebe i želimo jedan bolji život.

2. Kako ocenjujete trenutnu situaciju na Kosovu i kakva je nova realnost? Koliko su istinite tvrdnje nekih krugova da Kosovo ide ka nezavisnosti i da je faktički izgubljeno za Srbiju?

Drugačije od drugih zemalja pod međunarodnom upravom, Kosovo prolazi kompleksniju tranziciju, koja se može definisati kao trostruka tranzicija. Osim prelaska iz rata u mir i ulaska u jedan pravi demokratski sistem, Kosovo se suočava sa izazovima prelaska iz protektorata u nezavisnost. Uprkos takvoj kompleksnosti, posleratni razvoj Kosova beležio je vrlo dobre rezultate, a takva procena odnosi se naročito na fazu krize i na fazu razvoja demokratskih institucija. Kao društvo koje je izašlo iz rata sa podelama i određenim preprekama, Kosovo je uspelo da ostvari proces demokratskih izbora i da izgradi svoje institucije samouprave na nacionalnom i lokalnom nivou. Napredak je ostvaren i na planu bezbednosti i izgradnje domaćih mehanizama bezbednosti, poput formiranja Kosovske policijske službe (KPS), koja čeka da preuzme puna ovlašćenja u skoroj budućnosti. Takođe, Kosovski zaštitni korpus (KZK) je dostigao ozbiljan stepen razvoja u skladu sa međunarodnim standardima i, posle okončanja protektorata, moći će da preuzme na sebe misiju odbrane zemlje. Kosovo je postiglo uspeh na planu integrisanja manjina, osim u slučaju srpske manjine u kojoj se proces integracije odvija sa poteškoćama. Takođe, u sferi prosvete i zdravstva uspostavljen je proces reformi sa ciljem podizanja kvaliteta i hvatanja koraka sa savremenim tokovima.

Međutim, Kosovo ima i dosta izazova pred sobom. Glavni izazov je definisanje konačnog statusa Kosova - nezavisnost Kosova - čiji je odsustvo zakočilo sveopšti razvoj Kosova, naročito na ekonomskom planu. Odugovlačenje utvrđivanja konačnog statusa Kosova je glavni uzrok nezadovoljstva naroda koje je izraženo i kroz masovni revolt marta 2004. godine. Drugi izazovi su: stagnacija u privrednoj sferi, u privatizaciji, a posebno je zabrinjavajuć visok stepen nezaposlenosti. Zatim, pitanje podeljene Mitrovice, pitanje paralelnih struktura Srba i enklavizacija Kosova, kašnjenje u prenošenju ovlašćenja sa UNMIK-a na domaću vladu, pitanje nestalih, kašnjenje sa povratkom iseljenih i drugi problemi.

U sadašnjoj fazi, u skladu sa strategijom UNMIK-a "standardi pre statusa", kosovke institucije imaju izazovnu agendu ispunjenja standarda i preuzimanja punih ovlašćenja od UNMIK-a, proces koji je poprimio novu dinamiku nakon drugih nacionalnih izbora, u oktobru 2004. Napredovanja u tom pravcu vodi Kosovo u fazu definisanja konačnog statusa, čiji se početak, prema zvaničnim stavovima međunarodne zajednice, očekuje sredinom ove godine. Dakle, Kosovo se, korak po korak, približava cilju i, prema svim makropolitickim indikatorima, put Kosova ka nezavisnosti je nepovratan proces.

Što se tiče onoga da li je Srbija izgubila Kosovo, mislim da se ne može govoriti o gubitku jer, *de jure*, Srbija nikada nije ni imala Kosovo. Činjenica je da je Kosovo bilo anektirano od Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca uz pomoć nekih velikih sila tog vremena (Londonska konferencija), međutim, taj međunarodni sporazum sama Srbija nije nikada ratifikovala. (Na osnovu međunarodnog prava, skupština Srbije je trebalo da ratifikuje međunarodni sporazum, ali to nije učinila). Međutim, ako govorimo o tome zašto Srbija nije mogla i dalje da zadrži anektirano Kosovo, čini mi se da je odgovor jasan: "ugnjjetavanju jednog naroda kad tad dođe kraj". I dobro je što je takvoj politici došao kraj. I mislim da je to dobro i za sam srpski narod, koji treba da odbaci zločinačku politiku i da povede više računa da se to ne ponovi. Nezavisnost Kosova ne treba posmatrati kao izolovan događaj, već kao deo novih istorijskih tokova koje odlikuju deanektiranje, dekolonizacija, svileni razvodi i poštovanje neotuđivog prava naroda na samoopredeljenje.

3. Oko Kosova i dalje postoje dva suprotstavljena gledišta, odnosno dva nacionalna projekta: albanski i srpski. Da li vidite mogućnost pomirenja i istorijskog kompromisa ova dva naroda, imajući u vidu istorijska iskustva drugih naroda?

Čini mi se da se to pitanje više odnosi na vreme pre rata na Kosovu. Zapravo, zbog suprotnih gledišta dogodio se oružani rat između Kosova i Srbije. Ovaj rat je doneo svoje pobednike i gubitnike a, uporedo s tim, jedan projekat je nadvladao drugi. Pobedilo je Kosovo i njegov projekat za slobodu, i konačno je poražen plan ugnjetavanja i etničkog čišćenja Albanaca od strane Srba. Zabeležena je jedna užasna istorija desetogodišnje okupacije Kosova od Srbije, kada je albanski narod bio izložen varvarskoj državnoj torturi, iako smo bili na pragu 21. veka. Politika od aparthejda do genocida poslužila je kao instrument za ciljeve Miloševićevog režima da očisti Kosovo od Albanaca. U stavri, takva ugnjetačka politika postojala je tokom celog veka podstakavši velike talase masovnog deportovanja Albanaca u razne zemlje. Dovoljno je da se spomene da danas u Turskoj ima više Albanaca nego u samoj Albaniji da bi se jasno sagledala istorija ugnjetavanja Albanaca u bivšoj Jugoslaviji.

Takva vremena su završena ratom 1999. godine. Kosovo i njegov narod vodili su jednu pravednu borbu za oslobođenje, opirali se na miran način skoro jednu deceniju a zatim su povelili oružani rat kada im je on ostao poslednja opcija. Pravedan rat naroda Kosova doveo je do toga da se međunarodna zajednica, predvođena od strane SAD i u tesnoj saradnji sa EU i NATO, stavi na njegovu stranu, preduzimajući vojnu intervenciju radi zaustavljanja rata i genocida. Međunarodna intervencija ne samo što je označila kraj ljudskoj tragediji već i kraj Srbije na Kosovu. Ne treba zaboraviti tragičan bilans ovog rata sa hiljadama ubijenih Albanaca, sa skoro milion izbeglica i mnogo nestalih. Potpisivanjem Kumanovskog sporazuma, Srbija se obavezala da povuče svoje snage sa Kosova, što je podrazumevalo da je Srbija izgubila rat. Jednu takvu realnost treba prihvatiti. Nije u interesu Srbije da se protivi slobodi Kosova i pravu njegovog naroda da odlučuje o svojoj sudbini. Pravda treba da bude na prvom mestu. Srpski lideri treba da nađu snage da objasne svojim građanima kako priznavanje nezavisne države Kosovo služi pravdi, a može voditi i istorijskom pomirenju između dva naroda. Ako budemo dopustili da se nastavi istorijska nepravda, nastaviće se i sukobi, kojima smo, čini mi se, svi zasićeni.

4. Kako vidite rešenje kosovskog pitanja?

Pravedno rešenje kosovskog pitanja je nezavisnost Kosova, jer se njime ispunjava volja njegovog naroda. To je trajno rešenje i u interesu svih u regionu. Takav stav zasniva se na sledećim argumentima:

Prvo, nezavisnost Kosova je ključ za stabilnost regiona. Činjenica

da to rešenje ispunjava volju naroda izraženu na referendumu 1991. godine, garancija je da će nezavisna država Kosovo biti faktor stabilnosti i ozbiljan partner u procesima regionalne i međunarodne saradnje za postizanje zajedničke dobrobiti. Takođe, sa aspekta međunarodnog prava, samo će njegovo priznanje kao države omogućiti Kosov da se i ponaša poput države i da, shodno tome, bude u stanju da garantuje poštovanje međunarodnih principa i dokumenata i da bude partner međunarodnoj zajednici u odolevanju izazovima globalne bezbednosti.

Drugo, nezavisnost Kosova imaće pozitivne efekte za albansko pitanje, koje je ostalo otvoreno još od Londonske konferencije 1913. godine. Nezavisnost Kosova, zajedno sa priznavanjem državotvornog statusa Albancima u Makedoniji, priznavanje legitimnih prava Albanaca u Preševu, Bujanovcu i Medveđi, Crnoj Gori i Čameriji smatraće se kao optimalno rešenje koje pruža značajan doprinos za unapređenje rešavanja nerešenog albanskog pitanja na Balkanu. To će Albancima dati osećaj da je na putu korigovanje istorijske nepravde koju su prema njima učinile velike sile početkom dvadesetog veka. Ipak, posmatrajući iz aspekta nacionalnih integracija, što je želja svakog podeljenog naroda, evropske integracije pružaju pragmatičnu opciju jer će Kosovo, Albanija i sve druge zemlje regiona jednoga dana biti deo šire evropske porodice, čime će granice poprimiti smisao saradnje, a ne podela kao u prošlosti.

Treće, nezavisna država Kosovo daće novu dimenziju odnosima sa susednim zemljama. U prvome redu, to će biti doprinos za otklanjanje suprotstavljenih predrasuda i otvaranje puta ka dijalogu i bilateralnoj saradnji na načelima partnerstva i međusobnih interesa. U tom kontekstu, konstruktivni stavovi makedonske vlade prema pitanju nezavisnosti Kosova, izraženi u poslednje vreme, značajan su doprinos. Takvi pozitivni stavovi treba da dolaze i od drugih suseda, jer je priznavanje i međusobno poštovanje država brži put da se stigne u Evropu. Takav korak treba da preduzme i Srbija priznavanjem Kosova kao nezavisne države i da time otvori sebi i regionu put za Evropu. Nezavisnost Kosova otvara novo poglavlje u susedskim odnosima Kosova i Srbije, okončavajući tako dugo nerijeteljstvo. Bez sumnje će to pozitivno uticati i na procese integracije srpske manjine u kosovske institucije.

Na kraju, druga, veoma važna posledica nezavisnosti Kosova je pozitivna uloga koju će ona odigrati u ubrzavanju rešavanja otvorenih pitanja u regionu i u pripremi regiona za integrisanje u EU i NATO.

Evidentno je da će definisanje nezavisnosti Kosova uticati na stvaranje jasne vizije međunarodne zajednice u iznalaženju pravednih odgovora na otvorena pitanja u regionu, kao što su pitanja okončanja protektorata u Bosni i stvaranja uslova da budućnost Crne Gore odredi slobodno njen narod. Takav razvoj ubrazaće rešenje ostalih problema, što stvara realnu perspektivu integracije regiona u Evropu. Bitan elemenat za uspešnu integraciju je primena uravnotežene politike prema svim postkonfliktnim zemljama. Svaka druga politika koja sugerise selektivno i odvojeno uključivanje ovih zemalja u evropske integracije biće izvor napetosti. Postoji jedna održiva pretpostavka da projekti za stabilnost, razvoj i integraciju zemalja Jugoistočne Evrope treba da se zasnivaju na načelima izbalansirane inkluzivnosti. Narodi ovog regiona patili su dugo od politike isključivosti i dominacije, zato njima pripada pravo da budu, na kraju, ravnopravni uoči svog puta za Evropu.

Prethodno razmatranje sugerise jasno da će se utoliko brže stabilizovati region ukoliko pre bude priznata nezavisnost Kosova. Zbog toga, međunarodna zajednica treba da odustane od politike odugovlačenja ili politike eksperimenata sa propalim opcijama, kao što je bio slučaj sa veštačkim stvaranjem Zajednice Srbija i Crna Gora. Dovoljna su iskustva iz prethodnog raspada jugoslovenske federacije da se dalje ne vrše probe. Politika odugovlačenja i veštačkih tvorevina ne služe stabilnosti, već, naprotiv, hrani ekstremizam. Kao takva, ona je štetna za region i za Kosovo i dovodi pod upitnik uspeh humanitarne intervencije.

5. Da li ste spremni da prihvatite neko drugo rešenje osim nezavisnosti: uslovljenu nezavisnost, federaciju, konfederaciju ili uniju sa Srbijom i Crnom Gorom, ili neko drugo rešenje?

Federacija i konfederacija su se pokazale kao propale formule na ovim prostorima. Nekoliko puta se eksperimentisalo sa njima i svaki je pokušaj, jedan gori od drugog, propao. Kolaps poslednje federacije bivše Jugoslavije potvrdio jedan poseban fenomen: bežanje Slovena od Slovena. Dakle, pobjegli su Slovenci, Hrvati, Makedonci, Bošnjaci od Srba, uprkos tome što su svi bili istog etničkog porekla.

Nije li dovoljno ovo da bi se pružila argumentacija zašto Albanci i Kosovo ne žele da prihvate takva politička rešenja, u toliko pre što su oni na kraju doživeli i genocid. Mislim da je svima nama koji smo živeli na ovim prostorima jasno da rešenja federacija/konfederacija pripadaju prošlosti, međutim, to treba da shvate i oni međunarodni krugovi koji nas guraju ka tim rešenjima.

Zatim, nije dobro ni da se Crnoj Gori nameće da ostane u takvoj formaciji zato što i crnogorskom narodu treba priznati pravo da sam

odlučuje o svojoj sudbini. U slučaju Kosova, narod je na referendumu izrazio svoju volju da Kosovo postane nezavisna i suverena država i to mu legitimno pravo treba priznati. Ovom prilikom treba upozoriti da će svako guranje Kosova prema Srbiji goniti Kosovo da ide ka Albaniji.

6. Šta opravdava rešenje statusa koje zastupate, odnosno šta daje legitimitet tom rešenju?

Mislim da nezavisnost Kosova ima neosporan legitimitet iz dva razloga: prvo, jer se, kroz nezavisnost Kosova, ispunjava politička volja naroda Kosova kao fundamentalno demokratsko pravo koje za osnov ima pravo na samoodlučivanje i, drugo, jer je nezavisnost Kosova ključ za stabilnost regiona, otuda i za otvaranje mogućnosti integracije regiona u evroatlantsku zajednicu. Međutim, legitimnost za stvaranje svoje nezavisne države narod Kosova crpi iz svog prava na samoodlučivanje na osnovu istih kriterijuma koji su pripadali i drugim federalnim jedinicama koje su danas nezavisne države, kao što su Slovenija, Hrvatska, Bosna i Hercegovina i Makedonija.

Raspad Jugoslavije je ostvaren na bazi legalnog načela po kome federalne jedinice uživaju pravo da budu naslednice suvereniteta bivše Jugoslavije. Ovo načelo je preovladalo uprkos raznim opstrukcijama koje su mu prečile put, počev od nepravednih projekata Badenterove komisije do oružanih ratova. Na osnovu tog načela, trebalo bi da se finalizuje proces dezintergacije bivše Jugoslavije, čime bi se omogućila pravedna rešenja za otvorena pitanja u regionu. Među tim pitanjima glavno je pitanje nezavisnosti Kosova kao ključ stabilnosti celog regiona. Kosovo, u svim aspektima, bilo zakonskim, istorijskim, etničkim ili političkim, ispunjava međunarodne kriterijume potrebne da bude priznato kao država i nema nijednog razloga da ono ti i ne postane. Eventualni glasovi koji ne idu u prilog nezavisnosti Kosova imaju tendenciju da ignorišu ovu istinu. Protivljenja koja dolaze iz Srbije zasnovana su na istorijskim motivima, mada, realno gledajući, iza njih se kriju ekonomski (kolonijalistički) motivi, što se vidi i iz pretenzija Srbije prema severnom delu Kosova koji je bogat rudnicima.

Takođe, i na međunarodnom planu, percepcije o nezavisnosti Kosova pozitivno su evoluirale. Ideja da će nezavisno Kosovo stabilizovati region sve se više i pravilnije shvata u međunarodnim krugovima i ohrabrujuće je to što su i neke zemlje regiona iznele pozitivne stavove u tom pogledu. O tome svedoče mnogi pokazatelji, uključujući tu i projekte u prilog nezavisnosti koje su izradili značajni analitički međunarodni centri i sve veću podršku uticajnih ličnosti u svetu ideji nezavisnosti Kosova. U situaciji u kojoj se nalazi region nakon skoro

jedne i po decenije kriza i izazova, za rešenje njegovih problema i za njegovu stabilnost bitno je da međunarodna zajednica postane svesna da posao na Balkanu mora da se okonča što pre. Politika odugovlačenja je ona politika koja najviše može da šteti regionu u ovo krhko vreme. Balkan je na jednoj novoj raskrsnici i uloga međunarodne zajednice biće ključna u usmerenju regiona u potrebnom pravcu.

7. Da li su stvoreni uslovi za pomirenje Albanaca i Srba i ko kome treba da se izvini za dalju i blisku prošlost na Kosovu?

U budućnosti, kada Kosovo i Srbija, kao dve nezavisne države, budu uspostavile okvir saradnje na principima dobrosusedstva, mislim da će se otvoriti put za proces pomirenja između Srba i Albanaca. Istorijski posmatrano, pomirenje između naroda je moguć proces, međutim, u sadašnjoj fazi postoje još neka ključna nedefinisana pitanja koja čine dalekom takvu mogućnost. Odlučujući činilac za srpsko-albanske odnose je, izgleda, pravedno rešenje pitanja Kosova, odnosno priznavanje nezavisnosti Kosova od strane Srbije. Drugo, značajno je utvrditi odgovornost za rat i genocid i zasluženost kazniti njegove nosioce. U tom pravcu, efikasnost Haškog suda u izricanju neophodne kazne Miloševiću i njegovim saradnicima biće suštinski doprinos procesu mira. Istovremeno, treba utvrditi odgovornost Srbije za četiri agresorska rata na prostorima bivše Jugoslavije – protiv Slovenije, Hrvatske, Bosne i Hercegovine i Kosova. Koliko god da se međunarodna zajednica nije bavila dovoljno ovim pitanjem do danas, a srpsko rukovodstvo to iskoristilo da bi izbeglo osećanje krivice, verujem da će doći dan kada će Srbija imati generaciju odgovornih vođa koji će se javno izviniti Albancima i drugim narodima. Primena prava i rešenja problema iz prošlosti su preduslov za mirniju i tolerantniju budućnost u regionu.

8. Šta treba da uradi albanska strana za povratak Srba na Kosovo i njihovo ukjučenje u domaće institucije sistema?

U političkoj agendi Kosova inetgracija manjina zauzima značajno mesto i na tom planu je bilo dosta dobrih rezultata u posleratnom periodu, osim u slučaju srpske manjine. Iz poznatih razloga, proces integracije srpske manjine u kosovske institucije beleži mali napredak u odnosu na količinu energije upotrebljene u ovom poslu. Kosovska vlada se stalno angažovala po tom pitanju i, kroz dijaloge i afirmativnom politikom (pozitivne diskriminacije), radila na stvaranju klime poverenja i negovanja osećnja da je Kosovo država svih oni koji u njemu žive. Činjenica da samo srpska manjina na Kosovu uživa pravo da u parlamentu ima dvostruko više mesta od onih koji joj pripadaju, dok takvo pravo ne pripada i drugim manjinama, sama po sebi dosta

govori. Sa druge strane, UNMIK je takođe dao veliki značaj pitanju manjina, posebno srpske, što se može videti i iz prioriteta standarda.

Međutim, stavovi srpske manjine su bili u kontinuitetu ambivalentni i pokazivali da ona nije mogli da se otrgne od separatističkih uticaja Beograda. Političke oscilacije, nekad uz učešće nekad uz bojkot institucija Kosova, postojanje enklava i nastavljane problema Mitrovice, kazuju o nedostatku spremnosti srpske manjine da prihvata realnost Kosova i Kosovo kao svoju zemlju. U ovo vreme dok razgovaramo, srpska manjina je podeljenja svojim stavovima, jedan njen deo učestvuje a drugi ne učestvuje u institucijama Kosova. Rešenje ovog pitanja neće biti lako, ali obostrana volja može da otvori put rešenju. Neke političke preporuke koje mogu da pomognu u tom pravcu su: da srpska manjina prihvati novu realnost na Kosovu i da odluči da se odvoji od uticaja Beograda; da kosovska vlada nastavi sa primenom standarda i da radi na stvaranju uslova za dostojanstven povratak izbeglica i da međunarodna zajednica vrši pritisak na Beograd da se odrekne destruktivne politike prema Kosovu.

9. Kakva treba da bude decentralizacija vlasti na Kosovu, i koliko su prihvatljivi predlozi nekih političkih i intelektualnih krugova u Beogradu o podeli Kosova na etničkim osnovama i o suverenitetu Srbije nad Kosovom?

Pitanje procesa decentralizacije i reforme lokalne vlasti je značajno za Kosovo kao zemlju u demokratskoj tranziciji. Posebne okolnosti na Kosovu, gde centralna vlast kosovske vlade nije potpuna, što je posledica sporog prenošenja ovlašćenja sa UNMIK-a, stvara apsurdne situacije za proces decentralizacije. Ipak, shvativši uslove tranzicije, Vlada Kosova je, kao segment svog programa uključila i reforme lokalne vlasti i takav proces je u toku. Cilj je da lokalne vlasti poružaju bolje usluge građanima i da se podigne kvalitet života građana. Decentralizacija koja se podržava na Kosovu ima u osnovi interese građana, dok se odbija bilo koja decentralizacija koja kao osnovu ima etničke motive. Nedavno izražena tendencija zvaničnog Beograda da Kosovu nametne projekat etničke decentralizacije u pozadini ima ideju o podeli Kosova, što Beograd nikada nije skrivao, pa čak ni danas kada je okončana Miloševićeva epoha. Ovi pokušaji su kategorički odbijeni ne samo od zvanične politike Kosova već i od UNMIK-a i cele međunarodne zajednice, koja je još jednom potvrdila svoj stav o jedinstvenom Kosovu. Međutim, ne treba zaboraviti da nastavak takvih tendencija, podele ili zadržavanje Kosova pod Srbijom, nosi u sebi opasnost novih sukoba na ovim prostorima.

10. Kakav treba da bude budući odnos kosovskih Srba i Beograda u slučaju nezavisnog Kosova?

Manjinemogu odigrati važnu ulogu u međudržavnim i međuetničkim odnosima u regionu. Takva uloga zahteva nov pristup manjinama. U prvom redu treba menjati koncept odnosa prema manjinama. Dva aspekta su vrlo važna: prvo, treba odustati od upotrebe manjina kao političkog instrumenta i promovisati takav koncept da manjine budu mostovi za povezivanje među zemljama u regionu i, drugo, na regionalnom nivou treba izgraditi politički okvir za jedinstvene standarde po pitanju manjina, kako bi se sprečila primena dvostrukih standarda u raznim zemljama. Evidentno je da u još ima prostora da zahtevamo ista prava za svoju manjinu u drugim zemljama regiona sve dok one ne budu spremne da priznaju adekvatna prava svojim manjinama. U tom pogledu one terba da okončaju negativnu praksu. U interesu je svih da se otvori novo poglavlje za manjine tako što će one postati faktor zbližavanja zemljama. Takvu ulogu treba da ima i srpska manjina u međudržavnim odnosima između Kosova i Srbije.

11. Da li su ostvarivi "standardi za Kosovo", i da li je potrebno da se promeni Rezolucija 1244 SB UN?

Politika "standardi pre statusa" u suštini je pozitivna i napredna politika jer daje mogućnost da se Kosovo priprema za dva istovremena procesa: za nezavisnost i za evroatlantske integracije. Odgovornosti i obaveze prema standardima shvaćene su ozbiljno i radi se intenzivno na njihovom ispunjenju kako za vreme nove tako i za vreme prethodne vlade. Aktivno učešće "Kontakt grupe plus" dalo je značajan podsticaj ovom procesu, koji, uprkos velikim izazovima, ide napred.

Evidentno je da dok se ne definiše status Kosova ne može biti ni ekonomskog razvoja, jer Kosovo ne može imati pristup međunarodnim finasijskim institucijama ni biti atraktivna sredina za inostrane investicije. Zatim, ekonomska stagnacija Kosova je realna smetnja za ispunjenje standarada za povratak iseljenih, koji sigurno neće odlučiti da se vrate na Kosovo bez ekonomske sigurnosti. Dakle, iz tog aspekta potiču ozbiljne prepreke za ispunjenje nekih od standarda.

Što se tiče Rezolucije 1244, mislim da je ona sada prevaziđena. Njen okvir je neadekvatan kretanjima na Kosovu. Politički proces je evoluirao i sazreli su uslovi za novu rezoluciju kojom bi se priznala nezavisnost Kosova. Kosovo, kao nezavisna država u početnoj fazi, treba da bude podržana novom formom prisustva međunarodne zajednice, što bi podrazumevalo nov način nadgledanja od strane OUN u vremenu do potpunog ispunjenja standarada kao i nastavljanje prisustva KFOR-

a sve dok se u regionu ne postigne trajna stabilnost. Takav model je sproveden sa uspehom u Istočnom Timoru i sada je došlo vreme da se to desi i na Kosovu.

Osnivač i predsednik Demokratske alternative Kosova

Redžep Ćosja:

Budućnost bez iluzija

1. Šta za Vas predstavlja Kosovo: juče, danas, sutra?

Juče, Kosovo je za mene bilo mesto gde sam se školovao, gde sam se intelektualno formirao, gde sam stvorio porodicu i gde sam gradio život kao naučni stvaralac i književnik.

Danas, Kosovo je za mene mesto gde živim bez onog straha koju su Albanci imali od prethodnog policijskog režima, mesto gde i u praksi vidim i doživljam te promene koje je donela demokratija, mesto gde doživljam ostvarivanje ideala za koje sam se zalagao, i, istovremeno, mesto gde doživljam i neka neočekivana razočaranja.

Sutra, Kosovo za mene predstavlja evropsku budućnost. Ne znam da li ću ja dočekati tu budućnost, ali najvažnije je da je dočekaju i dožive naša deca. Sutrašnje Kosovo biće Kosovo bez gospodara, nepravdi i bolova dosadašnjeg Kosova. Neće lako i brzo postati takvo Kosovo - evropsko Kosovo, kao što to neće biti lako i nijednoj balkanskoj zemlji - ali će biti.

2. Kako ocenujete aktuelnu situaciju na Kosovu i kakva je nova realnost? Koliko su istinite tvrdnje nekih kosovskih krugova da Kosovo ide ka nezavisnosti i da je ono faktički izgubljeno za Srbiju?

Na Kosovu su se dogodile velike promene koje se vide i velike promene koje se ne vide. Dakle, na Kosovu su se dogodile velike materijalne, ali i duhovne promene. U potpunosti je promenjen jedan društveno-politički sistem, ideologija, politika, jedan režim i menja se jedan mentalitet. Ima nepoželjnih stvari, ima lošeg, poteškoća, siromaštva, ali promene, ipak, predstavljaju istorijski kvalitet.

Tvrdnje da Kosovo ide ka nezavisnosti su istinite. Nezavisnost Kosova je potpuno razumljiva, jer ka tome, u pravcu nezavisnosti Kosova, vode istorijski procesi. To je trebalo da zna Srbija, a to su, u stvari, shvatili neki srpski intelektualci, zbog čega su i pisali da Srbija treba da se pomiri sa istorijskom neminovnošću nezavisnosti Kosova. Da, ali ljudi iz politike i jedan veliki broj srpskih intelektualaca nažalost nisu hteli i neće da se pomire sa tom istorijskom neophodnošću. Njihovo neslaganje dovelo je do rata na Kosovu i njihovo neslaganje sa ovom istorijskom neminovnošću može i dalje da stvara probleme na Balkanu, ali ne može da zaustavi nezavisnost Kosova.

3. Oko Kosova i dalje postoje dva suprotstavljena gledišta, odnosno dva nacionalna projekta: albanski i srpski. Da li vidite mogućnost pomirenja i istorijskog kompromisa između ova dva naroda, imajući u vidu istorijska iskustva drugih naroda?

Istina je da za Kosovo postoje dva suprotstavljena nacionalna projekta, srpski i albanski. Za razliku od albanskog projekta, koji se oslanja na stvarnost, srpski projekt se oslanja na prošlost, a to znači na istorijske iluzije. Ne znam šta podrazumevate pod rečju kompromis, ali ja ne vidim mogućnost kompromisa oko budućnosti Kosova. Albanci se ne slažu sa drugim rešenjem kosovskog pitanja, osim nezavisnosti. I kada bi današnja kosovska administracija, ili njen deo, prihvatila neki drugi status Kosova, mnogostruko je veći, odlučujući broj onih koji se nikada sa tim ne bi složili.

Da li vidim mogućnost pomirenja između Albanaca i Srba? Da, naravno da. Vidim mogućnost pomirenja i pomirenja treba da bude. Mnogi su narodi na ovoj planeti ratovali jedni protiv drugih da bi se pomirili na kraju. Najbolji pokazatelj za to su Francuzi i Nemci, Poljaci i Nemci, Rusi i Nemci. Albanci i Srbi su vekovima bili pod vlašću turskih osvajača a na kraju su se pomirili sa njima. Srpsko-tursko prijateljstvo, na jednoj, i albansko-tursko, na drugoj starni, uspostavljeno je odmah posle Prvog svetskog rata i do danas se nije nijednom prekinulo. Pomirenje između Srba i Albanaca je neophodno, to je za dobrobit današnjice i sutrašnjice oba naroda. Ja verujem da ovo pomirenje neće mnogo kasniti.

4. Kako vidite rešenje kosovskog pitanja?

Rekao sam: rešenje kosovskog pitanja vidim u nezavisnosti Kosova. Pod nezavisnošću jedne zemlje podrazumevam njeno pravo da tu nezavisnost upotrebi u skladu sa voljom građana: da opstane kao nezavisna i suverena država ili da se ujedini sa drugom državom. Da li će Kosovo ostati nezavisna i suverena država ili će se ujediniti sa Albanijom - to bi trebalo da bude neprikosnoveno demokratsko pravo građana Kosova. Postoje pojedinci, više iz redova ljudi iz politike nego iz redova intelektualaca, i više iz redova Srba nego Albanaca, a posebno iz redova međunarodne zajednice, koji kažu da do konačnog statusa Kosova, što možda u njihovom žargonu znači do nezavisnosti, treba stići postepeno. Razumem značaj postepenog rešavanja problema, pa i u rešavanju velikog pitanja kao što je status Kosova. Postepena rešavanja se shvataju kao najprihvatljivija jer se obično pretpostavlja da su ona tiha i mirovna. Međutim, ne zaboravimo da se rešavanje kosovskog pitanja već dugo odvija postepeno. U stvari, u proces postepenog

rešavanja pitanja Kosovo ušlo se one godine kada je bivša Jugoslavija bila primorana da mu prizna veći stepen autonomije. Još jasnije je postalo, i za bivšu Jugoslaviju, i za samu Srbiju i Srbe, ali i za međunarodne faktore, da je u ovaj proces rešavanja svog pitanja, u stvari ka svojoj nezavisnosti, Kosovo ušlo 1981. a, potom, i 1997-1999. godine. Možete zamisliti od koliko nepravdi, gonjena, zatvora, ubistava, iseljavanja, masakriranja, masovnih grobnica bi bilo pošteđeno Kosovo da se sa rešenjem njegovog pitanja nije tako mnogo odugovlačilo. Postepena rešavanja mogu biti miroljubiva, ali istovremeno mogu dovesti i do mnogih patnji. Pametni ljudi, vizionari, ljudi koji imaju smisla za istorijske procese slažu se sa odlukama i rešenjima koja zaustavljaju, koja izbegavaju te patnje. Da nije Sharl de Gol bio tako dalekovid, kao što je bio, patnje Alžiraca i Francuza u Alžiru i oko Alžira trajale bi ko zna još koliko vremena. Da Milošević nije bio toliko kratkovid i takav satrap kakav je bio, naravno uz svoje sledbenike, bivša Jugoslavija bi bila pošteđena užasa koje su doživeli njeni narodi posle 1990. godine. Da nije bio toliko kratkovid, toliko istorijski slep, kao što je bio, on bi se pomirio sa istorijskim neminovnostima - onako kako su se, na kraju, pomirili u Sovjetskom Savezu i u Čehoslovačkoj.

Sve ovo kažem da bih dokazao sledeći stav: za dobrobit je Balkana, za dobrobit Srbije, za dobrobit je i Srba i Albanaca da se pomire sa onim što je neizbežno - sa nezavisnim Kosovom. Naravno, Srbima na Kosovu treba garantovati sva prava, apsolutno sva prava. Etničkim zajednicama, po mom ubeđenju, trebalo bi obezbediti i nekoliko političkih privilegija. Kosovari neće zaslužiti razumevanje koje je svet pokazao za njihovu stvar, za njihov slobodan i nezavisan život, ukoliko ne budu gradili stvarno demokratsko društvo u kojem će svi građani Kosova ne samo biti sigurni već se apsolutno tako i osećati, slobodni i jednaki bez obzira na svoju etničku i versku pripadnost.

5. Kako ocenjujete stavove nekih političkih i intelektualnih krugova Beograda o nemogućnosti zajedničkog života Albanaca i Srba na Kosovu i o podeli Kosova po etničkim osnovama?

Razumem stavove srpskih intelektualca i političara o nemogućnosti suživota Srba i Albanaca na Kosovu. Koliko poznajem srpsku politiku u njenom istorijskom razvoju, naročito od 19. veka pa na ovamo - a verujem da poznajem - i koliko poznajem mišljenja srpskih intelektualaca u prošlosti i danas - a verujem da poznajem - ne verujem da će Srbi pristati da žive na Kosovu koje će biti nezavisno, suvereno ili ujedinjeno sa Albanijom. Srbi su, kroz skoro čitav vek, navikli da budu gospodari na Kosovu, da sami odlučuju o poslovima na Kosovu. Znamo iz istorije da je gazdi teško da se izjednači sa šegrtom, onako kao što je teško

samoizabranom vladaru da smatra svog potčinjenog sebi jednakim. Bez obzira što se ovakve konstatacije loše primaju, vladarima Kosova, Srbima, nije lako da se oslobode mentaliteta gospodara, vladalaca! Na ovom svetu sve se lakše menja od mentaliteta vlasti stvaranom stotinama godina. Zato, shvatam i zahteve o podeli Kosova.

I takva ideja, po mom mišljenju, nimalo nije krivoverna. Međutim, ja podelu ne shvatam kao što je shvata, na primer, Dobrica Ćosić. Kosovu može doneti trajno rešenje samo ona podela koja podrazumeva pomeranje naroda, dakle dobrovoljno pomeranje Srba i Albanaca iz jednog njegovog dela u drugi i, posle toga, pomeranje granice Kosovo-Srbija. Ideje o pomeranju ljudi da bi se rešila etnička pitanja, kao što je i ovo kosovsko, su nepoželjne i ne nailaze na dobar prijem u svetu, međutim, pomeranjem naroda rešena su pitanja između Turske i Grčke, između skandinavskih zemljama i u još nekim drugim oblastima u svetu. Promena granice između Kosova i Srbije, naravno, nakon pomeranja naroda, a ne "podele Kosova", predstavljao bi trajno rešenje kosovskog pitanja. Ne znam zašto međunarodni faktori ne bi prihvatili jedno ovakvo rešenje. ukoliko bi se sa takvim rešenjem složili i sami Albanci i Srbi!

6. Treba li i dalje, kako albanska tako i srpska strana, da budu zatočnici svojih nacionalnih težnji iz 19. veka ili treba da se prilagode novim evropskim i svetskim tokovima i okolnostima?

Nema sumnje da kako Srbi tako i Albanci treba da se prilagode okolnostima i novim evropskim i, uopšte, zapadnim standardima. Tim okolnostima i standardima oni moraju da se prilagode hteli ne hteli, ili će ostati u istorijskom mraku. Međutim, treba praviti razliku između albanskih nacionalnih interesa i srpskih nacionalnih interesa, koji nastavljaju da se neguju još od 19. veka. Nacionalna težnja Albanaca, u 19. veku i sve do danas, bila je ostanak na zemlji gde žive vekovima i u kojoj su, kao što je slučaj na Kosovu, jedina ili etnički većinska populacija. Srpska nacionalna težnja u 19. i 20. veku, koja nastavlja i da se i danas ispoljava, bila je zadržavanje Kosova po svaku cenu, bez obzira što bi to bilo zadržavanje poslednje kolonije u Evropi. Nažalost, ova težnja za zadržavanjem Kosova nije se još ugasila u srpskoj politici i u glavama mnogih srpskih intelektualaca!

7. Ko treba da odluči o finalnom statusu Kosova: Beograd i Priština, pod međunarodnim nadzorom, Savet bezbednosti UN ili neka međunarodna konferencija?

Mislim da Priština i Beograd, i uz međunarodno nadgledanje a kamoli bez toga, ne bi mogli da se sporazumeju oko konačnog statusa Kosova. Uloga Beograda u rešavanju kosovskog pitanja, kompromitovana i na

Konferenciji u Rambujeu, sve je manja. Savet bezbednosti OUN ili neka međunarodna konferencija, koja bi bila određena od SAD i Evropske unije ili od OUN kao međunarodne institucije, ne mogu doneti odluku o statusu Kosova bez provere volje naroda Kosova. To znači da konačni status Kosova treba da se reši na bazi referenduma u kojem će se narod Kosova izjasniti o budućnosti Kosova. Ovo, i samo ovo, podrazumeva rešenje kosovskog pitanja prema demokratskoj proceduri.

8. Ko bi iz Prištine i ko bi iz Beграда trebalo da učestvuje u pregovorima o finalnom statusu Kosova, i koje bi bilo mesto Srba na Kosovu?

Nije na meni da kažem ko bi sa srpske strane trebalo da učestvuje u eventualnoj međunarodnoj konferenciji o konačnom statusu Kosova; to je stvar Srbije i srpskog naroda. Ali, što se tiče albanske strane, mogu samo da kažem sledeće: ništa u vezi konačnog statusa Kosova se ne može učiniti sa Albancima koji su od 1990. pa sve do proljeća 1999. dosta trgovali sa Miloševićem i njegovim vernim sledbenicima u vreme kada je on na Kosovu vršio državno nasilje, činio ratne zločine i zločine protiv čovečnosti. Ne može se ništa učiniti za konačni status Kosova ni sa onim Albancima sa kojima su se "kitile" one grupe nazvane Grupa 10, Grupa 12, Grupa 15 i druge grupe za razgovore sa Miloševićem. Ne. Neki od njih su bili učesnici Konferencije u Rambujeu, u albanskoj delegaciji, ali ih niko ni o čemu u suštini nije pitao, pa ih niko ništa neće pitati ni na nekoj eventualnoj budućoj konferenciji o Kosovu.

Dve od tih ličnosti bile su i prošle godine na Bečkim razgovorima; međutim, videli ste, da razgovor u Beču nije uspeo. Predstavnici međunarodne zajednice znaju da sa takvima kosovske institucije mogu samo da se "okite", ali da sa njima ne mogu doneti odluke o konačnom statusu Kosova, jer su one, u stvari, samo figure u albanskoj politici na Kosovu. Dakle: realnu snagu, zakonitu, da učestvuju u eventualnoj međunarodnoj konferenciji o konačnom statusu Kosova imaju ne oni koji su profitirali od političke frazeologije o nezavisnosti Kosova, održavajućii takozvane "slobodne i demokratske" izbore pod državnim terorom Miloševića, dakle čineći tako "legalnim" režim Miloševića, već one političke snage koje su bile i jesu opozicija ovim profiterima, one snage koje su se žrtvovalе za budućnost Kosova, a to su stranke koje su proizišle iz Oslobođilačke vojske Kosova (OVK) i prisatlice OVK. Na kraju krajeva, to znaju i sami političari i srpski intelektualci u Beogradu. Oni više i ne čine napor da diferenciraju Albance i, kao Milošević, uz pomoću udbaša, svetog Edžidija ili preko međunarodne zajednice, da biraju albanske sagovornike!

Gde bi bilo mesto kosovskih Srba? Sigurno me pitate u kojoj delegaciji: kosovskoj ili srpskoj. Po mom ubeđenju, kosovski Srbi imaju mesto u delegaciji Srbije. Kako može da bude drugačije! Kosovsko pitanje je, na kraju krajeva, pitanje dva naroda; Albanaca i Srba.

9. Ko kome treba da traži izvinjenje za prošlost Kosova, kada je reč o Albancima i Srbima (Beogradu), i da li su stvoreni uslovi za to?

Ovo je pitanje koje, kao takvo, ne treba postavljati. Nikad u istoriji pokoreni nisu tražili izvinjenje od osvajača, jer nisu bili u istorijskoj situaciji da čine dela za koje bi trebalo da traže izvinjenje. Mi, naravno, nismo anđeli, ali nepravde ili pojedini zločini koje su tokom ovih devedeset dve godine, koliko je Kosovo bilo pod Srbijom, mogli prema Srbima da čine samo pojedinci, ni na kakav način se ne mogu uporediti sa nepravdama, ugnjetavanjem, progonima, zločinima, masovnim grobnicama i, na kraju, sa nasilnim iseljavanjem Albanaca koje je počinila srpska država Albancima. Zato, oni koji treba prvi da se izvinu su Srbi ili, da se izrazim još jasnije i direktnije, politički i intelektualni Beograd. Za pokajanje, praštanje, za istorijsku pouku, može se reći da uslovi uvek postoje. Uslove stvaramo mi savešću, svešću, pokajanjem, našom etikom.

10. Da li je Srbija zatočenik Kosova i zašto zvanični Beograd instrumentalizuje Srbe (kosovske) za neke političke interese? Šta treba da urade albanske političke strukture da se Srbi vrate na Kosovo i da se povezuju sa domaćim institucijama vlasti, a ne sa Beogradom?

Svojim stavom prema Kosovu zvanična Srbija otežava svoju međunarodnu poziciju, a to znači da samu sebe čini zatočenikom Kosova. Za razliku od onih koji govore o instrumentalizaciji kosovskih Srba od strane zvaničnog Beograda, ja govorim o pravima kosovskih Srba da politički deluju zajedno sa svojim narodom u Srbiji. Oni su jedan narod, kao što smo mi kosovski Albanci jedan narod sa Albancima Albanije. Smatrati kosovske Srbe instrumentalizovanim od Beograda znači negirati pravo koje im pripada. Treba se pomiriti sa jednom činjenicom: kosovski Srbi će uvek držati uperene oči prema Beogradu, onako kao što smo mi Albanci imali i imamo uperene oči prema Tirani. I to je prirodno. Ne može se boriti protiv prirode, sem ako si toliko kratkovid da ne predviđaš poraz!

Što se tiče pitanja povratka Srba na Kosovo, trebalo bi reći istinu koja se ne iskazuje, a ona mi izgleda ovako: povratak Srba na Kosovo ne zavisi toliko od Albanaca, ne zavisi toliko ni od volje Albanaca i međunarodne zajednice, ni od uslova koji im se mogu stvoriti, ni od

prostora koji će im se dati u kosovskim institucijama. Ne. Povratak ili nepovratak Srba na Kosovo u velikoj meri zavisi od njihove procene šta im pruža budući status Kosova. Pošto, kako kažu beogradski političari i intelektualci, Srbi ne žele da žive zajedno sa Albancima, oni ne žele da se vrate na Kosovo nadajući se da će se na taj način sprečiti ili, u najmanju ruku, odužiti konačno rešenje kosovskog pitanja.

11. Koje bi principe trebalo respektovati u slučaju određivanja konačnog statusa Kosova: onaj istorijski i etnički, kako smatra Beograd, ili neki drugi princip?

Prilikom određivanja konačnog statusa Kosova trebalo bi poštovati demokratski princip, što podrazumeva izražavanje volje kosovskog naroda o budućnosti Kosova na referendumu koga bi organizovao OUN. Demokratski princip baziraće se, razumljivo je, na etničkom principu, što je živ princip, aktivan, za razliku od istorijskog principa, koji je mrtav princip.

12. Da li su ostvarljivi "standardi za Kosovo", i da li ima potrebe da se izmeni Rezolucija 1244 SB UN?

Nema sumnje da je ostvarivanje standarda za Kosovu u interesu svih na Kosovu; ostvarivanje standarda podrazumeva poboljšanje kvaliteta života za svakog na Kosovu. Međutim, svi standardi ne zavise od volje kosovskih institucija ili od Albanaca. Na primer, povratak Srba na Kosovo ne zavisi ili zavisi vrlo malo od volje koju pokazuju ove institucije i Albanci sa Kosova, već pretežno zavisi od mišljenja koje Srbi imaju o budućnosti.

Ima potrebe da se Rezolucija 1244 Saveta bezbednosti OUN izmeni. I, pošto nije ni *Biblija* ni *Kuran*, ona će se izmeniti, izmeniće se da bi se ozakopile promene koje donosi život na Kosovu i promene u njegovim odnosima sa Srbijom, što je, na kraju, i doneo život u istorijskoj poziciji albanskog i srpskog naroda uopšte. Istorija čovečanstva, kao što znamo, razvija se i kroz iluzije i greške i, neizbežno, kroz oslobađanje od iluzija i ispravljanje grešaka. A na Kosovu istorija ispravlja greške koje je učinila 1878. i 1912-1913.; i na Kosovu istorija oslobađa Srbe od iluzija da će ga zadržati zauvek.

Srpski i albanski političari, po mom mišljenju, ne bi trebalo više da troše mnogo energije na pitanje o statusu Kosova, jer nije mnogo pametno trošiti energiju na ono što je po logici stvari određeno da se zbude; srpski i albanski političari, po mom mišljenju, trebalo bi da se pomire sa onim što će se neminovno desiti - sa nezavisnošću Kosova. I, sledstveno tome, trebalo bi da energiju troše u nastojanjima za uspostavljanje što boljih dobrosusedskih odnosa između Kosova i Srbije, između srpskog

i albanskog naroda, kao i između svih na Balkanu. Susedi ćemo biti uvek, zbog toga je u interesu svih Srba i Albanaca - ova dva faktora su od posebnog etničkog i istorijskog značaja za Balkan.- da stvaraju što bolje susedske odnose, međusobno toleranciju, da se poštuju i da uzajmno grade. Samo od tako shvaćenog i izgrađenog susedstva, mogu svi profitirati. Budimo svesni da je Evropa ušla u novu epohu i da će biti velika šteta ukoliko, zbog prohujalih iluzija, ostanemo dugo van njenog dvorišta.

Profesor univerziteta, akademik, pisac

Esat Stavileci:

Samo potpuna nezavisnost i nikakvo povezivanje sa Srbijom

1. Šta za Vas predstavlja Kosovo: juče, danas, sutra?

Kosovo juče, za mene predstavlja jednu njegovu gorku istoriju; Kosovo danas "taoca" te iste istorije; dok Kosovo sutra - nezavisnu državu, u kojoj će se u budućnosti "slobodno disati", jednoga mnogo, još od davnina, napaćenog i potlačenog naroda, čija aspiracija da se ujedini oko svog stabla, da bi ono "povratilo dostojanstvo i branilo kičmenu srž nacije". U istoriji je opšte poznata pohlepa susednih balkanskih država da se povećaju na štetu albanskih teritorija a, takođe, opšte su poznati i njihovi programi, koji su negirali postojanje albanske nacije. Ističem ovu činjenicu posebno zbog toga što politička istorija nikada nije štitila Albance i njihovo celovito nacionalno biće. Politička istorija Albanaca je, u stvari, istorija gušenja albanskog nacionalnog bića. Tako je i sa Kosovom, kao posebnim delom albanskog pitanja. Iako se više ne prihvata da se bavimo istorijom već budućnošću, ne mogu a da ne naglasim činjenicu da kosovsko pitanje, kao jedan, ako ne i glavni činilac još nerešenog albanskog pitanja, ne postoji od danas. Do njega je došlo zbog sužavanja albanskog etničkog stabla i sužavanja većine njegovih teritorija na Balkanu, što je, kao što je poznato, usvojila Londonska konferencija (1913.) a, kantsije, "zapečatila" Versajska konferencija (1918-20.), kada su se, na "raskršću Balkanskih ratova", polovina albanske nacije i više od polovine teritorija sa albanskom etničkom većinom "ne samo našle van mlade albanske države već bile i okupirane od susednih balkanskih država, uglavnom od srpske".

2. Kako ocenjujete aktuelno stanje na Kosovu i kakva je nova realnost? Koliko su tačne tvrdnje nekih krugova da Kosovo ide ka nezavisnosti i da je faktički izgubljeno za Srbiju?

Zato što nije utvrđen njegov status, Kosovo je danas blokirano i iznutra i spolja. Blokirani su mnogi razvojni procesi: proces tranzicije - bilo ekonomske bilo političke; proces privatizacije; proces uspostavljanja tržišne privrede i jasnog definisanja vlasništva; procese izgradnje političke demokratije i funkcionalne države, što onemogućava, ili barem otežava, regionalnu, nacionalnu i međunarodnu integraciju Kosova. Tako da Kosovo ostaje bez zaokruživanja i privrednog i političkog sistema, a i bez ustavno-pravnog statusa.

Nova je realnost da je Kosovo pod privermenom međunarodnom

civilnom upravom i sa ograničenjima koja otežavaju upravljanje nad njim i "nastoji da izađe iz zatvorenog kruga" kroz proces preuzimanja sopstvene sudbine u svoje ruke. Kosovo "ide ka nezavisnosti", ali ga međunarodna zajednica još drži sa "lisicama na nogama" da bi "amortizovala uticaj Srbije", iako je svesna da se Kosovo "neće moći više vratiti pod kontrolu Beograda".

3. Oko Kosova i dalje postoje dva suprotstavljena gledišta, odnosno dva nacionalna projekta: albanski i srpski. Da li vidite mogućnost pomirenja i istorijskog kompromisa ova dva naroda, imajući u vidu istorijsko iskustvo drugih naroda?

Mogućnost pomirenja ne vidim, a kompromis se "može nametnuti". Srpski projekat nije nov. Kod Srba on cirkuliše od kada se zna za Kosovo. Međutim, njegova manjkavost je što se "oslanja na mitove". Ukoliko Srbi misle da je Kosovo "srce" i "kolevka" srpske države, treba da shvate, da se figurativno izrazim, da "je transplantacija izvršena u tuđem telu, isto tako kao što je i beba "koja se ljulja u kolenjima" - tuđa beba. Posesivni stavovi Srba prema Kosovu, koji se pozivaju na istoriju, dvostruko su neutemeljeni. Prvo, metodološki, jer, ukoliko bi istorija bila kriterijum mimo nacionalno-teritorijalne realnosti, Mađarska bi imala pravo da stavi šapu na deo jugoslovenske Panonije, Bugarska i Mađarska bi se ponovo sukobile oko Beograda, Grčka bi polagala pravo na Istambul, Albanija na Janjinu, Meksiko na Floridu i Kaliforniju, Švedska na Norvešku i Finsku, Nemačka na delove Šlezena i Sudeta, Danska na Šlezvingen, Irak na Kuvajt, itd., itd.

Drugo, pomenuti posesivni stavovi su bez osnova i iz aspekta materijalne istorijske istine, pošto Kosovo, uprkos takvim tvrdnjama, nije ni kolevka srpskog naroda, ni kolevka srpske države. (Opširnije: Gazmend Zajmi – Dela 1. Kosovska akademija nauka i umetnosti, Priština, 1977.). Albanski projekat je realnost koja se stvara i poduprt je mnogim istorijskim, političkim i pravno-konstitucionalnim argumentima koji ga čine ostvarivim. U stavri, sam etnički, istorijski, politički i međunarodni karakter Kosova danas profiluje njegovu političku-državnu poziciju sutra, kao što sugerise i odgovarajući način na koji će se realizovati njegova socio-politička samostalnost.

4. Kako vidite rešenje pitanja Kosova?

Nikako drugačije osim kao uspostavljanje njegove pune nezavisnosti, van svake veze sa Srbijom ili u veštačkoj državnoj tvorevini Zajednici Srbija i Crna Gora. Čak sam mišljenja da će se "gubiti vreme" sve dok budu kružile druge ideje i slične koncepcije, makar one bile i "dobro obrazložene" sa "političkog aspekta". Ovom prilikom treba da istaknem

neke argumente u prilog nezavisnosti Kosova. Prvo, Kosovo danas predstavlja individualizovani političko-teritorijalni region na Balkanu. Drugo, Kosovo je jedan istorijski, nacionalni i socijalno-politički entitet sa nespornim identitetom i individualitetom.

Treće, Kosovo danas predstavlja jednu nacionalnu demografsku realnost i teritoriju naroda od preko dva miliona, sa istorijskim, geografskim, nacionalo-strukturalnim i političkim individualitetom.

Četvrto, Kosovo predstavlja pitanje samoopredeljenja njegovog većinskog naroda, jer mu samoopredeljenje "pripada i kao pravo nacionalnog samoopredeljenja i kao pravo samoopredeljenja naroda individualizovane teritorije".

Peto, Kosovo je u bivšoj, multinacionalnoj Jugoslaviji imalo status konstitutivne federalne jedinice.

Šesto, Kosovo je u bivšoj Jugoslaviji imalo svoje federalne granice, koje se nisu mogle promeniti bez njegove saglasnosti, kao što se i spoljne granice bivše Jugoslavije nisu mogle promeniti bez saglasnosti i njegove skupštine.

Sedmo, Kosovo je, odlukom u okviru Ustavne deklaracije svoje Skupštine (2. jul 1990.) izašlo iz kompleksne ustavne strukture Republike Srbije, koja ga je anektirala protiv volje njegovog naroda (1945.).

Osmo, nakon raspada bivše Jugoslavije, Kosovo nijednim svojim konstitucionalnim aktom nije učestvovalo u osnivanju Federacije Srbija - Crna Gora ni Zajednice Srbija-Crna Gora.

Deveto, odnos između Srbije i Kosova je, sam po sebi, etnički srbo-albanski makro-problem, a ne odnos dva etnikuma koji mogu da "se smeste u jednu kompoziciju".

Deseto, Albanci, koji čine većinu naroda Kosova, su "subjekt odlučivanja o svojoj istorijskoj sudbini u novim istorijskim i političkim okolnostima na Balkanu". (Iz knjige Esata Stavilecija: "U odbrani nezavisnosti Kosova", Nezavisno udruženje pravika Kosova, Priština, 1998.).

5. Ukoliko bi učestvovali u razgovorima o statusu Kosova, da li ste spremni da prihvatite neko drugo rešenje osim nezavisnosti, i kako ocenjujete stavove nekih političkih i intelektualnih krugova u Beogradu o podeli Kosova po etničkim osnovama?

Nikako ne bih prihvatio bilo koje drugo rešenje o Kosovu osim njegove nezavisnosti. A što se tiče ideje, ma koliko stare, o podeli Kosova, dozvolite mi da, izjasnivši se protiv toga, ponudim brojne činjenice koje joj se suprotstavljaju.

Prvo, dok srpski kvazi-naučnici nastoje da "dokažu" da je "Kosmet

srpski", istorijski argumenti govore ubedljivo da su se "Srbi nastanili na Kosovu prilikom širenja srpske države Nemanjića u ovom pravcu"

Drugo, na etničkoj albanskoj teritoriji, kao posledica okupacije u srednjem veku i u vreme Otomanske imperije, naseljena je slovenska, turska i romska manjina.

Treće, slovenska manjina značajno se povećala prisilnom kolonizacijom između dva svetska rata, ali nikada nije uspela da pređe 10 % od ukupne populacije.

Četvrto, albanska populacija je, na svojim etničkim teritorijama u bivšoj Jugoslaviji, kao i na svojoj etničkoj teritoriji u celini, tokom cele istorije živela i funkcionisala kao etnička zajednica sa drugim delovima Albanaca na Balkanu.

Peto, srpsko pretendovanje na "podelu Kosova" ne može se održati i naučno obrazložiti ni srpskom prošlošću na Kosovu.

Upoređivanje prošlosti Srba i Albanaca na Kosovu potvrđuje nekoliko istina.

(1) Etnička struktura Kosova više govori o albanskoj dominantnoj većini kao nacionalno-

demografsko-teritorijalnoj realnosti albanske populacije Kosova, a ne o heterogenoj nacionalnoj strukturi u čije ime bi se mogla "opravdati" neka varijanta "podele Kosova".

(2) Svako srpsko razmišljanje o "podeli Kosova" je bez osnove, pošto iza sebe nema fundament "realnih etno-teritorijalnih podela njegovog prostora".

(3) Albanska etnička većina predstavlja karakteristiku svih njegovih "makrozona"

(4) Kosovo ne predstavlja diversifikativnu etničku teritoriju enklavnog karaktera. Zbog toga bi "eventualno prisilno izdvajanje" jednog dela teritorije Kosova bilo "u neskladu sa njegovim izvornim političkim entitetom".

Na Kosovu je reč o "kvantumima i relativnim demografskim i nacionalnim proporcijama

izrazito različitim". (Esat Stavileci, "Kontinuitet misli o Kosovu i albanskom pitanju", Savez Albanaca u svetu, Priština-Tirana -Tetovo, 2002.).

6. Ko treba da odlučuje o konačnom statusu Kosova: Beograd i Priština, uz međunarodno nadgledanje, Savet bezbednosti UN, ili neka međunarodna konferencija?

Ako je Kosovo pitanje samoopredeljenja njegovog naroda, a na osnovu mnogih istorijskih, političkih i konstitucionalnih pravnih

argumenata jeste, onda o Kosovu mogu odlučivati samo njegovi građani i svako izmeštanje odluke van toga negiralo bi temeljno pravo svakog naroda koje je naglašeno i u međunarodnim dokumentima. Jedna međunarodna konferencija mogla bi samo da legalizuje takvo pravo. Kosovo nikada nije odlučivalo o sebi, već su za njega odlučivali drugi. Kosovu je nametano da "prihvati" da bude potlačeno i okupirano od drugih zemalja. Kao što je rečeno, 1945. godine se dogodila aneksija Kosova od strane Srbije. A ono je, zaista, prvo anektirano 1912. i 1918., dok je od njegove skupštine 1989. zahtevano da se "izjasni za samoograničenje".

7. Da li treba da i dalje, kako albanska tako i srpska strana, budu taoci nacionalnih težnji iz 19. veka, ili treba da rešenja prilagode novim evropskim i svetskim okolnostima i tokovima?

Novi evropski i svetski tokovi govore o stvaranju novih država. Dovoljni su primeri bivšeg Sovjetskog Saveza, bivše Jugoslavije, kada su "pogaženi" kanoni (zakoni) za koje se, navodno, zalaže međunarodna zajednica. Zbog toga, pitanje koje se može postaviti u vezi sa Kosovom je: zašto da za njega važe drugi parametri i zašto da Kosovo bude izuzeto iz pravila koja su stvorila jednu novu svetsku realnost, uprkos pozivima za "ukidanje granica" i globalizaciju. Na kraju, činjenice govore da u svetu danas ima 34 države članice OUN sa površinom manjom od Kosova, 58 sa manjom populacijom od Kosova, a u OUN su, u periodu 1990-2002., primljene 34 države. Zato se s pravom kaže da "tamo gde su prisutne činjenice, reči postaju nepotrebne"

8. Mogu li Albanci i Srbi da žive zajedno na Kosovu? Da li su stvoreni uslovi za njihovo pomirenje, i ko kome treba da se izvini za dalju i blisku prošlost na Kosovu?

Zavisi od Srba da li žele da budu sa Albancima. Ukoliko žele, oni treba da prihvate novu realnost i da Kosovo smatraju svojom državom, a ne da stalno budu okrenuti "očima i ušima" prema Beogradu. Pomirenja ne može biti dok bude mržnje. Rane Albanaca su vrlo teške. Zbog toga mi se čini da je pitanje ko kome treba da traži izvinjenje provokativno, pa čak i uvredljivo za nas Albance, nad kojima je srpski režim vršio stalnu represiju do genocidnih razmera. Projekat Srba da se "poravnaju" ovi zločini Srba prema Albancima i neki akti nasilja Albanaca prema Srbima na Kosovu u vreme rata i posle rata, koji su više pojedinačni i osvetnički akti, je neosnovan. Oni nisu i ne mogu biti iste težine i ne mogu da se "smeste na jedan kantar" sa srpskim varvarstvima. To ne podrazumeva opravdanje pojedinačnih akcija Albanaca, već zalaganje za pravednu kvalifikaciju i broja i posledica zločina ili nedela. Naša

nauka uopšte, ona krivična posebno, pred zadatkom je da pristupi dubljim istraživačko-naučnim proučavanjima dela koja su na Kosovu učinile paravojne, vojne i policijske srpske snage. Kriterijum istine podrazumeva procenu, odnosno sud i sredstvo da se kontroliše istinitost ili laž jedne tvrdnje, hipoteze, teorije, dakle i jednog načela. Na Kosovu se desila "najsurovija i najmračnija pojava ljudske istorije" – genocid nad Albancima. Dakle, i bez čekanja suda vremena, posmatrajući sa kriminološkog aspekta forme krivičnih dela učinjenih nad Albancima, njihov obim, strukturu, počiniocima i, posebno, motive, može se utvrditi da ona imaju sve elemente zločina protiv čovečnosti. Međutim, pošto su ova dela "upotrebljena kao sredstvo za etničko čišćenje Albanaca sa Kosova i za delimično ili potpuno uništenje pripadnika albanske nacije koja živi na Kosovu", ona su, bez sumnje, imala elemente genocidnih zločina. Ne postoji druga "istina" za ono što se dogodilo na Kosovu.

9. Kako vidite decentralizaciju vlasti na Kosovu i položaj Srba u njemu, i kako ocenjujete predloge koje lansiraju neki krugovi u Beogradu?

Kod decentarlizacije ću se više zadržati iz dva razloga: prvo, jer smatram da je to problematika za koju posedujem dosta profesionalnog znanja i, drugo, zbog toga što ona, načinom na koji se "servira", opasno pretila budućnosti Kosova.

Polazim od činjenice da se decentralizacija, kao pojam i koncept, povezuje sa teritorijalnim sistemom upravljanja. U stvari, teritorijalno upravljanje predstavlja složen proces izražen kroz više funkcija, koje se obavljaju na osnovu dva principa: centralizma i decentralizma. U širem smislu, decentralizacija podrazumeva svako slabljenje uticaja centra na njegove delove. Pre nego što direktno odgovorim na pitanje, dobro je da spomenem da postoje tri vida decentarlizacije, sa različitim organizacionim konsekvencama koje manifestuju: jedan, delegiranje – što podrazumeva prenošenje poslova iz centra na niže nivoe; drugi – organizacioni decentralizam, što podrazumeva prenošenje poslova i, istovremeno, organizovanje novih organizacionih jedinica, i treći – politički decentralizam, koji podrazumeva prenošenje poslova, organizaciono proširenje nižih nivoa i stvarnje političkih kontrolnih mehanizama prema nižim nivoima.

Posmatrajući iz ovog ugla, decentralizaciju vidim kao veoma kompleksan proces, sa dosta prednosti, ali praćen i određenim manama koje mogu proizvesti kontradikcije i suprotstaviti se cilju koji se želi postići. Mislim da, pre nego što se na Kosovu "uspostavi" jedan improvizovan model decentralizacije, treba izvršiti teoretska

i empirijska proučavanja kako bi se našao model koji je potreban i prilagođen Kosovu, društveno prihvatljiv; politički prilagodljiv, organizaciono opravdan, funkcionalno racionalan i, pre svega, etnički otvoren. Zbog toga, treba biti veoma oprezan da se decentralizacija na Kosovu ne identifikuje sa teritorijalnom podelom, dakle da ne nudi etničku teritorijalizaciju, što je, inače, stari srpski koncept; odnosno da ne predvidi formiranje opština ili opštinskih jedinica na etničkoj osnovi i da, pre svega, ne šteti jedinstvenom karakteru Kosova. Sa druge strane, decentralizacija na Kosovu teško da bi se mogla uspostaviti dok Kosovo ne prevaziđe organičenja upravljanja kroz koje prolazi. Pitanje koje se može prethodno postaviti jeste: pošto Kosovo i njegove institucije još nemaju vlast, dakle ni svoj centralizam, šta se onda može "decentralizovati"?

Činjenica da institucije Kosova nemaju puna ovlašćenja, a ni ona koja imaju ne mogu da prošire na celu teritoriju, ne favorizuje decentralizaciju pre statusa, već, naprotiv, zahteva rešenje statusa da bi se na toj osnovi odredio model decentralizacije, uzimajući u obzir i mišljenja građana kojima se, na kraju, i polažu računi. Srbi još odavno nude koncept stvaranja dva entiteta i to "nastoje da opravdaju" problemom "čuvanja srpskih interesa na Kosovu". Ono što treba da učine Srbi jeste, po mom mišljenju, da dokažu svoju spremnost za integraciju u institucije Kosova i priznaju status Kosova u skladu sa voljom većinskog naroda u njemu. Zbog toga, u međuvremenu, na Kosovu treba učiniti napore za reformisanje javne uprave, ne stvaranjem opština ili novih organizacionih jedinica, koje su, umesto da vode ka integraciji, opasno zapretille dezintegracijom, već postizanjem efikasne službe sadašnjih da mogu da pružaju usluge svim građanima na jednak način. Približavanje lokalne vlasti građanima jeste stalna težnja država sa demokratskim poretom. Kosovo pravi prve korake u demokratiji i trebaće mu dosta vremena da je uspostavi na način prilagođen svojim građanima.

10. Šta treba da učine albanske političke strukture za povratak iseljenih Srba na Kosovu i za njihovo povezivanje za institucije lokalne valsti?

Albanske političke strukture treba da se angažuju na tom planu, međutim "one ne mogu da urade puno "ukoliko nedostaje volja Srba "da postanu deo institucija". Postoji još jedna velika ucena Beograda, kojom se on, s jedne strane, navodno zalaže za poboljšanje njihovog položaja a s druge ih, u stvari, "drži kao taoce" i "sugerije im na uvo" da "ne čine to", jer će, ukoliko to urade, "postati saučesnici stvaranja jedne nove albanske države na Balkanu". Međunarodna zajednica i centri političkog uticaja u njoj treba da dobro shvate srpske scenarije

ako iskreno žele mir i stabilnost u regionu.

11. Kakav bi trebalo da bude budući odnos kosovskih Srba i Beograda u slučaju nezavisnosti Kosova?

Dve susedne države moći će da izgrade dobre odnose tek pošto budu "popravile" posledice rata. Inače će to biti samo kurtoazni politički odnos uz trajno neprijateljstvo koje teško može biti prevaziđeno.

12. Da li su ostvarivi "standardi za Kosovo", i da li je potrebno da se izmeni Rezolucija 1244 SB UN?

Prvo, treba videti koja je namera "uspostavljanja standarda". Drugo, treba odgovoriti na pitanje da li je Rezolucija 1244 "prevaziđena", da li ju je "progutalo vreme" i nova realnost na Kosovu, pošto ona polazi od očuvanja "suvereniteta" jedne države koja ne postoji više i interpretira se van svake logike s obzirom da "prenosi" suverenitet na jednu veštačku državnu tvorevinu, koja se ne može očuvati drugačije osim velikim pritiscima međunarodne zajednice, ostavljajući Kosovo kao "njegov taoca".

Međunarodna zajednica odredila je "standarde za Kosovo", ali ih nije imenovala kao "standarde za nezavisnost Kosova". Sigurno da standardi teže jednom cilju, ali bez njegovog jasnog definisanja, tako da oni, sami po sebi, "ostaju van konteksta tog cilja" i "obejktivno izoluju Kosovo od opštih kretanja". Postoji još jedan problem sa standardima. Oni su selektivni i odgovornost za njihovo ispunjenje pre treba da pada na međunarodne institucije nego na one domaće, koje su izmeštene iz pravih ovlašćenja.

Zbog toga se na Kosovu standardi "vide i kao prepreka na putu". Prva prepreka se odnosi na neprenošenje ili prenošenje samo selektivnih ovlašćenja sa UNMIK-a na lokalnu vlast. Druga prepreka je izrazit otpor Beograda i njegova umešanost u taj proces. Ostale prepreke su derivatne i proističu iz ove dve glavne. Što se tiče Rezolucije 1244, svako pozivanje na nju je pogrešno jer ju je nova realnost, stvorena sama od sebe, prevazišla. Međunarodna zajednica treba da se "osamosvešćuje" da Rezolucija 1244 ne predstavlja formulu rešenja kosovskog pitanja. Od kada se dogodio raspad bivše Jugoslavije i od kada je Kosovo stavljeno pod privremenu međunarodnu civilnu upravu, na Kosovu je stvorena nova realnost i budućnost Kosova se može rešiti na osnovu te realnosti koja prikazuje Kosovo kao jedinstven i nedeljiv politički entitet.

Međunarodna zajednica treba da se "osamosvešćuje" da priznavanje volje naroda Kosova treba da bude jedini činilac koji određuje njegovu budućnost. Ukoliko budućnost Kosova jeste i treba da bude u rukama njegovog naroda, ta činjenica određuje pitanje statusa Kosova, a ne

pregovori sa Beogradom i neodrživi stav da će budućnost Kosova "biti određena od SB u skladu sa Rezolucijom 1244". Na kraju, pitanje Kosova je pitanje za sebe i ono ne može i ne treba da bude u "simetriji" sa pitanjima drugih regija. Izbijanje ove realnosti na površinu dovoljno je da favorizuje ubrzavanje političkih procesa na Kosovu i uspostavljanje njegovog političkog statusa u skladu sa voljom njegovog naroda. Svaki drugačiji pristup i svaka druga odluka bili bi nametnuti i ne bi pomagali miru i stabilnosti u regionu i šire.

Profoser univerziteta, akademik

Enver Hasani:

Rešenje u dve faze

1. Šta Kosovo predstavlja za Vas: juče, danas, sutra?

Kosovo je juče bilo test izdržljivosti na kraju postojanja poslednje države Južnih Slovena (izuzev Bugara). Danas ono predstavlja test izdržljivosti koncepta međunarodne uprave pod okriljem i vođstvom OUN. Sutra će tako biti u odnosu na Evropu. U stvari, ja očekujem i, konačno, verujem da će Kosovo biti test evropske ideje i evropeizacije Balkana. U vremenu koje dolazi Kosovo će češće predstavljati jedan vid provere kvaliteta i intenziteta odnosa SAD-Evropa.

2. Kako ocenjujete aktuelno stanje na Kosovu i šta je nova realnost? Koliko su istinite tvrdnje nekih krugova da Kosovo ide putem nezavisnosti i da je ono faktički izgubljeno za Srbiju?

Trenutno stanje na Kosovu je isto kao pre, s tom razlikom što sada i njemu više nema vojske, policije i jugoslovenskog dinara. Mislim da se ovde stvari posmatraju dosta pojednostavljeno, crno i belo, i da se brkaju koncepti koje ne treba brkati, poput jurisdikcije i vladavine, na jednoj strani, i suverenosti i njegovog međunarodnog priznanja, na drugoj. Prva dva koncepta ukazuju jasno, i s pravom, da na Kosovu u jednom dužem vremenskom periodu koji predstoji ne bi trebalo da bude srpskih zakona i uprave, dakle srpske jurisdikcije i vladavine nad ovom teritorijom i ovom populacijom. Što se tiče pitanja suverenosti, mislim da su Srbi u najboljoj mogućoj poziciji zato što su po prvi put neke članice međunarodne zajednice spremne, i sa velikim pregorom na tome rade, da priznaju Kosovo kao deo Srbije. Najbolji dokaz za ovo je Beogradski sporazum od marta 2001. godine, ili "SOLANIJA", kako se naziva u nekim zapadnim krugovima. Naime, ovaj sporazum u međunarodnoj praksi nije ništa novo. Ono nije ništa više do prepisivanje i imitacija državotvornosti, kao što se to desilo sa mnogim zemljama Trećeg sveta. Takve tvorevine su započele kao neodržive i bez nekog obećavajućeg izgleda, ali su vremenom stekle vitalnost i državničku postojanost.

3. Oko Kosova i dalje postoje dva suprotstavljena gledišta, odnosno dva nacionalna projekta: albanski i srpski. Vidite li mogućnost pomirenja i istorijskog kompromisa između ova dva naroda, imajući na umu iskustva drugih naroda?

Ukoliko bi jedan takav kompromis zavisio od domaćih, od Kosovara, i od režima u Beogradu, zasigurno za takvo nešto nema mogućnosti.

Samo veliki pritisak spolja može da utiče na redefiniciju poznatih pozicija obe strane, i to samo pritisak koji bi dolazio od glavnih aktera današnje međunarodne politike. Kao prva faza u tom pravcu trebalo bi da bude, mislim, transformacija sukoba i njegovih modaliteta da bi se, posle dužeg vremena, prešlo na njegovo rešavanje pomoću demokratskih procesa u regionu i šire.

4. Kako vidite rešavanje pitanja Kosova? (Svoj stav obrazložite šire).

Onako kao što sam malopre rekao. Dakle, trebalo bi da postoje dve faze *grosso modo*. U prvoj fazi bi se odmah težilo da se eliminišu sadašnje prepreke za sveopšti razvoj kosovskog društva postavljene od UNMIK-a. Kosovu danas totalno nedostaje ono što se zove razvoj. Ono je u stagnaciji, u jednoj vrsti zaostajanja na svim frontovima. To treba odmah otkloniti jednim privremenim, na nekoliko sledećih decenija, rešenjem statusa Kosova po kome bi Kosovo, kao ravnopravan partner, imalo mogućnost da se samo uključi u socijalne, ekonomske, kulturne, sportske i druge razvojne projekte. Druga faza bi bila mnogo lakša. Ali, pod jednim uslovom: da se i u Srbiji odigra isti proces globalnog restrukturiranja srpskog društva, jer bez prave demokratizacije Srbije ne može se naći pravo rešenje ni za problem Kosova, niti za region Balkana u celini. Pritisak radi kvalitetnih promena, koji se se danas vrši samo prema Kosovu, biće uzaludan ukoliko ne bude praćen istim pritiskom i prema režimu u Beogradu, ne samo zbog problema saradnje sa Hagom, što je privremeno i sporadično nego, iznad svega, da se promene srpski pogledi na Balkan i susede sa kojima žive vekovima.

5. Ukoliko biste učestvovali na pregovorima o statusu Kosova, da li ste spremni da prihvatite neko drugo rešenje osim nezavisnosti? Ukoliko ne, pojasnite svoj stav.

Stiče se utisak kao da ovde treba da se ispovedam. Mislim da vašem pitanju nedostaje vizija. Upravo je to ono što sam rekao malopre: pojednostavljenje realnosti. Albansko-srpski problem, sa Kosovom kao epicentrom ovog problema, ima složeniju i dinamičniju strukturu od budućeg statusa Kosova. Srbija bi, po mom mišljenju, stvarala probleme na Kosovu i oko Kosova čak i ako bi Kosovo bilo nezavisno, potpuno suverena i nezavisna država. Želim da kažem da je nezavisnost samo jedan od refleksa albansko-srpskih odnosa i dinamike koja se odvija na Kosovu i u Srbiji i oko njih.

6. Kako ocenjujete stav nekih političkih i intelektualnih krugova u Beogradu o nemogućnosti suživota Albanaca i Srba na Kosovu, kao i podelu Kosova na etničkoj osnovi?

Ja verujem u snagu razuma, verujem u projekat modernosti i u ljudski progres, uprkos činjenici da je razum bio i ostao glavni krivac za genocid nad Jevrejima, nad muslimanima Bosne i Hercegovine, Kosova, itd. Ukoliko bi prihvatili da Srbi i Albanci ne mogu da žive zajedno, onda bi prihvatili da smo dva naroda bez razuma i, kao takvi, nedostojni da budu deo Evrope i civilizovanog sveta uopšte. Ja ponekad, kao u šali, uzimam za primer elitnu saradnju albanske i srpske mafije po raznim pitanjima, kao što su droga, prostitucija i slično. Verujem da mi imamo bolje i humanije uslove za saradnju, ako želite da budem malo ciničan u odgovoru, nego svet kriminala. Ali to zahteva vreme i zajednički trud i napor. Ja verujem u faktor čovek i protok vremena.

7. Da li je potrebno da, kako albanska tako i srpska strana, budu taoci nacionalnih aspiracija iz 19. veka, ili je potrebno da se prilagode novim evropskim i svetskim okolnostima i tokovima?

Rat je epizodičan momenat u istoriji čovečanstva. Hoću reći da ljudi najviše vremena provode u miru i harmoniji. Odnosi Albanca i Srba dosta su napredovali tokom zadnjih decenija, uprkos veoma čestim recidivima srpskih nacionalnih programa, koji su, zbog toga što su Srbi imali vlast, dovodili do tragičnih posledica za razliku od nacionalnih programa drugih nesrpskih naroda, uključujući i Albance. Nacionalne projekte ne treba gušiti zato što je njihovo gušenje glavni uzrok tragedija na Balkanu. Osećanja i ideje treba pustiti da kruže slobodno, čak i kad su prilično lude. Ono što treba činiti jeste stvaranje preduslova za humanu realizaciju i za sprečavanje agresivnog ispoljavanja kolektivnih ili individualnih frustracija. Sada ima dosta dobrih uslova za tako nešto, i snažno verujem da trenutni ambijent u kojem živimo nudi šanse za veći individualni i kolektivni razvoj i ostvarenje humanog života mnogo brže nego do sada.

8. Ko treba da odluči o finalnom statusu Kosova: Beograd i Priština, uz međunarodni nadzor, Savet bezbednosti UN, ili neka međunarodna konferencija?

Koliko god se govori da će Savet bezbednosti odlučiti o statusu Kosova, ipak mislim da će i svi drugi međunarodni i lokalni faktori, u prvom redu naši susedi, uzeti učešće u postepenom odlučivanju, ali da bi Kosovari trebalo da imaju značajniju reč.

9. Kad je reč o Albancima i Srbima (Beogradu), ko kome treba da se izvini za sve što je učinjeno u daljoj i bližoj prošlosti na Kosovu, i da li su stvoreni uslovi za tako nešto?

Mislim da bi to trebalo učiniti što pre, a Srbi su ti koji treba da se izvinu Albancima zbog toga što su ceo vek izazivali njihove patnje i

tragedije. Albanska osveta nikad nije bila planirana i organizovana na osnovu neke platforme, nego uvek uslovljena slučajnim, sporadičnim prilikama, recimo kao u slučaju raspada bivše Jugoslavije 1941. ili po kapitulaciji srpskih snaga pred NATO i OVK. Srbi bi trebalo da budu lideri neke vrste balkanske konferencije na kojoj bi se svi narodi bivše Jugoslavije i njihovi susedi izvinili za zločine koje su učinili jedni drugima, a Srbi bi trebalo da sopstvenim primerom pokažu kako stvarno nameravaju da promene svoju politiku prema susedima.

10. Da li je Srbija talac Kosova, i zašto zvanični Beograd instrumentalizuje Srbe zarad nekih političkih interesa? Šta bi albanske političke strukture trebalo da učine da se Srbi vrate na Kosovo i da se vežu za institucije lokalne vlasti, a ne za Beograd?

Svaka vlada u Beogradu od 1912. do danas zloupotrebila je lokalne Srbe za potrebe dnevne politike. Ovo je veoma tragično jer su lokalni Srbi platili zadnju cenu. Albanci, kao većinski narod, malo su učinili, ali su im i mogućnosti da učine Kosovo privlačnim za lokalne Srbe bile ograničene. Možda će, od sada pa nadalje, doći do jačanja lokalnih struktura vlasti i do nekog opipljivijeg plana da se Kosovo učini privlačnijim za sve nas.

11. Koje međunarodne principe treba poštovati prilikom određivanja konačnog statusa Kosova: etnički ili istorijski, kako smatra Beograd, ili neki drugi princip?

Međunarodno pravo upošte ne priznaje istorijsko načelo u određivanju statusa naroda. Odredbe Rezolucije 1244 SB UN o Kosovu, koje govore o manastirima, crkvama i drugim srpskim verskim objektima, predstavljaju političku klauzulu, dakle nešto što se oslanja na trenutnu međunarodnu praksu. Etnički kriterijum, s druge strane, uzima se u obzir samo kada je reč o začetku problema, dakle služi da odredi problem koga mi nazivamo samoopredeljenje. Međutim, njegovo ostvarenje je uvek teritorijalno. Hoću reći da samoopredeljenje nije, na kraju, etnički, već teritorijalni problem. U slučaju Kosova i njegovog konačnog statusa, ostaje da se vidi koji će modalitet teritorijalnog samoopredeljenja biti uporišna tačka u cilju određivanja "teritorije" Kosova.

12. Da li su primenljivi "standardi za Kosovo", i da li je potrebno da se promeni Rezolucija 1244 SB UN?

Rezolucija 1244 ostavlja mnogo prostora za manevrisanje i druge mogućnosti za fleksibilniju interpretaciju nego do sada. Ali se ona može i promeniti kao deo jednog političkog procesa koj ima osnovu u albansko-srpskom dogovoru za zajedničko upravljanje i otklanjanje razvojnih prepreka za Kosovo, kao što sam istakao ranije. U stvari,

otklanjanje tih prepreka predstavlja *condictio sine qua non* za uspešnu realizaciju standarda.

*Profesor univerziteta u Prištini,
šef međunarodne katedre Pravnog fakulteta UP,
i šef kancelarije za međunarodne veze Vlade Kosova*

Fadil Maloku:

Pravo na samoopredeljenje kao prirodno pravo za Albance

1. Šta je za Vas Kosovo: juče, danas, sutra?

U okolnostima kada još nije regulisano pitanje definisanja političkog statusa i pitanje potpune konsolidacije demokratskog diskursa celog regiona Zapadnog Balkana, pitanje perspektiva ovih zemalja, a naročito Kosova, manje više treba da se zasniva na nekim relevantnim indikatorima koji su uslovili takvo nedefinisano stanje. U stvari, Kosovo je pre rata jednostavno bilo decenijama jedan Alžir za režim Miloševića, gde su se na najbrutalniji način promovisali: etnička institucionalna diskriminacija, klasični sistem subordinacije i segregacije u svim oblicima. Godina 1981. zatekla je kosovske Albance u kovitlacu nastavka započetog razvoda sa bivšom Jugoslavijom. Za razliku od demonstracija 1968. godine, one iz 1981. su se poklopile neizbežno i sa zahtevima koje su donele tektonske promene demokratske revolucije u Istočnoj Evropi.

U dojučerašnjem kosovskom delu, kontrolisanom od jugoslovenskih vlasti (ili bolje rečeno - Srbije) procesi i filozofija demokratskih promena poprimili su bolan tok. Reprekusije i sama činjenica da su 1989. godine, *de facto i de jure*, Kosovu oduzeta i ona mala ovlašćenja koje je uživalo kao osmi ravnopravni politički entitet u bivšoj jugoslovenskoj federaciji dovešće, posledično, do procesa homogenizacije srpske svesti, sa jedne, i one albanske, sa druge strane. Kosovo je danas u targanju za novim demokratskim identitetom. Dok će Kosovo sutra pripadati, bez sumnje, novim integrativnim globalnim procesima, u kojima će etnički identiteti uskladiti svoje interese, političke, ekonomske, etničke a, posebno, kulturne, sa interesima novih političkih entiteta u regionu Zapadnog Balkana.

2. Kako ocenjujete trenutnu situaciju na Kosovu i kakva je nova realnost? Koliko su istinite tvrdnje nekih krugova da Kosovo ide ka nezavisnosti i da je faktički izgubljeno za Srbiju?

U novoj istorijskoj realnosti u kojoj se nalaze građani Kosova, kada je od njih i kategorički zahtevano da se prolongira pitanje definisanja njihovog državnog identiteta (sporazum u Rambujeu), za novu političku elitu i akademske "tužioce" oko njih pitanje definisanja nacionalnog interesa preko institucije država-nacija nameće se, bez sumnje, ne samo

kao obavezan zadatak već kao potreba i istorijska neminovnost! Jer svako dalje odlaganje uključuje mogućnost novih konfliktnih situacija ne samo na Kosovu i u Srbiji već i u čitavom regionu. Eventualna apstinencija ili odustajanje od uzvišenog cilja realizacije nezavisnosti ili, na kraju, pristanak na bilo koji drugi državni pseudoidentitet, poput onoga kao entiteta u budućim regionalnim i globalnim integarcijama, neće amnestirati kosovske političke grupacije od prava da nastave sa zahtevima da se zadovolji ova potreba i neminovnost jedne moderne nacije. Naime, Kosovo je, uprkos svim mogućim izazovima, ušlo u orbit "software" svoje državne nezavisnosti. I može se reći da je Kosovo za Srbiju izgubljeno samo u smislu upravljanja i totalitarne kontrole, dok će u sutrašnjici, u smislu razmene materijalnih dobara, trgovine, kulturnih i političkih veza, ono, zajedno sa njom, postati deo ovog novog integracionog procesa.

3. Oko Kosova i dalje postoje dva suprotstavljena gledišta, odnosno dva nacionalna projekta: albanski i srpski. Da li vidite mogućnost pomirenja i istorijskog kompromisa ova dva naroda, imajući u vidu istorijska iskustva drugih naroda?

Suprotstavljanje gledišta ove dve zemlje, i u ovoj fazi razvoja i sveopšte emancipacije, može se shvatiti kao prirodna posledica predrasuda s kojima su one posmatrale jedna drugu i istorijske hipoteke koja je stvorene kao rezultat subordinacije, segregacije i diskriminacije, kako političke i ekonomske tako i socijalne i kulturne. Danas je Srbiji i njenom aktuelnom političkom establišmentu još teško da, zbog raznih političkih, ekonomskih i, pre svega, istorijskih razloga, proguta činjenicu da Kosovo treba da ima svoj nezavnsni politički, ekonomski, pravni i kulturni identitet. Na kraju krajeve, kada se danas, u novim uslovima i okolnostima globalizma, dobro analizira koncept nezavisnosti, on ne predstavlja neki mehanizam koji garantuje značajan prosperitet za građane jedne zemlje jer se pretpostavlja da će, u takvim novim globalnim uslovima i okolnostima kao i u sledećim fazama globalnog kapitalizma, mehanizam državnog identiteta biti i relativizovan i eliminisan iz procesa globalnih transakcija, što se sada već dešava.

Drugim rečima, svi državni identiteti postaće, na neki način, prve „žrtve“ velikih transnacionalnih kompanija (TNK). U balkanskoj realnosti formula identiteta država-nacija još se identifikuje kao nešto što simbolizuje svetu vrednost i, kao takva, ima šansi da ovde i dalje jaše u decenijama u koje ulazimo.

Kada je reč o mogućnosti pomirenja i istorijskog komprimisa ova

dva naroda, smatram da se ovaj proces pre odnosi na budućnost nego na sadašnjost. Kažem tako jer je ovaj proces poznata lekcija iz istorije drugih naroda (Engleza i Farcuza, recimo) među kojima je bilo i većih neprijateljstva od onih sada među Albancima i Srbima. Moja očekivanja, kao jednog sociologa sa iskustvom, govore da će, uprkos započetih demokratskih procesa u ovome delu sveta, Balkan i dalje ostati kao region tenzija i međuetničke nestabilnosti. Međutim, sigurno je da će budućnost doneti prosperitet i dobrobit. To bi trebalo da bude nada za sve nas koji živimo na ovim prostorima.

4. Kako vidite rešenje pitanja Kosova?

Rešenje kosovskog čvora bez sumnje je kompleksno i zbog same činjenice da je logika argumenata srpske strane izgrađena ne snagom argumenata, demografskih, kulturnih, političkih, ekonomskih i dr., već argumentima represivne i diskriminatorske sile i, svakako, kolonijalnog diskursa tokom celog jednog veka, dakle do 1999. godine kada su Srbiju bombardovale NATO snage. Ne želeći da ulazim dublje u raniju istoriju, vredno je naglasiti da su 90 godina u analima soci-političke istorije jugoisoka Evrope ili zapada Balkana beleženi veoma napeti međuetnički odnosi između jedinica bivše jugoslovenske imperije, čiji je raspad počeo još od civilizovanih i demokratskih demonstracija 1981. godine u Prištini. Naime, u tim godinama, budući da je bio uspostavljen jedan krajnji diskriminatorski pravni sistem, međuetnička distanca između lokalnih zajednica poprimila je razmere zabrinjavajuće segregacije u svim porama društvenog, političkog i privrednog života. Na vidiku su bili evidentni prvi simptomi jedne vrste hegemonije, ogoljene od svih moralnih, pravnih i politički normi, prema Kosovu i prema Albancima.

Posledice realizacije ovog projekta, koliko morbidnog toliko i anahronog za ovo vreme, nametnutog građanima Srbije, osećaju se i dan danas kako na unutrašnjem tako i na spoljnom planu. Na unutaršnjem socijalnom planu ta svest, projektovana tako od arhitekata zloglasnog Memoranduma, manifestuje se uglavnom u srednjoj klasi u kojoj je pokušano da se stvori jedan tip ili model uplašenog građanina, nesigurnog i frustriranog, kako bi takvo stanje ponovo proizvelo masovne efekte primenom hegemonističke politike i svesti, koje je sada već bila postala i srpski državni projekat. Sa druge strane u frustrirajućim uslovima opšte ekonomske (stalno osiromašenje građana), političke (stalne krize vlade), pravne (nemogućnost primene civilnog modela društva) i moralne (nejasan identitet) krize, koja još uvek vlada u Srbiji, pripremao se diskurs rata protiv naroda u okruženju

za koji svi znamo.

Projekat kosovskih Albanaca bio je na dijametralno suprotnim pozicijama! On je, u suštini, nastojao da se opire jednim novim kodom, koji će kasnije biti nazvan "violentan otpor", "pasivan otpor" itd., vojno-policijskoj mašineriji., dakle, ukratko, jednim diskursom koji je "kupovao" samo vreme i ništa više. Tek u poslednjim godinama milenijuma Albanci su uspeali da pronađu kompromisno rešenje s obzirom da je režim Slobodana Miloševića, svojom tvrdoglavošću, Kosovo odlučno udaljio od daljeg srpskog uticaja. Kosovo danas ide putem savremene države sa vim ingerncijama jedne demokratske zemlje i sa stalnom težnjom da se uključi u međunarodne mehanizme. Inače, ovo bi danas bilo preporučljivije i za Srbiju.

5. Ukoliko bi ste učestvovali u razgovorima o statusu Kosova da li ste spremni da prihvatite neko drugo rešenje osim nezavisnosti? Ukoliko ne, objasnite svoj stav.

Posmatrajući političkom dioptrijom, rekli bi da pravo na samopredeljenja koje zahteva jedan narod nije emanacija niti posledica nekog pravno-političkog dekreta koje razni centri političkog odlučivanja poklanjaju jednoj naciji, već, pre svega, prirodno pravo, dakle legitimirano stanje ili status pomoću kojeg se on legitimise i identifikuje pred drugima, što je, u ovoj fazi društvene emancipacije, neophodnost vremena. Jer, nacionalni identiteti, uprkos reperkusijama i globalnim transformacijam koje se događaju danas u svetu na početku procesa gloablizacije, još imaju potrebu da se identifikuju u diskursu država-nacija. Iz tih razloga, i mi intelektualci ovog vremena nećemo moći da se ograđujemo od zahteva za identifikacijom kroz stvaranje države-nacije, što je i dalje legitiman zahtev građana svake zemlje, pogotovu onih sa zpada Balkana, gde postojanje država podrazumeva jednu vrstu identifikacije ili određenja da si svoj na svome.

Dakle, ukoliko bih ja učestvovao na ovim pregovorima (što je malo verovatno, pošto jednostavno nije u prirodi intelektualaca da pregovaraju na osnovu ovlašćenja za državne poslove koji pripadaju političkoj eliti), sigurno da bih insistirao na nazavisnosti Kosova. Jer, jednostavno, nezavisnost Kosova, u uslovima i okolnostima aktuelnih procesa oko njega, nalaže ne samo potreba za ostvarivanjem mira u regionu i preduslova za ekonomski progres, za šta smo svi zainteresovani kao građani, već i stvaranje preduslova za standardizaciju zapadnih normi i vrednosti, za čiju su izgradnju i masovnu primenu posebno zainteresovani kosovski Albanci. Treba naglasiti da na političkoj ravni Kosovari neosprono teže da pripadnu Zapadu, iako na onom

kulturom i dalje imaju probleme zbog svog mentaliteta i tradicionalne psihologije.

6. Kako ocenjujete stavove nekih političkih i intelektualnih krugova u Beogradu o nemogućnosti zajedničkog života Albanaca i Srba na Kosovu i o podeli Kosova na etničkim osnovama?

Za ove stavove, po mom mišljenju, ne može se reći da pripadaju vokaciji intelektualaca!?. Na kraju krajeva, vidi se da se srpska inteligencija još nije oslobodila od mita o Kosovu od pre 600 godina!?. Najnovija istarživanja javnog mnjenja na Kosovu, organizovana od IDERK (Institut za demokratiju i etničke odnose Kosova), svedoče da je stepen spremnosti albanskih građana da žive zajedno sa srpskom etničkom zajednicom u porastu. Eksperti Instituta angažovani na tom projektu ovaj respektabilni stepen tolerancije ili spremnosti da se živi zajedno sa Srbima ovako su dekodirali:

A/ Prema ovom dominantom diskursu, sociološko identifikovanom naučnim parametrima, reklo bi se da Albanci treba da budu dovoljno savesni i svesni nemogućnosti postojanja čistih nacionalnih država u današnjoj Evropi, u kojoj su, negde manje a negde više, pomešani etnički identiteti, ali da Kosovo, sa 90% svoje etnički čiste populacije, koji je postignut zahvaljujući prirodnom bioritmu njenog nataliteta tokom decenija, ne bi trebalo da bude skloni da sledi ovaj princip.

B/ Zajedništvo, prethodno uvek prema kriterijumu neumešanosti u zločine i u civilni genocid prema Albancima, izbacilo bi iz ruku nekih međunarodnih krugova i režima u Beogradu argument o navodnoj netoleranciji Kosovara prema manjinama, naročito prema Srbima, koji ni u jednoj varijanti (ni političkoj, ni demografskoj, ni pravnoj) ne bi mogli da predstavljaju opasnost za buduću državu Kosovo. Čak naprotiv, tolerancija i međuetničko razumevanje, kao stara isprobana vrednost, na kojoj je izgrađen i identitet buduće Evrope, bilo bi najneophodnije (kao jedan od glavnih aduta) za integraciju Kosova u tu veliku porodicu etničkih identiteta i konfesija.

Treba reći da bi opcija eventualne podele bila najgora opcija za pomirenje dva demografski bliska naroda.

7. Da li je potrebno da i dalje, kako albanska tako i srpska strana, budu taoci starih nacionalnih težnji iz 19. veka, ili je potrebno da se prilagode novim evropskim i svetskim okolnostima i tokovima?

Kosovo, sa svojom teritorijalnom celinom, etnički kompleksnim identitetima i stvaranjem preduslova za definisanje svog političkog (čitaj, državnog), ekonomskog, a naročito pravnog identiteta, moći će, u ovoj fazi svoje emancipacije i tranzicije, da upravlja, a zatim i da ih vodi, svim

tim razvojnim procesima kako bi se priključilo karavanu integracija, prvo balkanskim a, zatim, i evropskim. Ne može se konstatovati da je Kosovo, uprkos značajnog istorijskog kašnjenja, izgubila šansu da izgradi mehanizame države-nacije i da ga, zbog tog kašnjenja, treba "kažnjavati" nekim pseudoidentitetom, o čemu se, kao i o kategoriji entiteta, trenutno pronosi priča po kancelarijama zvaničnih eurokrata u Briselu. Entiteti, kao novi nacionalni, politički i pravni identiteti, proizašli su iz tih istih kancelarija s namerom da se testiraju upravo na području Zapadnog Balkana. Po meni, oni su neodrživi u periodu integracija u koji ulazimo. I, jednostavno, oni će ugušiti ideju slobode posebnosti i slobodnog razlikovanja jednih od drugih, što na zapadu Balkana može imati nepoželjne reperkusije. Albanska i srpska strana ne bi trebalo da budu taoci svojih nacionalnih aspiracija iz 19. veka u obliku jedne "Velike Srbije" ili "Velike (etničke) Albanije, jer nove integrativne okolnosti neće više moći da nose hipoteku nijedne nacije, bila ona i ruska imeprijia ili neka druga. Za tu situaciju komadanja na etničkom planu, odgovornost treba posebno i najviše da snose nove političke elite koje i dalje lobiraju u javnosti za stare konzervativne ideje o mini-balkanskim imperijama!. Masovne komunikacije, nova tehnologija i identifikacija sa novim vrednostima su nezaustavljivi proces i samo anahroni narodi nastoje da ga izbegnu.

8. Ko treba da odlučuje o statusu Kosova: Beograd i Priština, uz međunarodno prisustvo, SB UN, ili neka međunarodna konferencija?

O političkom statusu Kosova dobro je da odlučuje međunarodna zajednica, predvođena SAD i EU, uz učešće delegacija iz Prištine i Beograda. Istina je da Albanci i Srbi još pate od sindroma "željenog razmišljanja", što je preneseno i u posleratni period, naročito kad se aludira na razgovor o statusu Kosova uz srpski plan. Učešće inostranog neutralnog faktora (aludira se na SAD), Prištini, ali i Beogradu, može da pomogne posebno i zbog sledećih činjenica:

A) I Srbi i Albanci nijednom se nisu okušali u pragmatičnom razmišljanju i logici, u

konkretnom institucionalnom delovanju i preuzimanju političke odgovornosti, kao što pretenduju da učine sada posle rata;

B) I Srbi i Albanci nalaze se pred istim globalnim izazovima kao što su nove globalne i regionalne integracije, pa bi određivanje državnih limita olakšalo integrisanje obe ove zemlje, bez tereta i hiopteke prerasuda prošlosti obeju strana.

Jednostavno rečeno, nezavisnost Kosova, u sadašnjoj fazi kroz koju

ono prolazi, ne predstavlja neku opasnost za bezbednost i stabilnost ni Srbije ni regiona. A Rezolucija 1244 i "standardi pre statusa" su prirodan put po kome se Kosovo kreće ka ovom novom diskursu.

9. Ko kome treba da se izvini za ono što je učinjeno u daljoj i bližoj prošlosti na Kosovu, i da li su stvoreni uslovi za to?

Dilema oko traženja izvinjenja je, po mom poimanju, samo jedan od normalnih preduslova (možda ne i toliko politički) moralne satisfakcije da bi se izgradila budućnost Zapadnog Balkana po standardima civilizovanog zapadnog sveta. Hipoteka srpske kolektivne odgovornosti, i bez zahteva za izvinjenjem ne samo Albancima već i drugim narodima, posebno Bošnjacima, koji su pretrpeli najviše žrtava, bez sumnje će ući u anale buduće istorije. To je potvrdio i slučaj Nemaca, koji i danas, nakon 50 godina holokausta, nose hipoteku kolektivne odgovornosti. Identičan je i slučaj srpske države koja je, aminovanjem glasova svoji građana, vodila pet krvavih ratova na području Zapadnog Balkana krajem milenijuma.

U slučaju Kosova, kao preduslov za dugoročnu stabilnost regiona, Srbi iz Srbije, preko institucija političkog establišmenta, treba da se izvinu ne samo Kosovarima već i Bošnjacima (koliko znamo učinjeno je formalno izvinjenje sa Hrvatima na bilateralnom sastanku dveju država) jer se tako i može izgraditi mir i prosperitet u regionu. Sa druge strane, u posleratnom Kosovu uzroci sporog etničkog pomirenja i izgradnje multietničkog društva mogu biti više izraženi i zbog frustracionih barijera koje je proizveo prothodni, veoma diskriminantorski srpski sistem aparthejda i zbog barijera ekstremnih jezičkih, kulturnih, etnopsiholoških i drugih razlika između albanske i srpske zajednice. Što znači da lečenje ovih rana i rešenje etničkih nesporazuma na Kosovu, ako se uzmu u obzir primenjeni modeli terapije i mentalitet u drugim zemaljama bivše Jugoslavije, zahteva mnogo više vremena, na primer dvostruko više nego u Bosni.

10. Da li političke strukture Albanaca imaju koncept za srpsku zajednicu na Kosovu u okviru nezavisnog Kosova, i šta treba da se učini za povratak Srba i njihovo uključivanje u institucije sistema?

Moji lični utisci govore da aktuelni kosovski diskurs i aktuelna vlada Kosova još nisu uspeli da stvore, čak možda i ne misle o tome kao svojevrsnoj neophodnosti i potrebi, makar klimu u društvu (kako to kažu međunarodnjaci) za barem neku multietničku koegzistenciju među zajednicama!? Neko će reći da su "standardi" neophodnost o kojoj ne govorimo. Suština je da projekat "standarda" nije neka ponuda naše vlade ili našeg civilnog društva, već, pre svega, ponuda i, dodao

bih, suštinski preduslov koji kosovsko društvo u svom nastojanju da izgradi demokratske kapacitete (ali još ne i državne?!) treba da ispuni ukoliko želi da se govori o njegovom političkom statusu. Prosto rečeno, za pet proteklih godina, politički establišment Kosova nijednom nije izišao sa nekom ozbiljnom ponudom za kosovske Srbe, pogotovo kada je reč o slobodi kretanja. Svojevrski je apsurd kada ljudi nemaju garancije za elementarnu slobodu kretanja kao sav civilizovan svet.

Ovo, naravno, ne može da se pripiše u potpunosti samo bivšoj ili ovoj vladi, jer argument o nedovoljnim ovlašćenjima (pravo koje i dalje rezervisano za UNMIK) za urpavljanje nad celim Kosovom je bio, i sigurno jeste, argument koji ih na neki način može osloboditi krivice za ovu još kompetitivnu klimu među zajednicama koje žive na Kosovu. Ove godine formirano je Ministarstvo za povratak svih iseljenih (na čijem je čelu jedan Srbin sa jasnim građanskim konceptom), što daje nadu da će od sada ovaj proces konačno početi da se postavlja na pravi kolosek. Ono što treba da se učini za Srbe iseljene od 1999. godine, bez sumnje je pitanje ovog ministarstva, koja treba da do tančina razradi projekat povratka.

11. Kakav bi trebalo da bude budući odnos kosovskih Srba i Beograda u slučaju nezavisnosti Kosova?

Smatram da bi posmatranje ove problematike sa građanskog aspekta moglo dosta da pomogne ovom prilikom. Lokalni Srbi svakako treba da se uključe u izgradnju novog i demokratskog Kosova po zapadnim standardima: država sa građanskim pravima u kojoj svako, bez obzira na razlike u veri, polu, rasi, etničkoj pripadnosti idr., može da izgradi svoju budućnost i budućnost svoje porodice i zajednice kojoj pripada. Ova formula, na kraju krajeva, nije neko otkriće "made in Kosovo", već produkt iskustava drugih zemalja i kultura koje nisu nosile hipoteke prošlosti kao to narodi Zapadnog Balkana. Dakle, mišljenja sam da, u slučaju nezavisnosti Kosova, lokalni Srbi treba bez dvoumljenja da se uključe u izgradnju te budućnosti, koja ne pripada samo Albancima već svima koji žele da žive i prosperiraju ovde.

A kada je reč o srpskoj državi, mislim, polazeći od iskustva velikih nacija koje su znale da progutaju i situacije daleko komplikovanije nego što je slučaj Kosova, da ona treba da prizna ovu kratkoročnu nezavisnost, jer će u budućim integracijama biti malo važno ko je šta bio u prošlosti. Polazeći od ove logike, možda manje više futurističke, pomirenje među narodima koji su bili u sukobu jeste neizbežno i zbog same činjenice da se proces identifikacije sa novim globalizovanim vrednostima događa tako silovito da svaka izražena etnička, rasna i verska predrasuda

samo može da uzajamno usporava razvoj i prosperitet. Zbog toga je nepriznavanje nezavisnosti Kosova od lokalnih Srba i od države Srbije danas jedan od glavnih izazova koji može da uguši ne samo napredak i dobrobit već i proces integracije ova dva naroda u veliku evropsku porodicu. Bez sumnje, Srbija će u tome pogledu izgubiti više nego Kosovo.

12. Da li su ostvarivi "standardi za Kosovo", i da li je potrebno da se menja Rezolucija 1244 SB UN?

Šira javnost regiona ima pravo da pita i da se pravilno informiše u vezi sa ostvarivanjem "standarda za Kosovo" kao jednom normalnom izazovu u pripremi kosovskog društva za buduće intergacije evropskog prokrusta. U slučaju Kosova, što se mene tiče, pitanje ispunjavanja ovih "standarda" bez sumnje je jedan od nespornih preduslova da bi se zatvorilo dugovremeno poglavlje posvećeno političkom statusu, što zahteva i promenu Rezolucije 1244 zato što je ona, imajući u vidu centre političkog odlučivanja, ozbiljna prepreka realizaciji onih težnji na kojima insistiraju kosovski Albanci. To nije neka novost ni u politici, ni u zakonodavnoj, ni u izvršnoj vlasti, niti u mentalitetu i svesti građana Kosova. Izgleda da je problem samo u tome kako to postići na demokratski način i političkim sredstvima.

Kada je reč o tome šta treba da se menja, smatram da proces promena ne treba da bude u koliziji sa novim činjenicama: političkim (pre svega), ekonomskim, socijalnim i, uopšte, sa onima koje se odnose na kulturni nivo Kosovara prema novim zapadnim vrednostima. Dakle, ja predviđam definitivno vraćanje Kosovara ovim vrednostima i time, bez sumnje, i promenu ne samo Rezolucije 1244 već i, konačno, stava kako međunarodne zajednice tako i Srbije prema Kosovarima. Kosovo je najzad ušlo u orbit velikih globalnih promena. Njegov identitet će u buduće svakako pripasti Evropi, dakle Zapadu, dok postoje uslovi da Srbija ovaj proces ne ostvaruje ritmom iste brzine.

*Profesor univerziteta,
direktor Centra za etničke odnose i demokaraciju u Prištini*

Beljuj Bećaj:

Dva fundamentalna pitanja:

relativizacija granica i apsolutizacija ljudskih prava

1. Šta predstavlja za Vas Kosovo: juče, danas, sutra?

Kosovo je juče bilo jedan propali evropski eksperiment koji je danas pretvoren u teritoriju sa međunarodnom upravom a koji sutra treba još i da ispravlja evropsku grešku!

2. Kako ocenjujete trenutnu situaciju na Kosovu i kakva je nova realnost? Koliko su tačne tvrdnje nekih krugova da Kosovo ide ka nezavisnosti i da je faktički izgubljeno za Srbiju?

Kada bi nezavisnost Kosova zavisila od volje njegovih građana, ono bi bilo nezavisno još u prošlom veku. Na sreću, njegova nezavisnost ne zavisi od Beograda. Naprotiv, Srbija će se osamostaliti suštinski onda kada Kosovo bude i formalno nezavisno. Ovo ne smatram gubitkom, gubitak bi bio kada bi se probudila iluzija da nešto što je praktično izgubljeno i odvojeno može da se vrati ili da se ponovo ujedini, makar i na papiru, u nekakvu konfederaciju.

3. Oko Kosova i dalje postoje dva suprotstavljena gledišta, odnosno dva nacionalna projekta: albanski i srpski. Da li vidite mogućnost njihovog istorijskog kompromisa i pomirenja?

Treba se pomiriti jer odsustvo kompromisa izazva rat. Posle rata je još manje moguće da se pomire akteri ili zaostali mentaliteti, kakvih je uglavnom na posleratnoj političkoj sceni i u Srbiji i na Kosovu. Što je još gore, nije reč samo o političkim elitama u ove dve zemlje već o dve suprotstavljene društvene orijentacije, koje na svoj način generišu i druga pitanja osim onih koja su izazvala rat.

4. Kako vidite rešenje pitanja Kosova?

Kosova treba da se integriše sa svim svojim specifičnostima u Evropsku uniju podređujući se realnim zahtevima evropskih standarda. U tom kontekstu, po mom mišljenju, dva pitanja su fundamentalna: relativizacija granica i apsolutizacija ljudskih prava. To podrazumeva da garnice terba da budu neprohodne za kriminal i izazivače rata a nevidljive za građane koji se rukovode prirodnim i zakonskim egzistencijalnim motivima. To se može postići ukoliko unutar granica funkcioniše demokratska i efikasna vlast koja je u službi građana, a ne u službi samoj sebi. Nije reč o stepenu i formalnom broju prava, već o kvalitetu odnosa između građana i vlasti. De facto, pitanje Kosova biće rešeno onda kada se bude sardžinski demokartizovala Srbija, dok

će pitanje Srba na Kosovu, kao jedan od glavnih uzroka zašto Kosovo još nije nezavisno, biti rešeno nakon demokartizacije Kosova. U stvari, oba ova subjekta su veoma daleko od demokratije, ali veoma blizu formalnog rešenja koja će demokratskim procesima dati etnocentričke attribute, koje je Evropa prevazišla u različitim periodima tokom prošlog veka.

5. Ako bi učestvovali u razgovorima o statusu Kosova, da li ste spremni da prihvatate neko drugo rešenje osim nezavisnosti? Ako ne, objasnite svoj stav.

U društvima u kojima stepen demokratije nije na željenom nivou, pitanje posedovanja "tapije" daleko je značajnije od kvaliteta života. Dok bude identična situacija u regionu, tapija nad Kosovom biće značajnija u odnosu na sve drugo. Građani su toliko mnogo i toliko dugo hranjeni iluzijama da su ubeđeni da je krivo nepostojanje nezavisnosti i ako kanalizacija i vodovod u njihovom naselju nije u redu. Do demistifikacije ove iluzije može da dovede samo priznavanje nezavisnosti. Onda će početi proces relaksacije građana, onda će građani shvatiti da za njihov težak položaj u svim sferama života nije odgovorno samo neregulisan politički status Kosova već, pre svega, odsustvo dobrog političkog upravljanja Kosovom. Dok se ne bude ostvarila nezavisnost Kosova, ne bi bilo preporučljivo tražiti neko drugo rešenje. Ali sam više nego ubeđen da će posle priznavanja nezavisnosti vrlo brzo "mlada skinuti venčanicu", da će doći do relaksacije građana, ali i do realnih demokratskih procesa koji će daleko lakše i daleko brže uključiti Kosovo u evroatlantske procese.

6. Da li je moguć zajednički život Albanaca i Srba na Kosovu i koliko je realna mogućnost podele Kosova na etničkim osnovama?

Nakon rata, podela Kosova po etničkim osnovama bila bi velika tragedija sa negativnim uticajem na region. Zbog toga bi bilo dobro, i u konceptu, da se svi fokusiramo na poboljšanje kvaliteta odnosa između Albanaca i Srba, što je pitanje bez alternative. Naravno da će sve dok postoje unutar nacionalna neprijateljstva i netolerancija na Kosovu i u Srbiji to izraziti delovati na odnose između različitih etniteti. Zato, preduslov izgradnje mostova saradnje Srba i Albanaca jeste normalizacija odnosa unutaretničkih političkih elita na takvom nivou da one ne upotrebljavaju manjine kao instrument u borbi za vlast, već, naprotiv, kao najznačajniji element demokratičnosti vlasti.

7. Da li je potrebno da i dalje, kako srpska tako i albanska strana, budu taoci nacionalnih težnji iz 19. veka ili je potrebno da se prilagode novim evropskim i svetskim okolnostima i tokovima?

Nažalost, kosovski Albanci u 19. veku nisu imali ono što su imali Srbi iz Srbije, urpavo se zbog toga javlja njihova želja da to nadoknade. Želje Albanaca istorijski su bile u raskoraku sa mogućnostima i istorijskim okolnostima. Međutim, nezavisno od toga, svako neprirodno vraćanje unazad značilo bi kašnjenje budućnosti do koje bi došlo i bez nas. Zbog toga bi bilo bolje da elite shvate da njihova vladavina neće više zavisiti od površine osvojene teritorije ili od sužavanje prava, već od dobre demokratske politike. Ovo znači da će Srbi i Albanci, ako budu sutra išli napred orkenutih glava unazad, rizikovati i budućnost.

8. Da li su stvoreni uslovi za pomirenje Srba i Albanaca, i ko kome treba da se izvini za dalju i blisku prošlost na Kosovu?

Pošto je reč o moralnoj kategoriji, ne mislim da za ovo treba stvarati uslove. Naprotiv, da ova društva nisu bila, i u moralno-etičkom aspektu, u krizi, danas bismo razgovarali o zajedničkim ekonomskim, tehničkim i tehnološkim projektima. Međutim, pošto su ova društva opterećena moralnom i institucionalnom krizom, onda se traže izgovori u stilu "da li su stvoreni uslovi za pomirenje". Dakle, ova društva su opterećena opštom krizom, u kojoj je u krizi i samo shvatanje pitanje krize, pa se zato i ponašaju kao da ne znaju ko kome treba da se izvini!

9. Postoji li koncept kod albanskih političkih struktura šta treba da učine za povratak Srba na Kosovu, za njihovu bezbednost i jednakost, kao i za njihovo povezivanje za institucije lokalne vlasti?

Nažalost, političke strukture Albanaca sete se Srba samo onda kada ih na njih podsete međunarodni predstavnici. Ali i Srbi misle o integraciji u privremene institucije Kosova samo onda kada ih na to podseti Beograd. Znači, o povratku Srba se govori samo onda kada tome teže vlasti u Beogradu odnosno u Prištini. Srbi su u sendviču između dve vlasti: albanske političke strukture ih tokom izbora zaborave a srpske političke strukture ih se sete kada treba da obezbede svoju vlast u Beogradu. Šta treba učiniti? Pre svega sami Srbi ne treba da dozvole da budu instrumentalizovani od strane političkih struktura, već treba da samostalno odlučuju o svojoj sudbini na Kosovu, tražeći prirodnu podršku od Srbije i međunarodne zajednice. Tada bi albanske strukture bile prinuđene da ispituju svoj pristup prema njima jer bi, u suprotnom, dokazale da su protiv povratka Srba, odnosno protiv multietničkog društva na Kosovu.

10. Kada bi se decentralizacija Kosova zasnivala na etničkim principima, koji podaci bi se uzeli u obzir - popis iz 1981. godine ili neki drugi dokument?

Iako nije bilo popisa građana od 1981. godine, ne znači da je

demografska, ekonomska etnička i socijalna situacija ostala na nivou od 1981. Naprotiv, svi smo svedoci velikih izvanrednih promena, koja bi trebalo skenirati novim popisom. Drugo je pitanje kako je i zašto došlo do ovih promena. U svakoj analizi treba odvojiti činjenice od uzroka zbog kojih one imaju ovakav vid, mada mislim da je decentralizacija na etničkim osnovama u pespektivi realan uvod u destabilizaciju Balkana.

11. Ukoliko bi Kosovo ostalo u sastavu Srbije, kakvo bi bilo učešće Albanaca u centralnoj vlasti u Beogradu?

Ako bi Kosovo ostalo u Srbiji, Albanci bi se, sa malim i beznačajnim izuzecima, pretvorili u njene ekstremne protivnike. Srbija bi se pretvorila u najnesigurniji deo Evrope, sa tendencijom da se ugroze evropsku bezbednost ako se ima u vidu i činjenica da je više od pola miliona Albanaca u dijaspori. Zbog toga bi ostajanje Kosova unutar Srbije objektivno ugrozilo i opstanak same Srbije i procese evropske integracije.

12. Da li su ostvarivi "standardi pre statusa" i da li je potrebno da se promeni Rezolucija 1244 SB UN? Ako da, šta treba promeniti?

Standarde pre treba shvatiti kao izgovor politike za odlaganje i odugovlačenje rešavanja statusa nego kao realan uslov bez čije se realizacije ne može rešiti politički status Kosova. Ipak, Kosovo ne može da pretenduje da se približi Evropskoj uniji bez ikakvih standarda, ali su neki standardi objektivnog karaktera, kao npr. zaposlenost, i ne mogu se postići ni za nekoliko decenija. Rezolucija 1244 treba da se menja zato što se objektivno pretvorila u smetnju promenama procesa koji je u skladu sa stvaranjem pune klime za priznavanje države Kosovo. Tako ćemo imati zastoj koji će ugroziti ne samo građane Kosova već i region, jer nepostojanje identiteta građana i Kosova može da izazove na jednoj strani anarhiju a, na drugoj, ekstremizam.

Predsednik Evropskog pokreta Kosova

Pajazit Nuši:

Pravo kosovskih Albanaca na samoopredeljenje – složeno pitanje jugoistočne Evrope

1. Šta predstavlja za Vas Kosovo: juče, danas, sutra?

Kosovo je jedna teritorija i društveno-politička zajednica nespora-zumevanja, svađa i stalnih sukoba različitog intenziteta tokom oko jednog veka. Kosovo je danas politički, socijalni i priverdni subjekt koji je prošao veći deo puta stvaranja dobrog političkog subjekta. Dakle, Kosovo je u završnoj fazi formiranja svog bića kao političkog subjekta. Kao takav subjekat, stavljen je pod "mandat UN, jedne međunarodne snage bezbednosti" i svoj subjektivitet nastoji da ojača i afirmiše unutar Kosova i van njega. Njegovo stanje danas ima prelazni karakter, ali je orijentisano ka određenju njegovog konačnog političko-ekonomskog i socijalnog statusa.

2. Kako ocenjujete trenutnu situaciju na Kosovu i kakva je nova realnost? Koliko su tačne tvrdnje nekih krugova da Kosovo ide ka nezavisnosti i da je faktički izgubljeno za Srbiju?

Trenutnu situaciju na Kosovu karakterišu političke, odbrambene i socijalne promene različitih razmera. Ove promene pokazuju da je restauracija stanja koje je postojalo u dvadesetom veku na Kosovu nemoguća. Međutim, teška ekonomska situacija i niski nivo obrazovanja, a naročito niski nivo primene ljudskih prava i sloboda u političkoj, ekonomskoj, socijalnoj i kulturnoj sferi, kao i spora izgradnja demokratskih institucija, i pored, tu i tamo, njihovog nominalnog povećanja, stvaraju jednu nejasnu sliku trenutnog stanja na Kosovu. Ova slika u nekim institucijalnim transformacijama, kao, recimo, u političkoj, sudskoj i policijskoj sferi, ima elemente jednog "haosa".

Što se tiče drugog dela vašeg pitanja, mogu reći da je Srbija doživela štetu zbog svog ponašanje prema kosovskim Albancima i da je Kosovo za Srbiju izgubljeno. Ima elemenata koji pokazuju da razvoj političkih procesa vode Kosovo ka nezavisnosti, a brojni su i razvojni elementi koji ukazuju da se Kosovo uputilo ka miru i stalnom porastu blagosatnja i da se međunarodni politički subjekti, uključujući tu i Savet bezbednosti UN, spremaju za "substancijalni sporazum o Kosovu".

3. Oko Kosova i dalje postoje suprotstavljeni pogledi, odnosno dva nacionalna projekta: albanski i srpski. Da li vidite mogućnost pomirenja i istorijskog kompromisa između ova dva naroda, imajući u vidu istorijsko iskustvo drugih naroda?

Takvi projekti postoje i imaju svoju posebnu istorijsku genezu. Genezu takvih projekata svaka strana zasniva na svojim "argumentima" koje smatraju održivim, čak neke od njih i nespornim. Posebno dug proces razvoja ova dva suprotstavljena projekta stvorio je takvu svest i kod albanskih i kod srpskih građana da se sada stiče utisak kako je istorijski kompromis dve srdite, ogorčene, pa čak i omražene i neprijateljske strane, nemoguć. Mislim da se u ovoj fazi razvoja Kosova, ali i razvoja Srbije, ovaj kompromis teško može postići. Ne bih, međutim, mogao isključiti da će se ovo desiti u nekoj budućnosti, posebno u nekoj daljoj budućnosti.

Ovaj stav zasnivam na iskustvu UN u stvaranju uslova za slobodan razvitak naroda, jer je samo nakon Drugog svetskog rata pravo na nezavisan razvoj dobilo sto naroda. Ovim želim da izrazim uverenje po kome institucije UN treba da uzmu u obzir specifične istorijske, etničke i kulturne uslove Kosova i da, u okviru tih razvojnih okvira, odigraju važnu ulogu i na Kosovu. Malo je verovatno da dva naroda, Albanci i Srbi, u jednoj bližoj budućnosti mogu da smognu unutrašnju snagu za pomirenje i za istorijski kompromis.

4. Kako vidite rešenje kosovskog pitanja?

Dijalektika političke istorije Albanaca od 1913. godine do pred poslednju deceniju 20. veka pokazuje da je sa albanskim narodom, uključujući i onaj sa Kosova, napravljena velika trgovina, koja je za akademika Dedijera "bila besramna i ne može se uporediti ni sa jednom zemljom, ni sa jednim drugim narodom". U stvari, to je rečeno za odluke Mirovne konferencije posle Prvog svetskog rata, ali mislim da se albansko-srpski odnosi nisu mnogo promenili nakon dvadesetih godina dvadesetog veka, nezavisno od političko-društvenih promena Albanaca i njihovih zemalja, uključujući, u prvom redu, i Kosovo i etničke Albance na Kosovu. Pošto su stratezi NOR Jugoslavije smatrali da su Albanci u okviru versajske Jugoslavije bili "porobljen narod i objekat za istrebljenje" (Tito), pošto odluke Prizrenske lige od 1878. , otpor Albanaca 1918. protiv uključenja u srpsku, odnosno jugoslovensku državu, odluke osnivačke konferencije Nacionaloslobodilačkog veća prokrajine Kosova 1943. i 1. i 2. januara 1944., kao i današnje težnje Albanaca čine jednu crvenu nit koja svedoči o njihovom odvajanju od drugih i o istorijskom karakteru volje Albanaca, mislim da se njihova volja treba poštovati.

Ovaj stav zasnivam i na demografskom procesu Albanaca na Kosovu na kome su oni činili i čine apsolutnu većinu, naravno ne u istim proporcijama tokom vekovnog razvoja, i na činjenici da Albanci sa

Kosova i drugde stvaraju istoriju i produbljuju svoju nacionalnu svest o pomenutim trgovinama, itd. Volja naroda je priznata konceptualna kategorija u osnovnim međunarodnim dokumentima. Takva volja o pravu Albanaca na samoopredeljenje nije prost razlog koji se može uzeti u obzir, već argument koji treba uzeti u obzir. Ovaj argument treba smatrati jakim argumentom, jer se u prošlosti Albanaca ni jedna forma političkog i socijalnog razvoja, čak ni sistem političke autonomije, poput one iz Ustava 1974., nije pokazala kao dopadljivo i prihvatljivo iskustvo. Ali pravo kosovskih Albanaca na samoopredeljenje danas je među komplikovanim pitanjima Jugoistočne Evrope i šire. Složenost tog pitanja vidi se u velikoj promeni nivoa ekonomskog, socijalnog i kulturnog razvoja Albanaca i manjina kojima pripada pravo da se razvijaju na Kosovu, u niskom nivou kulture sistema potrebnih u zaštiti ljudskih prava i sloboda, nezavisno od nacionalne pripadnosti, roda i vere, u nedovoljnom stepenu razvoja demokratske svesti u albanskom i u srpskom društvu, uključujući i albansko društvo u Albaniji, naročito ono u Makedoniji, Crnoj Gori i Preševskoj dolini. Ali, u tom pogledu, treba spomenuti i nedovoljan nivo razvoja demokratske svesti u srpskom društvu u Srbiji i konstrukte versko-nacionalne svesti Srpske pravoslavne crkve koje ona povezuje sa verskim institucijama srednjovekovnog Kosova i dr. U takvim uslovima i odnosima, odvajanja Kosova od Srbije ne može se uporediti sa razdvajanjem Češke i Slovačke u bivšoj Čehoslovačkoj ili, još manje, sa davnim odvajanjem Norveške od Švedske, itd. Ono je otežano i zato što Rezolucija 1244 priznaje suverenitet i teritorijalni integritet Savezne Republike Jugoslavije nad Kosovom.

5. Ukoliko bi učestvovali u razgovorima o statusu Kosova, da li ste spremni da prihvatite neko drugo rešenje osim nezavisnosti? Ako ne, objasnite svoj stav.

Pošto su demokratski izbori na Kosovu odredili subjekte prema kojima je narod Kosova izrazio svoju volju i poverenje, mislim da nije dobro da se u ove razgovore uključi bilo ko drugi ko nije izglasao i ko nije dobio poverenje naroda Kosova. Eksperti za neke oblasti treba u tome da učestvuju, ali samo kao pomoć i podrška onima koje je izglasao i izabrao narod Kosova. Mislim da subjekti izabrani na slobodnim izborima nemaju potrebe da bilo šta traže od mene, osim mog političkog iskustva, posebno onog stečenog u mnogim dogovorima sa srpskom stranom i sa drugima. Međutim, treba znati da isključivo oni koji su izabrani neće biti u stanju da ponesu težak i komplikovan teret jednog istorijskog sporazuma, utoliko pre što je Kosovo među zemljama sa

najvećim stepenom izvesnosti političke krize, što Kosovo ima visok nivo siromaštva, čak i ekstremnog siromaštva, što u tom velikom siromaštvu Kosovo sa sadašnjim institucijama nije bilo u stanju da potroši ni budžetske pare, pa je 2004. godinu završilo sa 150 miliona eura suficita!

6. Kako ocenjujete poglede nekih političkih krugova u Beogradu o nemogućnosti zajedničkog života Albanaca i Srba na Kosovu i o podeli Kosova na etničkim osnovama?

Stanovišta o nemogućnosti zajedničkog života među narodima, kao između Albanaca i Srba, smatram izražavanjem mišljenja i stavova koji se više oslanjaju na negativne stavove i na individualne i privremene predrasude nego na argumente valjane i postojeane logike. Podela Kosova na etničkim osnovama imaće negativne posledice u odnosima između Srba i Albanaca u tim podeljenim područjima, koje bi mogle brzo da se prošire i van tih područja. Da li se međuljudski i međuetnički odnosi između Albanaca i Srba mogu rešiti pomoću fizičkih i geografskih graničnih linija? Kako bi se to odrazilo na područjima gde ima Bošnjaka? A na onima gde ima Turaka? Da li može da opstane i da se razvija Kosvo u svojoj teritorijalnoj celovitosti a parcelizovano po etničkim područjima?

7. Da li je potrebo i dalje da, kako albanska tako i srpska strana, budu taoci nacionalnih težnji 19. veka ili treba da se prilagode novim evropskim i svetskim okolnostima i tokovima?

Kao što je poznato, 17. vek, a naročito 19. vek bio je vek utvrđivanja nacionalnog identiteta mnogih naroda Evrope i šire. Tako se desilo i sa albanskim narodom. Skupština Liježe (1444.), Skupština (Liga) Arbera (1703.), Prizrenska albanska liga (1878.) i dr. su dokaz razvoja i formiranja svesti albanskog naroda i albanske nacionalne svesti. Albanska nacija, nezavisno od njene političke razdvojenost, nezavisno od geneze istorijskih procesa unutar albanskog naroda i razvoja političkih odnosa među Albancima i političkih odnosa Albanaca sa drugim, naročito susednim, narodima i nacijama, svakako treba da se prilagodi uslovima, okolnostima i novim političkim, ekonomskim i socio-kulturnim odnosima. To prilagođavanje podrazumeva promenu njenih aspiracija, interesa i težnji, ali uz čuvanje i negovanje identiteta, kulture, jezika, sistema socijalnih vrednosti i, uopšte, njenog socijalnog nasleđa. Uporedo sa negovanjem ovih struktura, Albanci treba da budu sve otvoreniji za prihvatanje i negovanje zajedničkih ljudskih vrednosti, posebno vrednosti drugih nacija.

8. Da li su stvoreni uslovi za pomirenje Srba i Albanaca, i ko kome treba da se izvini za dalju i blisku prošlost na Kosovu?

Pomirenje zamišljam kao proces koji se, u jednoj fazi ili datom momentu, određuje zahtevom za izvinjenje zbog onoga što se desilo a, posle traženja izvinjenja, kao hrabar proces griže savesti za ono što su učinili jedni drugima, kao proces pokajanja koji ne prestaje da opterećuje svest građana. Sa tog stanovišta, red je da predstavnici institucija srpskog naroda traže izvinjenje, ako ništa drugo, barem za ono što su učinili građanima Kosova 1998-99. godine kao i za načine na koje su nad njima izvršili te zločine. Međutim, i Albanci treba da potraže i nađu moralnu i duševnu snagu za izvinjenje, naročito za ono što je učinjeno nekim srpskim porodicama. Za pravo, srdačno pomirenje nikad nije kasno za bilo koju stranu.

9. Šta treba da učine albanske političke strukture da se Srbi vrate na Kosovo, da se osećaju sigurnim i ravnopravnim i da se povežu sa institucijama sistema?

Da se na početku odredi tačan broj iseljenih sa Kosova i da postoji ozbiljno političko, ekonomsko i socijalno-materijalno zalaganje u sredinama odakle su iseljeni. Pet godina nakon međunarodnog mandata na Kosovu rasterećenje albanskih građana od nedaleke prošlosti i dalje je u procesu i nedovoljno za bezbedan život, kretanje, razvoj i drugo Srba koji žele da žive na Kosovu u kome su svi njegovi građani ravnopravni. I dalje se oseća potreba za borbom protiv fronta predrasuda, fronta koji je teži i komplikovaniji od fronta protiv fizičkog nasilja. Da ne zaboravimo da nacionalne predrasude imaju i motivacione dimenzije i ove predrasude se menjaju uz velike poteškoće. Na frontu njihovog rasplitanja, i instiucije lokalne uprave i lokalne i međunarodne institucije samouprave treba da imaju profilisane programe i projekte sa posebnim naglaskom na nezamenljivu ulogu elektronskih i štampanih medija. Mislim da ove institucije još nisu uspele da povežu svoje aktivnosti u procesu zamene negativnih stavova i predrasuda modernim demokratskim, miroljubivim stavovima, potrebnim poverenjem i tolerancijom kvalitativnog i kvantitativnog nivoa. Organi i institucije lokalne vlasti treba da ojačaju institucije sudstva, policije, a naročito da obezbede uslove za daleko brži ekonomski razvoj nego do sada, težeći da Kosovo izmakne od zemalja sa najnižim ekonomskim razvojem u Evropi.

10. Koji međunarodni principi terba da se poštuju prilikom određivanja konačnog statusa Kosova: etnički i istorijski, kako misli Beograd, ili neki drugi princip?

Albanci i Srbi, kao i svi drugi, treba da se osamosvešćuju, jer mir i demokratija nemaju oslonac u prinudi jednih ili drugih da žive zajedno niti u stvaranju država i državica za svaku nacionalnu zajednicu bez

obzira na njenu veličinu, istoriju, nacionalnu svest, ekonomski razvoj i drugo. Sa tog aspekta, stav Klintonu je veoma ispravan. Mislim da nacionalni princip većinskog naroda na Kosovu treba da bude među osnovnim principima u okviru razvojnih tokova zemalja Evrope na početku 21. veka, a ne u okviru uslova i socijal-ekonomskih i političkih odnosa iz vremena Mancinija, osnivača ovog principa pre više od 150 godina. Sa tog stanovišta, od međunarodnih eksperata treba očekivati više nego od domaćih albanskih ili srpskih eksperata. Verujem da je pravo kosovskih Albanaca na samoopredeljenje jedan od značajnih preduslova ostavarivanja Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima. Mislim da je kosovskim Albancima, ali i ogromnoj većini srpskih građana, ukoliko se ugrožava pravo naroda, bliži rat jer pravo na samoopredeljenje smatraju važnijim od svih drugih prava. Zato su nacionalni princip i osnovne premise tog principa bitni za razmatranje pri određivanju političkog statusa Kosova. Ovom prilikom imam na umu i tvrdnju gospodina Vojislava Koštunice, srpskog premijera, da bi »nezavisnot Kosova i povećanje broja država na Balkanu bilo kobno«, kao i onu gospodina Ibrahima Rugove, ponavljanu veoma često, da treba i formalno priznati nezavisnost Kosova. Ali, istovremeno, imam na umu i razvoj političke misli mnogih naroda koji imaju iskustvo u kretanju od autonomije do nezavisnosti, iskustvo kroz koji je prošao i srpski narod, ali ne samo on.

11. Da li su ostvarivi "standardi za Kosovo", i da li ima potrebe da se menja Rezolucija 1244 SB UN?

Više od dvogodišnjeg iskustva sa »standardima za Kosovo«, određivanje prioriternih standarda, njihovih nosilaca, odgovornost građana Kosova za njihovu realizaciju i drugo neki su od ubedljivih indikatora koji pokazuju spremnost i organizovano zalaganje za ostvarivanje standarda.

Ima potrebe da Rezolucija 1244 doživi neke promene, od kojih je, smatram, velika važnost promene početnog stava o suverenitetu Jugoslovenske federacije, danas nebitnog na Kosovu.

12. Ukoliko bi Kosovo ostalo unutar Srbije, kakvo bi bilo učešće Albanaca u centralnoj vlasti u Beogradu (u slučaju nezavisne Srbije ili u slučaju postojanja sadašnje države Zajednice Srbije i Crna Gora)?

Učešće Albanaca u oba slučaja trebalo bi biti jednako i ostvariće se nametanjem od međunarodne zajednice, ali sumnjam da će to prihvatiti srpski narod, koji ima državnu istoriju, dugovremenu državnu političku misao i opasan demografski pad. Ovom prilikom treba da istaknem da bi međunarodno opredeljenje mimo volje naroda Kosova imalo trajne

negativne posledice i od drugih bi bilo ocenjeno kao dvostruki stav međunarodne politike prema slobodi i pravu Albanaca Kosova na samoopredeljenje. U slučaju takvog opredeljenja, nisam siguran da će se Kosovo udaljiti od pozicija onih zemalja koje imaju najviši stepen krize

*Predsednik Odbora za zaštitu ljudskih prava i slobode u Prištini,
profesor univerziteta, akademik*

Adem Demaći:

Političko samoopredeljenje putem REFERENDUMA!

1. Šta za Vas predstavlja Kosovo: juče, danas, sutra?

Juče: kolonija, rezervat jednog naroda trećeg reda; danas: nedefinisana eksperimentalna teritorija pod upravom OUN, ni dominion, ni protektorat. Na Kosovo se slivaju milijarde evra dok je njena privreda u katastrofalnom stanju, sa preko 60% nezaposlenih, sa izvozom od 3% i uvozom 97%. Sutra: u zavisnosti od unutrašnjih i spoljnih kretanja, može da bude primer za dobro, ali i da se pretvori u jednu opasnu "Palestinu" na zapadu Balkanu.

2. Kako ocenujete aktuelno stanje na Kosovu i kakva je nova realnost? Koliko su istinite tvrdnje nekih krugova da Kosovo ide ka nezavisnosti i da je za Srbiju faktički izgubljeno?

U smislu jedne klasične kolonije i dojučerašnjeg rezervata, sigurno da je izgubljeno, ali kao "moderna" kolonija i dalje nije izgubljeno. Međutim, ako srpska politika ne shvati da se bez priznavanja slobode i nezavisnosti Kosova nikada neće moći pomiriti sa Albancima, ostaće u stalnom neprijateljstvu sa njima. Sa Kosovom kao kolonijom, Srbija će ostati "ćopava" među evropskim zemljama i zbog toga nikada neće moći da uhvati korak sa Evropom. Stoga, Srbija će se ili pomiriti sa "gubitkom" Kosova, ili će izgubiti i samu sebe zajedno sa Kosovom.

3. Oko Kosova i dalje postoje dva suprotstavljena gledišta, odnosno dva nacionalna projekta: albanski i srpski. Da li vidite mogućnost pomirenja i istorijskog kompromisa ova dva naroda, imajući u vidu iskustva drugih naroda?

Sve zavisi od kolektivnog političkog samoosvešćivanja srpskog naroda i njegove političke elite. U trenutku kada su Albanci odustali od prava za nacionalno ujedinjenje i pomirili se sa stvaranjem dve albanske države, načinili su svoj odlučujući korak ka istorijskom kompromisu. Sada se čeka srpski potez, odustajanje od kolonijalističkih apetita prema Albancima, i uzajamni istorijski kompromis biće postignut. Ukoliko ne, onda će nemilosrdni zakoni života nametnuti istorijski kompromis koji će biti bolan za obe strane.

4. Kako vidite rešenje kosovskog pitanja? (Svoj stav obrazložite detaljnije).

A. Da srpska država hitno odustane od svih pretenzija i dosadašnjih programa za ponovnu kolonizaciju Kosova i da, kao osnov rešenja kosovske krize, uzme u obzir političko samoopredeljenje putem REFERENDUMA građana Kosova.

B. Na toj osnovi, tokom šest meseci, organizovati pregovore između delegacija Kosova i Srbije gde bi se razmatrali svi modaliteti oko organizovanja REFERENDUMA pod međunarodnim nadzorom.

C. Posle REFERENDUMA, Srbija treba da prizna rezultate referenduma i, na osnovu toga, prizna punu nezavisnost kosovske države.

D. U roku od trideset dana Kosovo primiti u članstvo OUN sa svim pravima i obavezama koji proizilaze iz tog članstva.

E. U roku od šest meseci započeti nove pregovore, sa jednim širim dnevnim redom, između dve suverene države - Kosova i Srbije - sa ciljem postavljanja osnove za dugoročnu saradnju u svim sferama od zajedničkog interesa za region. Tu se mogu otvarati i razmatrati sva kratkoročna i dugoročna pitanja i projekti iz oblasti politike, privrede, obrazovanja, kulture, zdravstva, turizma, sporta i dr. Ta faza bi trebalo da bude priprema za ulazak u Evropsku uniju i da olakša uzajamno ispunjavanje svih standarda koji se traže da bi se steklo pravo za učlanjenje u ovu grupaciju našeg kontinenta.

5. Ukoliko biste uzeli učešće na tim razgovorima o statusu Kosova, da li bi ste bili spremni da prihvatite neko drugo rešenje sem nezavisnosti ? Ukoliko ne, objasnite svoj stav.

Ništa osim nezavisnosti. Jer smo mi Albanci skoro čitav vek prolazili kroz sve kombinacije i nijedna nije funkcionisala. Naši narodi su susedi, ali u pogledu unutrašnjih svojstava i njihove sadržine mnogo se razlikuju i nisu kompatibilni. Oni, kao jednaki, mogu uspešno sarađivati u mnogim oblastima, ali nisu mogli i ne mogu da se stope u jednu državu. Okrutna antialbanska politika svih vremena i svih režima Srbije uništila je i ugušila i zadnju nit poverenja Albanaca prema bilo kojoj organizaciji srpske države. To je pokazalo dugo i gorko iskustvo, a argumenti u prilog tome zahtevali bi čitave tomove.

6. Kako ocenujete poglede nekih beogradskih političkih i intelektualnih krugova o nemogućnosti suživota Albanaca i Srba i o podeli Kosova na etničkim osnovama?

Na Kosovu ima malo Srba i drugih manjina. Srpski politički i intelektualni krugovi, u ime zaštite srpske manjine, žele da otepe velike teritorije od malog Kosova. To je potpuno neprihvatljivo. Takve tendencije samo mogu da stvore jednu novu "Palestinu" na zapadu Balkana.

7. Da li albanska i srpska strana i dalje treba da budu taoci nacionalnih aspiracija iz 19. veka ili treba da se prilagode novim evropskim i svetskim okolnostima i tokovima?

Oni koji se ne prilagode okolnostima, gube i nestaju. Svesni toga, Albanci su i odustali od težnji 19. veka o nacionalnom ujedinjenju i zato su prihvatili soluciju dve albanske države. Albanci i sami teže da

rade na priključenju evropskim i svetskim tokovima, ali nisu spremni da ostanu bilo čija kolonija.

8. Da li su stvoreni uslovi za pomirenje Srba i Albanaca i ko kome treba da traži izvinjenje za dalju i blisku prošlost Kosova?

Srbi su još od vremena prodora na balkanske prostore bili osvajači, to se zna dobro. Pravo i substancionalno izvinjenje okupiranim i potlačenim narodima sa njihove strane biće priznavanje njihove slobode i nezavisnosti. Samo tada se može otvoriti put za pomirenje i normalno susedsko zbližavanje. To najviše važi za Albance.

9. Šta treba da čine albanske političke strukture da bi se Srbi vratili na Kosovo, da se osećaju sigurnim i jednakim i da se uključe u lokalne institucije vlasti, a ne da budu vezani za Beograd?

Bez slobode i pune nezavisnosti nema ni pravih albanskih političkih struktura. Samo onda kada Albanci stvore svoju nezavisnu državu, oni će imati sve neophodne mehanizme vlasti i biće u mogućnosti da stvore sve uslove da se Srbi vrate i da se osećaju sigurnim i jednakim sa svim drugim građanima, bez potrebe da budu povezani sa beogradskim institucijama. Albanci su spremni da prihvate i primene sve evropske standarde, pa čak i nešto više.

10. Koje međunarodne principe treba respektovati u slučaju određivanja finalnog statusa Kosova: etničko-istorijski, kako smatra Beograd, ili neki drugi princip?

Najsigurniji princip, istinit i pravedan, je slobodno izražavanje političke volje većine građana putem svenarodnog i građanskog REFERENDUMA.

11. Da li su ostvarljivi "standardi za Kosovo", i da li je potrebno nešto izmeniti u Rezoluciji 1244 SB UN? Ukoliko da – šta treba promeniti?

Ima potrebe da se promeni kolonijalna pozicija države Srbije prema Kosovu. Ima potrebe da se Srbija suštinski demokratizuje, a ne površinski kao u aktuelnoj situaciji u Srbiji. Druge stvari koji se pišu na papiru su tehničke i lako se mogu izmeniti.

12. Kad bi Kosovo ostalo unutar Srbije, kakvo bi bilo učešće Albanaca u centralnoj beogradskoj vlasti (u slučaju nezavisne Srbije ili sadašnje države Zajednica Srbija i Crna Gora)?

Ne znam.

Borac za ljudska prava, političar, pisac, publicista

Albin Kurti:

Postoji samo jedno rešenje – sloboda Kosova!

1. Šta za Vas predstavlja Kosovo: juče, danas, sutra?

Kosovo je zemlja gde sam rođen, gde sam odrastao i gde se angažujem. Ono je zemlja koja me je stvarala, iz koje sam crpeo najsnažnije doživljaje, bilo da su oni dobri ili loši; ono je zemlja koja, svojom istorijom, realnošću i aktuelnošću, nastavlja da me formira, u kojoj živim i pomoću koje živim. Kosovo je i moj lep i neostvaren san. Kosovo nije bilo juče niti je danas slobodno. Odsustvo slobode i posledice toga su se promenile, ali i ponovile. I danas su one različite, ali postoje. Sloboda Kosova je suština njegove nezavisnosti u mogućnosti da se bira. Ona nudi šansu za pravu slobodu, a to je individualna sloboda za svakog građanina a, istovremeno, mogućnost za društveni i ekonomski progres. Hoće li to biti Kosovo sutrašnjice gde se stvara i ostvaruje ova mogućnost pre svega zavisi od nas, od nas koji se u njemu rađamo, živimo i umiremo.

2. Kako ocenjujete aktuelno stanje na Kosovu i šta je nova realnost? Koliko su istinite tvrdnje nekih krugova da Kosovo ide ka nezavisnosti i da je ono faktički izgubljeno za Srbiju?

Nova realnost je manje nova nego što izgleda. Uopšte, izgleda da se situacije uvek menjaju manje nego što se misli. Osnovni dokumenti koji određuju pravni i ustavni položaj Kosova, Rezolucija 1244 i Ustavni okvir, u suprotnosti su sa voljom naroda Kosova. Politički i institucionalni sistem građen je na bazi ovih dokumenata i on, naravno, nije uspeo da zaštititi interese građana i da im ponudi perspektivu. Međunarodna struktura koja upravlja Kosovom i lokalne institucije pretvorene su u jedan politički i društveni establišment koji nema viziju za Kosovo i koji insistira da se očuva status quo. Međutim, ovaj status quo je samo za njih lično, dakle za ljude na vlasti, a ne i za narod, koji je podvrgnut političkom, ekonomskom i socijalnom regresu. Tri stvari nastavljaju da rastu na Kosovu: siromaštvo, nezaposlenost i nezadovoljstvo. Konačno, u okvirima u kojima je smešteno, Kosovo ne ide ka nezavisnosti. Kosovo je izgubljeno za Srbiju u onom smislu kako je to shvatao Milošević, kao posedovanje i kontrola Kosova, ali nije i u varijantama o sofisticiranoj reintegraciji u Zajednicu SCG ili o podelu Kosova, a koje predstavljaju vrlo realnu opasnost.

3. Oko Kosova i dalje postoje dva suprotstavljena gledišta, odnosno dva nacionalna projekta: albanski i srpski. Vidite li mogućnost pomirenja i istorijskog kompromisa između ova dva naroda, imajući

u vidu istorijska iskustva drugih naroda?

Problem Kosova nije etnički problem. On je problem jedne osvojene i kolonizovane zemlje, jedne situacije u kojoj je ceo jedan narod potlačen silom nacional-šovinističkih i hegemonističkih režima Srbije tokom 20. veka. Takođe, rat na Kosovu nije bio etnički. Za jednu stranu bio je to oslobodilački rat, rat za oslobođenje Kosova od srpske države i režima Miloševića, a za drugu - državni projekt za ubijanje i proterivanje Albanaca sa Kosova. Godine 1998. i 1999. svima je postalo jasno da Milošević ne samo da želi Kosovo već da ga želi bez Albanaca. U međuvremenu, OVK nije ratovao sa Srbijom zbog Srba, nego zbog njenih okupatorskih snaga koje su vršile teror i genocid.

4. Kako vidite rešenje problema Kosova? (Svoj stav obrazložite šire).

Ja mislim da postoji samo jedno rešenje problema. A to je sloboda za Kosovo, što znači priznavanje i prihvatanje prava na samoopredeljenje do otepljenja. U tom slučaju, volja građana Kosova ne bi bila ugušena, kao što je sada, i njeno ispunjenje bilo bi potrebna i pravedna osnova za adekvatan politički i institucionalni sistem. Svako drugo rešenje nije rešenje. Ono će biti samo improvizacija, samo kratkoročna transformacija problema, biće nastavak nepravde i povećanje mogućnosti da ponovno započnu sukobi i novi ratovi. Zato, put treba da bude ovaj: neka UNMIK odredi što skoriji datum za okončanje svoje misije. (Utoliko pre što je njegova neoročena privremenost, osim što je nepravedna, postala i nepodnošljiva.) Ovo okončanje misije poklopilo bi se sa narodnim referendumom. A potom bi imali jednu drugu međunarodnu nadzornu misiju, misiju za zaštitu prava manjina. Samo ovako bi mogli da idemo ka budućnosti i da izgradimo plan razvoja, posebno potreban u sferi ekonomije i obrazovanja.

5. Ukoliko biste učestvovali na razgovorima o statusu Kosova, da li ste spremni da prihvatite neko drugo rešenje osim nezavisnosti?

Kao prvo, ja ne mogu učestvovati u razgovorima o političkom statusu Kosova jer ne mislim da oni treba da se održe. Učestvovanje u razgovorima je dokaz spremnosti da se prihvati manje od zavisnosti i državnosti Kosova, da se prihvati nepriznavanje volje naroda Kosova. Politički status Kosova rešava se pravedno samo kao pitanje prava, kao pitanje prava na samoopredeljenje jednog naroda koji je doživeo sistematsko kršenje ljudskih prava, genocid, etničko čišćenje i ekonomsku eksploataciju u jednoj zemlji koja je tretirana kao kolonija skoro jedan vek. I ovo se nikako ne treba smatrati kao pitanje za pregovore, a još manje za pregovore sa Srbijom. Drugo, razgovori

moгу da se održe posle određivanja političkog statusa, posle njegovog pravednog utvrđivanja i onda kada Srbija ne bude više imala namere o ponovnom osvajanju ili podeli Kosova.

6. Kako ocenjujete razne predloge za finalni status Kosova: uslovljena nezavisnost, federacija, konfederacija ili unija sa Srbijom i Crnom Gorom, konfederacija sa Albanijom, Kosovo - federacija sa dva etnيتeta? Koje od ovih opcija su prihvatljivija za Vas?

Za mene je prihvatljivo samo izjašnjavanje naroda Kosova o budućnosti Kosova. I verujem da bismo samo tako imali jedno trajno rešenje i rezultat.

7. Ko treba da odlučuje o finalnom statusu Kosova: Beograd i Priština, uz međunarodno posredovanje, SB UN, ili neka međunarodna konferencija?

Tokom celog 20. veka o Kosovu i njegovom narodu uvek su odlučivali drugi. I upravo zbog ove činjenice na Kosovu nikada nismo imali mir i kontinuirani napredak. I oduvek smo imali represiju, diskriminaciju i rat. Jer nije odlučivao narod, i zato što se odlučivalo na štetu Kosova. Jer su nametnuti sistemi i institucije koje nisu artikulisale volju naroda, već su ga tlačili i imali za cilj metamorfozu njegove volje. Oduvek smo bili najzaostaliји i najnerazvijeniji u bivšoj Jugoslaviji jer smo bili najpotlačeniji od svih drugih. A sloboda jeste i sloboda za razvoj. I dalje o Kosovu odlučuju drugi. O Kosovu ne bi trebalo da odlučuju ni Beograd, ni Priština, niti Savet bezbednosti OUN, pa ni neka međunarodna konferencija, već svi oni treba da prihvate odluku naroda Kosova o Kosovu – njegovu volju.

8. Da li je potrebno da i dalje, kako albanska tako i srpska strana, budu taoci nacionalnih aspiracija iz 19. veka ili je potrebno da se prilagode novim evropskim i svetskim okolnostima i tokovima?

Problem Kosova nije pitanje konkurencije albanskih i srpskih nacionalnih aspiracija. On je problem nepostojanja slobode jednog naroda i dominacije nad njim jedne države kojom tradicionalno upravljaju nacionalistički režimi sa ekspanzionističkim tendencijama. Sloboda jednog naroda nije problem samo 19. veka. Čitava ljudska istorija je istorija porobljenih naroda i njihovih nastojanja da se oslobode. I dan danas se mnogi narodi širom sveta bore za svoju slobodu, bilo protiv nekog spoljnjeg osvajača bilo protiv domaćih nedemokratskih režima koji njima vladaju. Upravo, postavši prvo slobodni, mi bi se prilagodili novim evropskim tokovima i okolnostima, i samo na takav način bi se omogućila naša integracija. EU je unija slobodnih zemalja i naroda. Stvaranje i proširenje EU jeste afirmacija samoopredeljenja

– zemlje EU održali su referendum da bi bile u njoj.

9. Da li su stvoreni uslovi za pomirenje Srba i Albanaca, i ko kome treba da traži izvinjenje za blisku i daleku prošlost na Kosovu?

Nikakvo pomirenje ne može biti bez praštanja. Postoji jedan lanac uslova, jedna koherentna kauzalnost, bez koje se ono ne postiže. Dakle, za pomirenje je potrebno praštanje, za praštanje je potreban zahtev da bude oprošteno, a za zahtev da bude oprošteno potreban je čovek koji se kaje. Potreba za praštanjem potiče od želje za jednom boljom budućnošću, za budućnošću u miru. Ona ima dve dimenzije, koje potiču iz dve nemogućnosti: prvo, nemogućnost zakonskog tretmana kolektivne odgovornosti i, drugo, nemogućnost posebnog sudskog tretmana svakog kršenja zakona od miliona onih koja su učinjena. Međutim, praštanje postaje održivo i legitimno samo onda kad sledi pravdu a posebno kad ne pokušava da je zameni. I pravda, u posebnom slučaju Kosova, kao i praštanje u onom opštem, ima dve dimenzije: prvu, odlučno i nepolitizirano krivično gonjenje od strane sudskih nezavisnih sistema na Kosovu, u Srbiji i u Hagu svih izvršenih zločina u prošlosti, i, drugu, priznavanje i prihvatanje prava građana Kosova na samoopredeljenje, prava na izbor svoje sudbine i sudbine svoje zemlje kao afirmacije slobode i kao naknade za gubitke i patnje iz prošlosti. Mislim da bi u budućnosti trebalo da se započne traženjem izvinjenja vlade Srbije Kosovu i narodu Kosova, koja bi to učinila u ime Srbije i zbog istorije srpskog vladanja. Međutim, traženje izvinjenja sada, dok Srbija još uvek ima aspiracije prema Kosovu, apsurdno je, ako ne i maliciozno.

Postoji još jedan drugi nivo na kome bi ovo trebalo da se tretira i odvija: društveni i građanski nivo. Ovo nimalo nije manje složeno. Kako da se ono realizuje i, pre svega, odakle da se počne? Ni pravda ni praštanje neće se dogoditi sami od sebe pa da treba samo da ih čekamo. Da se ne bismo sutra oslobodili odgovornosti da smo ipak učinili napore, ali isto tako da bi uživali rezultate, treba da promenimo način. Problemi se ne rešavaju ukoliko se tretiraju odvojeno od svoje istorije. Ovako, oni se neće čak ni razumeti i samo ćemo ih povećati, ako ne i stvoriti nove. Treba se osloboditi istorije ovog problema vezanog za našu nimalo daleku prošlost, ne samo u istorijskom smislu, otvaranjem diskusije o njoj. Veoma je potrebno da na Kosovu i u Srbiji na svim nivoima počne debata o onome šta se desilo i zašto se desilo ono što se desilo, da se otvori debata o ratu, o vremenu pre i posle njega. Za to najviše ima potrebe Srbija i srpsko društvo, ali to ne treba da predstavlja opravdanje za komotan odnos prema tome i nas ostalih.

Ja ne verujem, na kraju krajeva, da razlike u stavovima o prošlosti blede ili da se zaboravljaju ukoliko se prećute. Našoj unutrašnjoj sklonosti da nas namame trenutni efekti koje donosi ćutanje, svakako se treba odupirati. Jer inače nikada nećemo postići da imamo viziju o budućnosti, i jer je ćutanje osvetničko. Kada nema dijalog o prošlosti, onda uvek ima mnogo ekstremnih monologa o budućnosti. Uvek kada se zamrznu stvari, uzavre glave. Ova sveobuhvatna debata bi, istovremeno, doprinela razvoju sposobnosti koja nam još uvek nedostaje: da odbijamo ili kritički prihvatamo ono što nam se nudi ili pokušava da nam se nametne. Bez sumnje, debata na društvenom i građanskom nivou ne bi bila bez uticaja i na nivo vlasti i politike.

10. Šta albanske političke strukture treba da čine za povratak raseljenih Srba na Kosovo i za njihovo uključivanje u institucije lokalne vlasti?

Povratak ljudi svojim kućama i imanjima je veoma značajno za Kosovo, za njegovu budućnost. Reč je o poštovanju jedne univerzalne vrednosti, budući da je to elementarno ljudsko pravo koje treba ispuniti bez uslovljavanja i neselektivno. Na kraju krajeva, samo ovako ono jeste pravo i ima smisla. Ne treba zaboraviti da povratak Srba i drugih na Kosovo, kao i Albanaca na sever Kosova, nisu nikako procesi srbizacije, albanizacije itd., već deo procesa normalizacije. U ovom kontekstu treba isticati poštovanje nekoliko pravila o povratku, a za koje mislim da su povezana sa privatnom svojinom i statusom izbeglica: izbeglicama se mogu smatrati samo ljudi sa Kosova koji imaju imovinu na Kosovu, a koji su pobjegli ili su proterani; izbeglice koje su prodale ili prodaju imovinu više ne mogu da budu izbeglice i jasno je da više nemaju gde da se vrate; izbeglice imaju pravo da prodaju imanja bez potrebe da se vraćaju; izbeglice koje ne žele da se vrate ne mogu se naterati da se vrate ili da se zamene s drugima; izbeglice koje žele da se vrate treba da se vrate isključivo u mesta gde su živele – povratak je vraćanje privatne svojine i na privatno imanje; ne mogu slobodno da se vrate osumnjičeni za ratne zločine dok se ne provere i ispituju u redovnim sudskim postupcima u skladu sa zakonom; ono što ne treba nikako dopustiti jeste stvaranje novih enklava, jer tako ne bismo imali povratak nego rekolonizaciju; i, na kraju, treba sprečiti mogućnost da Vlada Srbije, kao nekosovska, što ona i jeste, a imajući u vidu njene težnje, kupuje imanja na Kosovu. Za sve ovo trebalo bi da UNMIK i privremene institucije samoupravljanja sačine jednu društvenu i građansku ponudu. U tom okviru, svaki građanin (naravno uključujući tu i Srbe) treba da ima šansu za, eventualne, pravedne sudske procese u slučaju prigovora ili

sporova, što podrazumeva i ravnopravnost pred zakonom za sve.

11. Kakav bi trebalo da bude budući odnos Srba sa Kosova i Beograda u slučaju nezavisnosti Kosova?

Nekada je u vlasti i u društvenim i kulturnim elitama Srbije postojao konsenzus o problemu Kosova kao o unutrašnjem pitanju Srbije, i čak kao o njenoj "kolevci". Ta nomenklatura je političke i ekonomske interese racionalizovala preko iracionalnih mitova da bi podstrekivala srpski narod protiv Albanaca. Fiksirala je javno mnjenje za stvari i fenomene koje nisu mogli da se potvrde. Ogromna većina medija, crkva i srpska vojska prednjačili su u ovome. Plašim se da se danas u Srbiji veoma brzo stvara konsenzus o podeli Kosova. To je vrlo opasno, ne samo za Kosovo i njegovo stanovništvo. I sam razgovor o granicama jako je opasan. Svako pregovaranje o novim granicama, i u slučaju kad nije posledica rata, izazvaće rat jer će svaka strana imati nameru da poboljša svoje pozicije na terenu. Nasuprot tome, u slučaju nezavisnosti Kosova u njegovim aktuelnim granicama, upravo bi se stvorili uslovi da u Srbiji konačno ne bude nacionalističkih i šovinističkih vlasti. A sa jednom stvarnom demokratskom vlašću u Beogradu, koja neće imati pretenzije prema Kosovu, kosovski Srbi bi mogli da uspostave normalan odnos saradnje za dobrobit svih, a ne kao sada kada su oni takoreći potpuno pretvoreni u instrument jedne drugačije vlasti i njenih projekata.

12. Da li su ostvarljivi "standardi za Kosovo", i da li ima potrebe da se menja Rezolucija 1244 SB UN?

Koncept "standardi pre statusa", kome je kasnije promenjeno ime u "standardi za Kosovo" zarad psiholoških efekata u javnom mnjenju, nepravedan je, nemoguć i beskoristan. Ovaj koncept je posledica toga što UNMIK nema viziju o Kosovu i o njegovoj budućnosti. On je napravljen samo da bi se kupilo vreme. Koncept "standardi za Kosovo" je još od začetka paternalistički prema narodu Kosova i njegovim predstavnicima. Takođe, on predstavlja pat poziciju: da bi dobio više ovlašćenja i vlasti treba da ispuniš standarde koje ne možeš ispuniti dok nemaš takva ovlašćenja i resurse. I na kraju, i posle ispunjenja "standarda", opet treba da sednemo i da sa Srbijom razgovaramo o Kosovu! Sa Srbijom da pregovaramo o našoj slobodi, o nama! Naravno da treba da se promeni Rezolucija 1244. Promena ove rezolucije podrazumeva donošenje nove, koja bi trebala da okonča misiju OUN na Kosovu i da prizna Kosovu pravo na samoopredeljenje.

Aktivista za zaštitu ljudskih prava, koordinator KAN

Azem Vlasi:

Isključenje nezavisnosti

- potencijalna opasnost za ceo region

1. Šta za Vas predstavlja Kosovo: juče, danas, sutra?

Kosovo je još od vladavine Otomanske imperije imalo svoje specifičnosti: raznolik etnički, religijski, kulturni sastav, različite tradicije stanovništva i zajednički život u podnošljivoj toleranciji. Tokom najdužeg istorijskog perioda Kosovom nisu vladali Kosovari, već centri izvan ove sredine: do 1912. godine vladalo se iz Istambula a otada pa do 1999. iz Beograda, izuzimajući period od petnaestak godina kada je Kosovo, kao federalna jedinica u okviru SFRJ, imalo prilično široku unutrašnju autonomiju.

Te vlasti, osim one domaće iz vremena autonomije, zapravo su bile filijale svojih centara iz Istambula i Beograda, kojima su jedino polagale račune. A što se tiče odnosa tih vlasti prema građanima Kosova, može se reći da su posle 1912. godine (izuzev perioda 1968-1988, kada je uspostavljena relativna etnička ravnopravnost) Srbi bili privilegovani u svakom pogledu, Albanci uglavnom diskriminirani i tretirani kao građani drugog reda, a ostale manje etničke zajednice imale relativno podnošljiv položaj.

Prema dostupnim podacima, Albanci su kroz vekove na Kosovu bili većinsko stanovništvo. Osim tokom ratnih događanja, kada su vladajuće garniture za svoje ciljeve instrumentalizovale i mobilizirale obične ljude u svoje formacije protiv drugih, ne pamti se na Kosovu neki veći oružani sukob na međuetničkoj osnovi sa uzrocima i izvorima na samom Kosovu.

Izgledalo je neprirodno da oko dva miliona Albanaca na teritorijama gde su odvajkada činili većinsko stanovništvo (Kosovo, zapadna Makedonija, Preševska dolina, rubni delovi Crne Gore prema Albaniji) pripada državi koja ih po samom nazivu (Jugoslavija - zemlja Južnih Slovena) isključuje kao strani element.

Ustavnim reformama od 1974. godine najzad je pronađeno donekle izbalansirano rešenje, koje su Albanci većinom prihvatili, za mogući suživot. Međutim, u Beogradu se smatralo da ukidanje srpskih privilegija i vlasti nad većinskim stanovništvom znači gubitak Kosova.

Zatim je u Srbiji na vlast došao Slobodan Milošević i, osloncem na velokosrpski nacionalizam i na njegove ekspanzionističke težnje,

nepovratno porušio postignuti balans. Radikalan rasplet na Kosovu 1999.godine bio je logična završnica otpora Albanaca prema okrutnom Miloševićevom režimu koji se sukobio sa demokratskim svetom u međunarodnoj zajednici. Stanje protektorata UN nad Kosovom od 1999.godine zapravo je period tranzicije ka potpunoj nezavisnosti Kosova od jurisdikcije i suvereniteta Srbije.

2. Kako ocenujete aktuelnu situaciju na Kosovu i kakva je nova realnost? Koliko su istinite tvrdnje nekih krugova da Kosovo ide ka nezavisnosti i da je ono faktički izgubljeno za Srbiju?

Već skoro šest godina Kosovo funkcioniše kao celina, potpuno izvan uticaja suvereniteta države Srbije i njenih vlasti. Kako vreme odmiče, nezavisnost Kosova od Srbije postaje sve više nova realnost. Istina, tu je privremena administracija UN (UNMIK). Ali strategija, cilj i mandat te administracije je da Kosovo osposobi da funkcioniše kao samostalna državna zajednica, da domaće institucije sistema preuzmaju sve više vitalnih funkcija vlasti, a ne da se Kosovo vrati pod suverenitet Srbije.

Konačan odlazak Kosova iz Srbije nije nikakva šteta za Srbiju. Naprotiv, Srbija se oslobađa jednog teškog istorijskog tereta, jedne iluzije sa kojom više ne može da živi i nema snage da se nosi. To je definitivno Miloševićev režim pokazao.

Očigledno, ove realnosti su svesni i oni koji sada vladaju Srbijom. Doduše, nisu to ljudi tolike hrabrosti i odvažnosti da srpskom narodu kažu otvoreno tu istinu koju svi vide i da svu energiju mobilišu da Srbiju izvuku iz istorijskog blata u koje ga je pogrešna politika, najviše prema Kosovu, uvukla.

Opcija koju bi najradije sada svi prihvatili u Srbiji jeste podela Kosova. Ali to se nikako ne može izvesti bez uvlačenja u taj pazar Preševske doline sa otprilike toliko Albanaca koliko sada ima Srba na Kosovu. A to, onda, za sobom povlači mnoge složene probleme u regionu što neće dopustiti ni međunarodna zajednica.

3. Oko Kosova i dalje postoje dva suprotstavljena gledišta, odnosno dva nacionalna projekta: albanski i srpski. Da li vidite mogućnost pomirenja i istorijskog kompromisa između ova dva naroda, imajući u vidu istorijska iskustva drugih naroda?

Pretenzije iz Srbije da se utiče na projektovanje budućnosti Kosova su samo ostaci jedne poražene politike koja je imala ambicije da i drugima projektuje budućnost: Hrvatskoj, da se odvoje teritorije na kojima su živjeli Srbi; da se Bosna i Hercegovina u cjelini zadrži u ostatku Jugoslavije pod srpskom dominacijom ili da joj se oduzme ono što je "srpsko"; da Crna Gora u celini ostane sa Srbijom; da se Kosovo u celini srbizira

ili, kada to nije uspjelo, da se sada podeli. Kako ni jedna druga bivša federalna jedinica bivše SFRJ, koja je sada nova država, nije imala niti ima pravo da projektuje budućnost onoj drugoj tako ni Srbija nema pravo nikome, pa ni Kosovu, da to da čini.

Ono na šta Srbija ima pravo, to je da se založi za što povoljniji položaj srpske manjine na Kosovu, ali ne putem etničke podele Kosova. To znači da Kosovo bude demokratsko društvo, društvo vladavine zakona i država slobodnih građana u kojoj će vi biti zaštićeni i ravnopravni pred zakonom, sa istim pravima na bezbedan život i mogućnost da rade i žive od svoga rada. Srbi i Albanci će i nadalje imati različita gledišta po pitanju Kosova. Ali je od zajedničkog interesa da dođe do svojevrsnog istorijskog pomirenja.

Srbija i Kosovo treba da postignu sporazum o međusobnom razgraničenju i priznavanju u sadašnjim granicama, da normalizuju svoje odnose kao sve evropske države, da otvore granice i u svemu se prilagode i okrenu evropskim integracijama. To je najbolji način da se poboljša i položaj Srba na Kosovu. A to podrazumeva da kosovski Srbi prihvate novu realnost, da se u svemu integrišu u kosovsko društvo i budu aktivni sudeonici poboljšanja svog položaja zajedno sa Albancima i drugima.

4. Kako vidite rešenje kosovskog pitanja?

Građani Kosova, osim Srba, imaju jedan legitiman zahtev bez alternative: traže pravo na državnost Kosova i državnu nezavisnost od Srbije.

Naravno, ako želimo međunarodno priznanje državnosti, mi kao građani Kosova, posebno mi većinski Albanci, imamo i neke neodložne obaveze pred demokratskom i integrisanom Evropom i demokratskim svetom: da preuzmemo punu odgovornost za poboljšanje položaja etničkih manjina, pre svega Srba, i da obezbedimo njihovu punu sigurnost, građansku ravnopravnost i ostvarivanje etničkih prava i sloboda u skladu sa najvišim evropskim standardima. Kao i svi u Evropi prema manjinskim zajednicama.

Svaka druga opcija koja isključuje ili razvodnjava projekat nezavisnosti Kosova, ne samo da nije rešenje već zadržava potencijalne opasnosti za destabilizaciju celog regiona. Uostalom, nezavisnost u uslovima evropskih integracija nije apsolutna nezavisnost. Ona podrazumeva izgradnju pravne države i demokratskog društva po standardima koji važe za sve zemlje Evropske unije, znači po standardima integrisane Evrope.

Na građanima Kosova, domaćim institucijama sistema i UNMIK-administraciji je veliki zadatak i odgovornost da državnosti Kosova

iznutra udahnu život, sadržaj i stabilnost i pre nego što dođe do formalnog priznavanja nezavisnosti.

Tokom 2005. godine trebalo bi da započnu intenzivni razgovori o tome što je još potrebno uraditi, kojim standardima dati prioritet i koje uslove još ispuniti. Dakle, razgovori bi bili posvećeni daljim pripremama za nezavisnost Kosova. U tim razgovorima treba da učestvuju kosovske institucije, UNMIK, predstavnici Evropske unije, SAD i srpske vlasti, s tim da srpske vlasti ne mogu imati uticaja na odluku o statusu Kosova. Sam čin proglašenja nezavisnosti treba finalizirati posebnom Rezolucijom SB UN koju bi ratifikovala Skupština Kosova.

Segmenti razgovora treba da obuhvate i rešavanje statusa pravoslavnih verskih i kulturnih objekata (manastira Visoki Dečani, Gračanice i Pečke patrijaršije).

5. Ukoliko bi učestvovali u razgovorima o statusu Kosova, da li ste spremni da prihvatite neko drugo rešenje osim nezavisnosti? Ukoliko ne, obrazložite svoj stav.

Ja ne bih prihvatio nijedno drugo rešenje osim nezavisnosti Kosova iz prostog i logičnog razloga što nijedno drugo rešenje nije bolje. Ako ćemo previše voditi računa sa čim bi se složila ili ne bi složila Srbija, to je nezahvalan posao jer Srbija se ne bi nikada složila ni sa jednim dobrim rešenjem. Za nju je najvažnije da Kosovo ne bude nezavisno, a to je najgore stanje.

Obično se za rešavanje teških pitanja u kojima ima različitih pretenzija preporučuju kompromisi. Ali Kosovo nije teže pitanje od pitanja drugih bivših federalnih jedinica ako se Jugoslavija već raspala. U ovom slučaju Srbija nije partner sa kojim treba praviti kompromise. Poslednji legitimni ustavni status Kosova bio je onaj po Ustavu SFRJ od 1974. godine. Tada je Kosovo bila federalna jedinica i taj je status 1989.godine silom, dakle na nelegitiman način, ukinut. Tada je Srbija pokazala kakav status želi za Kosovo, a danas se u tom pogledu ništa nije promenilo. Međunarodna zajednica je pomogla 1999.godine da se to nelegitimno stanje odbaci i time je Kosovo dovedeno u poziciju da, kao i druge bivše federalne jedinice, demokratski odlučuje o svom ustavnom statusu. Mnogo je lakše i za većinski albanski narod na Kosovu i za Srbiju, a i za međunarodnu zajednicu, naći povoljno rešenje za normalan život svih kosovskih Srba koji tu žele da ostanu nego, i zbog njih samih i pretenzija Srbije, Kosovo držati kao taoca. Nerešeno pitanje statusa Kosova još je gore za položaj Srba na Kosovu, a opasno je i za stabilnost i bezbednost Srbije i cele regije.

6. Kako ocenjujete razne predloge o konačnom statusu Kosova: uslovljena nezavisnost, federacija, konfederacija ili unija sa Srbijom

i Crnom Gorom, konfederacija sa Albanijom, Kosovo sastavljeno od dva entiteta? Koja je od ovih opcija prihvatljiva za Vas?

Sve dok nema ozbiljnih inicijativa da se status Kosova konačno reši, razni politički analitičari, instituti, nevladine organizacije to pitanje tretiraju kao eksperiment i uvežbavaju razne opcije i varijante kao da se radi o kolokvijumu za studente. Evo, da i ja malo elaboriram te varijante. "Uslovna nezavisnost" nije adekvatan pojam za neku moguću varijantu jer, ako ona ne uspe, treba se vratiti u prvobitno stanje, a to znači da nema rešenja. Adekvatnije je reći "nezavisnost uz pojačan međunarodni nadzor i uz pomoć na određen vremenski rok" do potpunog sazrevanja za samoodrživost. Federacija ili konfederacija sa Srbijom i Crnom Gorom nije rešenje, jer ako je Srbija onom Kosovu u SFRJ silom pogazila status federalne jedinice, zašto bi sada sa Kosovom kao ravnopravnim subjektom bila u federaciji. Uostalom, ni Crna Gora neće u takav okvir, već nezadrživo ide ka svojoj punoj državnosti i nezavisnosti. Unija je nedefinisana stvar i niko ne zna šta bi to značilo. I zašto? Konfederaciju sa Albanijom niko ne traži. Dobrica Ćosić ima svoju tezu da Srbija uzme dosta od Kosova, pa što ostane neka se pripoji Albaniji. To znači, nema Kosova. Kosovo kao federacija sa dva entiteta je veštačka dilema jer nije jasno kako jedan entitet sa oko 100 hiljada stanovnika prema drugom sa oko 2 miliona može da funkcioniše, a etničke podele teritorije ne može biti. To bi primerenije bilo za Srbiju, koja ima unutar sebe više raznolikosti, etničkih i drugih, nego Kosovo. Tako dolazimo do najprirodnijeg, najlakšeg i, od svih varijanti, najboljeg rešenja - nezavisnosti Kosova.

7. Ko treba da odluči o finalnom statusu Kosova: Beograd i Priština pod međunarodnim nadzorom, SB UN, ili neka međunarodna konferencija?

O statusu Kosova treba da odluče građani Kosova na referendumu, a ustavni model kao demokratske države građana treba da se pripremi uz pomoć Saveta bezbednosti i Evropske unije uz snažan uticaj SAD. Beograd i Priština nemaju nikakve šanse da se o tome dogovore, a principijelno je pitanje, koje sam napred objasnio, da Srbija nema legitimitet da učestvuje u odlučivanju o statusu Kosova. Mislim da bi bilo dobro da razgovori započnu, a onda SAD i EU da priznaju nezavisnost Kosova. Potom, u nastavku razgovora, da se preciziraju modaliteti ustavnih rešenja za nezavisno Kosovo. Nijedna članica Saveta bezbednosti ne bi trebala da uloži veto na projekt nezavisnosti Kosova jer bi time morala preuzeti odgovornost za krizu koja ostaje. Bolje je da svi sarađuju u nalaženju najboljeg ustavnog

modela i političkog rešenja za nezavisnost Kosovo koje će svakako pozitivno uticati na stabilnost u celom regionu.

8. Koji principi bi trebali da se poštuju prilikom određivanja konačnog statusa Kosova: onaj etnički i istorijski, kako misle u Beogradu, ili neki drugi princip?

Osnovno polazište u rešavanju statusa Kosova treba da bude demokratski izražena volja građana i činjenica da je Kosovo po poslednjem međunarodno priznatom položaju SFRJ u njoj bilo federalna jedinica kao i druge federalne jedinice, koje su sada postale države. Što se etničkog principa tiče, na Kosovu niko etnički ne sme biti diskriminisan, ono treba da bude država građana multietničkog i multikonfesionalnog sastava stanovništva. Iznutra ne može biti administrativnih podela po etničkom sastavu, ali lokalna vlast mora biti u službi građana i konstituisana na osnovu ravnomerne etničke zastupljenosti stanovništva na lokalnom nivou. Na nivou Kosova treba poštovati odgovarajuće institucionalne mehanizme za zaštitu prava i položaja manjina.

9. Kako gledate na povratak iseljenih Srba i njihovo učešće u insititucionalnom političkom životu Kosova, i da li za to imaju koncept albanske političke strukture?

Svi koji su napustili Kosovo u ratnom metežu terba da se vrate u svoje domove i na svoja imanja ako ih nisu prodali i da nastave slobodan život. Ko ne želi da se vrati, a ostavio je imovinu na Kosovu, treba mu je osloboditi ako je uzurpirana i omogućiti da s tom imovinom slobodno raspolaže. A vlast je dužna i obavezna da im osigura miran život dostojan čoveka. Vlasti Srbije treba da naknade štetu za kuće koje su popalili Albancima do juna 1999.godine, a vlasti Kosova da to urade za Srbe i sve druge kojima su popaljene kuće posle juna 1999.godine.

10. Da li je moguć zajednički život između Albanaca i Srba na Kosovu i zašto Beograd nastavlja da instrumentalizuje kosovske Srbe?

Ako je najveći broj zemalja u svetu etnički izmešan i različiti narodi žive zajedno, zašto to ne bi moglo biti i na Kosovu. Ali vlasti Srbije stalno huškaju kosovske Srbe da ne treba da pristanu na to ako Kosovo postane nezavisno. Znači, vlasti Srbije kosovske Srbe instrumentalizuju za političke ciljeve i ambicije prema Kosovu. Uz to, stalno se šire šovinističke predrasude prema Albancima kao srbomrscima. Uostalom, to je poznati kliše da svi, da ceo svet mrzi Srbe. Reći da narodi ne mogu zajedno živeti samo zato što su različiti, fašizoidna je ideja.

Prvenstveno se na pitanju Kosova pokazuje da Srbija, preciznije

rečeno njena duhovna i politička elita, nije spremna da se suoči sa činjenicom da je u proteklim ratovima, koje je sama započela, poražena. Nije spremna da se suoči sa zločinima koje je njena vlast u njeno ime počinila i da od takve prošlosti napravi hrabar i radikalan iskorak. Porazeni nije uvek poražen. Može da se pridigne i da stane na svoje noge ako realno sagleda uzroke poraza i od njih se distancira. Dok to ne učini, Srbija ostaje poražena i neoporavljena od poraza.

11. Da li su stvoreni uslovi za pomirenje Albanaca i Srba i ko kome treba da se izvini za ono što su učinili i daljoj i bliskoj prošlosti?

Albanci treba da se izvinu onim kosovskim Srbima kojima su posle juna 1999. godine počinili bilo kakvo zlo, a i pre toga vremena ako su naneli zlo nedužnim građanima. A Srbi i država Srbija treba da se izvinu Albancima za sva zlodela koja su im počinili od 1912. godine, a naročito za ona u vreme Miloševićevog režima. To bi bio civilizacijski gest koji bi nam pomogao da se donekle rasteretimo prošlosti i krenemo u Evropu.

12. Da li su ostvarljivi "standardi za Kosovo", i da li ima potrebe da se izmeni Rezolucija 1244 SB UN?

Priču o standardima treba pojednostaviti: Kosovo i njegove institucije moraju biti do te mere osposobljene da mogu obezbediti normalno funkcionisanje društva. Dakle, da Kosovo funkcioniše kao države u okruženju. Pre svega, treba da bude sposobno da zaštiti svoje građane i njihov miran život. Kosovo, kao ni njegovo okruženje, ne može još zadugofunkcionisati kao Švajcarska ili Nemačka. Nikome iz bivše SFRJ, pa ni Srbiji, nisu postavljeni neki naročiti uslovi za ispunjenje standarda da bi im se priznala državnost posle raspada SFRJ.

Treba svi, i Albanci i Srbi i međunarodna zajednica, da shvate: nema mira i stabilnosti u ovom delu Evrope dok se proces raspada Jugoslavije, započet 1989. godine na Kosovu, ne završi konačnim rešenjem i pitanja Kosova, pa i Crne Gore. A to znači, njihovom nezavisnošću. Onda će se znati šta je Srbija, pa da se i ona konačno okrene sebi.

Advokat i politički analitičar

Mehmet Kraja:

**Nezavisnost Kosova u njegovim sadašnjim granicama
– kao kompromisno rešenje i za Srbe**

1. Šta predstavlja za Vas Kosovo: juče, danas, sutra?

Za Albance, Kosovo je realnost, dok je za Srbe fikcija. U današnje vreme niko više ne veruje istorijskim mitovima a još manje tome da se savremena politička rešenja zasnivaju na takvim romantičnim dimovima. Ukoliko bi se to desilo, svet bi trebalo da se restruktuiru u celosti, i zatro bi se jedan od najdemokratskijih principa u istoriji čovečanstva - pravo naroda na slobodan život i samoopredeljenje.

Dakle, ja sam pisac i fikciju poznajem kao put da se postigne umetnički doživljaj. Ali, sa druge strane, ja sam čovek koji vodi realan i praktičan život i kod mene postoji svest da su snovi jedno, a realnost nešto drugo. Zato je za mene Kosovo pre svega, i pre nego što postane fikcija, realan prostor gde živim, jedino mesto na svetu gde imam zaklon, gde imam prijatelje, rođake i, naravno, gde mogu da se ostvarim i na profesionalnom planu. Kosovski Albanci nemaju drugu rezervnu domovinu. Verujem svakom Srbini koji Kosovo doživljava na ovakav način, kao i njegovoj zabrinutosti za ovaj prostor, ali ne mogu da mu verujem ako tu zabrinutost zasniva na mitovima, legendama ili na infantilnim bajkama ludih glava. Otuda hoću da verujem Srbini koji živi ili je živeo na Kosovu da oseća Kosovo kao svoj problem sve dok fantazmagoričke projekcije, stvorene u međuvremenu o Kosovu izvan Kosova, ne utiču na njegovo realno sagledavanje problema. Maglovite projekcije stvorene van Kosova o Kosovu su osnova srpskog mita o njemu. Ovaj mit je, osim što je infantiln i naivan za današnje vreme, i zloupotreba fikcije radi postizanja određenih političkih ciljeva. I budale znaju da Srbija voli Kosovo ne zbog legenda i mitova, već zbog veoma pragmatičnih ciljeva. Mit je ovde sredstvo koje opravdava cilj.

2. Kako ocenjujete trenutnu situaciju na Kosovu i kakva je nova realnost? Koliko su tačne tvrdnje nekih krugova da Kosovo ide ka nezavisnosti i da je faktički izgubljeno za Srbiju?

Trenutno se situacija na Kosovu ne razlikuje previše od trenutne situacije u Makedoniji, Albaniji, Crnoj Gori i Srbiji. Isti smo prokleti Balkanci koji tokom jednog dana proizvodimo gluposti koje ne možemo kasnije da svarimo za sto sledećih godina. U ovoj velikoj zavrzlam i kojoj se nalazimo, Kosovo ima jednu prednost: ono je na počecima

stvaranja svog identiteta kao samostalnog etnita i, u toj tački, ono ima energiju i entuzijizam koje nemaju drugi entiteti umorni od svojih nefunkcionalnih državnosti. Kosovo teži da postane država i ljudi znaju da su za to potrebne žrtve. Ljudi su svesni toga i zato mogu da trpe i u dužem periodu idiotizme političara. Kosovski političari mogu da naprave hiljade glupsoti, ali ne mogu da se odreknu nezavisnosti jer bi za svakoga od njih to bilo samoubistvo.

A sada, pitanje koje vas najviše zanima: da li će Kosvo postati nezavisno? Dakle, ono ne "klizi ka nezavisnosti", već je stupilo na jedan put bez povratka ka nezavisnosti i državnosti.

Ko će ga zaustaviti? Srbija?. S kojim motivom, s kojim razlogom? Međunarodna zajednica? S kojim motivom, s kojim obrazloženjem? Budite sigurni, ovo nije retorika, to je realna procena stanja. Srbija ne može više zaustaviti nezavisnost Kosova, ona jedino može da traži da dobije što više iz tog procesa. Da ga pretvori u cenu. A jedina cena koju može da dobije od Kosova jeste njeno uključanje u integracione procese. Ništa više. Ideja da se padom Miloševića može stvoriti jedna povoljna situacija za Srbiju, zauvek je isparila. Sada su kosovski Albanci odlučujući faktor. Oni neće pristati da još jednom budu pod vlašću Beograda i kada bi na vlast tamo došla majka Tereza. Sa druge strane, međunarodna zajednica se ne može suočiti sa novim desetogodišnjim ratom u Evropi.

3. Oko Kosova i dalje postoje dva suprotstavljena gledišta, odnosno dva nacionalna projekta: albanski i srpski. Da li vidite mogućnost pomirenja i istorijskog kompromisa među ova dva naroda, imajući u vidu istorijsko iskustvo drugih naroda?

Ja sam već objasnio da srpski projekat o Kosovu ima veliku manu: on se zasniva na mitovima i legendama, dok se albanski projekat zasniva na nespornoj stvarnosti. Prednost Albanaca je i u nečem drugom – oni već poznaju do tančina srpski nacionalni projekt, dok Srbi ne poznaju i potcenjuju albanski projekat. Nacionalizam i megalomanija nije dopustila Srbima da se leče od albanskog kompleksa. Pročitajte poslednju Ćosićevu knjigu i vdiećete da, i pored nekih realnih procena, on ne uspeva da izađe iz začaranog kruga nacionalšovinizma. On bi opet da ubija Albance samo zato što su Albanci, ali priznaje da sada više to ne može da čini. On je evoluirao samo toliko da postane svestan da su Albanci postali faktor i da se ne mogu ignorisati kao nekada. Mi znamo da isto kao Ćosić misli većina Srba, čak i gore. Mi znamo šta oni misle, ali oni ne znaju niti ih zanima šta mi mislimo. Kako se može učiniti istorijsko pomirenje ovom logikom? Srbi nas ne poznaju. Oni

nastavljaju da misle da smo mi ljudožderi, izopačena rasa koja treba da nestane sa lica zemlje. Neka promene tu logiku, neka se odreknu svog nacionalšovinizma, neka se leče od fašističkih ideja, i istorijsko pomirenje je gotovo. Da li vidite da ja ne upotrebljavam ni jednu uvredljivu reč za Srbe. Pogledajte Ćosićevu knjigu i bićete užasnuti koliko puno uvreda upućuje na račun Albanaca. A Albanci, sa druge strane, imaju li svoje nacionalšovinite? Naravno da ih imaju. Ali oni se veoma razlikuju. Takav mrzi Srbina što ga je držao potlačenim dugo vremena, što mu je ubio oca i dedu i što mu je, sada na kraju, ubio i decu u kolevci, ćerku, sina, unuka. A drugi mrzi Srbe jer mu je sve to znano, jer se sve desilo u sredini gde živi. A šta su to učinili Albanci jednom Srbinu iz Bačke Topole, Beograda ili Smedereva da bi on patološki mrzeo Albance kada sa njima nije imao nijedan fizički kontakt? Zdrav razum kaže da je za ovu mržnju osnova fašistička ideologija, dok je u slučaju Albanaca mržnja bolna posledica okolnosti. Nestankom činilaca koji su izazivali ovu mržnju, nestaće i sama mržnja. Dakle, Albanci mržnju prema Srbima nisu podigli na nivo ideologije, a Srbi jesu. I sada govorimo da treba da se učini istorijsko pomirenje između ova dva naroda! Da, ali kako? Ja kažem da u prvom redu Srbi treba da odustanu od svoje fašističke ideologije i od lažnog mita o Kosovu i da, s druge strane, istorijsko pomirenje sa Albancima ne shvate kao lišavanje Albanaca njihovog identiteta i njihovih težnji. Sa izopačenim Albancima oni su probali da naprave istorijsko pomirenje, a to je bio blef. Oni mogu da se pomire sa pravim Albancima, ali ih ne poznaju i ne smatraju ih dostojnim dogovora. I, šta sada? Ništa. Živećemo i bez tog pomirenja dok se Srbi ne izleče od sopstvenog ludila.

4. Kako vidite rešenje pitanja Kosova?

Nezavisnost, to je najrealnije i jedino moguće rešenje za Albance. Nezavisnost Kosova u njegovim sadašnjim granicama trebalo bi da bude i za Srbe kompromisno rešenje. Evo zbog čega: albanski etnički prostor istorijski je previše sužen, i danas je Kosovo prenaseljeno. Može se uporediti sa najnaseljenijim krajevima u Evropi. Međutim, oko njega postoji skoro prazan prostor koji se zove Srbija. Sužavanje životnog prostora Albancima nije posledica samo njihovog visokog nataliteta, već i njihovog proterivanja koja se događalo a nastavlja se i danas. Iz tri opštine sa albanskom populacijom u Preševskoj dolini zadnjih godina je iseljeno ka prenaseljenom Kosovu još oko dvadeset hiljada Albanaca. I koji kompromis sada treba da pomiri obe strane? Nezavisnost Kosova u postojećim granicama, bez podele, bez enklava, odustajanje od "istorijskog prava" da se vlada Kosovom, jer su i Albanci

odustali od prostora koji im je pripadao do Berlinskog kongresa, naravno, ukoliko se stvari sagledaju prema "istorijskom pravu",. Osim toga, određivanjem međunarodne granice tamo gde je sada, Albanci bi odustali i od "biološkog prava" da nasele prazne prostore Srbije koji okružuju Kosovo. Evo, dakle, gde je razlika: Srbi vode rat za legende, dok Albanci za opstanak. Kompromis i pomirenje se ostvaruje osloncem na realnu situaciju, a ne na fikciju.

5. Ukoliko bi učestvovali na razgovorima o statusu Kosova, da li ste spremni da prihvatite neko drugo rešenje osim nezavisnosti? Ako ne, objasnite svoj stav?

Već sam objasnio svoj stav. Nezavisnost Kosova je jedina alternativa, ne mitološka, već egzistencijalna. Ja želim da živim na Kosovu i ne želim da moja deca dožive ono što sam ja doživeo – hajke, progone, višegodišnji egzil. Ja znam da se ovde pojavljujem kao nacionalista, što ne negiram. Međutim, moj nacionalizam nije poza, to je moje pravo na dostojanstven život, jedina mogućnost za opstanak. S kojim pravom mi to možete negirati? U prošlom ratu ja nisam učestvovao direktno, jer sam mislio da posao intelektualaca nije da budu gerilci. Sada su se stvari promenile. Ako se iz nekog razloga, što ne mogu da razumem, odluči da se Kosovo vrati pod vlast Srbije, ja ću učestvovati u ratu i oružanom otporu. Ukoliko, zbog godina ili iz nekog drugog razloga, ne budem u stanju da učinim nešto više u takvom ratu, postaću kuvar i praću posuđe.

6. Ko treba da odlučuje o statusu Kosova: Beograd i Priština, uz međunarodni nadzor, Savet bezbednosti UN, ili neka međunarodna konferencija?

Ni jedno ni drugo. Samo Kosovo. Ne znam koji je put koji će voditi ka konačnoj nezavisnosti, ali znam da će to zavisti od odlučnosti kosovskih Albanaca da to pitanje zatvore. Oni svima treba da kažu jasno: jedina alternativa nezavisnosti Kosova je novi rat, ne zato što to žele albanski nacionalisti, već zbog toga što kosovski Albanci nemaju više gde da idu, nemaju drugo rešenje.

7. Ko treba da predstavlja Prištinu a ko Beograd na pregovorima o statusu Kosova i gde treba da bude mesto srpskih predstavnika sa Kosova?

Predstavnici institucija obeju zemalja, onako kako se to obično radi u tim slučajevima. Modaliteti nisu važni, ali ja znam da nijedan Albanac sa Kosova neće smeti, zbog ogromne većine Albanaca, da se vrati svojoj kući ukoliko učini neki neprihvatljiv kompromis. Obesiće ga za muda njegova deca. Dok sa kosovskim Srbima, koji ovde imaju realne interese,

treba voditi druge pregovore, pregovore koji se ne odnose na status. Status nije njihova stvar, jer su oni manjina, a manjine ne odlučuju nikad o statusu neke zemlje. Sa kosovskim Srbima treba razgovarati o njihovom sistemu prosvete, o očuvanju kulturnog i nacionalnog identiteta i sličnim stvarima. Naravno, njihova prava će se uspostaviti u skladnom odnosu sa njihovom lojalnošću i srazmerno pravima koja će se obezbediti Albancima u Preševskoj dolini. Znači, Srbija po ovoj tački treba, u nekoj bliskoj budućnosti, da prizna reciprocitet, onako kako se to čini svugde u civilizovanom svetu.

8. Da li je potrebno da, kako albanska tako i srpska strana, budu i dalje taoci svojih nacionalnih težnji iz 19. veka, ili treba da se prilagode novim evropskim i svetskim okolnostima i kretanjima?

Za Srbe, neka oni sami kažu, dok za Albance mogu reći da je ideja o Kosovu kao taocu albanskog nacionalnog programa iz 19. veka potpuno neodrživa, čak i previše cinična. Zašto, da bi postao »evropski« i »svetski«, treba, kako mislite vi, da se odričeš prava na slobodan i dostojanstven život? To je poražena interpretacija savremenih procesa, kao i pogrešna interpretacija istorije. Oni koji ne poznaju istoriju Albanaca i mogu tako da govore. Šta su to učinili Albanci u 19. veku što je bilo u suprotnosti sa načelima prava naroda na samoopredeljenje? A Srbi, da li su se ponašali tako? Ekvivalenciju Garašaninovog »Načertaniju« nije pisao neki Albanac 19. veka. Pošto današnji srpski intelektualci ne poznaju albansku istoriju i kulturu, naravno da ne možemo biti ravnopravni u ovoj raspravi. Dakle, jedan albanski nacionalni program u 19. veku sačinio je Sami Frašeri knjigom »Albanija šta je bila, šta je i šta će biti«. Ali neka neko traži bilo šta u toj knjizi, da li će naći i jednu reč koja pokazuje želju za hegemonijom, šovinizam ili netrpeljivost prema Slovenima ili Grcima? Nešto slično se ne može naći jer ne postoji. Čak se Sami Frašeri u tom delu, koje je poslužilo kao nacionalni program Albanaca do proglašenja nezavisnosti Albanije 1912. godine, jasno zalaže za zajedništvo i dobrosusedstvo balkanskih naroda. Dakle, takvo trpanje svih Balkanaca u isti džak dolazi od zapadnog evrocentrizma. Mi koji smo ovde, koji živimo jedni pored drugih, ne terba da prihvatamo takve konstatacije kao dobronamerne.

9. Da li je moguć suživot između Albanaca i Srba na Kosovu, i ko kome treba da se izvini za dalju i blisku prošlost na Kosovu?

Naravno da je moguć. To kažu i ljudi iz politike. Čak kažu da kosovski Srbi terba da poznaju i priznaju novu realnost na Kosovu i, kao nadoknadu i zahvalnost za to, imaće iskreno razumevanje

Albanaca za svoju zabrinutost i svoje interese. Međutim, jedna stvar ne treba da bude zaboravljena: vreme koje je proteklo od njihove instrumentalizacije, od srbocentričkog šovinizma Beograda veoma je kratko da bi Albanci mogli to da zaborave tako brzo. Zemlja još nije osušena nad grobovima, nekim sa još neistrulelim leševima, nekim još praznim. Vi dobro znate da je sećanje ljudska osobina. I zaborav takođe. Ali za zaborav je potrebno vreme. Pritisak koji se vrši nad Albancima Kosova da zaborave u ovim okolnostima ima svoju pozadinu: on teži da Albance učini neosetljivim za njihovu budućnosti. Tako ih žele obmanuti. To, prosto rečeno, ima ovaj kontekst: zaboravite sve šta se desilo, pomirite se sa Srbima, živite zajedno, Kosovo je Srbija i - toliko je dovoljno (Sic!). Oni koji govore tako vređaju Albance i njihovo sećanje, rugaju im se. Žele da se poigraju sa njima, da im izbrišu sećanja, da učine od njih ljude bez identiteta, stado idiota, onakvim kako su ih videli Srbi tokom celog 20. veka. Ali vremena i istorija su se promenili, a u svojoj negativnoj varijanti ona se ne ponavlja uvek. Dakle, pomirenje se ne postiže prevarom. Ni praznim pričama o evropskim intergracijama. Ono se postiže defašizacijom, Srbije pre svega, onako kako je to urađeno u slučaju Nemaca posle Drugog svetskog rata. Ali to se u Srbiji nije desilo i ne očekuje se da će se dogoditi još dugo vremena. Političari i dobar deo srpske inteligencije u odnosu na Albance su isto onoliko šovinsiti koliko su bili u vreme Mилошевића, samo su promenili retoriku. I, naravno, najrealniji način je da vide nemogućnost da ostvare svoje projekte, koji su više nego jednom propali. Dakle, posmatrajući u tom kontekstu, ukoliko bi Srbi tražili izvinjenje za ono što su činili skoro vek i po nad Albancima, za mene je to manje važno. To je pre svega pitanje njihove savesti. Ali jednim izvinjenjem se ne menja stanje duha jednog naroda, fašizovanog do srži.

10. Da li postoji koncept i spremnost političkih struktura i većinskog albanskog naroda za porvratka iseljenih Srba na Kosovo, za njihovu bezbednost i ravnopravnost i njihovo povezivanje za institucije lokalne vlasti?

Odakle znam šta misle političke strukture, jer političari ponekad čine kompromise i kada im uzimaju žene iz postelje ili dece iz kolenke. Ali ja znam da se Srbi na Kosovo nikada neće vratiti u u onom broju u kome ih je bilo nekada. Zašto tako kažem? Prvo, jednom broju njih uvek će biti bolje u Srbiji nego na Kosovu. Drugo, jedan broj njih nikada nije doživeo Kosovo kao svoj dom, jer su bili ili novi ili stari kolonisti. Treće, jedan broj njih ima okrvavljene ruke i strahovali bi da se vrata na mesto zločina. Posljednje, fenomen zapažen svugde u svetu, možda i zbog

toga što, nakon promene odnosa na terenu, nastupa proces odlaženja kolonista. Njima je uvek teško da priznaju novu realnost. Doći će trenutak kada će kosovski Srbi biti sigurni, ravnopravni, "pozitivno diskriminirani", ali opet će biti nezadovoljni i opet će bežati za Srbiju. To će se dešavati zato što više nikada neće biti privilegovani kao što su bili nekada. (Pročitajte, ako hoćete, roman "Sramota" južnoafričkog nobelovca Dž.M. Kucija i mnoge stvari će vam postati jasnije). I kosovski Srbi, dakle, neće se zadovoljiti dok ne učine Kosovo onakvim kao što je bilo u vreme Miloševića. U vezi sa tim, Srbi u Beogradu treba da shvate da su šovinističkom politikom i svojim propagandističkim pričama užasno teško razboleli jedan deo svog naroda.

11. Kada bi se decentralizacija Kosova zasnivala na etničkim principima, koji podaci treba da se uzmu u obzir - popis iz 1981 godine ili neki drugi dokument?

Nijedan. Prema Evropskoj povelji lokalne samopurave ili decentralizacije, etnički sastav populacije se ne uzima u obzir. Decentralizacija svugde teži funkcionalnosti vlasti i uprave i nema nikakvu drugu političku pozadinu. Ne znam da li naši političari znaju to ili ne, ali stranci, međunarodnjaci na Kosovu, u Brislu ili Njujorku, treba da znaju da bez razumevanja i odobrenja Albanaca nijedna decentralizacija za Srbe neće funkcionisati. Čak, ukoliko se i vrši decentralizacija po etničkim linijama, Srbi će biti još ugroženiji. Ko će štiti one enklave koje će u očima Albanaca uvek imati neprijateljsku etiketu jer žele da naruše teritorijalnu celinu Kosova? NATO? Za koje vreme? Sa koliko trupa? Da bi štitio srpske enklave odvojene od teritorijalne celine Kosova silom, NATO treba da dovede na Kosovo dodatne trupe od još 50.000 vojnika. To se, naravno, neće desiti. S druge strane, da li je normalno da Kosovo, sa tolikom gustinom stanovništva i sa tolikim manjkom životnog prostora, zadrži u svojoj unutrašnjosti prazne ili poluprazne prostore samo zato što su oni u teritorijalnim jedinicama pod srpskom lokalnom upravom? Albanci će dobiti te enklave kupovinom, prindnom uzurpacijom, na svaki način jer se oni suočavaju sa nedostatkom prostora. Bilo bi normalnije da Srbi, oni koji žele da žive na Kosovu, žive inetgrisani, prihvatajući novu realnost koja je stvorena na tom prostoru.

Srbija, svojom politikom oko Kosova i manipulisanjem ovdašnjim Srbima, postaje uzrok zbog koga svaka tri meseca može da se ponovi 17. mart 2004. godine. Naravno, to neće biti dobro za Kosovo, ali će se stalno događati dok ne pobegne i poslednji Srbin sa Kosova ili ako se ne dogodi nešto veliko i nevorovatno u albansko-srpskim odnosima, što se za sada ne očekuje.

12. Da li su ostvarivi "standardi za Kosovo", i da li je potrebno da se menja Rezolucija 1244 SB UN? Ukoliko da, šta treba menjati?

"Standardi za Kosovo" su uslovljavanja za nezavisnost. ICK (Međunarodna krizna grupa) je prethodno to rekla i tražila. Dakle, Kosovo već sada ide putem uslovljene nezavisnosti. Koliko će potrajati ova uslovljavanja isto je kao kad bih rekao koliko će trajati integracija Balkana u Evropu. Dakle, sve će zavisi od načina kako se ocenjuju ovi standardi i ko meri njihovu realizaciju. Na neki način, te standarde treba da dostigne svaka zemlja u tranziciji, dok je njihovo merenje, u slučaju Kosova, sasvim politička stvar. Recimo, ako se stvara povoljna međunarodna klima za nezavisnost Kosova, reći će se da su standardi realizovani povoljno. Ali, dok se ne stvori takva atmosfera i taj ambijent, standardi će biti kao prepreka, jer se oni, takoreći, nikada neće realizovati sigurno i stoprocentno. I Rezolucija 1244 povezana je sa ovom međunarodnom političkom klimom, u koju treba uključiti i razne odnose strateških ravnoteža u Evropi i svetu. Ovde treba videti kakvi će kompromisi biti sa Kinom i Rusijom, kakvo će popuštanje biti prema njima. A mi, tokom tog vremena, nastavićemo da budemo pod prismotrom svih, i svako će isprobavati svoje sposobnosti iznošenjem svojih stavova oko Kosova, uključujući i one članice Saveta bezbednosti UN koje ne znaju tačno ni značenje reči demokratija. Međutim, ja ću za to vreme spavati mirno jer znam da policajci Srbije neće nikada više kucati na moja vrata. Ni na vrata moje dece.

Novinar, publicita

Škelzen Malići:

Nezavisnost od Beograda je impetativ momenta

1. Šta predstavlja za Vas Kosovo: juče, danas, sutra?

Kosovo je mesto mog rođenja. Jedno vreme bio sam ga napsutio, živeo sam 16 godina u Beogradu, ali 1982. godine sam se vratio, urpavo onda kada je počeo jedan od najtežih perioda u istoriji Kosova. Mislim da je Kosovo imalo sreće, i nadam se da će ga ona pratiti i dalje, i da će se ispuniti volja većine građana da Kosovo bude slobodono i integrisano u Evropsku uniju. Lično ne tražim ništa posebno od budućnosti. Umoran sam od politike i kosvskog pitanja, i želeo bih da se bavim svojim poslovima, da završim neke projekte i živim u miru.

2. Kako ocenjujete trenutno stanje na Kosovu i da li prihvatate novostvorenu realnost? Koliko su istinite tvrdnje nekih krugova da je Kosovo de fakto izgubljeno za Srbiju?

Trenutno stanje je relativno stabilno, što znači daleko bolje od prekuče i juče, ali u mnogim aspektima još imamo eksplozivno stanje. Kada to kažem, mislim da još postoje naoružane grupe koje ne žele da se problemi reše, i one će se zalagati za desatabilizaciju. Ne mislim da imaju nekadašnju snagu, ali mogu da izazovu probleme. Kuda Kosovo ide, sada se vidi: ono će biti nezavisno od Srbije, ali možda ne i sa punim suverenitetom jedne potpune nezavisne države. Možda ćemo imati jedan minut nezavisnosti pre nego što budemo integrirani u EU. Mislim da će se vrlo brzo shvatiti da će njegov suverenitet na papiru, kao jedne države koja ne postoji, biti prenet na Brisel, i onda će se otuda upravljati demokratizacijom Kosova, i da to može uticati pozitivno i na demokartizaciju Srbije. Ja sam bio jedan od prvih od onih koji su rekli da se Srbija ne može osloboditi i napredovati dok ima kosovski teret. Danas postoje dosta ljudi i u Srbiji koji to shvataju, neki su hrabri da to kažu i javno, neki to priznaju u četiri oka, ali još strahuju da to izgovore javno. Međutim, mislim da je to sada završena stvar, ostaje samo operacionalizacija.

3. Oko Kosova i dalje postoje dva suprotstavljena gledišta: albansko i srpsko. Da li vidite mogućnost pomirenja tih gledišta i istorijskog kompromisa ova dva naroda, imajući u vidu istorijska iskustva drugih naroda?

Teoretski je moguće, i bilo bi veoma korisno, ali ne verujem i praktično lako ostvarljivo, jer je mnogo investirano sa obe strane, naročito iz Srbije, u stvaranje i produbljivanje mržnje. Ali to nije beznađežan

projekat, stvari se mogu menjati nakon nekog vremena, možda ne i toliko dalekog, kada na scenu dođe nova, manje opterećena generacija. Albanci i Srbi ne bi bili jedini narodi koji su imali sukobe a koji su se zatim pomirili i kasnije dobro slagali.

4. Kako vidite rešenje pitanja Kosova?

Rekao sam ranije da ga vidim nezavisnog od Beograda. To je imperativ trenutka, jer bi inače 90 % građana imalo produženu agoniju. A šta će biti kasnije, koji nivo nezavisnosti će imati Kosovo, to me ne zanima toliko mnogo. Čak mogu reći da sam zainteresovan da izvesno vreme imamo neku vrstu kontrole međunarodnih faktora, ne zato što mi se to sviđa, već zato što imam manje starha od njih nego od nekih kosovskih "demokrata", koji teže vlasti i koji se pokazuju kao veoma totalitarni i, već danas, veoma korumpirani. Međutim, u suštini nisam za rasističke argumente da Albanci nisu sposobni za upravljanje i nezavisnost. Dakle, ne kažem da Kosovo ne treba da ima samostalnu administraciju, ali bi nam bilo lakše, i razvijali bi se sa manje potresa, ukoliko bi naša elita bila kontrolisana i ako bi bila prinuđena da poštuje zakone i ljudska prava po najvećim standardima, više nego što to ona to može i da percipira u ovom trenutku.

5. Da li ste spremni da prihvatite neko drugo rešenje o Kosovu osim nezavisnosti: uslovljenu nezavisnost, federaciju, konfederaciju ili uniju između Srbije, Crne Gore i Kosova, ili neko drugo rešenje?

Mislim da nema mesta za takva eksperimentisanja. To se može nametnuti od međunarodnih faktora, ali bi bilo daleko nefunkcionalnije od nametnute zajednice Srbija- Crna Gora. To realno ni Beograd ne želi, osim kao taktiku za neki dobitak, da bi legalizovao aspiracije Republike Srpske, ali to nije dobar put.

6. Kako treba da se reši pitanje statusa Kosova: razgovorima između Prištine i Beograda uz prisustvo međunarodne zajednice, odlukom Saveta bezbednosti ili na nekoj međunarodnoj konferenciji?

Elegantniji i bezbolniji način bio bi ako bi se usvojila jedna nova rezolucija Saveta bezbednosti koja bi oduzela suverenitet Srbiji, koji je ionako samo na papiru, i trasirala put za samoopredeljenje Kosova. Time bi oslobodila Srbiju od traume kosovskih mitova i iluzije da može da odbrani "valsništvo" nad Kosovom. Ali, ukoliko se odluči drugačije, za konferenciju ili pregovore, to može biti duži put, uz opstrukcije, naporan, ali na kraju će rezultat biti isti. Ne znam zašto treba gubiti vreme. Ionako kasnimo, mnogo kasnimo mi u ovom regionu, naročito Srbija, Kosovo, ali i Bosna, i što pre budemo razjasnili, što manje iluzija budemo imali, pre ćemo ući u voz koji nas nosi napred.

7. Koja je, po Vama, uloga Beograda i kosovskih Srba u rešavanju statusa Kosova, i u kojoj delegaciji treba da budu predstavnici kosovskih Srba – Prištine ili Beograda?

Slažem se sa Goranom Svilanovićem, koji je rekao da za Srbe treba da se traži rešenje dostojanstvenog zajedništva, i to se može postići samo ukoliko Srbi shvate realnost posle 1999. da Srbija više ne može da kontroliše Kosvo, da nema povratka na Kosovo srpske policije i vojske. Ja sam lično otvoren za naprednije varijante garantovanja prava Srbima, n.pr., eksteritorijalnost Pečke patrijaršije i manastira Visoki Dečani. O ovom delu istorijskog ugovora može se odmah, za razliku od samoopredeljenja i nezavisnosti, direktno pregovarati. Međutim, kada kažem kosovski Srbi, imam pravo da sumnjam u iskrenost onih među njima koji su podržavali režim Miloševića i mrzeli Albance. Ne teraj me da i njih volim. Zbog toga bih najpre prihvatio razgovore sa razumnim ljudima u Srbiji, a ne sa ovim žrtvama radikalskih i fašističkih režima Srbije. Ukoliko mislite da ovo znači da ja ne želim Srbe na Kosovu sa ekstremnim nacionalističkim ubeđenjima, možda je tako.

Onima koji kažu da ne mogu da žive sa Albancima, i nije mesto na Kosovu. Ne želim da budem licemeran. Ali Srbi su dobrodošli na Kosovu, i ja ću štiti njihova i nacionalna i politička prava sve dok nisu fašisti. Takođe, podrazumeva se da ću se boriti i protiv albanskih fašista koji kažu da nijednom Srbinu nije mesto na Kosovu. I nisam od onih koji uslovljavaju jedno drugim. Možda je trebalo da budemo, i ja i drugi, odlučniji i harbriji u borbi protiv albanskog ekstremizma, mada nije tačno da nismo dali dokaze kako mu se suprotstavljamo. Ne mislim samo na reakciju Vetona Suroija u septembru 1999., s kojom sam se ja delimično slagao, izuzimajući kvalifikaciju o fašizmu koji se u kontekstu nepravедno vezivao za OVK, kao formaciju koja je i dalje delovala.

8. Koji je Vaš stav prema povratku iseljenih Srba na Kosovo i ko treba da se angažuje da ovaj proces što pre bude realizovan?

Ja sam već rekao da Srbi treba da se vrate, ali treba da znaju gde se vraćaju. Oni se i ne vraćaju iz tog razloga, jer i oni koji to žele ne znaju gde se vraćaju, kakva će biti njihova sudbina. I Albanci nisu sigurni iz kog razloga se vraćaju Srbi. Status treba da bude činilac koji sve razjašnjava, tada ćemo imati i veći i odlučujući povratak, koji će pomiriti i Albance i Srbe, ali ne i albasnkog i srpskog ekstremistu. Ukoliko neko želi da vraća sve, uključujući tu i ekstermiste, pozivajući se samo na brojke, on manipuliše. Manipualcija je i kada se kaže da treba da se vrati 200.000 Srba. Ja mislim da oni koji se vraćaju treba da budu potpuno

integrisani i sa svim pravima, ali da budu i ubeđeni povratnici koji će akceptirati kosvosku realnost da su na Kosovu većina Albanci. Ne da bi se potčinili i bili bez garantovanih prava, već jednostavno da ne bi bili tamo samo kao brojka i samo kao trajna opsrtukcija.

9. Da li je moguć zajednički život Srba i Albanaca na Kosovu, i da li Vi i drugi albanski politički lideri imate koncept o srpskoj zajednici u okviru nezavisnog Kosova?

To je nešto o čemu treba pregovarati. Postoje razni modeli decentralizacije i jedan od njih može se primeniti na Kosovu. Ne zamišljam ni jedan model kao gotov.

10. Koliko je danas Srbija talac Kosova i zašto, po Vama, zvanični Beograd instrumentalizuje Srbe i sprečava ih da se uključe u kosovske institucije?

Društva u tarniziciji u regionu definišem kao društva nesposobna da funkcionišu normalno. Ona ne mogu stvarati ni normalne elite koje će garantovati praćenje pravih i dugoročnih interesa. Vlast u Beogradu je instrumentalizovala Srbe ne samo na Kosovu već i u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, ne zbog njihovih realnih interesa, već zbog uskih interesa klanova ili nacionalističkih kratkovidnih krugova, koji nisu shvatili da su vremena promenjena, i koji su težili uspostavljanju srpske hegemonije na prostorima bivše Jugoslavije. Svi događaji su pokazali da se ta manipulacija vraća kao bumerang ne samo Beogradu već i Srbima u ostalim delovima Jugoslavije.

11. Da li su "standardi za Kosovo" ostvarivi, i da li je potrebno da se menjaju Rezoluciju UN 1244?

Verujem da će Rezolucija biti promenjena, i to veoma brzo zbog toga što i UNMIK sada već počinje da gradi startegiju izlaska sa Kosova. Standardi? Ova reč će se sve manje čuti, ubrzo će se objaviti da su oni ostvareni ili da su na putu ostvarenja, i to će se povezivati sa izlaskom UNMIK-a.

Politički analitičar, publicista

Dodatak

Dobrica Ćosić:

**Predlog za životnu koegzistenciju
albanskog i srpskog naroda**

"Za teritorijalno razgraničenje"

Teritorijalno razgraničenje podrazumeva poštovanje privatne i državne svojine kao i podelu industrijskih kapaciteta u koje je uložen srpski kapital.

Da li je rešenje kosovskog pitanja, rešenje kvadratute kruga? Nije, ako se napuste politički postulati koji su kosovsku krizu pretvorili u nacionalnu agoniju dva naroda i najkomplikovanije evropsko pitanje.

Nije, ako se albanskom narodu na Kosovu i Metohiji prizna istorijsko i demokratsko pravo da se ujedini sa svojom maticom u jednu državu.

Nije, ako se srpskom narodu prizna legitimno pravo na svoje etničke teritorije, kulturnu i religijsku baštinu na Kosovu i Metohiji, privatnu i državnu svojinu u Pokrajini Kosovo i Metohija.

Nije, ako se razumno prihvati kompromis etničkog i istorijskog prava i na toj osnovi pronađu pravedna rešenja kojima bi se sačuvao civilizacijski integritet Kosova i Metohije.

U opticaju su više namera i ideja, ali su za rešenje kosovskog pitanja najizraženiji četiri predloga:

1. Albanski zahtev za nezavisnu državu Kosovo u sadašnjim državnim granicama srpske Pokrajine Kosovo i Metohija sa pretenzijama na aneksiju istočnog Kosova" - Preševa, Bujanovca i Medveđe.

2. Srpska odbrana celokupne teritorije Pokrajine Kosovo i Metohija na osnovu državnog suvereniteta garantovanog Kumanovskim sporazumom juna 1999. i Rezolucijom Saveta bezbednosti UN 1244, sa spremnošću da se Kosmetu garantuje najviša autonomija u okviru Državne zajednice Srbija i Crna Gora, a Srbima na Kosovu i Metohiji obezbedi teritorijalna autonomija.

3. Namera Evropske unije da Kosovo kao poseban entitet u nekoj konfederalnoj vezi sa Srbijom i Crnom Gorom integriše u Evropsku uniju kada se realizuju "Standardi pre statusa".

4. Teritorijalna podela Kosova i Metohije i razgraničenje Srba i Albanaca bez težnje za etnički čistim teritorijama, a sa reciprocitetom u sadržajima i oblicima garantovanih nacionalnih i građanskih prava za manjine. Srednjovekovni srpski manastiri Pečka patrijaršija, Dečani,

Gračanica i Devič sa povratkom zemljišta i šuma nacionalizovanih 1945. godine, treba da imaju samoupravni položaj i prava po atoskom modelu za pravoslavne manastire u grčkoj državi.

DA razmotrimo valjanost i legitimnost ovih zahteva i namera na dokazanoj istini: Albanci neće da žive zajedno sa Srbima; Srbi ne mogu da žive pod Albancima. Srbi i Albanci mogu slobodno da žive samo jedni pored drugih, uslovljenih međuzavisnošću.

1a./ Nezavisna država Kosovo u sadašnjim administrativnim granicama predstavljala bi nasilnu aneksiju srpske državne teritorije; međunarodnu nagradu šovinističkog nasilja i etničkog čišćenja Srba i nealbanaca; temelj velike Albanije koja bi svojim imanentnim potencijalima dugotrajno destabilizovala Balkan i predstavljala bazu mogućeg fundamentalističkog terora.

Albanizacija i islamizacija te srpske i hrišćanske teritorije izvršena nasiljem, predstavlja uništavanje srpske kulturne baštine i narušavanje duhovnog i istorijskog identiteta srpskog naroda.

Nezavisna albanska država Kosovo bila bi trajna prepreka životnoj koegzistenciji, saradnji i komplementarnosti albanskog i sprskog naroda u njihovom mogućem progresu i integraciju u Evropsku uniju.

Nezavisno albansko Kosovo bilo bi monoetnička država iz koje bi morao da izbegne i ostatak Srba i nealbanaca.

Nezavisno albansko Kosovo u kome se uništavaju svi tragovi vekovnog bitisanja i stvaralaštva Srba, predstavljalo bi duboku i neizlečivu ranu nacionalnog bića i trajni uzrok duhovne pometnje i ideoloških aberacija Srba.

2b. Sadašnje Kosovo i Metohija u okviru srpske države, bilo u kom političkom obliku, neprihvatljivo je rešenje za kosovske Albance. To bi vodilo samo razbuktavanju šovinizma, međunacionalnih suprotnosti i produžetku međunacionalnih sukoba u svim vidovima.

Kosovo i Metohija u državi Srbiji predstavlja demografski, ekonomski i politički teret koji Srbija ne može uspešno da nosi i normalno da se razvija. Kosovo i Metohija u teritorijalnoj celokupnosti u državi Srbiji, bili bi faktor trajne političke nestabilnosti i kočnica njenog civilizacijskog preporoda.

Čitavo sadašnje Kosovo i Metohija u srpskoj državi, predstavljalo bi kancer Srbije.

3c. Shvatanje da se integracijom Kosova i Metohije, Srbije i Crne Gore "u paketu" u Evropsku uniju eliminišu rezidualni šovinizmi, nacionalizmi i ekspanzionističke težnje, sasvim je hipotetično i bez ubedljivih argumenata. To shvatanje zastupaju funkcioneri Evropske

unije; ono je ideološki projekat i zasniva se na nedovoljnom poznavanju i potcenjivanju nacionalnističkih i državoboračkih energija "zakasnelih nacija", posebno albanske, danas biološki najvitalnije i najagresivnije balkanske nacije. Nasilno integrisane nacionalne zajednice nikada nisu bile trajne.

ZAJEDNIČKO integrisanje Kosova, Srbije i Crne Gore u Evropsku uniju, donosi Evropskoj uniji komplikovane političke probleme koji mogu biti generatori novih destrukcija ne samo na jugoistoku Evrope. Nisu državne granice prepreke evropskim integracijama ako se one univerzalno regulišu i svedu na formalno državne okvire, kojima se psihološki, duhovno i politički stabilizuju etnosi kao celine. Odbrana nepovredivosti državnih granica, demokratska je i mirotvorna samo ako se kao načelo koristi protiv agresije i teritorijalnih pretenzija. Ako se držane granice menjaju sporazumno i sa legitimitetom međunarodnih priznanja, ako promene granica služe ukidanju međunacionalnih antagonizama i mirnoj koegzistenciji, što bi se moglo dogoditi teritorijalnim razgraničenjem između Srba i Albanaca na Kosovu, zaštita se zalažem, takve promene koriste svakoj integraciji, u ovom slučaju i harmonizaciji složene strukture Evropske unije. Ako Savet bezbednosti UN i Evropska unija u ime jedne antiistorijske dogme postupe drukčije i ne uvažavaju kosmetsku, albansku, srpsku i balkansku realnost, ovaj region Evrope stupa u virulentnu i neizvesnu budućnost.

4d. Teritorijalno razgraničenje između Albanaca i Srba na Kosovu i Metohiji na kompromisu istorijskog i etničkog prava, predstavlja racionalno okončanje vekovnih međuetničkih antagonizama. Taj predlog ne zadovoljava protagoniste ni albanske ni srpske nacionalne ideologije i njihove sledbenike. Ali u vidnom polju racionalnog okončanja kosovske tragedije, ne postoji ni teže ni bolje rešenje za životnu koegzistenciju albanskog i srpskog naroda, ni pouzdaniji put ka trajnoj konsolidaciji balkanskog prostora.

TERITORIJALNO razgraničenje podrazumeva i poštovanje privatne i državne svojine kao i podelu industrijskih kapaciteta u koje je uloženi srpski kapital. Osnova teritorijalnog razgraničenja treba da bude demografsko stanje pre albanskog secesionističkog ustanka i agresije NATO pakta na Srbiju i Crnu Goru. Razgraničenje treba da se zasniva na punoj ravnopravnosti i poštovanju svih ljudskih i nacionalnih prava: prava koja imaju Srbi moraju imati i Albanci i obrnuto.

U realizaciji teritorijalnog razgraničenja Albanaca i Srba na Kosovu i Metohiji, maksimalno koristiti pozitivne primere i iskustva samoupravnih nacionalnih i političkih zajednica u Evropi.

Čitav proces teritorijalnog razgraničenja sa referendumom srpskog i albanskog naroda sprovesti ravnopravnim učešćem srpske i albanske privremene vlade uz aktivnu saradnju i saglasnost Saveta bezbednosti UN, Evropske unije i Sjedinjenih Država Amerike. Sporazumi i ugovori pravno utemeljeni treba da dobiju međunarodno priznanje i garanciju.

Predlog za životnu koegzistenciju srpskog i albanskog naroda okončavam opštim napomenama.

Nasilne, oružane secesije i stvaranje novih država na prostoru bivše Jugoslavije izazvale su međunacionalne, građanske i verske ratove sa užasnim posledicama i u miru. Kosovo i Metohija je pretposlednji čin tragedije naroda na jugoslovenskom prostoru. Poslednji čin može biti tragedija makedonskog naroda Istorijski razum nalaže da maksimalno uvažimo iskustva iz minulih zbivanja i da nasilnu prekompoziciju jugoslovenskog i balkanskog prostora okončamo skandinavizacijom: mirnim, sporazumnim, kompromisnim i referendumskim rešenjem uz punu saglasnost međunarodne zajednice.

Ako su bitku na Kosovu 1389. Turci dobili na bojištu, Srbi su je dobili u duhu. I Turci i Srbi tu su bitku u vremenu izgubili. Odgovornost za budućnost nalaže danas Srbima i Albancima da vekovnu bitku za Kosovo ne reše na bojištu, nego za zelenim stolom: sporazumom, poštovanjem prava i jednih i drugih i osvetu zamene saradnjom. To je jedina mogućnost da i Albanci i Srbi ostanu pobednici na Kosovu.

Miroljub Labus:

DVANAEST PRINCIPA PROGRAMA ZA KOSOVO I METOHIJU

"I status i standardi"

Za rešavanje pitanja standarda, decentralizacije i statusa potrebni su pregovori. Zato predlažemo sazivanje međunarodne Konferencije o Kosovu i Metohiji u Beču 21. novembra 2005. na Arandelovdan.

Standardi pre statusa. UNMIK traži pregovore o standardima pre statusa. Time se Srbija može dovesti u poziciju svršenog čina. Kada se proceni da su standardi u "dovoljnoj meri" ispunjeni, biće prenete nadležnosti sa UNMIK-a na privremene organe vlasti na KiM. Tim činom Kosovo će *de facto* steći poziciju nezavisnosti.

I status i standardi. Mi moramo da tražimo pregovore kako o standardima, tako i o statusu. Bez odgovarajućeg statusa standardi zaštite ljudskih prava, sigurnosti ljudi i imovine, prava na nepristrasno suđenje i lokalnu samoupravu nisu mogući.

Status ne znači nezavisnost, nego predstavlja institucionalnu pretpostavku za ispunjenje standarda.

Međunarodna konferencija. Za rešavanje pitanja standarda, decentralizacije i statusa potrebni su pregovori.

Zato predlažemo sazivanje međunarodne Konferencije o Kosovu i Metohiji u Beču 21. novembra 2005. na Arandelovdan.

Na Konferenciji bi se postigao Sporazum o načinu zaštite manjinskih prava, decentralizaciji, entitetima, prelaznom suverenitetu i kolektivnoj bezbednosti.

Istorijski sporazum. Ne postoji mogućnost definisanja statusa Kosova i Metohije bez sporazuma Srbije, kosovskih Albanaca i Ujedinjenih nacija.

Mnogo je bolje da se sporazum postigne na međunarodnoj konferenciji, nego da ga bez nas odredi Savet bezbednosti UN.

Dva entiteta. U okviru KiM potrebno je formirati dva entiteta. Srpski entitet činile bi oblasti: Severno Kosovo (opština Leposavić, Zubin Potok, Zvečan i sever Kosovske Mitrovice) i Kosovsko pomoravlje (opštine Kosovska Kamenica, Novo Brdo, Gračanica, delovi opština Gnjilane i Lipljan).

Ostatak teritorije pokrajine (oko 85 odsto njene površine) činio bi albanski entitet.

Decentralizacija. Decentralizacija vlasti u okviru oba entiteta je

nužna. Osnov za pregovore o decentralizaciji biće Plan Vlade Srbije o teritorijalnoj autonomiji i UNMIK-ov Okvirni plan za lokalnu samoupravu na KiM.

Oba plana treba dopuniti obavezujućim uputstvima o formiranju novih opština radi veće sigurnosti manjina.

Multietničnost. Oba entiteta bi bila multietnička. U njima bi se uspostavio mehanizam za zaštitu manjina pod nadzorom Evropske unije.

Prelazni suverenitet. Do ulaska u Evropsku uniju garantovao bi se prelazni evropski suverenitet nad celom teritorijom KiM. EU bi u tom pogledu zamenila Ujedinjene nacije.

Postojali bi i parcijalni suvereniteti kosovskih institucija i Srbije nad odgovarajućim albanskim i srpskim entitetom. Njihov precizan sadržaj bi se odredio na Međunarodnoj konferenciji, a u skladu s evropskom tradicijom.

Nepovredivost granica. Međunarodne granice su nepovredive. Niko ne može jednostrano da menja granice.

Kolektivna bezbednost. Kolektivnu bezbednost garantovaće NATO snage. Srbija želi da pristupi Partnerstvu za mir – i kasnije NATO – da bi naše vojne snage postale deo mehanizma kolektivne bezbednosti na KiM.

Kulturna i istorijska baština. Potrebno je uspostaviti eksteritorijalnost nad manastirima, a pre svega: Visokim Dečanima, Pećkom patrijaršijom, prizrenskom Bogoslovijom, ruševinama Sv. Arhandela u Prizrenu i oblašću na kojoj se odigrala Kosovska bitka. Takođe je neophodno i priznavanje posebnih prava Ministarstva kulture Republike Srbije nad ovim objektima.

Svojina i obaveze. Svojinska prava su nepovrediva. Potrebno je omogućiti svima nesmetano uživanje prava vlasništva koja su bila uskraćena posle uspostavljanja privremenih ustanova u pokrajini.

Neophodno je obnoviti srušene kuće, omogućiti povratak svih prognanika koji to poželeva, rešiti pitanje otetih i nestalih.

Potrebno je dogovorom rešiti pitanje otplate međunarodnih dugova KiM.

Mi smo spremni da zajedno sa UN, SAD i EU učestvujemo u obnovi i privrednom razvitku Kosova i Metohije, pošto su stabilnost i napredak ove oblasti u nacionalnom interesu Srbije.

Potpredsednik Vlade Srbije, "Politika", 6. novembar 2004.

Grupa za Kosovo
(Nezavisna ekspertna grupa)

Predlog platforme za konačni status Kosova
"SLOBODNA ZEMLJA KOSOVO"
(Decembar, 2004.)

Pri tom, politički, međuetnički i personalni problem je mnogostruko složen i višedimenzionalan, a platforme za konačni status Kosova sa pravovaljanim pristupom i opšteprihvaćenom garancijom za uspješne evropske integracije još nema. Ovaj projektni predlog predstavlja svojevrсни doprinos postkomunističkoj tranziciji i podršku reformama u Republici Srbiji i državnoj zajednici Srbija i Crna Gora (SCG), kao i u Jugoistočnoj Evropi.

Danas nam ne trebaju novi mitovi o srpskom ili albanskom Kosovu, već evropeizacija srpskog i albanskog mita o Kosovu! Danas nam treba evropsko Kosovo.

Danas nam treba evropska Srbija i evropsko Kosovo – Republika Srbija u okviru državne zajednice SCG sa punopravnim članstvom u EU, sa autonomnim evropskim makroregionom – Slobodna zemlja Kosovo (po ugledu na model Slobodne Zemlje Bavorske) – koji bi imao visoki stepen međunarodne reprezentativnosti.

Polazeći od činjenice da se Rezolucija SB 1244 UN iz 1999. godine i Vojno-tehnički sporazum iz Kumanova kroz praktičnu implementaciju međunarodnog protektorata od strane UNMIK-a i KFOR-a u Prištini ne sprovodi u zadovoljavajućoj meri, kako u njihovoj autentičnoj političkoj sadržini tako i u bezbedonosnom obimu, a imajući u vidu i da Ustavni okvir za privremenu samoupravu na Kosovu nije dao očekivane rezultate (vratilo se manje od 2% prognanih ljudi), nudimo ovaj Predlog platforme za konačni status Kosova. Ovo je politička ponuda, Vladi Republike Srbije, kosovskim Albancima i međunarodnoj zajednici – SAD – NATO – EU – UN.

Dok Rezolucija 1244 de iure pruža mogućnost unutar-državnog kompromisa kroz isticanje supstancijalne autonomije za konačni status Kosova, Ustavni okvir de facto negira bilo kakvu vezu Kosova sa Republikom Srbijom (RS) odnosno državnom zajednicom SCG. Polazeći od takvog faktičkog stanja, jasno je da je status quo neodrživ!

Imajući u vidu složenost situacije, svi relevantni akteri involvirani u kosovski politički proces treba da iskažu javno priznanje i oficijelnu

privrženost Rezoluciji 1244, a Vlada Republike Srbije bi, sa svoje strane, preko Državnog veća za Kosovo trebalo da zatraži reviziju ili bar korekciju Ustavnog okvira, uz donošenje srpske Platforme za konačni status Kosova, koju će uputiti Narodnoj skupštini Republike Srbije na usvajanje, ali i međunarodnoj zajednici i kosovskim Albancima. Paralelno s tim, sve navedene i buduće političke, ustavnopravne i zakonodavne aktivnosti trebaju biti u primeni, kompatibilne i harmonizovane sa Ugovorom o Ustavu za Evropu.

Predlažemo Vladi Republike Srbije, kosovskim Albancima i međunarodnoj zajednici (SAD-NATO-EU-UN) sledeću pravno-političku formulu:

Konačni status Kosova + ustavna autonomija '74 - republika, ili, drugim rečima: "Više od ustavne autonomije Kosova iz 1974, a manje od republike".

To što je više u odnosu na ustavnu autonomiju Kosova iz 1974. jeste dezideologizacija od totalitarne komunističke ideologije, vladavina prava, tržišna ekonomija i ljudska politička prava i građanske slobode. U formalnom i praktičnom smislu Kosovo bi trebalo da dobije neke slične (dogovorene) elemente državnih atributa i prerogative vlasti koje ima Slobodna Zemlja Bavarska u okviru Savezne Republike Nemačke.

Kada je u pitanju bliska budućnost i evropska geopolitička perspektiva Kosova, poželjan je sledeći sled događaja: konačni status Kosova bi, formalno i faktički, bio određen nakon već iniciranog dijaloga, održivog političkog procesa (osnovni standardi sa statusom uz održiv razvoj) i multilateralnih pregovora koje bi, u formi panel rasprave na osnovu zacrtanih osnovnih standarda (određuje ih SB UN) i predviđene platforme za konačni status (koju Evropska komisija predlaže nakon javne rasprave i uz konsultacije sa svim međunarodnim faktorima do juna 2005. godine), bez prava veta direktno involviranih aktera, a koju bi trebalo da sazove i organizuje SB UN, ne posle 2005. godine. Konačni status Kosova, utvrdio bi se post festum novom rezolucijom SB UN, kojom bi se protektorat sa UN-a preneo u određenim delovima na "stručni nadzor" EU - (EUMIK) u sprovođenju osnovnih standarda (SB UN bi do perioda septembar-oktobar 2005. godine - izglasao dokument "Ovlašćenja i dužnosti Stručnog saveta EUMIK-a za sprovođenje osnovnih standarda na Kosovu"). Ovakav pristup u rešavanju problema konačnog statusa Kosova bi bio najefikasniji i najkvalitetniji, i predviđen je i u okviru Nacrta evroregionalizacije Kosova u delu - "Raspodela nadležnosti nivoa uprave na Slobodnoj Zemlji Kosovo".

U praksi, ovo će se ogledati u nekoj vrsti mastrihtškog preuređenja

(administrativnog redefinisanja, a ne teritorijalne političke podele) evropskog makroregiona Kosova, priznavanjem političkih predstavnika u tradicionalnim oblastima nealbana (okruzi, župe itd) kao političkih faktora. Decentralizacija uprave koja se odnosi i na domen fiskalne decentralizacije - preduzetničke uprave i imovinsko-finansijske autonomije, ali i na prirodne i tradicionalne istorijskogeografske lokalne uprave i regione (srpske, albanske i nealbanske a koji su multietnički, multikulturalni i multikonfesionalni), imala bi za svoju okosnicu političke institucije lokalne i regionalne uprave preko kojih ostvaruju vitalne, egzistencijalne i administrativne interese. Centralna intencija bila bi usmerena ka proevropskom konceptu šengenskog režima - (Šengenski sporazumi o graničnoj kontroli), tj. ka administrativnom redefinisanju i teritorijalnom (re)organizovanju političkog sistema uprave na Kosovu, tako što bi se afirmisao član 10, Evropske povelje o lokalnoj samoupravi (1985). Osim ovog, jednog od temeljnih evropskih dokumenta, bile bi direktno inkorporirane i povelje, konvencije, protokoli i preporuke Saveta Evrope u sferi lokalne i regionalne uprave.

Na osnovu navedenog, Predlog platforme za konačni status Kosova bi omogućio formiranje lokalnih političkih institucija (župa, slobodnih župa, slobodnih gradova, upravnih gradova, upravnih opština, opština). Politički sistem evropskog makroregiona Kosova bi se zasnivao na jednakopravnoj kooperaciji prirodnih i tradicionalnih istorijsko-geografskih (kohabitacionih - u početnom stepenu razvoja civilnog društva Albanci i nealbanci bi živeli jedni uz druge u miru i toleranciji) lokalnih uprava i regiona pri čemu bi svaka lokalna uprava i region ostvarivali svoje interese preko međusobno kompatibilnih i funkcionalnih političkih institucija. Pri tome bi konsekvantno bili ostvarivani i geoeekonomski interesi opšteg i javnog evropskog dobra - političke zajednice Kosova.

Stvaranjem jedinstvenog evropskog (ekonomskog) prostora na čvrstim temeljima prava Evropske unije ili komunitarnog prava, omogućio bi se slobodan protok ljudi, roba, usluga i kapitala, što u krajnjoj istanci, predstavlja pozitivnu afirmaciju evropskih načela - "četiri slobode", koje svakom pojedinom građaninu ili preduzeću omogućuju da slobodno i ravnopravno rade, posluju, trguju ili investiraju.

Prema tome Slobodna zemlja Kosovo bi imala sledeće regione:

-Ibarsko-Hvostanski okrug

-Kosovopoljsko--Pomoravski okrug sa slobodnim gradovima

Obilićem i Kosovskom Kamenicom

-Šarsko-Jezerski okrug sa većim slobodnim gradom-Prizrenom

-Područje glavnog grada-Priština

-Mitrovački distrikt

-Pečki distrikt sa Patrijaršijskom slobodnom župom

-Đakovački distrikt sa Orahovačkom slobodnom župom

-Uroševački distrikt sa Binačkom slobodnom župom

Uprave sa zaštitom etničkih manjina bi bile multietničke ali sa adekvatnim mehanizmima zaštite za etničke manjine. One bi približno obuhvatale 34% teritorije Kosova. Ovakvi regioni i njihove župe nisu pravljeni na čistom etničkom principu, niti egzaktno istorijskom, već na principu zaštite kosovske tradicije u što većoj meri.

Ovakvom evroregionalizacijom na Kosovu se ne mogu napraviti etničke granice, ali se mogu manjinske etničke zajednice uspešno štititi. Sa ovim modelom tetitorijalne organizacije kosovski evropski makroregion bi bio potpuno kompatibilan sa savremenim evropskim tendencijama u domenu prostorne organizacije.

Evroregionalizacija bi tako ispunjavala dva bitna cilja:

-Slobodna zemlja Kosovo u miru, bezbednosti i toleranciji,

-Evropsko Kosovo, građanima Kosova.

Istovremeno tradicionalni okruzi sa zaštitom tradicije etničkih manjina (nealbanaca) pokrivali bi i spomenike I i II reda kulturne i istorijske baštine. Takve spomenike bi štitili pripadnici Kosovskog zaštitnog korpusa (u zavisnosti od nacionalnosti – npr. Srbi bi štitili srpsku kulturnu baštinu) uz saradnju sa Kosovskom policijskom službom (načelnike postavljaju regionalna veća).

Tako bi npr. od spomenika kulture Srbije od strateškog značaja:

-Manastir Dečani (14.v)-sa svojom imovinom (metohom) pripao bi Patrijaršijskoj slobodnoj župi.

-Manastir Budisavci (14.v)-sa svojim metohom Ibarsko-Hvostanskom okrugu.

-Manastir Dolac (14.v)- sa svojim metohom Ibarsko-Hvostanskom okrugu

-Manastir Dević (15.v)-sa svojim metohom Ibarsko-Hvostanskom okrugu

-Manastir Svetog Đorđa-Rečane (14.v)-sa svojim metohom Šarsko-Jezerskom okrugu.

Isto tako albanski spomenik kulture - Kula Ise Boljetinija u Boljetinu bi pripao Mitrovačkom distriktu.

Slobodna zemlja Kosovo treba da ima sledeće nezavisne organe:

- centralna izborna komisija
- kancelarija glavnog revizora
- uprava za bankarstvo i platni promet
- nezavisna komisija za medije (Radio-difuzni savet)
- direkcija za stambena i imovinska pitanja
- komisija za stambene i imovinske zahteve
- komisija za razmenu imovine.
- komisija za borbu protiv korupcije

Ustavnim Zakonom o lokalnoj i regionalnoj upravi u slobodnim župama, slobodnim gradovima, okruzima, upravnim opštinama i župama (u okviru okruga – sa izuzetkom župe Opolje) – treba zagarantovati zaštitu etničkih manjina, tim što se pri broju manjem od 60% manjinskih kosovskih etničkih zajednica formiraju dva Veća, pri čemu sve odluke većine Veća građana može da obori dvotrećinska većina Veća manjina. Jednog od dva potpredsednika uprave, u dvodomnim većima bira suprotno veće od onog koje je biralo predsednika uprave (predsednika na predlog Veća manjina bira Veće građana a jednog potpredsednika na predlog Veća građana bira Veće manjina).

Pukim svođenjem problema Kosova na odnos Beograd-Priština jača nacionalna tenzija, učvršćuju se interesne grupe u nacionalnoj političkoj eliti, javlja se prazan hod u tranziciji a gube najviše građani Kosova i njihova evropska vizija.

Američki Institut za mir: Osam opcija za Kosovo (11.12.04)

Plan o statusu Kosova koji je izradio američki Institut za mir koji nosi naziv "Konačni status Kosova: opcije i prekogranični zahtevi".

U studiji "Konačni status Kosova: opcije i prekogranični zahtevi", čije izводе "Novosti" prvi put objavljuju, samo dve mogućnosti se odbacuju kao nerealistične: trenutna nezavisnost, i vraćanje Kosova pod suverenitet Beograda.

OPCIJA 1: Neograničeni status međunarodnog protektorata: "UNMIK i EU nastavljaju da pojačavaju autonomiju Kosova, ali bez jasnog stava o konačnom statusu. Nema teškoća dok god je KFOR prisutan. Albanci bi mogli da reaguju nasiljem na takvo neograničeno stanje, Srbi bi tražili vojno prisustvo. Prelaz na protektora EU zahtevao bi novu rezoluciju UN. Albanci bi, smatrajući da je Evropa protiv njihove nezavisnosti, tražili određene garancije za svoju državu. I Srbi, plašeći se da izgube ruski veto, ne bi dozvolili da sve pređe pod evropsku komandu.

OPCIJA 2: Kantonizacija/decentralizacija: Srpske enklave imaju vlast de facto, ne i de jure. Albanci bi mogli da traže ista prava u Makedoniji/južnoj Srbiji. Srbi bi pristali, Albanci su protiv. Neophodni srpsko-albanski pregovori preko Unmika i pritiska Amerike. Mirotvorci bi morali da čuvaju srpske enklave i granice. Amerika može da se posveti pojačavanju konsolidacije Makedonije i Bosne.

OPCIJA 3: Labava federacija: Beogradu ostaje nominalni suverenitet, ali Kosovo funkcioniše kao nezavisna država, iako bez stolice u UN (kao Crna Gora). Srbi bi prihvatili ukoliko se i opcija 2 uključi (decentralizacija), ali bi Albanci protestovali, možda, i nasiljem. Međunarodna zajednica bi najverovatnije pristala. Albanci ne bi pristali da učestvuju u bilo kakvoj vladi u Beogradu.

OPCIJA 4: Komonvelt: Beogradu ostaje nominalan suverenitet, ali Kosovo dobija stolicu u UN. Srbi bi odbili članstvo Pokrajine u UN, a Albanci nominalni suverenitet. Neophodan pritisak SAD na Albance da private veze s Beogradom. Neophodna nova rezolucija Saveta bezbednosti. Amerika treba da obezbedi pristanak Rusije i Kine.

OPCIJA 5: Odluka na međunarodnom panelu za koji bi se utvrdio tačan datum: na panelu bi se utvrdio konačan status Kosova za određeno

vreme (na primer tri godine). Nema garantovane nezavisnosti. I Srbi i Albanci bi to mogli da odbiju. Izbegava se ruski i kineski pritisak preko Saveta bezbednosti.

OPCIJA 6: Uslovna nezavisnost: Bez promene granica Kosovo ide ka nezavisnosti, demonstrirajući demokratsku vladavinu, poštovanje prava manjina i odgovornu politiku u regionu. Garancije da se Kosovo neće vratiti pod Beograd prati zahtev da Kosovo neće pokušati da proširi svoje granice ili da destabilizuje susede. Opcija da je Albancima učešće u regionalnoj stabilnosti, ali i podstrek srpskim nacionalistima da zaustave progres u Srbiji i traže isti sporazum za Republiku Srpsku.

OPCIJA 7: Nezavisnost unutar postojećih granica s izvesnim datumom: Posle dogovorenog perioda (verovatno tri godine) Kosovo bi postalo država. Srbima bi se garantovala međunarodna prava i široka lokalna samouprava. Pojedini albanski ekstremisti i dalje bi verovatno tražili veliku Albaniju, Srbi sa severa bi odbili autoritet Prištine i pritisak ka podeli bi porastao. Albanci bi postigli cilj, Srbi bi odluku smatrali nelegitimnom, stvarajući uslove za novi konflikt. Neophodno bi bilo snažno međunarodno prisustvo. Implementacija samo na sastanku na kome bi učestvovala i sve zemlje iz regiona. Amrika bi pored Rusije i Kine morala u ovaj plan da ubedi i neke evropske zemlje.

OPCIJA 8: Nezavisnost s podelom: Severne opštine - Zvečan, Zubin Potok i Leposavić, kao i severna Mitrovica otišle bi Srbiji. Ostale opštine smatrale bi se nezavisnim Kosovom. Većinske albanske opštine u južnoj Srbiji postale bi deo Kosova. Trepča bi otišla Srbiji, dok bi manji deo ostao pod albanskom kontrolom. Destabilizujući presadan za Bosnu, Makedoniju i Srbiju. Albanci bi i dalje tražili Trepču, Srbi gradove ispod Preševa i reke Ibar. Podela bi bila kompenzacija za srpski pristanak na nezavisnost Kosova. Savet bezbednosti bi poslao signal da je spreman da prihvati podelu ukoliko ne utiče na Bosnu i Makedoniju.

Međunarodna komisija za Balkan (delovi)

(...)

1.3. Suočavanje sa statusnim pitanjima

Nerešen status Kosova i privremeni ustavni okviri koji su drugde na snazi, među glavnim su preprekama evropeizaciji Balkana. Iako sve države nesumnjivo teže ka članstvu u EU-u, još nemamo jasnu predstavu o tome koliko njih će se u stvari pojaviti iz sadašnje ustavne zbrke – teoretski, Srbija i Crna Gora mogle bi se kandidovati kao jedna (sadašnja državna zajednica), dve (Srbija i Crna Gora kao odvojene države) ili čak tri zemlje (ako se doda Kosovo). Integracija Balkana u EU nezamisliva je u sadašnjim okolnostima ustavne neizvesnosti.

Komisija preporučuje:

- Četvorofaznu tranziciju u razvoju suvereniteta Kosova. Suverenitet Kosova treba da se razvije iz *statusa quo* definisanog Rezolucijom 1244 (faza jedan), preko "nezavisnosti bez punog suvereniteta" (faza dva) (koje dozvoljava zadržavanje ovlašćenja za međunarodnu zajednicu u oblastima ljudskih prava i zaštite manjina), preko "usmeravanog suvereniteta" (faza tri) koje će Kosovo uživati tokom pregovora sa EU-om i konačno do "podeljenog suvereniteta" (faza četiri) u okviru EU-a.

(...)

Prva faza bila bi *de facto* odvajanje Kosova od Srbije. Po našem mišljenju, ova faza je sadržana u Rezoluciji 1244, koja je transformisala Kosovo u protektorat UN-a; ovo je uprkos činjenici da se Rezolucija 1244 Saveta bezbednosti UN-a bavi Saveznom Republikom Jugoslavijom, a ne Srbijom. Opasna je iluzija da se Kosovo može vratiti pod upravu Beograda u bilo kad u doglednoj budućnosti.

U drugoj fazi (nezavisnost bez punog suvereniteta) Kosovo treba da se 2005/2006. prizna kao nezavisni entitet, ali takav gde međunarodna zajednica zadržava svoja ovlašćenja u oblasti ljudskih prava i zaštite manjina. Zakonski, Kosovo će ostati protektorat UN-a, ali Komisija predlaže prenos ovlašćenja UN-a, kako je definisano poglavljem 7, od UNMIK-a na Evropsku uniju. KFOR treba da zadrži i svoj mandat i svoju veličinu.

Kosovo u ovoj fazi treba tretirati kao nezavisnu, ali ne i suverenu državu, što će omogućiti razvoj kapaciteta za samoupravu. Sve funkcije normalne vlade koje trenutno obavlja UNMIK ili KFOR treba preneti

na vladu Kosova. Ova vlada će oporezivati i kontrolisati stanovništvo, regulisati ekonomiju i obezbeđivati javne usluge. Međunarodna zajednica treba da očuva svoja ovlašćenja da interveniše u onim oblastima koje su suštinske za ispunjenje Kopenhaških kriterijuma, a to su ljudska prava i zaštita manjina.

Da bi ova politika delovala, moramo da napravimo pomak od politike "standardi pre statusa" ka politici "standardi i status". Decentralizacija, povratak izbeglica i razjašnjenje svojinskih prava ključna su pitanja koja treba razmatrati. U ovoj fazi Komisija predlaže specijalni aranžman za oblast oko Mitrovice i specijalni pravni status za srpske manastire. Specijalni administrativni aranžman za Mitrovicu (prelazna međunarodna uprava poput UNTAES-a u Istočnoj Slavoniji) isključio bi mogućnost podele Kosova.

Komisija predlaže da se, pre nego što počnemo sa izradom programa decentralizacije, na Kosovu održi popis pod međunarodnim nadzorom, koji bi uključio i one koji tvrde da potiču sa Kosova. Definicija "građanina Kosova" je od ključne važnosti. Popis na koji se već predugo čeka treba dopuniti rešavanjem vlasničkih tužbi u Pokrajini. Sporna svojinska prava glavna su prepreka ekonomskom razvoju u regionu. Ovo važi i za privatnu svojinu i za "društvenu svojinu" iz doba Jugoslavije.

Politika povratka koju na Kosovo uvodi međunarodna zajednica treba da bude modelirana prema uspešnoj politici povratka primenjenoj u Bosni. Po našem mišljenju, sprovođenje politike povratka je od velike važnosti. Ali, razgovori koje smo vodili sa kosovskim Srbima i na Kosovu i u Beogradu ubedili su nas da su šanse za masovan povratak minimalne. Međunarodna zajednica treba da podstiče kosovske Srbe da se vrate, čak i ako bi radije da žive u oblastima sa većinskim srpskim stanovništvom u Pokrajini, a ne u oblastima gde su živeli pre rata. Ona takođe treba da vodi računa i o onima koji odluče da se ne vrate. "Palestinizacija" izbeglica koje odluče da se ne vrate ne Kosovo mogla bi da bude glavni izvor ranjivosti srpske demokratije. Ovo je razlog zbog kojeg Komisija podržava osnivanje fonda za uključ enje, koji bi pomogao integraciju u srpsko društvo kosovskih Srba koji su odlučili da ostanu u Srbiji. Ovaj fond treba da finansira Evropska unija.

Decentralizacija vlasti na Kosovu i garancije normalnog života za kosovske Srbe preduslovi su za angažovanje Beograda u konstruktivnu debatu po pitanju nezavisnosti Kosova. Po mišljenju Komisije, neke od manjinskih kvota koje su Albancima u Makedoniji obezbeđene Ohridskim sporazumom treba takođe da se daju Srbima na Kosovu. Decen-

tralizacija treba da srpskim enklavama priušti stvarnu mogućnost za samoupravu i razvoj. Veoma je važno shvatiti da Srbi veruju da su socijalne i ekonomske teškoće koje su iskusili tokom poslednjih pet godina u vezi sa međunarodnom politikom diskriminacije i etničkog čišćenja, koju su kreirali Albanci a podržala međunarodna zajednica. Tako Evropska unija treba da razvije posebne podsticaje za kompanije koje zapošljavaju građane – pripadnike etničkih manjina.

Potreba za politikama fokusiranim na potrebama manjina ne treba da zamrači činjenicu da je u srcu evropskog projekta kultura civilnog društva, a ne princip etničkog razdvajanja. "Getoizacija" etničkih manjina mogla bi da doprinese institucionalnoj slabosti i disfunkcionalnosti buduće države.

Aktivno angažovanje Sjedinjenih Država u ovoj drugoj fazi od ključne je važnosti za uspešan rezultat pregovaračkog procesa EU-a. Kosovski Albanci vide Sjedinjene Države kao garanta njihove nezavisnosti, i američko neangažovanje ili razdor u evroatlantskoj zajednici mogli bi brzo da dovedu do problema.

Treća faza (usmeravani suverenitet) treba da koincidira sa priznavanjem Kosova kao kandidata za članstvo u Evropskoj uniji i sa otvaranjem pregovora sa Briselom. Tu je prava svrha ove faze, jer EU ne može da pregovara sama sa sobom (tj. sa protektoratom koji kontroliše). Tokom ove faze, EU će izgubiti svoja ovlašćenja sačuvana u oblastima ljudskih prava i zaštite manjina i demonstriraće svoj uticaj samo kroz pregovarački proces.

Cetvrta faza (pun i podeljeni suverenitet) biće uključivanje Kosova u EU i njegovo usvajanje podeljenog suvereniteta kome podležu sve države članice EU-a.

Ove faze činile bi integralni deo sveobuhvatnog procesa evropske integracije Balkana, kako je predloženo ranije.

Brzi kolosek za pristupanje Srbije Evropskoj uniji neophodan je uslov i za srpsku vladu i za srpsku javnost, zajedno sa međunarodnim garancijama za zaštitu interesa kosovskih Srba. Hrvatska predstavlja prešedan u smislu takvog pristupa brzog koloseka. Po našem mišljenju, brzi kolosek za Srbiju je uslov bez koga se ne može. Proces pristupanja EU-u jedini je okvir koji Srbiji daje stvarne podsticaje, ako ne da podrži, onda bar da se složi sa takvom temeljnom promenom statusa Kosova kakva je nezavisnost.

(...)

**Osnovne poruke političkih direktora Kontakt grupe
tokom posete Beogradu i Prištini
11-13. aprila 2005.**

1) Ova godina će biti od ključnog značaja za buduće uređenje regiona. Vlada u Beogradu, privremene institucije samouprave i svi akteri na Kosovu i međunarodni partneri mogu da započnu proces pronalaženja trajnog rešenja za Kosovo, u skladu sa Rezolucijom 1244 Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija. Kontakt grupa je odlučna da počne da radi sa svima vama da taj proces učini lakšim.

2) U ovom važnom trenutku, zemlje Zapadnog Balkana imaju jedinstvenu priliku: rešenje konačnog statusa Kosova biće sastavni deo evropskih perspektiva celog regiona. Doprineće zaokruživanju evropskih intergacionih procesa Srbije i Crne Gore, i drugih zemalja u regionu. Nećemo dozvoliti da ova prilika bude propuštena: Kontakt grupa podseća na čvrsto opredeljenje Evropske unije da podrži pripremu Zapadnog Balkana za dalju integraciju i konačno članstvo u Evropskoj uniji.

3) Četiri pitanja će bitno odrediti budućnost Srbije i Crne Gore kao uspešne evropske države:

- Dogovor o Kosovu, koji se zasniva na multietničnosti, zaštiti manjinskih prava i regionalnoj stabilnosti;
- Puna saradnja sa Međunarodnim sudom za zločine počinje na teritoriji bivše Jugoslavije, naročito kada se radi o glavnim optuženicima;
- Konstruktivan pristup Državnoj Zajednici Srbija i Crna Gora;
- Dobrosusedski odnosi na Balkanu.

4) Napredak u pitanju Kosova je ključan preduslov regionalne bezbednosti i stabilnosti, i u interesu je svih zainteresovanih strana. Da bi se poboljšali politički, ekonomski i socijalni uslovi za sve na Kosovu, uključujući i kosovske Srbe i druge manjine, svi se moraju konstruktivno angažovati. Politički proces koji se odnosi na dalji razvoj biće sveobuhvatan.

5) Kontakt grupa ističe značaj suštinskog dijaloga Beograda i Prištine, i svih zajednica na Kosovu, naročito dijaloga između kosovskih Albanaca i kosovskih Srba. Svi politički akteri, uključujući Srbe na Kosovu, moraju se brzo uključiti u dijalog na svim nivoima, i opredeliti za aktivno učešće u reformi i decentralizaciji lokalne vlasti, koji su u

toku, kao i u drugim radnim telima od zajedničkog interesa. Srbi na Kosovu treba da ravnopravno učestvuju u radu privremenih institucija samouprave. Podrazumeva se da takođe treba da imaju ulogu u procesu definisanja statusa.

6) Što je najvažnije, napredak u procesu odlučivanja o budućem statusu Kosova zavisiće od daljeg sprovođenja standarda za Kosovo. Očekujemo da će se temeljna revizija obaviti sredinom 2005. godine, ukoliko se steknu odgovarajući uslovi. Ni revizija, ni nalazi do kojih bude došla ne predstavljaju neizbežan zaključak.

7) Zaštita manjina je ključan element sprovođenja standarda. U tom kontekstu, naročito je važno da se proces decentralizacije odvija aktivno i brzo, tj. da se pilot-projekti realizuju na konstruktivan način. Njihov je cilj da svim ljudima, naročito kosovskim Srbima i drugim manjinama, osiguraju bezbednu i prosperitetnu budućnost u multietničkoj sredini, i da, istovremeno, učine lokalnu vlast efikasnijom.

8) Ukoliko bi došlo do daljeg značajnog napretka u sprovođenju standarda, to bi utrlo put za pokretanje procesa razgovora koji bi vodili dogovoru o budućem statusu Kosova.

9) Do kakvih će nalaza doći revizija, prevashodno zavisi od napora i opredeljenosti svih političkih lidera na Kosovu. Privremene institucije samouprave treba da stave sprovođenje standarda u centar svojih aktivnosti. Neophodan je dalji, konkretan napredak, naročito kada se radi o tretmanu i zaštiti etničkih manjina. Ukoliko ne dođe do istinskog napretka, proces će biti odgođen i moraćemo da odredimo datum za narednu reviziju sprovođenja standarda.

10) Istovremeno, očekujemo da sve strane pokažu dobru volju za postizanje uzajamno prihvatljivog rešenja. Od svih strana se očekuje da se suzdrže od opstruiranja procesa.

11) Svaki dogovor o statusu do kojeg se dođe mora osigurati da se Kosovo ne vrati na situaciju od pre marta 1999. godine, kao i dalje napredovanje Beograda i Prištine ka evro-atlantskim integracijama.

12) Rešenje statusa Kosova, pored sprovođenja standarda, će

- Biti zasnovano na multietničnosti, uz puno poštovanje ljudskih prava, uključujući pravo izbeglica i raseljenih lica da se bezbedno vrate u svoje domove.

- Obezbediti efikasne ustavne garancije za zaštitu manjina, uključujući i mehanizme za njihovo učešće u centralnoj vladi i novim strukturama lokalne uprave, uspostavljenim kroz proces decentralizacije koji olakšava koegzistenciju različitih zajednica.

- Uključiti posebne garancije za zaštitu kulturnog i verskog

nasleđa.

- Promovisati efikasne mehanizme za borbu protiv organizovanog kriminala i terorizma.

13) Rešenje statusa Kosova mora ojačati regionalnu bezbednost i stabilnost:

- Shodno tome, neće biti prihvatljivo nijedno unilateralno rešenje, niti rešenje proizašlo iz upotrebe sile, i neće se menjati sadašnja teritorija Kosova (tj. nema podele Kosova, niti ujedinjenja Kosova sa drugom zemljom ili delom druge zemlje nakon rešenja statusa Kosova).

- Mora se u potpunosti poštovati teritorijalni integritet susednih zemalja u regionu.

- Rešenje statusa će osigurati dalji održiv razvoj Kosova kako politički, tako i ekonomski.

- Takođe će osigurati da Kosovo ne predstavlja vojnu ili bezbednosnu pretnju svojim susedima.

14) Svako rešenje mora u potpunosti da bude u skladu sa evropskim vrednostima i standardima, i mora doprineti ostvarivanju evropskih perspektiva Kosova i regiona.

15) Svako rešenje mora prihvatiti činjenicu da će Kosovo i u buduću iziskivati civilno i vojno međunarodno prisustvo koje će garantovati bezbednost i zaštitu manjina, pomoći celovito sprovođenje standarda i na odgovarajući način nadzirati sprovođenje odredbi dogovora o statusu.

Međunarodna krizna grupa:

REZIME I PREPORUKE

Vreme na Kosovu ističe. Status quo se više neće moći održati. Kao što se pokazalo kroz smrtonosne neredе u martu 2004. godine, kosovski Albanci su isfrustrirani zbog svog nerešenog statusa, ekonomske situacije i problema suočavanja sa prošlošću. Albanska većina očekuje da međunarodna zajednica ove godine započne proces ispunjenja njihovih aspiracija za nezavisnost Kosova. Ukoliko to izostane, oni (Albanci) bi mogli da preduzmu jednostrane korake. U takvim okolnostima, a imajući u vidu dosadašnji očajan odnos kosovskih Albanaca prema manjinama, kosovski Srbi bi mogli da pozvu oružane snage Srbije da ih zaštite, pa bi region ponovo mogao da zapadne u nemire.

Tokom 2005. godine ćemo videti suštinski napredak ka konačnom statusu Kosova koji će konsolidovati mir i razvoj, ili postoji opasnost da se Kosovo vrati sukobima i prouzrokuje regionalnu nestabilnost. Ovaj izveštaj, nastojeći da popuni praznine ostavljene u rezoluciji Saveta bezbednosti br. 1244 na kraju sukoba iz 1999. godine, ukazuje kako bi se mogao postići napredak.

Kao prvi korak, šestočlana Kontakt grupa treba što pre da izda saopštenje kojim se precizira vremenski okvir za rešenje pitanja statusa, kao i četiri ključna pravila: 1) zaštita manjinskih prava na Kosovu je pitanje od koga će progres najviše zavistiti; 2) Kosovo se neće vratiti pod vlast Beograda; 3) neće se dozvoliti podela Kosova; 4) neće biti podržano ujedinjenje Kosova sa Albanijom, odnosno sa bilo kojom susednom državom ili teritorijom. Generalni sekretar Ujedinjenih nacija treba da imenuje specijalnog izaslanika, koji bi otpočeo konsultacije o sadržaju sporazuma o rešenju o konačnom statusu i procesu kojim bi se ono implementiralo.

Sredinom 2005. godine UN treba da proceni opredeljenost vlade Kosova za demokratiju, dobro upravljanje i poštovanje standarda ljudskih prava. Ukoliko ta ocena bude pozitivna, Specijalni izaslanik bi trebalo da pripremi nacrt teksta sporazuma – "Sporazum o Kosovu" - kao i detalje u vezi sa međunarodnom konferencijom koja bi ga podržala.

Ukoliko nova vlada Kosova želi da svoje ljude povede ka željenom cilju - nezavisnosti, na Kosovu mora da postojati potpuno uvažavanje i zaštita kosovskih Srba i drugih manjina. Skupština Kosova, uz

međunarodnu pomoć, mora odmah otpočeti pripremu nacrtu ustava koji će potpuno zadovoljavati navedene uslove, a čiji će tekst, ukoliko ga prihvati pomenuta međunarodna konferencija, činiti deo predloženog "Sporazuma o Kosovu". Namera Sporazuma, zajedno sa novim ustavom, bi bila da stvori uslove za prihvatanje Kosova kao punopravnog člana međunarodne zajedice.

Imajući u vidu sve što se dogodilo u prošlosti, kao i nepoznanice u vezi sa budućim ponašanjem, bilo bi celishodno da Sporazum i novi ustav (između sebe) uspostave određene limite – važne po sadržaju, ali malobrojne i relativno ograničene u dometu – u vezi slobode delovanja nezavisnog Kosova, a naročito:

- Kosovo bi se eksplicitno obavezalo da se ne može ujediniti sa Albanijom, niti bilo kojom drugom susednom državom ili teritorijom, osim u kontekstu EU integracija;

- Postojao bi određeni broj sudija imenovanih od međunarodne zajednice u višim sudovima Kosova, kao i određenih međunarodnih instanci koje bi imale ingerencije da osiguraju da se određena ključna pitanja vezana za manjinska prava i ostale dogovorene obaveze rešavaju pred ovim sudovima;

- Kosovo bi omogućilo prisustvo međunarodnih posmatrača – "Kosovsku posmatračku misiju" - koja bi izveštavala širu međunarodnu zajednicu i predlagala odgovarajuće mere ukoliko Kosovo ne bi izvršavalo svoje obaveze.

Međunarodnu konferenciju pod predsedavanjem UN bi trebalo organizovati pre kraja 2005. godine, a njoj bi prisustvovali predstavnici članica Kontakt grupe, EU, Beograda i Skupštine Kosova. Početkom 2006. godine referendumom građana Kosova bi se odobrio ustav, a to bi označilo stupanje na snagu "Sporazuma o Kosovu". Da bi se Sporazumu pribavio pun zakonski i politički efekat, bilo bi poželjno da ga podrži Savet bezbednosti UN. Ukoliko se de iure nezavisnost Kosova ne postigne uz saglasnost Srbije ili rezolucijom Saveta bezbednosti, ona bi trebalo biti priznata od strane cele međunarodne zajednice, ili bar od onih njenih članova (uključujući SAD i zemlje EU) koji su spremni da to učine.

Mora se razmotriti mogućnost da Srbija – a moguće je i Rusija – odbiju da saradjuju u delu, ili celini ovog plana. Međutim, predloženi proces ne bi smeo biti taoc takve mogućnosti: situacija na terenu na Kosovu je isuviše krhka, a status quo neodrživ na previše načina da bi se dozvolilo da međunarodna zajednica neograničeno odugovlači sa pitanjem konačog statusa. Dok se legitimne srpske zabrinutosti

moraju potpuno uvažiti, naročito one vezane za status srpske manjine na Kosovu, Beograd se mora upozoriti na samom početku pregovora da "voz napušta stanicu sa vama, ili bez vas" i treba ga podstaći na aktivno učešće u postizanju najboljih rešenja.

Samodopadljivost je predugo vodila politiku prema Kosovu. Mogućnost za obnovu sukoba je vrlo realna. Medjunarodna zajednica, naročito zemlje članice Kontakt grupe, moraju rešiti da li će ponovo preuzeti inicijativu za rešavanje kosovske situacije, ili će dopustiti da stvari izmaknu kontroli, sve dok neke nove neprijatne činjenice na terenu ne budu nalagale da se njima pozabave. Plan koji je ovde izložen zahteva političku hrabrost, kao i energiju. No, alternativa je gora.

1. Što pre:

a) Članice Kontakt grupe (po mogućstvu uključujući i Rusiju, ali ukoliko je nužno i bez nje) kao meru i momenat za izgradnju poverenja treba da objave izjavu u kojoj se navodi vremenski okvir za rešenje pitanja statusa;

b) Ta izjava treba jasno da naglasi da će napredak najviše zavisiti od zaštite prava manjina, te da niti povratak Kosova pod upravu Beograda, niti podela, niti bilo kakvo ujedinjenje sa Albanijom neće biti podržano.

c) Generalni sekretar UN, u konsultaciji sa Kontakt grupom, treba da imenuje specijalnog izaslanika koji bi otpočeo konsultacije o definisanju strukture procesa rešavanja konačnog statusa, te o sadržaju nacrtu sporazuma;

d) Skupština Kosova, uz podršku medjunarodnih donatora, treba da otpočne pripremu nacrtu ustava, uključujući odredbe o zaštiti manjinskih prava, kao i o broju i imenovanju medjunarodnih sudija u Vrhovnom i Ustavnom sudu;

e) Privremene institucije samouprave na Kosovu (PISK) treba da započnu izvođenje serije posebnih programa usmerenih ka zadovoljenju interesa srpske manjine, uključujući i kampanju "Priština – otvoreni grad".

2. Do sredine leta 2005: Specijalni izaslanik Generalnog sekretara UN treba da napravi izveštaj kako se PISK odnose prema ispunjenju standarda – uz nagoveštaj budućih koraka, ukoliko izveštaj bude pozitivan.

3. Do jeseni 2005:

a) Skupština Kosova treba da finalizira tekst nacrtu ustava;

b) Specijalni izaslanik treba da pripremi nacrt "Sporazuma o Kosovu", kao i detalje o medjunarodnoj konferenciji koja bi podržala ustav i ovaj sporazum.

4. Do kraja 2005: Treba organizovati međunarodnu konferenciju pod predsedavanjem UN, a uz učešće predstavnika zemalja Kontakt grupe, EU, Beograda i Skupštine Kosova (ili onih pobrojanih koji su spremni da u tome učestvuju), i podržati dogovorene tekstove "Sporazuma o Kosovu" i ustava.

5. Prva polovina 2006:

- a) Kosovo treba da sprovede referendum o svom budućem ustavu;
- b) "Sporazum o Kosovu" treba staviti na dnevni red Saveta bezbednosti radi usvajanja (to usvajanje bi bilo veoma poželjno, ali ne bi bilo preduslov za naredne korake).

6. Sredina 2006:

a) UNMIK bi trebalo da preda ingerencije izvršne vlasti vladi Kosova, a svoje ingerencije za nadziranje novom međunarodnom telu ("Kosovskoj posmatračkoj misiji"). Nastavak dugoročne uloge KFOR, ili misije koja bi ga nasledila, trebalo bi potvrditi ugovorom između NATO i vlade Kosova;

b) Ukoliko de iure nezavisnost Kosova ne bude postignuta uz saglasnost Srbije, ili donošenjem rezolucije Saveta bezbednosti UN, ona bi mogla biti priznata od međunarodne zajednice, ili bar od onih zemalja članica (uključujući SAD i članice EU) koje su spremne da to učine.

Priština/Beograd/Brisel, 24. januar 2005.

Sadržaj:

Reč izdavača	5
Reč autora	7
Srpski pogled	
Vuk Drašković	11
Goran Svilanović	19
Dušan Proroković	23
Čedomir Antić	27
Milan St. Protić	33
Zoran Živković	42
Oliver Ivanović	45
Slobodan Samardžić	54
Dušan Janjić	59
Dušan Bataković	67
Latinka Perović	75
Živorad Kovačević	81
Predrag Simić	87
Svetozar Stojanović	95
Čedomir Jovanović	101
Desimir Tošić	105
Mileta Prodanović	110
Zoran Đinđić	116
Rada Trajković	122
Dušan Mihajlović	128
Boško Mijatović	132
Aleksandar Lojpur	135
Ivan Ahel	138
Nebojša Čović	142

Albanski pogled

Bajram Kosumi	149
Hašim Tači	156
Ramuš Haradinaj	163
Enver Hodžaj	170
Ilber Hisa	182
Derđ Dedaj	188
Bujar Bukoš	195
Edita Tahiri	203
Redžep Ćosja	216
Esat Stavileci	224
Enver Hasani	233
Fadil Maloku	238
Beljulj Bećaj	247
Pajazit Nuši	251
Adem Demaći	258
Albin Kurti	261
Azem Vlasi	267
Mehmet Kraja	274
Škelzen Malići	282

Dodatak

Dobrica Ćosić: Predlog za životnu koegzistenciju albanskog i srpskog naroda	288
Miroljub Labus: Dvanaest principa programa za Kosovo i Metohiju	292
Grupa za Kosovo: "Slobodna zemlja Kosovo"	294
Američki Institut za mir: Osam opcija za Kosovo	299
Međunarodna komisija za Balkan	301
Osnovne poruke političkih direktora Kontakt grupe tokom posete Beogradu i Prištini	304
Međunarodna krizna grupa: Rezime i preporuke	307